

**HELLENİSTİK DÖNEM MEZAR STELLERİNDEKİ HERMES
ve HERAKLES *HERMELERİ***

Utku ARINÇ

Şubat/2015

DENİZLİ

**HELLENİSTİK DÖNEM MEZAR STELLERİNDEKİ HERMES ve
HERAKLES *HERMELERİ***

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Arkeoloji Anabilim Dalı
Klasik Arkeoloji Bilim Dalı**

Utku ARINÇ

Danışman: Prof. Dr. Elif ÖZER

Şubat 2015

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

...Klasik Arkeoloji... Anabilim Dalı, ...Arkeoloji... Bilim
Dalı öğrencisi Utku ARING... tarafından Prof. Dr. Elif ÖZER yönetiminde
hazırlanan...Hellenistik Dönem Mezokleitos'taki Hermes ve Heracles
...Hermesleri... başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 27.07.2015 tarihinde
yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul
edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
13/03/2015 tarih ve ...06/17... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Öğrenci Adı Soyadı

Ltew ARING

ÖNSÖZ

Hermelerle ilgili ilk tanışıklığım öğrenciliğimin ilk yıllarında heykel kitabında tercümesini okuduğum "Ölçülü Güzelliğin Aşıkınız/hayranınız" yazıtıyla başlamıştır. Bu özlü söz, Atinalı ünlü komutan ve devlet adamı Perikles'e aitti ve Kresilas tarafından yontulan Perikles'e ait Herme büst ile aynı sayfada yer alıyordu. Zira tez konumuzu çalışmaya başlamadan önce Herme kelimesinin çağrıştırdığı ilk anlam hep bu yönde olmuştu. Bu bağlamda Hermelerle ilgili bir çalışma yapacak olmak beni çok mutlu etti. Özellikle konunun özgün değere sahip olması ve ülkemizde bu yönde ciddi bir çalışmanın bugüne kadar yapılmamış olması da ayrıca etkili olmuştur.

"Hellenistik Dönem Mezar Stellerindeki Hermes ve Herakles Hermeleri" adlı tez çalışmasının her aşamasında desteğini ve yardımlarını esirgemeyen ve beni her zaman doğru kanalize eden danışman hocam Sn. Prof. Dr. Elif ÖZER'e yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Utku ARINÇ

Denizli/2015

TEŞEKKÜR

Tezimizde değerlendirilen 43 adet stel, farklı araştırmacılar tarafından çalışılmış/yayınlanmıştır. Maalesef bu yayınlardaki fotoğraflar renksiz ve kötü kalitededir. Bu sebeple, stellerin renkli fotoğraflarına ulaşabilmek için ilgili müzelerle iletişime geçtik. Oldukça zahmetli geçen bu süreçte eserlerin bir kısmının renkli fotoğraflarını temin edebildik. Bu hususta yardımlarını esirgemeyen müze çalışanlarına ve bu konuyla dolaylı da olsa ilgisi bulunan kişilerin isimlerine burada yer vererek teşekkür etmek istiyorum. Öncelikle Efes Müze Müdürü Cengiz TOPAL'a ve buna vesile olan Yrd. Doç. Dr. Özlem VAPUR'a, İstanbul Arkeoloji Müzesi Arkeologu Feza DEMİRKÖK'e, Wien Üniversitesi Klasik Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Marion MEYER'e ve Wien Ephesos Müzesi'nde görevli Arkeolog Georg PLATTNER'e; gönderdikleri renkli fotoğraflar için teşekkür ederim. Aynı zamanda kendi yüksek lisans çalışma konusu olan Stratonikeia menşeli (Lev. LIII Kat. 42) stelin fotoğrafını benimle paylaşan Pamukkale Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi Arkeolog Fatma AYTEKİN'e de bu iyiliğinden dolayı teşekkür ederim.

Ayrıca Aristotle Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi Arkeolog Manolis PAP ve Groningen Üniversitesi doktora öğrencisi Arkeolog Dies van der LINDE'nin bulunduğu ülkelerdeki müzelerle iletişime geçip bana çok sayıda stelin fotoğraflarını göndermeleri ve tezimize ilişkin yürüttüğümüz fikir teatilerindeki önerileri için de onlara teşekkür ederim. Son olarak bu fotoğrafların photoshop yardımıyla iyileştirmesine katkıda bulunan Uzman Mimar Saadet Mutlu KAYTAN'a ve Almanca çevirilerinde ihtiyaç duyduğumda yardımlarını esirgemeyen Okutman Fuat DALYANLAR'a teşekkür ederim.

Yunanca yazıtların okunması ve Türkçeye çevrilmesi konusunda yardımlarını esirgemeyen Bilkent Üniversitesi Öğr. Gör. Dr. Asuman Coşkun ABUAGLA'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Berlin Freie Üniversitesi'nde bulunduğum süre zarfında yardımcı danışmanlığında bulunan Prof. Dr. Christof BERNS'e ve yüksek lisans dönemim boyunca hiç tereddüt etmeden kendisine danışabildiğim ve her defasında aynı hoşgörüsüyle bana yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Fatma Bağdatlı- ÇAM'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Önemli ölçüde bu tezde benim kadar emeğinin geçtiğine inandığım, zor zamanlarımda varlığını hep yanımda hissettiğim ve bundan güç aldığım, Pamukkale

Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi Arkeolog Remziye KARACIK'a yardımlarından ötürü teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak bu tezin hazırlanmasında özellikle kendi kütüphanemden yararlanmış olmamın vermiş olduğu avantajı ve rahatlığı yadsımam mümkün değildir. İşte bu noktada ailemin bana vermiş olduğu gerek maddi gerek manevi destekler kendini açıkça hissettirmektedir. Haklarını asla ödeyemeyeceğimi düşündüğüm ailem, sevgili Ahmet ARINÇ'a ve Kıymet ARINÇ'a sonsuz teşekkürlerimi sunar; ayrıca bir nebze de olsa vicdanımı rahatlatmak adına bu çalışmayı onlara ithaf etmekten büyük bir onur duyarım.

ÖZET

HELLENİSTİK DÖNEM MEZAR STELLERİNDEKİ HERMES VE HERAKLES HERMELERİ

ARINÇ, Utku
Yüksek Lisans Tezi
Arkeoloji ABD

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Elif ÖZER
Şubat 2015, 242 sayfa

Bu çalışmada, Hellenistik Dönem'e ait mezar stellerindeki Hermes ve Herakles *Hermeleri* incelenmiştir. 43 adet mezar stelinin irdelendiği çalışmada öncelikle *Hermelerin* menşei konusuna değinilmiş ve antik kaynaklar, arkeolojik bulgular ışığında bu *Hermelerin* ilk kez İ.Ö. 6. yy.'da Hipparkhos tarafından yaptırıldığı tespit edilmiştir.

İkinci bölümde, Hermes ve Herakles'in spor ve *kitonik* ilişkisi üzerinde durulmuştur. Her iki tanrı da özellikle İ.Ö. 4. yy.'dan itibaren sporcuların koruyucu tanrısı olarak benimsenmeye başlanmış ve buna bağlı olarak da *gymnasion* ve *palaestra* gibi kamusal alanlar *Hermelerle* süslenmiştir. Hermes, Herakles'ten daha yönlü kişiliğe sahip olması sebebiyle, *Hermeleri*, daha zengin kullanım alanlarına sahip olmuştur. Kapı önlerine, *agoralara*, tapınaklara ve yol kavşaklarına Hermes *Hermeleri* dikilmiştir. Herakles *Hermeleri* ise genellikle *palaestra*, *gymnasion* ve az sayıda mezar steli üzerinde betimlenmiştir.

Üçüncü bölümde, mezar stelleri üzerinde tipoloji oluşturulmaya çalışılmış ve bunun sonucunda da 7 farklı tip belirlenmiştir. Stellerin tarihlenmesine ilişkin olarak da genellikle farklı bölgelerdeki örneklerle karşılaştırma yapılmış ve bu şekilde de stellerin doğru tarihlendirilmesi amaçlanmıştır. İncelenen 43 adet mezar stelinin en erkeni İ.Ö. 3. yy.'a en geçi ise İ.Ö. 1. yy. sonuna ait olduğu tespit edilmiştir.

Son bölümde, mezar stellerindeki kompozisyonun ikonografik açıdan değerlendirilmesi yapılmıştır. *Hermelerin* mezar sahibiyle ilişkisi üzerinde durulmuş ve buna bağlı olarak bu *Hermelerin* sahnede neden kullanılmış olabileceğine yönelik yorum ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Herme*, Hermes, Herakles, Mezar steli, *Gymnasion*, *Palaestra*.

ABSTRACT**HERMS OF HERACLES AND HERMES ON GRAVE STELES FROM THE HELLENISTIC PERIOD**

ARINÇ, Utku

Master Thesis, Classical Archaeology

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Elif ÖZER

February 2015, 242 pages

In this study, *Herms* of Heracles and Hermes on grave steles from the Hellenistic Period have been examined. First of all, the subject on the origin of *Herms* was addressed in this study by examining 43 grave stele and in the light of the archaeological findings and ancient sources it was found out that those *Herms* were set up for the first time by Hipparchus in the sixth century BCE.

The second part is focused on the relationship of Hermes and Heracles in terms of sport and *kitonik*. Both gods began to be adopted as the protective god of athletes especially from the fourth century BCE and consequently, public spaces like *gymnasion* and *palaestra* were adorned with *Herms*. As Hermes had a more versatile personality than Heracles, *Herms* of him had much richer areas of usage. *Herms* of Hermes were erected on front doors, agora, temples and at crossroads. The *Herms* of Heracles usually were described on *palaestra*, *gymnasion* and on grave stele in a small number.

In the third part, it was attempted to define typology on the grave stele and as a result, seven different types identified. Regarding to stelae date, a comparison was made generally with samples in different regions and in this way it was also intended the stele to be dated correctly. It was found out that the earliest of the examined 43 grave stele belongs to the third century BCE and the latest belongs to end of the first century BCE.

In the last part, the composition of the grave steles were assessed in terms of iconography It was focused on the relationship of *Herms* with the owner of tomb and consequently comments and suggestions were submitted about why *Herms* had been employed on the stage.

Keywords: *Herm*, Hermes, Heracles, Grave stelai, *Gymnasion*, *Palaestra*.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
LEVHALAR DİZİNİ.....	viii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HERME

1. 1. <i>Hermenin</i> Kökeni	7
1. 2. <i>Hermes Hermesinin</i> Kökeni	9
1. 3. <i>Herakles Hermesinin</i> Kökeni	13

İKİNCİ BÖLÜM

KULLANIM ALANLARI

2. 1. <i>Hermes Hermesinin</i> Kullanım Alanları.....	15
2.2. <i>Herakles Hermesinin</i> Kullanım Alanları.....	21
2. 3. <i>Herakles Hermesinin</i> Sporla İlişkisine Bağlı Kullanımı	23
2. 4. <i>Hermes Hermesinin</i> Sporla İlişkisine Bağlı Kullanımı	26
2. 5. <i>Hermes Hermesinin Kitonik</i> İlişkisine Bağlı Kullanımı	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEZAR STELLERİ ve TİPOLOJİSİ

3.1 Stel Tipleri ve Gelişimi.....	33
3. 2. Formlarına Göre Tipoloji.....	37
3. 2.1. <i>Tip 1</i> Alınlıklı Steller.....	38
3. 2. 1. 1. <i>Tip 1a</i> Alınlıklı Çerçevesi.....	40
3. 2. 1. 2. <i>Tip 1b</i> Alınlıklı <i>Naiskoslu</i>	45
3. 2. 1. 3. <i>Tip 1c</i> Alınlıklı Kemer Nişli.....	50
3. 3. <i>Tip 2</i> Alınlıksız Steller.....	53
3. 3. 1. <i>Tip 2a</i> Alınlıksız Çerçevesi.....	54

3. 3. 2. <i>Tip 2b</i> Alınlıksız <i>Naiskoslu</i>	58
3. 3. 3. <i>Tip 2c</i> Alınlıksız Çerçevesiz.....	62
3. 3. 4. <i>Tip 2d</i> Alınlıksız Kemer Nişli.....	64
3. 4. Formu Saptanamayanlar.....	66

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKONOĞRAFI

4. 1. <i>Gymnasion</i> ve <i>Palaestra</i> <i>Hermeleri</i>	69
4. 2. <i>Kitonik</i> <i>Hermeler</i>	115
SONUÇ.....	119
KAYNAKLAR.....	124
KATALOG.....	142
EKLER.....	187
ÖZGEÇMİŞ.....	242

LEVHALAR DİZİNİ

- Lev. I. Res. 1: Dionysos *Hermesinin* bulunduğu Dinos Ressamı'na ait *stamnos* (<http://www.beazley.ox.ac.uk/images/pottery/painters/keypieces/tiverios/32-p186-medium.jpg>). (erşim tarihi 01.02.2015, 23.15).
- Lev. II. Res. 2: Dionysos ve Hermes'in ortak bir *Hermede* bütünleşmesi (H. Goldman 1942: Fig. 6).
- Lev. III. Res. 3: Hipparkhos zamanına ait *Herme* (N. Klastas 2002: Nr. 78).
- Lev. IV. Res. 4: Herakles *Hermesi* (N. Yıldırım 2012: Res.3).
- Lev. V. Res. 5: Herakles *Hermesi* (İstanbul Arkeoloji Müzesi, fotoğraf U. ARINÇ).
- Lev. VI. Res. 6: Delos'tan *Hermes Propylaios* (A. Hermary 1979: s. 138 Fig. 1).
- Lev. VII. Res. 7: Pergamon'dan *Herme* (İstanbul Arkeoloji Müzesi, fotoğraf U. ARINÇ).
- Lev. VII. Res. 8: Pergamon'dan *Herme* yazıt detayı (İstanbul Arkeoloji Müzesi, fotoğraf U. ARINÇ).
- Lev. VIII. Res. 9: Ephesos'tan *Herme* örneği (<http://www.myfavouriteplanet.de/english/middleeast/turkey/pergamon/pergamon-photos-02-015.html>). (erişim tarihi 02.02.2015, 23.37).
- Lev. VIII. Res. 10: Kimon *Hermeleri* (G. Siebert 1990: Fig. No. 141.).
- Lev. IX. Res. 11: Piazza Armerina'daki Villa Casale'nin *cubuculim* mozaiği (J. Rumscheid 2000: Taf. 46 Nr. 2).
- Lev. IX. Res. 12: Piazza Armerina'daki Villa Casale'nin *cubuculim* mozaiği (J. Rumscheid 2000: Taf. 46 Nr. 1).
- Lev. X. Res. 13: Hadra'da bulunmuş *terrakotta* figürün (B. Ev 1930: Nr. 107, Tav. R. 1).
- Lev. XI. Res. 14 : Daskyleion'da bulunmuş phallos *Herme* (E. Christof 2008: Abb. a).
- Lev. XI. Res. 15: Daskyleion'da bulunmuş phallos *Herme* (E. Christof 2008: Abb. b).
- Lev. XI. Res. 16: Daskyleion'da bulunmuş phallos *Herme* (E. Christof 2008: Abb. c).
- Lev. XII. Res. 17. Kat. 1.
- Lev. XIII. Res. 18. Kat. 2.
- Lev. XIV. Res. 19. Kat. 3.
- Lev. XV. Res. 20. Kat. 4.
- Lev. XVI. Res. 21. Kat. 5.
- Lev. XVII. Res. 22. Kat. 6.
- Lev. XVIII. Res. 23. Kat. 7.

Lev. XIX. Res. 24. Kat. 8.
Lev. XX. Res. 25. Kat. 9.
Lev. XXI. Res. 26. Kat. 10.
Lev. XXII. Res. 27. Kat. 11.
Lev. XXIII. Res. 28. Kat. 12.
Lev. XXIV. Res. 29. Kat. 13.
Lev. XXV. Res. 30. Kat. 14.
Lev. XXVI. Res.31. Kat. 15.
Lev. XXVII. Res.32. Kat. 16.
Lev. XXVIII. Res. 33. Kat. 17.
Lev. XXIX. Res. 34. Kat. 18.
Lev. XXX. Res. 35. Kat. 19.
Lev. XXXI. Res. 36. Kat. 20.
Lev. XXXII. Res. 37. Kat. 21.
Lev. XXXIII. Res.38. Kat. 22.
Lev. XXXIV. Res. 39. Kat. 23.
Lev. XXXV. Res. 40. Kat. 24.
Lev. XXXVI. Res. 41. Kat. 25.
Lev. XXXVII. Res. 42. Kat. 26.
Lev. XXXVIII. Res. 43. Kat. 27.
Lev. XXXIX. Res. 44. Kat. 28.
Lev. XL. Res. 45. Kat. 29.
Lev. XLI. Res. 46. Kat. 30.
Lev. XLII. Res. 47. Kat. 31.
Lev. XLIII. Res. 48. Kat. 32.
Lev. XLIV. Res. 49. Kat. 33.
Lev. XLV. Res. 50. Kat. 34.
Lev. XLVI. Res. 51. Kat. 35.
Lev. XLVII. Res. 52. Kat. 36.
Lev. XLVIII. Res. 53. Kat. 37.
Lev. XLIX. Res. 54. Kat. 38.
Lev. L. Res. 55. Kat. 39.
Lev. LI. Res. 56. Kat. 40.
Lev. LII. Res. 57. Kat. 41.

Lev. LIII. Res. 58. Kat. 42.

Lev. LIV. Res. 59. Kat. 43.

KISALTMALAR DİZİNİ

Metinde geçen kısaltmalar, öncelikle American Journal of Archaeology, (*AJA* 104, 2000 s. 10-24) ve Der Kleine Pauly, Lexicon der Antike (*KIPaul* 1964 s. XI-XX)'e göre yapılmıştır.

- AA:* Archäologischer Anzeiger.
- AAIA:* Australian Archaeological Institute at Athens Newsletter.
- Adalya:* Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı, Antalya.
- Agora:* The Athenian Agora, Princeton.
- AJA:* American Journal of Archaeology. The Journal of the Archaeological Institute of America.
- AM:* Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Institutes, Athenische Abteilung.
- Anadolu/Anatolia:*
Anatolia. Revue annuelle de l'Institut d'archéologie de l'Université d'Ankara.
- AntP:* Antike Plastik
- Arkeoloji Dergisi:*
Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. İzmir.
- AvP:* Altertümer von Pergamon.
- Belleten:* Belleten. Türk Tarih Kurumu.
- CollAn:* Colloquium Anatolicum.
- Corinth:* Corinth. Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens.
- Ephesos:* Forschungen in Ephesos veröffentlicht vom Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien.
- EpigAnat:* Epigraphica Anatolica. Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens.
- Hesp:* Hesperia Journal of the American School of Classical Studies at Athens. Athens.
- Hesperia suppl:* Hesperia Supplement.
- IstArkMüzYill:*
İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı.

- IstMitt:* İstanbuler Mitteilungen.
- JdI:* Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts.
- JHS:* Journal of Hellenic Studies.
- KST:* Kazı Sonuçları Toplantısı.
- LIMC:* Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae.
- MJH :* Mediterranean Journal of Humanities.
- OLBA:* Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları. Mersin.
- Öjh:* Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien.
- PAÜSBED:* Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Denizli.
- RA:* Revue archéologique.
- RE:* Reel Encyclopädie, Pauly-Wissowa Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft.
- SDÜSBD:* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Isparta.
- SoSchrÖAI :* Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Institutes.
- TürkArkDerg:* Türkiye Arkeoloji Dergisi.
- TürkTK* : Türk Tarih Kongresi
- ZPE:* Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik.

- a.g.e.* Adı geçen eser.
a.g.m. Adı geçen makale.
bk. Bakınız.
c. Cilt.
ev. Çeviren.
der. Derinlik.
dn. Dipnot.
ed. Editör.
env. Envanter.
fig. Figür.
gen. Genişlik.
İ.Ö. İsadan nce.
İ.S. İsadan sonra.
kat. Katalog.
krş. Karşılaştırınız.
lev. Levha.
m. Metre.
no. Numara.
res. Resim.
s. Sayfa.
trans. Translator.
uz. Uzunluk.
vd. ve diğerleri.
yy. Yüzyıl.

GİRİŞ

Antik dönemde *Hermeler*, ilk kez Hipparkhos tarafından İ.Ö. 6. yy.'da yaptırılmış ve yol kavşaklarına sınır amaçlı dikilmeye başlamıştır. *Hermelerin* halk tarafından ilgi görmesi ve özellikle Hermes'in pek çok görevinin bulunması bu *Hermelerin* farklı alanlarda ve mekânlarda da kullanılmasını sağlamıştır. Buna örnek olarak; Hermes *Propylaios* (kapı önü *Hermesi*), Hermes *Agorios* (Agora *Hermesi*), Hermes *Enagaios* (*Gymnasion* ve *Palaestra Hermesi*), Hermes *Kitonios* (Mezar *Hermesi*) gösterilebilir. *Herme* tiplerindeki bu zengin repertuar özellikle mezar stellerinde anlam karmaşasına neden olmaktadır. Bu bağlamda söz konusu tezin amacını, mezar ikonografisindeki *Hermelerin* rolü, yapılış amacı ve kimliğinin belirlenmesi oluşturur. Buna paralel olarak; *Hermelerin* nerelerde ve hangi dönemde ortaya çıktığı ve yoğunluk kazandığı, nasıl bir gelişim gösterdiği de üzerinde durulan bir diğer önemli konudur.

Antik Yunan dünyasında etkili bir kullanıma sahip olan Hermes *Hermelerinin* plastik sanattaki ilk örneklerine Arkaik Dönem'de rastlanırken; mezar steli ikonografisinde ise ilk kez ortaya çıkışı Hellenistik Dönem ile birlikte mümkün olmuş ve Roma Dönemi'nde de bu kullanım devam etmiştir. Bu sebeple biz de çalışmamızın üst sınırını Hellenistik Dönem olarak belirledik.

Hermelerin en yaygın kullanımına Anadolu ve Adalar'da rastlanılmıştır. Bu noktada biz de çalışma kapsamını bu bölgeler üzerinde yoğunlaştırmaya çalıştık ve tespit edebildiğimiz 43 adet mezar stelinin değerlendirmeye aldık. Bunların 26 tanesi Anadolu'nun farklı bölgelerinden, 15 tanesi Adalar'dan ve 2 tanesi ise buluntu yeri bilinmeyen; fakat Doğu Yunan menşeli oldukları tespit edilen stellerdir. Ayrıca bu bölgelere ait olup çalışma kapsamına dahil etmediğimiz çok az sayıda stel de bulunmaktadır. Bu stellerin büyük bir bölümünün kırık ve tahrip oluşu sağlıklı bir değerlendirmeye engel olabileceği göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca irdelediğimiz 43 adet mezar stelinin analoji, tipoloji ve ikonografik değerlendirme yapabilmek adına yeterli sayıda oluşuna kanaat getirmemiz de bu düşüncemizde etkili olmuştur.

Çalışmamızın ilk bölümünde *Herme* tanımı ve kavramı üzerinde yoğunlaştık. *Hermelerin* ilk kez hangi bölgelerde ve ne zaman ortaya çıktığı yönünde antik ve modern kaynaklar ışığında çalışmalarımızı sürdürdük.

İkinci bölümde ise *Hermelerin* hangi mekânlarda ve ne amaçla kullanıldığı yönünde epigrafik ve arkeolojik bulgularla açıklamaya çalıştık. Kullanım alanlarından söz ederken anlam bulanıklığına yer vermemek adına Hermes ve Herakles *Hermelerini* ayrı alt başlıklarda değerlendirdik.

Çalışmamızın üçüncü kısmını tipoloji bölümü oluşturmuştur. Burada, öncelikle, antik dönemdeki stel yapısının gelişiminden ve değişiminden kronolojik olarak kısaca bahsettik. Daha sonra incelediğimiz steller ile bir tipoloji oluşturmaya çalıştık. Buradaki çıkış noktamızda stelin üst yapısı etkili olmuştur. Üst yapıda alınlık işlemesi varsa *alınlıklı steller*; yoksa *alınlıksız steller* olarak iki üst başlıkta ele aldık. Bu başlıkları da kendi içinde çerçevesiz, *naiskoslu*, kemerli ve çerçevesizler olmak üzere alt başlıklar halinde sıraladık. Bu grup dışında kalan ve özellikle üst yapısı kırık olan stelleri de *formu saptanamayanlar* olarak ayrı bir alt başlıkta değerlendirmeyi uygun bulduk. Bu şekilde bir sınıflandırmadan sonra her bir steli, bağlı bulunduğu başlık içinde tek tek değerlendirmeye çalıştık. Bu şekil bir çalışmayla, stel tiplerindeki çok çeşitliliğin yaratacağı anlam karmaşasının önüne geçmeyi amaçladık.

Çalışmamızın son bölümünü ikonografi kısmı oluşturmuştur. Bu bölümü *gymnasion/palaestra Hermeleri* ve *kitonik Hermeler* olmak üzere iki alt başlıkta değerlendirdik. Öncelikle her iki başlıkta da stelleri incelerken sahnedeki figürlerden ve süslemelerden detaylı olarak bahsettik. Ve daha sonra çalışmamıza özgün değerini kazandıracak olan *Hermenin* kimliğine ilişkin yorum/önerilerde bulunmaya çalıştık. Bu konudaki önerilerimizi sunarken genellikle sahnedeki objelerden ve kısmen de yazıtlardan faydalanarak *Hermenin* ne amaçla kullanılmış olabileceğine açıklık getirmeye çalıştık.

Katalog kısmında ise kronolojiye bağlı kalarak stelleri numaralandırdık ve alt başlıklarla birlikte stelin buluntu yeri ve sergilendiği müze, envanter numarası, dönemi, tipi, ölçüleri ve yayınlandığı yerleri sıralamaya çalıştık. Sahnenin tanımlanmasında detaya yer verilmeden figürler ve dekorlara ilişkin kısa betimlemelerde bulunduk. Son olarak stelde yazıt bulunuyorsa Yunancası ve Türkçe çevirisini ekledik.

Tezimizin literatür çalışması hususunda ise Pamukkale Üniversitesi'nin sağladığı imkanlarla, Erasmus öğrenci değişim programı kapsamında Berlin Freie Üniversitesi'nde geçirilmiş; söz konusu çalışmalara daha sonra Pamukkale Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve Arkeoloji Bölüm Kütüphaneleri'nde devam edilmiştir. Ayrıca

belirli periyotlarla; İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü'ne gidilerek burada literatür çalışmalarında bulunulmuştur.

Çalışmamızın teknik boyutunda, yurtiçi müzelerinde teşhir edilen stellerin yazılı izinleri alınarak fotoğrafları çekilmiş ve ilgili bölümlerde kullanılmıştır. Yurtdışı müzelerinde teşhir edilen stellerin orijinal fotoğrafları müze yetkililerinden talep edilmiştir. Orijinal fotoğraflarına ulaşılamayan steller için, bağlı bulunduğu yayınlardan tarama işlemi yapıldıktan sonra photoshop programı yardımıyla düzeltilmiş ve gerekli bölümlerde kullanılmıştır.

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tez yazım formatına bağlı kalınarak oluşturulan bu çalışmada, "araştırma tarihine" ilişkin ayrı bir başlık oluşturulamayacağından bu konu hakkındaki çalışmalara burada yer vermek istiyoruz.

“*Hellenistik Dönem Mezar Stellerinde Hermes ve Herakles Hermeleri*” adlı tez konumuzda mezar stelleri ve *Hermeler* bir bütün içinde değerlendirildiği için birinci bölümde *Hermeler* ikinci bölümde ise mezar stellerinin araştırma tarihi ele alınacaktır.

Mezar stellerindeki *Herme* betimlemelerine yönelik doğrudan bir çalışma günümüze kadar yapılmamıştır. *Hermelere* ilişkin ilk çalışma Curtius tarafından 1902 yılında sunulmuş ve 1903 yılında yayınlanmış olan “*Die Antike Herme*” adlı doktora tezidir. Curtius, iki bölümden oluşan çalışmasının birinci bölümünde antik kaynaklardaki *Herme* adı ve tasvirlerine ilişkin bilgiler vermiştir. İkinci bölümde ise çalışmasını *Hermelerin* menşesi üzerine yoğunlaştırmıştır.

Curtius’un ardından *Hermelerle* ilgili ikinci araştırmacı ise 1931 yılında yayınlanmış “*Die typen der griechischen Herme*” adlı çalışmasıyla Lullies’tir. Curtius’tan farklı bir yol izleyen Lullius’un dört bölümden oluşan çalışması sırasıyla 1- kısa kollu *Hermeler*, 2- çift başlı *Hermeler*, 3- gövdeli *Hermeler*, 4- mantolu *Hermeler*’dir. Ayrıca bu başlıklar altında, salt heykeltıraşlık üzerine değil aynı zamanda *terrakottalar*, sikkeler, vazolar ve metal objeler üzerindeki *Herme* betimlerini de kronolojik sırayla değerlendirmiştir.

1942 yılında Goldman tarafından kaleme alınan “*The Origin of the Greek Herm*” bu alanda yapılan en etkili çalışmalardan biridir. Goldman bu çalışmasında Yunan *Hermelerinin* kökenini vazo resimleri üzerinden değerlendirmeye çalışmıştır.

Özellikle *Dionysiak* sahnelerle ilişkili vazoları ve kırsal kesim tanrılarını irdeleyerek *Hermelerin* nasıl ortaya çıktığını anlamlandırma gayretinde bulunmuştur.

Hermelerle ilgili bir diğer araştırmacı ise Wrede'dir. İlk çalışması 1972 yılında yayımlanan "*Spätantike Hermengalerie von Welschbillig*" adlı eserdir. Bu çalışmasında Geç Antik Dönem'de birçok yapıda kullanılmış gerek tanrı gerek özel portre *Hermelerini* incelemiştir. Yine Wrede tarafından 1985 yılında yayınlanmış diğer önemli çalışma ise "*Die Antike Herme*" adlı eserdir. Bu kitap *Hermelerle* ilgili en güncel eser olması sebebiyle önemlidir. Wrede, bu çalışmada öncelikle *Hermelerin* kökeni, gelişimi ve farklı tanrıların *Hermeleri* hakkında bilgiler verdikten sonra, çalışmanın asıl konusunu oluşturan Hermes *Hermelerine* yoğunlaşmış ve *Hermeleri* kullanım amaçlarına göre değerlendirmiştir.

2012 yılında Yıldırım tarafından yayınlanan "*Herakles Hermelerinin Anlamı ve Kullanımı*" bu konuda yayınlanmış ünik bir çalışmadır. Yıldırım bu makalesinde Herakles *Hermelerinin* gerek serbest heykelerde gerek mezar stelleri üzerindeki kullanım amacına ilişkin ikonografik bir çalışma yürütmüştür. Yıldırım söz konusu çalışmasında 6 adet Herakles *Hermeli* steli incelemiş, bu stellerdeki *Hermelerin* kullanım amacına ilişkin kesin tanımlamalardan kaçınmıştır.

Çalışmamızdaki diğer alanımız Anadolu ve Ege Adalarında bulunan *Hermeli* mezar stelleridir. Bu konuda oldukça önemli araştırmalar yapmış olan Pfuhl- Möbius tezimizde sıklıkla atıfta bulunduğumuz araştırmacıdır. Pfuhl tarafından 1905 ve 1907 yılları arasında yayımlanmış makaleler önemlidir. Yazarın *JDI*'de yayımlanmış 1905'teki "*Das Beiwerk auf den Ostgriechischen Grabreliefs*" ve aynı yerde 1907'deki "*Zur Darstellung von Buchrollen auf Grabreliefs*" adlı makaleleri dışında uzun yıllar bu bölge stelleri hakkında bir çalışma yapılmamıştır.

İstanbul Arkeoloji Müzesi müdürlerinden Fıratlı tarafından doktora tezi olarak çalışılan ve 1964 yılında yayımlanmış ve bizim de beş stelimizin referans noktası olan "*Les Steles Funeraires De Byzance Greco-Romaine*" adlı çalışma *Byzantion* stelleri ile ilgili yapılan en kapsamlı yayındır. Fıratlı bu çalışmasının ardından gerek kazı neticesinde bulunan gerek müzede sonradan tespit edilen stelleri de yayınlayarak *Byzantion* stellerinin tamamını bilim dünyasına kazandırma gayreti göstermiştir. Bu bağlamda sırasıyla 1965'te *Belleten*'de "*İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri*"ni

ardından 1966'da *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* adlı dergide “*İstanbul’un Yunan ve Roma Çağı Mezar Stellerine Yeni İlaveler*” adlı makalesini yayımlamıştır.

Anadolu’daki çalışmalar dışında Ege Adaları için de durum pek farklı değildir. Horn 1972 yılında “*Hellenistische Bildwerke auf Samos XII*” adlı kazı bandında mezar stellerini heykeltıraşlık malzemeleri içinde incelemiştir. Bu çalışma içinde tezimizle ilişkili iki stel yer almaktadır. 1974’te Couilloud, Delos kazı bandı olan “*Les monuments funéraires de Rhénée, Exploration archéologique de Délos XXX*”; arkasından 1975’te BCH’de “*Autels et stèles des Cyclades*” adlı çalışmayı yayımlamıştır. Bu yayınlarda toplam dokuz mezar steli çalışma kapsamına alınmıştır.

Bu yayınların ardından mezar stelleri ile ilgili en kapsamlı çalışma Pfuhl tarafından yürütülmüştür. Pfuhl’un vefatı üzerine çalıştığı malzemeler Möbius’a devredilmiştir. Uzun çalışmaların ardından ilk cildi “*Die Ostgriechischen Grabreliefs Band I*”i 1977’de yayımlayan Möbius bu çalışmasını Pfuhl- Möbius adı ile çıkarmıştır. Bu çalışmanın ikinci cildi 1979’da yayımlanacağı sırada maalesef bu kez Möbius vefat etmiştir. Söz konusu “*Die Ostgriechischen Grabreliefs Band II*” adlı kitap yine iki yazarın imzasıyla yayımlanmıştır. Bu *Corpus* içinde toplam 2323 mezar steli bilim dünyasına tanıtılmış ve alanındaki en kapsamlı yayın olması itibariyle bizim de çalışmamızda sıklıkla referans gösterilmiştir.

Efes Müzesi Müdür Yardımcılığı’nda bulunan Atalay 1988’te aynı müzede bulunan stelleri “*Hellenistik Çağ’da Ephesos Mezar Stelleri Atölyeleri*” adlı doçentlik tezini yayımlamıştır. Bu eserdeki 3 adet mezar steli çalışmamızda değerlendirilmiştir.

Cremer tarafından 1991’de “*Hellenistisch-Römische Grabstelen im Nordwestlichen Kleinasien, Mysia I*” adlı yayında Mysia kökenli mezar stellerini yayımlamıştır. Söz konusu çalışmasını Kyzikos ve Miletopolis olmak üzere iki ayrı bölümde incelemiştir. Aynı bölgeye ait mezar stelleri daha sonra Şahin tarafından daha kapsamlı bir çalışmayla yayımlanmıştır. Şahin tarafından 1994 yılında doktora tezi olarak sunulan bu steller 2000 yılında kitap olarak basılmıştır. “*Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları*” başlıklı olarak yayımlanan çalışmada Şahin, 153 mezar steli ve 35 adak levhası olmak üzere toplam 188 eseri incelemiştir. Bu iki araştırmacının çalıştığı bölgeye ait üç mezar steli tez kapsamında yeniden incelenmiştir.

Son olarak Aybek tarafından 2004'te doktora tezi olarak sunulan "*Metropolis (İonia), Hellenistik ve Roma Devri Heykeltıraşlık Eserleri*" adlı çalışmada konumuzla ilgili steller de ele alınmıştır. Bu çalışma 2009 yılında "*Metropolis'de Hellenistik ve Roma Devri Heykeltıraşlığı, İonia I*" başlığı adı altında yayımlanmıştır. Aybek'in bu eserinde bizim de çalışma alanımıza giren iki stel yeniden ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM HERME

Herme (Ἑρμῆς), üst kesimi yarım gövde biçiminde yontulmuş, alt kesimi silindir ya da dikdörtgen formlu bir sütun üzerinde yükselen *ithyphallik*¹ anlatıma sahip eserlere verilen isimdir². *Hermenin*, taş yığınlarına verilen *Hermaion* (Ἑρμαῖον), ya da *Hermaios* (Ἑρμαῖος) adından geldiği önerilmiştir³. *Hermeler*, klasik formlara sahip olmadan önce taş yığınları görünümünde yol kenarlarında ve kavşaklarda sınırı belli etmek amacıyla yerleştiriliyordu⁴. Bu yığınların zamanla kaybolmaması için de yoldan geçen yolcular buraya taş atıyorlardı⁵. Pausanias, Messene ve Arkadia arasında sınır amaçlı dikilen biçimsiz taşlardan söz etmiştir⁶. Strabon ise sözü edilen taş yığınlarının örneklerine Elis'te rastladığını bildirmiştir⁷.

1. 1. *Hermenin Kökeni*

Goldman, *Hermelerin* orijinalinde tam olarak bir insanı ya da hayvanı tasvir etmeyen, özellikle şekillendirilmiş yarı *antropomorphik* biçimli taşların zamanla bu forma dönüşmesi yoluyla ortaya çıktığını önermiştir⁸.

Curtius, Troas yakınlarındaki Neandria *nekropolisinde* bulunan 2-4 m. yüksekliğinde değişen ve dış görünüş itibariyle bir insan figürünü anımsatan stelleri *Hermelerin* prototipleri olarak ilişkilendirmiştir⁹. Curtius, Neandria örneklerine ilişkin, sakallı bir baş ve *phallosun* bulunmadığını belirtmiştir¹⁰.

Goldman, *Herme* kökeni üzerine yaptığı araştırmada Yunan mitolojisinin kırsal kesim ve üremeye ilişkili tanrılarından yola çıkarak incelemenin daha doğru olacağına ve bu sebeple *phallik* tanrılardan Dionysos'u da bu grup altında değerlendirmenin gerektiğini savunmuştur¹¹.

¹ *ithyphallik*: Şehvetli. Hülya Boyana, "Arkadia Kökenli Keçi Tanrı Pan", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 24, sayı 37, Ankara 2005 s. 185.

² Samson Eitrem, "Hermai", *RE*, VIII-I, Stuttgart, 1912, s. 696.

³ Mehmet Karaosmanoğlu, *Mitoloji ve Egenin Tanrıları*, Erzurum 2005, s. 123.

⁴ S. Eitrem 1912: a.g.m., s. 697.

⁵ M. Karaosmanoğlu 2005: a.g.e., s. 123.

⁶ Paus. VIII. 34. 6.

⁷ Strab. VIII. 3.12.

⁸ Hetty Goldman, "The Origin of the Greek Herm", *AJA*, Vol. 46, No. 1, 1942, s. 58.

⁹ Ludwig Curtius, *Die Antike Herme*, Leipzig 1903, s. 17.

¹⁰ L. Curtius, 1903: a.g.e., s. 17 Fig. 11; ayrıca bk. Knud Friis Johansen, *The Attic Grave – Reliefs*, Copenhage 1951, s. 67, Fig. 28.

¹¹ H. Goldman 1942: a.g.m., s. 60.

Dionysos, Yunan Pantheonu'na sonradan dâhil edilen doğu kökenli bir tanrıdır¹². İ.Ö. 10. yy.'da Makedonya veya Thrakia üzerinden Kıta Yunanistan'a geldiği tahmin edilmektedir¹³. Homeros, onun kökenine ilişkin olarak sütninelerinin Nysa Dağı'nda olduğundan söz etmiş¹⁴; Herodotos ise Mısır'dan *phallos* ve kurban şölenleriyle birlikte Kâhin Melampus aracılığıyla geldiğini aktarmıştır¹⁵. Şarap tanrısı olarak ilk kez Hesiodos'un eserinde rastlanılmıştır¹⁶.

Dionysos, İ.Ö. 8. yy.'da Yunan dünyasında özellikle tarımla uğraşan kırsal kesimin koruyucu tanrısı olarak ilgi görmüştür. Yönetimdeki gücünü köylü ve çiftçiden alan Tyran Pesistratos da bu ilgiye karşılık olarak Dionysos adına düzenlenen ritüel ve şenliklerin sayısını artırmıştır¹⁷. Bu şenliklerde Dionysos; evliliğin, bolluğun ve bereketin sembolik temsilcisi olarak tapınım görmüştür.

Hermenin ilk örnekleriyle Dionysos şenliklerinde tanrıya ait bir maskla, ahşap bir sütuna giydirilen süslü elbiselerle karşılaşmıştır. Masklar, taşıyıcı ahşap sütunlar gibi yine ahşaptan yapılmıştır¹⁸. Dionysos şenliklerinin, vazozesimleri üzerinde bilinen en iyi örneğini İ.Ö. 5. yy. sonlarına tarihlenen Dinos Ressamı'nın boyadığı *stamnosta* görmek mümkündür (Lev. I). Bu vazoda Dionysos, silindirik ahşap bir sütun üstünde süslü elbiselerle, başında kendi görüntüsünün işlendiği bir maskla beraber *Herme* biçiminde betimlenmiştir.

Tarımın, bereketin ve bolluğun tanrısı Dionysos'un atribütleri arasında bulunan *phallos*lar da bu ritüellerde *menadlar* tarafından bir sepet içinde taşınmıştır¹⁹. Fakat sözü edilen Dinos Ressamı'nın boyadığı *stamnosta* Dionysos *Hermesinde* *phallos* bulunmamaktadır. Klasik Dönem'e ait *Hermelerde* görülen ve birbirine paralel uzanan kısa yan kollar burada da mevcuttur ve muhtemelen Dionysos'a giydirilen elbisenin, silindirik formlu sütundan kayıp düşmemesi için yapılmıştır. Eitrem, *Hermelerdeki* kısa

¹² Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 93-94.

¹³ Bülent Öztürk, *Yazıtlar Işığında Roma İmparatorluk Çağı Küçükasyası'nda Dionysos Kültü*, İstanbul 2010, s. 41.

¹⁴ Hom., *Il.* VI, 132: ὄς ποτε μαινομένοιο Διωνύσοιο τιθήνας σεθε κατ' ἡγάθεον Νυσηίων...

¹⁵ Hdt. II, 49: ἔλλησι γάρ δή μελάμπους ἐστὶ ὁ ἐξηγησάμενος τοῦ Διωνύσου τό τε οὐνομα καὶ τὴν πομπὴν τοῦ φαλλοῦ.

¹⁶ Hes. *WD.* 613: ἔκτω δ' εἰς ἄγγε ἀφύσσαι δῶρα Διωνύσου πολυγηθέος.

¹⁷ B. Öztürk 2010: *a.g.e.*, s. 41.

¹⁸ H. Goldman 1942, *a.g.m.*, s. 58.

¹⁹ B. Öztürk 2010: *a.g.e.*, s. 179.

yan kolların bir yere sabitlemek amacıyla betimlendiğini önermiştir²⁰. Fakat bu görüşü destekler herhangi bir betime ya da yazılı kaynağa -şimdiye kadar- rastlanmamıştır.

Dionysos'a ait *Hermelerin* kökenine ilişkin en somut örneklerden biri de kırmızı figür tekniğindeki bir *loutrophoros* üzerinde betimlenen çıplak Dionysos *Hermesi* gösterebilir. Dionysos, burada alışık olduğumuz süslü elbiselere sahip *Hermelerinden* farklı olarak çıplak ve *phallosu*yla birlikte tasvir edilmiştir²¹. Bereket ve üremenin birleştirici gücü, Gela *Kraterinde*, Hermes ve Dionysos'u bir araya getirmiştir. Tipik Dionysos ritüeli gibi görünen sahne içinde Dionysos sağ elinde içki kabını tutarken; sol elinde Hermes'in atribütü *kerykeionu*²² (*caduceus*) taşır²³. Bu örnekte yine tipik *Herme* formundan farklı olarak düz bir sütun yerine ayakların ve kolların işlenmiş olduğu görülür. Bu da *Dionysiak* bir sahnede iki tanrının ortak bir paydada buluşması olarak yorumlanabilir (Lev. II).

Bu bağlamda Dionysos ve Hermes'in özellikle kırsal hayattaki etkisinin iki tanrıyı *Herme* üzerinde ortak bir kült objesine dönüştürdüğü önerilebilir. Yukarıda değinilen örneklerin klasik *Hermelerden* farkı oldukları açıktır. Bu örneklerle ahşap gövde yerine dikdörtgen formlu, sakallı ve *ithyphallik* betimli *Hermeler* Yunan dünyasının vazgeçilmez parçası olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır²⁴.

1. 2. Hermes *Hermesinin* Kökeni

Yunan sanatından bildiğimiz *Hermelerin* kökenine ilişkin Herodotos önemli bilgiler sunar.

“...Yunanlılar, *phallos'u* kalkık *Hermes* figürünü Mısırlılardan öğrenmemişlerdir. Bunu ilk olarak Atinalılar Pelasglarda, öbür Yunanlılarda Atinalılarda görmüşlerdir. Atinalıların Hellen ırkına bağlanmaları, Pelasgların gelip onlara komşu topraklarda yerleşmelerinden ve Hellenler arasında sayılmalarından daha öncedir. Samothrake'ye Pelasglardan miras kalmış olan Kabir²⁵ sınırlarını bilenler, ne demek istediğini anlarlar; sonradan Atina yakınlarına gelmiş olan Pelasglar, daha

²⁰ S. Eitrem 1912: a.g.m., s. 696 - 708.

²¹ Genellikle süslü elbiselerle betimlenen Dionysos'un buradaki çıplak görüntüsü oldukça üniktür. Dionysos'un *phallik* betimlemelerindeki kült elbisesine ilişkin detaylı bilgi için bk. Eric Csapo, “Riding the Phallus For Dionysus: Iconology”, *Ritual, and Gender-Role De/Construction*, Vol. 51, No. 3/4, Canada 1997, s. 261; Çıplak *Herme* örneği için, H. Goldman 1942: a.g.m., s. 65 Fig. 9.

²² Genellikle yılanlarla sarılı çift kanatlı asa.

²³ Gérard Siebert “Hermes” *LIMC*, V. I, 1990, Fig. No. 132.

²⁴ H. Goldman 1942: a.g.m., s. 67.

²⁵ *Kabir*ler, özellikle Lemnos, İmbros ve Samothrake Adaları'nda tapım gören tanrılardır. Hephaistos'un oğlu olarak bilinirler ve aynı zamanda ateş ve volkanla ilişkilidirler. Samothrakeli tanrıların kültlerine ilişkin bilgi için bk. Hiller von Gaertringen, “Die Samothrakischen Götter in Rhodos und Karpathos”, *AM*, XVIII, Athen 1893, 385-394.

önce Samothrake'de oturmuşlardır ve Samothrakeliler'e bugünkü sırları onlar bırakmışlardır. Bu phallos'u kalkık, ithyphallik Hermes heykellerini Pelasglardan öğrenen öbür Yunanlılardan daha önce yapan ve çoğaltan Atinalılardır. Pelasglar bu konuda, Samothrake sırlarına yabancı olmayanların bildikleri bir kutsal gelenek bırakmışlardır²⁶”.

İ.Ö. 420 yıllarına tarihlenen Boethia'daki *Kabirlerin* kutsal alanında bulunan Boethia tipi içki kâsesi üzerinde olasılıkla *Kabirlerin* bir *Hermeye* kurban sunusu betimlenmiştir. Kap üzerinde profilden resmedilen *phallosu* belirgin, sakallı *Herme* vardır. Bu örnekle²⁷ Herodotos'un verdiği bilgiler de desteklenmektedir.

Arkaik Dönem'e tarihlenen *Hermelere* sıklıkla rastlanılmıştır²⁸. Platon'un verdiği bilgiler doğrultusunda, Hermes *Hermelerinin* ilk örneklerini Peisistratos'un oğlu Hipparkhos yaptırmış ve yol kenarlarına diktirmiştir (Plat. Hipparch. 228a-229d) Ayrıca Hipparkhos bu *Hermelere* genellikle ahlakı ve erdemi esas alan özlü sözler yazdırmıştır.

Örneğin *Hermenin* sağ tarafına “*Bu bir Hipparkhos anıtıdır: Bu yoldan giderken doğruluğu düşün*”²⁹ (Plat. Hipparch. 229a) yazdırırken; Steiris'e giden yolda bulunan *Hermenin* sol tarafına da “*Bu bir Hipparkhos anıtıdır: Dostunu aldatma*”³⁰ (Plat. Hipparch. 229b) yazdırmıştır. Platon, Hipparkhos'un yazıtlı *Hermeleri* diktirmesinin amacına ilişkin olarak da şunları aktarmıştır:

“*Kendisi, namuslu ve iyi bir insan olduğundan bilgeliği başkasından esirgenmemesi gerektiğine inanıyordu. Hipparkhos, şehirlilerin eğitimi işini tamamlayıp bilgeliğiyle onları hayran bıraktıktan sonra, şehir dışındakilerin yetişmesi hakkındaki tasarımlarından biri olmak üzere, şehir ile demoslar arasındaki yollara Hermes heykelleri diktirdi. Öğrenmiş ve keşfetmiş olduğu bilgi hazinesinden en bilgece olduklarına hükmettiği düşünceleri seçerek, bunları, kendisi elegeia³¹ şiirleri haline getirdi; şiirlerini de bilgeliğinin belgeleri olarak taş üzerine kazdırdı. Böylece her şeyden önce, artık hemşerileri “kendi kendini tanı”, “taşkınlık etme” gibi ve bu türlü Delphoi Tapınağının bilgece kitabelerine hayran olmayacak, aksine, Hipparkhos'un buyurduklarını daha bilgece bulacaklardı. Bundan başka, her gidiş gelişlerinde onun*

²⁶ Hdt. II. 51: τοῦ δὲ Ἑρμέω τὰ ἀγάλματα ὀρθὰ ἔχειν τὰ αἰδοῖα ποιεῦντες οὐκ ἀπ Αἰγυπτίων μεμαθήκασιν ἀλλ' ἀπὸ Πελασγῶν πρῶτοι μὲν Ἑλλήνων ἀπάντων Ἀθηναῖοι παραλαβόντες παρά δὲ τούτων ὄλλοι. Ἀθηναίοισι γὰρ ἤδη τηνικαῦτα ἐς Ἑλληνας τελέουσι Πελασγοὶ σύνοικοι ἐγένοντο ἐν τῇ χώρῃ, ὅθεν περ καὶ Ἑλληνες ἤρξαντο νομισθῆναι. ὅστις δὲ τὰ Καβείρων ὄργια μεμύηται, τὰ Σαμοθρήικες ἐπιτελέουσι παραλαβόντες παρά Πελασγῶν, οὗτος ὠνήρ οἶδε τό λέγω. Τὴν γὰρ Σαμοθρήικην οἴκεον πρότερον Πελασγοὶ οὗτοι οἱ περ Ἀθηναίοισι σύνοικοι ἐγένοντο καὶ παρά τούτων Σαμοθρήικες τὰ ὄργια παραλαμβάνουσι. ὀρθὰ ὦν ἔχειν τὰ αἰδοῖα τὰγάλματα τοῦ Ἑρμέω Ἀθηναῖοι πρῶτοι Ἑλλήνων μαθόντες παρά Πελασγῶν ἐποίησαντο: οἱ δὲ Πελασγοὶ ἰρόν τινα λόγον περὶ αὐτοῦ ἔλεξαν, τὰ ἐν τοῖσι ἐν Σαμοθρήικῃ μυστηρίοισι δεδῆλωται.

²⁷ G. Siebert 1990, a.g.m., Fig. No. 102.

²⁸ Arkaik ve Arkaistik örnekler için bk. Evelyn B. Harrison, “Archaic and Archaistic Sculpture”, *Agora XI*, Princeton 1965, s.108 vd., Lev. 40-52.

²⁹ “μνήμα τόδ' Ἰππάρχου: στείχε δίκαια φρονῶν”.

³⁰ “μνήμα τόδ' Ἰππάρχου: μή φίλον ἐξαπάτα”.

³¹ *Ionia*'da doğmuş olan şiir türü.

*bilgece özdeyişlerini okuyup zevk alarak, eğitimlerini tamamlamaya yarayacak ziyaretlerini artıracaklardı*³²”.

Bu bağlamda Hermes *Hermelerin*, antik dönem plastik sanatına Hipparkhos zamanında girdiği önerilebilir. Bu açıklamaya paralel olarak da, Hipparkhos zamanına (İ.Ö. 6. yy.) tarihlenen ve Siphnos’da ele geçmiş Hermes *Hermesi*, bilinen en erken tarihli *Hermedir*³³ (Lev. III). Bu *Herme*, klasik forma sahiptir ve uzun, dikdörtgen sütun üzerinde yükselir. *Attika Tipi*’nde olduğu söylenebilir çünkü Pausanias, Arkadia’dan Megalopolis’e giden yolda kapı önünde görmüş olduğu dikdörtgen sütunlu *Herme* için *Attika Tipi* tanımını kullanmıştır. Pausanias, ayrıca *Hermeyi bulan Atinalılar değildir fakat ona dikdörtgen formunu kazandıran onlardır*³⁴ diyerek *Attika Tipi Hermelerin* tanımını yapmıştır. Goldman, silindir yerine dikdörtgen formun kullanılmasını işçiliğin daha kolay olmasıyla açıklamıştır³⁵.

Attika Tipi Hermeler, Hipparkhos zamanında ve onun kontrolünde yapılmıştır. Vazo resimlerindeki en erken dikdörtgen formlu *Hermelere* de, *Hermelerin Attika*’da yayıldığı Hipparkhos zamanına rastlaması bu öneriyi kuvvetlendirmiştir³⁶. *Hermeler* İ.Ö. 6. yy.’dan sonra yollara sıklıkla dikilmiş ve yolcuları koruyan önemli bir obje hale gelmiş ve kutsal sayılan çelenklerle süslenip, yağlarla parlatılmıştır³⁷.

Hermeler, salt ahşap ya da mermerden yapılmayıp farklı malzemelerden de meydana getirilmiştir³⁸. Bilinen en erken bronz Hermes *Hermesi* Elis’in sınırlarında bulunan Andritsaina’da İ.Ö. 5. yy.’a tarihlenen sakallı *ithyphallik* anlatıma sahip *Hermedir*³⁹. Yine en erken tarihli *terrakotta* Hermes *Hermesi* ise Würzburg Müzesi’nde

³² Plat. Hipparch. 228c-e: *ἐθαύμαζον αὐτόν ἐπὶ σοφίᾳ, ἐπιβουλεύων αὐτὸς ἐν τοῖς ἀγροῖς παιδεῦσαι ἔστησεν αὐτοῖς Ἑρμῆς κατὰ τὰς ὁδοὺς ἐν μέσῳ τοῦ ἄστεος καὶ τῶν δήμων ἐκάστων, κάπειτα τῆς αὐτοῦ, ἦν τ’ ἔμαθεν καὶ ἦν αὐτὸς ἐξήϋρεν, ἐκλεξάμενος ἃ ἠγεῖτο σοφώτατα εἶναι, ταῦτα αὐτοῦ ἐντείνας εἰς ἐλεγεῖον αὐτοῦ ποιήματα καὶ ἐπιδείγματα τῆς σοφίας ἐπέγραψεν, ἵνα πρῶτον μὲν τὰ ἐν Δελφοῖς γράμματα τὰ σοφὰ ταῦτα μὴ θαυμάζοιεν οἱ πολῖται αὐτοῦ, τὸ τε “γνώθι σαυτὸν” καὶ τὸ “μηδὲν ἄγαν” καὶ τὰλλα τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ τὰ Ἰππάρχου ῥήματα μᾶλλον σοφὰ ἠγοῖντο, ἔπειτα παριόντες ἄνω καὶ κάτω καὶ ἀναγιγνώσκοντες καὶ γεῦμα λαμβάνοντες αὐτοῦ τῆς σοφίας φοιτῶν ἐκ τῶν ἀγρῶν καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ παιδευθησόμενοι. ἐστὸν δὲ δύο τόπιγράμματα.*

³³ L. Curtius 1903: *a.g.e.*, s. 17; G. Siebert, 1990: *a.g.m.*, Fig. 12.

³⁴ Paus. IV. 33. 3: *ἰόντι δὲ τὴν ἐπ’ Ἀρκαδίας ἐς Μεγάλην πόλιν ἐστὶν ἐν ταῖς πύλαις Ἑρμῆς τέχνης τῆς Ἀττικῆς: Ἀθηναίων γὰρ τὸ σχῆμα τὸ τετράγωνον ἐστὶν ἐπὶ τοῖς Ἑρμαῖς, καὶ παρὰ τούτων μεμαθήκασιν οἱ ἄλλοι.*

³⁵ H. Goldman 1942: *a.g.m.*, s. 67.

³⁶ H. Goldman 1942: *a.g.m.*, s. 68.

³⁷ Jennifer Larson, *Ancient Greek Cults*, New York 2007, s. 146; vazo resimleri üzerindeki çelenk takılan *Herme* örnekleri için bk. G. Siebert 1990: *a.g.m.*, Fig. No. 108, 155.

³⁸ Henning Wrede, *Die antike Herme*, Mainz am Rhein 1985, s. 3.

³⁹ Reinhard Lullius, *Die Typen der griechischen Herme*, Königsberg 1931, s. 13.

bulunan ve İ.Ö. 5. yy.'a tarihlenen *Hermedir*⁴⁰. Vazo sanatında *Hermeler* çok erken tarihten itibaren yerini almıştır. İ.Ö. 6. yy'ın sonuna tarihlenen ve British Müzesi'nde bulunan *krater* üzerinde betimlenen Hermes *Hermesi* -şimdiye kadar bilinen- en erken örnek olarak karşımıza çıkar⁴¹. Bu vazo üzerinde profilden resmedilmiş Hermes *Hermesi* ve önünde ateş yanan bir altar yer almaktadır. Sahnenin devamında ise yine profilden betimlenmiş iki erkek figürü seçilmektedir. Bu figürlerden bir tanesi kesilen kurbanın etlerini parçalarken; diğeri, şişe geçirilen etleri altarn üzerindeki ateşte pişirmektedir.

Attika sanatında sevilen ve koruyuculuğuna inanılan Hermes *Hermeleri*, İ.Ö. 4. yy.'dan itibaren klasik formundan sıyrılıp repertuarına farklı tipleri de dâhil etmiştir. Sözü edilen yeni tip, dikdörtgen formlu, mantosuna sarınmış Hermes *Hermeleridir*. Pausanias, *gymnasionda* (*γυμνάσιον*) bulunan mantolu bir *Hermenin* varlığından söz etmiştir⁴². Bilinen en erken mantolu Hermes *Hermesi* İ.Ö. 4. yy.'ın 2. yarısına tarihlenen ve Korinth'te ele geçen sikke üzerinde betimlenmiştir. Bu *Herme*, alçak bir kaide üzerinde yükselmekte ve yanında tanrıça Athena başı bulunmaktadır⁴³. En erken mermer mantolu Hermes *Hermesi* ise İ.Ö. 3. yy.'a tarihlenen Rhamnus'taki sakalsız ve oldukça genç betimlenen *khiton* üzerine mantolu Hermes *Hermesidir*⁴⁴. Winter, bu tip mantolu *Hermelerin*, özellikle İ.Ö. 4. yy. plastik sanatında yaygınlaşan mantolu sporcu heykelleriyle ilişkilendirmiştir⁴⁵. Bu öneriye ilişkin İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Tralleis Epheb'i duruma uygun örnek teşkil etmektedir⁴⁶. Bahsi geçen örnek, Pergamon'da bulunmuş mantolu Hermes *Hermesi* ile aynı tip mantoya sahip olmakla birlikte, her iki örnekte de mantonun kumaşı sağ omuz üzerinde birleştirilmiştir⁴⁷. Pergamon'da mermerden yapılmış mantolu *Hermeler* dışında pişmiş toprak mantolu *Hermeler* de bulunmuştur⁴⁸.

⁴⁰ Franz Winter, "Die Typen der figürlichen Terrakotten I", Berlin 1903, s. 231 Abb. 1.

⁴¹ Giuseppe Micali, *Storia Degli Antichi Popoli Italiani*, Milano 1836, s. 194 Fig. XCVI. 2; G. Siebert 1990, a.g.m., Fig. No. 118.

⁴² Paus. VIII. 39. 6: *ἐν δὲ τῷ γυμνασίῳ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ ἀμπεχομένῳ μὲν εἴοικεν ἰμάτιον, καταλήγει δὲ οὐκ ἐς τὸ τετράγωνον σχῆμα.*

⁴³ R. Lullius 1931: a.g.e., s. 81.

⁴⁴ S. Eitrem 1912: a.g.m., s.700; R. Lullies 1931: a.g.e., s. 82.

⁴⁵ Franz Winter, "Die Skulpturen", *AvP*, Band VII, 2, 1908b Berlin, s. 220.

⁴⁶ İstanbul Arkeoloji Müzesi, Env. No: 1191. Gustave Mendel, *Musées Impériaux Ottomans. Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines II*, İstanbul 1914a, s. 260-261 Kat. No. 542.

⁴⁷ Pergamon'da bulunmuş mermer mantolu *Herme* örneği için bk. F. Winter 1908b, a.g.e., s. 220 Abb. 260.

⁴⁸ Pergamon'da bulunmuş pişmiş toprak mantolu *Herme* örnekleri için bk. Sven Kielau, *Terrakotten aus Pergamon Tonfiguren aus Wohnhäusern der stadtgrabung*, (Unveröffentlichte Dissertation),

1.3. Herakles *Hermesinin* Kökeni

Herakles *Hermeleri*, Hermes *Hermelerine* göre daha az tercih edilmiştir. Çalışma kapsamında değerlendirecek 43 adet mezar stelinin sadece 6 tanesinde görülmesi de buna örnek olarak gösterilebilir. Böyle bir tercihte Hermes *Hermelerinin* kullanım alanlarının daha yaygın olması etkilidir. Örneğin Hermes *Hermeleri* *gymnasionlar*, mezarlar, yol kavşakları ve kapı önlerine dikilirken; Herakles *Hermeleri* yalnızca *gymnasion*, mezar ikonografisi (rölyefli steller ve lahit süslemesi) ve mimari öğelerde dekoratif amaçlı olarak betimlenmiştir.

Herakles *Hermesinin* en erken örnekleri İ.Ö. 3. yy.'da karşımıza çıkmaktadır. Batı Anadolu'da⁴⁹ özellikle *Ionia* Bölgesi'nde İ.Ö. 2. yy.'ın ortalarından itibaren görülmektedir. Steller üzerindeki Herakles *Hermeleri* her zaman sakallı işlenmiş olup⁵⁰ tüm örnekleri Doğu Yunan kökenlidir⁵¹. Stellerin büyük çoğunluğunun Batı Anadolu'da ele geçmesi Herakles'in koruyucu yönünün burada daha çok benimsenmesiyle açıklanabilir⁵².

Herakles *Hermesi*, insanların ölümsüzlük umudunun kutsal bir simgesi olduğu gibi⁵³, bedensel eğitim mekânlarına ait birer işaret levhası olarak kullanılmıştır⁵⁴ ve genellikle *gymnasion* ve hamam gibi yapılarda tercih edilmiştir. Herakles'in bu mekânlardaki kullanıma ilişkin olarak Yıldırım, "*Herakles'in, khimation gibi vücudu saran bir aslan postu giymesi ve dönemin filozof portrelerine benzer biçimde düşünceli, dalgın ve erdemli bir ifadeye sahip olması, bu tipteki Herakles Hermelerinin insan ruhunun dayanıklılığını, bedensel dinginliğini ve asil bir düşünce yapısını simgelediğini*"⁵⁵ ifade etmiştir.

Sözü edilen *Hermeler*, mezar stellerinden farklı bir betimleme anlayışına sahiptir. Bu tip *Hermelerde*, Herakles'in üzerindeki aslan postu vücudun tamamını sarmaz. Genellikle sol omuz üzerinden atılmış (Lev. IV) veya boyundan bağlanarak

---

Westfälischen Wilhelms-Universität, Philosophischen Fakultät, Münster 2009, s. 91, Tafel 30 A, Nr. 244-246.

⁴⁹ Kat. 29 Rhodos buluntusu dışında.

⁵⁰ R. Lullies 1931: *a.g.e.*, s.76.

⁵¹ R. Lullies 1931: *a.g.e.*, s. 77.

⁵² Nazlı Yıldırım, "Herakles Hermelerinin Anlamı ve Kullanımı", *MJH*, II/1, Antalya 2012, s. 231.

⁵³ Lewis Richard Farnell, *Greek Hero Cults and Ideas of Immortality*, Oxford 1921, s.154.

⁵⁴ Paul Zanker, "Hellenistik Grave stelai from Smyrna: Identity and Self-image in the Polis", *Images and Ideologies: Self-definition in the Hellenistic World*, Berkeley 1994, s. 220.

⁵⁵ N. Yıldırım 2012: *a.g.m.*, s. 231.

postun patileri göğüs üzerine düşürülmüştür ya da vücudun üst bölümünü tamamen sarmış olarak betimlenir (Lev. V). Herakles'in bazen sol ya da sağ elinde *lobut* (Budaklı Sopa) veya *cornucopia*⁵⁶ (Bereket Boynuzu) taşımış olduğu replikleri de bulunmaktadır.

---

⁵⁶ Herakles'in bereket boynuzuyla olan ilişkisi şu şekilde başlamıştır. Daineria ile evlenebilmek için Akheloos'u yenmesi gerekmektedir, Akheloos ile mücadele eden Herakles onun boynuzunu kırmış ve Akheloos da bir boğaya dönüşmüştür. *Nympheler* Akheloos'un kırılan boynuzunun içini çeşitli meyveler ve çiçeklerle doldurmuştur. Bu maddenin sonra Herakles'in bereket boynuzu ile ilişkisi başlamıştır. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. Aynur Civelek, "Antik Dönem Sanatında Bereket Boynuzu", *Arkeoloji ve Sanat*, 143, İstanbul 2013, s. 104 vd; Ayrıca Farnell; bereket boynuzunda bulunan çiçek ve meyvelere yönelik olarak da Herakles'in meyve ağaçlarının, üzüm bağlarının ve bereketli alanların koruyucu tanrısı olduğunu söylemektedir. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. Farnell 1921: *a.g.e.*, s. 152.

İKİNCİ BÖLÜM

KULLANIM ALANLARI

Antik Çağ'da *Hermelere gymnasium, propylaion, agora*, tiyatro ve caddeler gibi kamusal yapılarda sıklıkla rastlanılmıştır. *Hermeler*, pek çok yapı ve eşyada kendi alanı dışında dekoratif amaçlı olarak da kullanılmıştır. Basit bir forma sahip olması sebebiyle birçok amaca hizmet etmiştir. Örneğin Roma villasında, *karyatid*lerden ilham alınarak, taşıyıcı eleman olarak kullanılırken; bunun yanı sıra *monopodium* (masa ayağı) bazen heykellerin yanında destek amaçlı bazen de evlerde ya da kutsal alanlarda süsleme (Pergamon, Pompeii ve Herculaneum gibi evlerin *atrium*larında) amaçlı kullanılmıştır⁵⁷. Günlük hayattaki kullanımlarının yanında, tapınaklara adak olarak sunulurken⁵⁸; aynı zamanda mezar hediyesi olarak da kullanıldıkları bilinmektedir⁵⁹.

2.1. Hermes *Hermesinin* Kullanım Alanları

Antik Yunan mitolojisinde pek çok vasfa sahip Hermes'in, yolculara kılavuzluk ettiği de bilinmektedir. Bu görevi nedeniyle yol kenarlarına Hermes *Hermeleri* dikilmiştir⁶⁰. Kıta Yunanistan'da yol kenarlarına konulan Hermes *Hermelerinden* daha erken dönemlerde, Anadolu'da, Hekate heykellerinin kavşaklara, yol kenarlarına ve kırsal alanlara konulduğu bilinmektedir⁶¹. Özellikle bir sütunun etrafını çevreleyen ve üç adet baş, kol ve gövdeden oluşan *Hekataion* heykelleri tercih edilmiştir⁶².

Bununla birlikte tanrıça Hekate'nin heykellerinin yol kavşaklarına konulması; Hermes *Hermelerinden* daha farklı bir anlama gelmektedir. Yol kavşaklarına hâkim tanrıça, insanlara kötülük ederek, onlara zarar verdiği için onu yatıştırmak amacıyla yol kenarlarına, kavşaklara *Hekataion*lar dikilmiş ve bu heykellere ekmek, peynir, ballı

⁵⁷ E. B. Harrison 1965: *a.g.e.*, s.140.

⁵⁸ E. B. Harrison 1965: *a.g.e.*, s.120; adak olarak sunulan pişmiş toprak örnekleri için bk. Dorothy Burr Thompson, "Three Centuries of Hellenistic Terracottas VII. The Early First Century B. C.", *Hesp.*, Vol. 35, No. 1, 1966, s. 9 Nr. 18, Plate 4.

⁵⁹ H. Wrede 1985: *a.g.e.*, s. 42.

⁶⁰ M. Karaosmanoğlu 2005: *a.g.e.*, s. 123.

⁶¹ Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 1997, s. 233.

⁶² Roma İmparatorluk Dönemi'nde tanrıça Hekate, "*Trivia* (Üç Yolu Kontrolü Altında Tutan); *Quadrivia* (Dört Yolu Kontrolü Altında Tutan) gibi sıfatlarla anılmıştır. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. Mükerrerem Usman Anabolu, "İzmir Müzesi'nden Yedi Hekataion", *Anadolu/Anatolia*, S. 22, Ankara 1981, s. 330-331. Ayrıca Pausanias'ın verdiği bilgiler doğrultusunda (Üçlü) *Hekate Epipyridia* tiplemesini ilk kez Klasik Dönem'in önemli yontucusu Alkamenes yapmıştır. Pausanias metinlerine ilişkin detaylı bilgi için bk. Paus. II. 30. 2: *Αλκαμένης δὲ ἐμοὶ δοκεῖν πρῶτος ἀγάλματα Ἐκάτης τρία ἐποίησε προσεχόμενα ἀλλήλοις...* Ayrıca tanrıçanın Anadolu'da görülen çeşitli tipleri için bk. Şehrazat Karagöz, "Küçük Asya'ya Özgü Bir Tanrıça: Hekate", *Anadolu Araştırmaları*, XVI, İstanbul 2002, s. 310.

çörek, yumurta gibi sunular yapılmıştır⁶³. Hermes *Hermeleri* ise *Hekataion*ların aksine, yolculara kılavuzluk etmek ve onları korumak amacıyla yol kenarlarına dikilmiştir. Homeros, Hermes'in kılavuzluğunu, İlyada destanında şu dizelerle dile getirmiştir:

“*En çok sen seversin yoldaşlık etmeyi bir insana,
Canla başla dinlersin hoşuna gideni,
Hadi götür Priamos'u Akhaların koca karınlı gemilerine,
Öyle götür ki, hiçbir Danaolu görmesin onu,
Görmesin kimse Peleusoğlu'nun yanına varmadan o*” (Hom. *Il.* XXIV, 335-339)⁶⁴.

Kapı önlerini bekleyen ve koruyan Hermes *Propylaios*, devletin korumasında olup, kamusal ve sivil yapılarda kullanılmıştır. Delos'un güney *propylaion*unda *in situ* bulunan Hermes *Propylaios* bu konuya ilişkin iyi bir örnektir⁶⁵ (Lev. VI).

Thukydides, Sparta ve Atina arasında yapılan ünlü Peloponnesos Savaşı'nı (İ.Ö. 431- 404) anlatırken, kapı önlerine ve tapınakların önüne yerleştirilen dört köşeli *Hermelerin*, yüzlerinin parçalandığını ve bunu da kesin olmamakla birlikte, demokratik hükümete karşı olan ünlü komutan ve yönetici Alkibiades'in de içinde olduğu bir grubun yapmış olabileceğini aktarmıştır⁶⁶. Bunun üzerine Atina yönetimi, olaya karışan kişilerin bir an önce bulunup cezalandırılmaları için, suçluları yakalatan kişilere büyük ödüller vereceğini müjdelemiştir⁶⁷.

⁶³ M. U. Anabolu 1981: a.g.m., s. 330-331.

⁶⁴ “*Ερμεία, σοὶ γάρ τε μάλιστα γε φίλτατος ἔστιν ἀνδρὶ ἑταιρίσσαι, καὶ τ' ἔκλυες ᾧ κ' ἐθέλησθα, βάσκ' ἴθι καὶ Πρίαμον κοίλας ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν ὡς ἄγαγ', ὡς μήτ' ἄρ τις ἴδη μήτ' ἄρ τε νοήσῃ τῶν ἄλλων Δαναῶν, πρὶν Πηλεΐωνα δ' ἰκέσθαι. ὡς ἔφατ', οὐδ' ἀπίθησε διάκτορος ἀργεῖφροντης.*”

⁶⁵ Jean Mercadé, *Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1950*, *BCH*, 75, 1951, s. 188 Fig. 103; Antoine Hermay, “À propos de l'Hermès Propylaios de Délos”, *BCH*, 103, 1979, s. 138 Fig. 1.

⁶⁶ Thuc. VI, 27-28. *ἐν δὲ τούτῳ, ὅσοι Ἑρμαῖ ἦσαν λίθινοι ἐν τῇ πόλει τῇ Ἀθηναίων (εἰσὶ δὲ κατὰ τὸ ἐπιχώριον, ἢ τετράγωνος ἐργασία, πολλοὶ καὶ ἐν ἰδίῳ προθύροις καὶ ἐν ἱεροῖς), μὲν νυκτὶ οἱ πλείστοι περιεκόπησαν τὰ πρόσωπα. καὶ τοὺς δρᾶσαντας ἦδει οὐδεὶς, ἀλλὰ μεγάλοις μηνύτροις δημοσίᾳ οὗτοί τε ἐζητοῦντο καὶ προσέτι ἐψηφίσαντο, καὶ εἴ τις ἄλλο τι οἶδεν ἀσέβημα γεγενημένον, μηνύειν ἀδεῶς τὸν βουλόμενον καὶ ἀστῶν καὶ ξένων καὶ δούλων. καὶ τὸ πρᾶγμα μειζρόνως ἐλάμβανον: τοῦ τε γὰρ ἔκπλου οἰωνὸς ἐδόκει εἶναι καὶ ἐπὶ ζυνομωσίᾳ ἅμα νεωτέρων πραγμάτων καὶ δήμου καταλύσεως γεγενησθαι. μηνύεται οὖν ἀπὸ μετοίκων τέ τινας καὶ ἀκολούθων περὶ μὲν τῶν Ἑρμῶν οὐδέν, ἄλλων δὲ ἀγαλμάτων περικοπαὶ τινες πρότερον ὑπὸ νεωτέρων μετὰ παιδιᾶς καὶ οἴνου γεγενημέναι, καὶ τὰ μυστήρια ἅμα ὡς ποιεῖται ἐν οἰκίαις ἐφ' ὕβρει: ὧν καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην ἐπητιῶντο. καὶ αὐτὰ ὑπολαμβάνοντες οἱ μάλιστα τῶν Ἀλκιβιάδην ἀχθόμενοι ἐμποδῶν ὄντι σφίσι μὴ αὐτοῖς τοῦ δήμου βεβαίως προεστάναι, καὶ νομίσαντες, εἰ αὐτὸν ἐξελάσειαν, πρῶτοι ἂν εἶναι, ἐμεγάλυνον καὶ ἐβόων ὡς ἐπὶ δήμου καταλύσει τὰ τε μυστικά καὶ ἡ τῶν Ἑρμῶν περικοπὴ γένοιτο καὶ οὐδὲν εἴη αὐτῶν ὅτι οὐ μετ' ἐκείνου ἐπράχθη, ἐπιλέγοντες τεκμήρια τὴν ἄλλην αὐτοῦ ἐς τὰ ἐπιτηδεύματα οὐ δημοτικὴν παρανομίαν.*

⁶⁷ İ.Ö. 415 yılının 11 Mayıs gününün sabahında kırılmış vaziyette bulunan *Hermelere* ilişkin olarak ne Thukydides ne de modern kaynaklar suçluların kim olduğu yönünde bir sonuca varamamıştır. Konuya ilişkin modern kaynak önerisi için bk. Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 2004, s. 328 – 329; Emre Erten, *Atinalı Komutan ve Devlet Adamı Alkibiades*, İstanbul 2005, s. 51-53; Peter John Rhodes, *A History of the Classical Greek World 478–323 BC*, Oxford 2006, s. 157-159. Bu konuya ilişkin olarak yalnızca Boardman, Atina Agorası'nda bulunan ve hasar görmüş bir *Hermes*den

Thukydides'in bu metinlerinden Antik Yunan'daki *Hermelerin* kullanım alanlarını ve onlar için ne anlam ifade ettiğini anlıyoruz⁶⁸.

Kapıların ve tapınakların koruyuculuğunu üstlenen Hermes *Propylaios* Atina *Akropolis*'inde özellikle İ.Ö. 480 - 450 yılları arasında yaygın kullanılmıştır⁶⁹. Pausanias, Atina *Akropolis*'nin giriş kapısının hemen sağında⁷⁰ ve Arkadia'ya giden yolda *Attika* üslubunda Hermes *Propylaios* gördüğünü söylemiştir⁷¹.

Hermes *Propylaios* ilk kez Alkamenes tarafından Klasik Dönem'de *Arkaistik* üslupla yapılmıştır⁷². Çok sayıda bulunan Hermes *Propylaios*ların yalnızca iki kopyasında Alkamenes imzasına rastlanılmış ve bunlar⁷³; Pergamon⁷⁴ (Lev. VII Res. 7) ile Ephesos'ta⁷⁵ (Lev. VIII Res. 9) bulduklarından bu kentlerin isimleriyle anılmışlardır⁷⁶. Pergamon ve Ephesos Hermes *Propylaios*larının Alkamenes üslubunda yapıldığı kabul edilse de bu iki *Herme* arasında bariz farklar olduğu anlaşılmaktadır. Her iki *Herme* de Alkamenes'e atfedilirken, hangisinin özgün yapıtın kopyası olduğu hususu netlik kazanmamıştır⁷⁷. Pergamon'da bulunmuş eser⁷⁸ Hadrianus Dönemi'ne ait bir kopyadır⁷⁹ ve 1903 yılı kazılarında *Attalos Evi* yakınında bulunmuştur⁸⁰. Arkeoloji

---

bahsederken, “*Alkibiades'in arkadaşlarının parçalamış olduğu bir Herme*” yorumunda bulunmuştur. John Boardman, *Yunan Heykeli Klasik Dönem*, İstanbul 2005a, s. 177.

⁶⁸ Konuya ilişkin bir *pelike*de işlenen sahne bu olaya mizahi bir gönderi olarak algınabilir. Elinde çift yüzlü balta bulunan bir *satyr* yerdeki *Hermeyi* kırmaya çalışırken betimlenmiştir. *Pelikedeki* resim için bk. G. Siebert 1990: Fig. No. 179.

⁶⁹ E. B. Harrison 1965: *a.g.e.*, s. 122.

⁷⁰ Paus. I. 22. 8: *κατά τήν ἐσόδον αὐτήν ἤδη τήν ἐς ἀκρόπολιν Ἐρμῆν ὄν Προπύλαιον ὀνομάζουσι καί Χάριτας Σωκράτην ποιήσάι τόν Σωφρονίσκου λέγουσιν.*

⁷¹ Paus. IV.33. 3: *Τόντι δέ τήν ἐπ Ἀρκαδίας ἐς Μεγάλην πόλιν ἐστίν ἐν ταῖς πύλαις Ἐρμῆς τέχνηστής Ἀττικῆς.*

⁷² Jane E. Francis, “Re-writing Attributions: Alkamenes and Hermes Propylaios”, *Stephanos: Studies in Honor of B. S. Ridgway*, Philadelphia 1998, s. 62-63 Fig. 6.1-6.4; J. Boardman 2005a: *a.g.e.*, s. 206; Atina Agorası Arkaik ve Arkaistik örnekler için bk. E. B. Harrison 1965: *a.g.e.*, s.108 vd. Lev.40 - 52.

⁷³ Franz Winter, *AvP*, Band VII. I, Berlin 1908a, s. 48; Andrew Stewart, “Alkamenes at Ephesos and in Athens”, *ZPE*, Band 143, Bonn 2003, s. 101; James R. McCredie, “Two Herms in the Fogg Museum”, *AJA*, Vol. 62, No.2, 1962, s. 187-188.

⁷⁴ İstanbul Arkeoloji Müzesi, Env. No: 1433.

⁷⁵ İzmir Arkeoloji Müzesi, Env. No: 675.

⁷⁶ Anadolu'da Stratonikeia, Milas ve Bolu gibi yerleşim yerlerinde *Hermelere* tesadüf edilmiştir. Bu *Hermeler* ilk kez Özgan tarafından bilim dünyasına tanıtılmıştır. Detaylı bilgi ve tartışma için bk. Ramazan Özgan, “Alkamenes'in Hermes Propylaios Üzerine Düşünceler”, *TürkArkDerg.* XXXI, Ankara 1997, s. 158 vd. Perge'de bulunan oldukça tahrip olmuş durumdaki Hermes *Propylaios*, Pergamon *Hermesi* tipindedir. Detaylı bilgi için bk. İnci Delemen, Perge'den *Pergamon Tipi*'nde Harap Bir Herme: Taşın Ömrü, *Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı*, Ankara 2013, 103-110; Yine Allianoı'de bulunan *Pergamon Tipi*'ndeki *Herme* örneği için bk. Ahmet Yaraş vd. “2006 Allianoı Kazısı”, *KST*, 29/2, Ankara 2008, s. 76 Res. 6.

⁷⁷ R. Özgan 1997: *a.g.m.*, s. 158 - 159.

⁷⁸ Firenz Winter, “Zum Hermes des Alkamenes”, *AM*, XXIX, Athen 1904, s. 208-211, Taf. XVII; G. Mendel 1914a: II, *a.g.e.*, s. 234 Kat. No. 527.

⁷⁹ J. E. Francis 1998: *a.g.m.*, s. 61.

⁸⁰ Wolfgang Radt, *Pergamon*, İstanbul 2002, s. 97.

literatürüne *Pergamon Tipi* olarak geçen *Hermes Propylaios*un üzerinde işlevine uygun olarak şunlar yazar:

“*Alkamenes’in yaptığı güzel heykeli,
Kapıların önündeki Hermes’i tanıyacaksın,
Onu Pergamos dikti.
Kendini bil*”⁸¹.

Diğer *Hermes Propylaios* ise Ephesos’ta 1928 yılı kazılarında *Vedius Gymnasion*’unda bulunmuştur⁸². Dikdörtgen prizmaya sahip *Hermenin* üzerinde iki satır yazıt bulunur:

“*Ben herhangi bir sanat eseri değilim.
Beni Heykeltıraş Alkamenes yarattı*”⁸³.

Her iki eser *Alkamenes*’in özgün eserinden kopya edilmiş gibi görünse de aslında Pergamon ve Ephesos örneklerinin birbirinden çok farklı oldukları artık kabul edilmiş bir gerçektir. *Ephesos tipi*’nin tahrip olmasına bağlı olarak ayrıntılı gözlem gücünden yoksun oluşu bu savı uzun yıllar şüphede bırakmıştır. Özgan tarafından her iki tipin de detaylı çalışılması ve München Glyptothek Müzesi’nde sergilenen ve *Ephesos tipi*’nin en yakın repliği *Simonetti Baş*’ının incelenmesiyle *Ephesos* ve *Pergamon tip*’lerinden; *Ephesos tipi*’nin *Alkamenes* örneğine daha yakın olduğu kanısı kuvvetlenmiştir. Özgan, çalışması içerisinde *Willer*’in de görüşünü benimseyerek, *Ephesos tipi Hermenin*, *Alkamenes*’in *Hermesine* sadık kalınarak kopya edilmeye çalışıldığını; *Pergamon tipi Hermenin* ise kendi dönemindeki *Attik* akım içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür⁸⁴. Ayrıca *Ephesos Tipi Herme* üzerindeki yazıtta, *Alkamenes* isminin vurgulanması da bu hipotezi kuvvetlendirmektedir⁸⁵.

Hermes, yolları ve onların üzerinde seyreden habercileri, yolcuları, hırsızları ve satıcıları kolladığı için *agora* ve ticaretin de koruyucu tanrısıydı⁸⁶. Tüccar dernekleri onun himayesi altındaydı. Bu sebeple *agoralara* “*Hermes Agorios*” heykelleri dikilmiştir⁸⁷. *Pausanias*, bu konuya ilişkin olarak; *Pharae*’de, *agoranın* hemen ortasında *Simyluslu Messenian* tarafından adanmış sakallı, çok da büyük olmayan, dikdörtgen

⁸¹ “*Εἰδήσεις Ἀλκαμένεος περικαλλές ἀγαλμα Ἑρμῶν τόν πρό πυλών εἶσατο Περγάμιος. Γνώθι σαυτόν*”.

⁸² *Walter-Herwig Schuchhardt, Alkamenes*, Berlin 1977, s. 31 Abb. 28-29; *Martin Steskal, Das Vediusgymnasium in Ephesos, Ephesos*, Band XIV/1, Wien 2008, s. 5.

⁸³ “*Ὅκ εἶμι τέχνα τοῦ τυχόντος ἀλλά μου Μορφάν ἐτενξε [v] ἦν σκόπησ Ἀ[λκα]μένης*”.

⁸⁴ Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. R. Özgan 1997: a.g.m., s. 159 – 162.

⁸⁵ R. Özgan 1997: a.g.m., s. 158.

⁸⁶ A. Erhat 2004: a.g.e., s. 141.

⁸⁷ *Hermes*’in ticaretle olan bağlantısı için bk. M. Karaosmanoğlu 2005: a.g.e., s. 125.

formlu *Hermes Agorios* heykelini gördüğünü söylemiştir⁸⁸. Ayrıca *Atina Agorası*'nda İ.Ö. 510-500 yıllarına tarihlenen *Hermes*'e ait *Herme* başlarının erken örnekleri bulunmuştur⁸⁹.

Hermes de *Herakles* gibi *gymnasion*ların, *epheblerin* ve sporcuların koruyucu tanrısıydı. *Hermelerin* Yunan *gymnasion*unda, yaygın kullanımının yanında Roma'nın *circus*larında da sıklıkla karşılaşılmıştır⁹⁰. Bu tip *Hermeler* oyunların efendisi, yöneticisi anlamına gelen *Hermes Enagonios* olarak adlandırılmaktadır⁹¹.

Hermes, antik Yunan mitolojisinde çeşitli görevlere sahip bir tanrıdır. Önemli işlerinden biri de ölülerin ruhunu *Hades*'e taşımaktır. *Kitonik* bir tanrı olan *Hermes*, bu vasfı nedeniyle *psykhopompos* (ruh taşıyıcı) olarak da adlandırılmıştır. *Hermes* bu yönüyle genelde Doğu Yunan kökenli mezar stellerinde elinde *kerykeionu* ile ölülerin ruhuna kılavuzluk ederken betimlenmiştir⁹². Bu *Hermeler* ilk kez Hellenistik Dönem'de ortaya çıkmıştır⁹³.

Eitrem, *Hermeleri* mezarın üzerine dikilen işaretler olarak nitelerken⁹⁴; Kurtz - Boardman bu konuya daha mesafeli yaklaşarak, Klasik Dönem'de *Hermelerin* mezar işaretleri olarak kullanımı konusunda henüz bir netliğin olmadığını önermişlerdir⁹⁵. Cicero, Hellenistik Dönem'de Phaleronlu Demetrios'un harcamalar konusunda kısıtlamaya gidilmesi amacıyla yeni kanunlar hazırlattığını ve bunlar arasında da mezar taşları olarak *Hermelerin* kullanılması yönünde yasalar çıkardığından söz etmiştir⁹⁶.

⁸⁸ Paus. VII. 22. 2: *Περίβολος δὲ ἀγορᾶς μέγας κατὰ τρόπον τὸν ἀρχαιότερον ἐστὶν ἐν φαραῖς, Ἑρμοῦ δὲ ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ λίθον πεποιημένον ἄγαλμα ἔχον καὶ γένεια: ἐστηκώς δὲ πρὸς αὐτῇ τῇ γῆ παρέχεται μὲν τετράγωνον σχῆμα, μεγέθει δὲ ἐστὶν ἐστὶν οὐ μέγας. καὶ αὐτῶ καὶ ἐπίγραμμα ἔπεστιν, ἀναθεῖναι αὐτὸ Μεσσηνίων Σιμύλος: καλεῖται μὲν δὴ Ἀγοραῖος, παρὰ δὲ αὐτῶ καὶ χρηστήριον καθέστηκε.*

⁸⁹ Theodore Leslie Shear, "The Athenian Agora: Excavation of 1980-1982", *Hesp.* Vol. 53 No. 1, 1984, s. 42, Plate X a - b.

⁹⁰ *Hermes Hermelerinin gymnasionlarda kullanımına ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. H. Wrede 1985: a.g.e., s. 34-36; Roma Circuslarındaki kullanımına ilişkin bk. John H. Humphrey, Roman Circuses: Arenas for Chariot Racing, Berkeley and Los Angeles 1986, s. 135.*

⁹¹ H. Wrede 1985, a.g.e., s. 34-35.

⁹² Olga Palagia, "Initiates in the Underworld", *Sculptors and Sculpture of Caria and the Dodecanese*, London 1997, s. 69.

⁹³ Henning Wrede, *Spätantike Hermengalerie von Welschbillig*, Berlin 1972, s. 160.

⁹⁴ S. Eitrem 1912: a.g.m., s. 696 -708.

⁹⁵ Donna C. Kurtz - John Boardman, *Greek Burial Customs*, New York 1971, s. 241.

⁹⁶ Cic. Leg. II. 64 – 65: *Postea quom, ut scribit Phalereus Demetrius, sumptuosa fieri funera et lamentabilia coepissent, Solonis lege sublata sunt, quam legem eisdem prope uerbis nostri decem uiri in decimam tabulam coniecerunt. Nam de tribus reciniis et pleraque illa Solonis sunt. De lamentis uero expressa uerbis sunt: 'Mulieres genas ne radunto neue lessum funeris ergo habento. Neque id opere tectorio exornari, nec 'hermas' hos quos uocant, licebat imponi nec de mortui laude nisi in publicis sepulchris, nec ab alio nisi qui publice ad eam rem constitutus esset dici licebat. Sublata etiam erat celebritas uirorum ac mulierum, quo lamentatio minueretur; auget enim luctum concursus hominum.*

Hermes'in, *psykhopompos* vasfı nedeniyle ölü hediyesi olarak mezarlara *terrakotta* figürünleri konulmuştur. Klasik ve Hellenistik Dönem'de mezar hediyesi olarak bırakılan *Hermeye* rastlanılmış⁹⁷ ve bu gelenek Roma Dönemi'nde de devam etmiştir⁹⁸.

Kişisel adaklarda Hermes *Hermeleri* dönemin önde gelen kişileri tarafından kentin önemli kamusal alanlarına da diktirilebilirdi. Plutarkhos, Atinalıların, Salamis Savaşı'nda (İ.Ö. 480) Kimon'un önderliğinde, Persler'i yenmesi üzerine halkın ona üç adet *Hermeyi*, *Hermes Stoası*'na adaması için izin verdiğini dile getirmiştir⁹⁹. Ayrıca yine Plutarkhos sayesinde Kimon'un sözü edilen bu *Hermelere* neler yazdıklarını öğrenebiliyoruz.

Kimon birinci *Hermeye*:

“Onlar cesur yürekliydiler! Onlar bir zamanlar
Medialıların çocuklarına karşı Eion'da
Strymon Nehri'nin akıntıları arasında
Açlıkla, dondurucu soğukla ve kan ile lekelenmiş Ares ile
Karşı karşıya geldiler ve düşmanlarının çaresizliğini gördüler¹⁰⁰.”

İkincisine:

“Atinalılar ödül verdiler liderlerine,
Savaştaki cesaretleri ve büyük hizmetlerini
Görenler daha çok heveslensinler
Ve devlet için savaşmayı istesinler diye¹⁰¹.”

⁹⁷ H. Wrede 1985: *a.g.e.*, s. 42.

⁹⁸ Mezar hediyesi olarak kullanılan *Herme* örneklerine Anadolu'un önemli kentlerinde rastlanılmıştır. Patara örnekleri için Gül Işın, *Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri'nde Patara Terrakottaları*, (Basılmamış Doktora Tezi) Antalya 1998, Lev. 18 b. K. 25, Lev. 19 a. K. 26; Gül Işın, *Hellenistik ve Roma Dönemi Patara Terrakottaları*, İstanbul, 2007, s. 96; Parion örnekleri için bk. Hasan Kasapoğlu, “Heykelcik ve Figürünler”, *Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion*, İstanbul 2013a, s. 187 Res. 236; Hasan Kasapoğlu, “Heykelcik ve Figürünler”, *Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion*, İstanbul 2013b, s. 134 Res. 176; Aizanoi örnekleri için bk. Elif Özer, “Aizanoi Kuzey Nekropolis 2012 Sezonu”, *Aizanoi-1*, 2014 Ankara, s. 45, Res. 39.

⁹⁹ Plut. *Cim.* VII. 3: *καί τοὺς Ἑρμᾶς αὐτῶ τοὺς λιθίνους ὁ δῆμος ἀναθεῖναι συνεχώρησεν...*

¹⁰⁰ Plut. *Cim.* VII. 4. *ἦν ἄρα κάκεινοι ταλακάρδιοι, οἳ ποτε Μήδων.*

*παισὶν ἐπ' Ἡϊόνι, Στρυμόνος ἀμφὶ ρόας
λιμόν τ' αἰθωνα κρυερὸν τ' ἐπάγοντες Ἄρηα
πρῶτοι δυσμενέων εὐρον ἀμηχανίην.*

¹⁰¹ Plut. *Cim.* VII. 4. *ἡγεμόνεσσι δὲ μισθὸν Ἀθηναῖοι τὰδ' ἔδωκαν
ἀντ' εὐεργεσίας καὶ μεγάλων ἀγαθῶν
μᾶλλον τις τὰδ' ἰδὼν καὶ ἐπεσομένων ἐθελήσει
ἀμφὶ περὶ ζυνοῖς πράγμασι δῆριν ἔχειν.*

Üçüncüsüne:

“Bir zamanlar bizim kentimizden Atreusoğlu

Menestheus liderlik yapmıştı

Kutsal Troya Ovasında adamlarına,

Homeros der ki, bir zamanlar kolları zırhlı kalabalık

Danaoslular arasında, buraya gelenlerin o en iyisiydi ve yol gösterendi.

İşte bu yüzden Atinalılara bu isim boşuna verilmemiş;

Onlar gerek savaşta gerek yiğitlikte üstündüler¹⁰².”

Ayrıca sözü edilen *Hermelere* ilişkin Pan Ressamı’na ait, İ.Ö. 470’e tarihlenen *pelike* üzerinde üç adet *Herme* betimlenmiştir. Bu *Hermelerin* Pan Ressamı ile çağdaş olan Kimon tarafından adanan *Kimonian Hermeleri* olduğu düşünülmektedir (Lev. VIII Res. 10)¹⁰³.

Kutsal alanlarda bulunan *Herme* örneklerinden birine bir adak levhası üzerinde rastlamaktayız. Atina *Akropolis*’nin güney yamacında bulunan ve Asklepios kutsal alanının betimlendiği kabartmada oldukça gösterişli bir *naiskos* ve bu *naiskosa* bağlı mimari başka bir yapı içinde tanrıya sunulmak üzere getirilmiş domuz ve domuzu taşıyan insanlar sıralanmıştır¹⁰⁴. *Naiskos* içinde *Herme* de yer almaktadır. Bu *Hermenin* kutsal alanda bulunması yukarıda sözü edilen görüşü desteklemesi açısından kanımızca önemlidir.

Son olarak *Hermeler*; bronz, ahşap, taş ve pişmiş toprak gibi malzemelerden de üretilerek küçük boyutlu takı malzemesi olarak kullanılmıştır¹⁰⁵.

2. 2. Herakles Hermesinin Kullanım Alanları

İ.Ö. 5. yy.’da Hermes ve Herakles *palaestra* ve *gymnasion* gibi mekânların koruyucu tanrıları olmaya başlamış¹⁰⁶ ve buna bağlı olarak da bu mekânlar sıklıkla

¹⁰² Plut. *Cim.* VII. 5. ἔκ ποτε τῆσδε πόλιος ἄμ’ Ἀτρείδησι Μενεσθεὺς

ἠγεῖτο ζάθειον Τρωϊκὸν ἐς πεδίον:

ὄν ποθ’ Ὀμηρος ἔφη Δαναῶν πύκα θωρηκτάων

κοσμητήρα μάχης ἔξοχον ὄντα μολεῖν.

οὕτως οὐδὲν ἀεικέες Ἀθηναίοισι καλεῖσθαι κοσμηταῖς

πολέμου τ’ ἀμφὶ καὶ ἠγορέης.

¹⁰³ E. B. Harrison 1965: *a.g.e.*, s. 111; G. Siebert 1990: *a.g.m.*, Fig. No. 141.

¹⁰⁴ Paul Frédéric Girard, “Catalogue descriptif des ex-voto à Esculape trouvés récemment sur la pente méridionale de l’Acropole”, *BCH*, 1, 1887, s. 163 Nr. 33; Brunilde Sismondo Ridgway, *Fourth-Century Styles in Greek Sculpture*, London 1997, s. 197 Plate 50; John Boardman, *Yunan Heykeli Geç Klasik Dönem*, İstanbul 2014, Res. 147.

¹⁰⁵ H. Wrede 1985: *a.g.e.*, s. 3.

Hermeler ile süslenmiştir¹⁰⁷. Herakles ve Hermes *Hermelerinin* birlikte görüldüğü tek yer *gymnasion* ve *palaestralardır*¹⁰⁸. Herakles *Hermelerinin* *gymnasionlarda* kullanıldığına dair belgeler arasında Cicero'nun aktardığı bilgiler önemlidir. Cicero, *gymnasionlarda* kullanılmak üzere çok sayıda Herakles *Hermesi* sipariş ettiğini mektuplarında dile getirmiştir¹⁰⁹.

Herakles *Hermelerinin* sporla ilişkisine bağlı olarak kullanım alanları yalnızca *gymnasion* ve *palaestralarla* sınırlı değildir. Mezar stelleri üzerinde yine Herakles *Hermeleri* sporcuların ve *epeblerin* koruyucu tanrısı aynı zamanda insanların ölümsüzlük umudunun güçlü bir simgesi olarak betimlenmiştir¹¹⁰. Doğu Yunan menşeli Herakles *Hermeli* mezar stellerinde özellikle *epeblerin* ve atletlerin bir güç sembolü olarak gördüğü Herakles ile kendilerini beraber betimletmişlerdir. Bu stellerde Herakles genellikle yüksek podyum üstünde aslan postuna sarınmış haliyle betimlenmiştir. Wrede'ye göre, Mezar stellerinde karşılaşılan Herakles *Hermelerinin* *apotropaik* (kötülüğe karşı koruyucu) bir anlamı da bulunmaktadır¹¹¹.

Nekropolislerde mezar hediyeleri olarak pişmiş topraktan yapılan Herakles *Hermelerine* rastlanılmıştı¹¹². Bu durum genellikle ölen kişinin yaşantısında, *gymnasion* ve *palaestralarla* olan ilişkisine bir gönderme olarak algılanabilir¹¹³. Öteki dünya ile ilişkili olarak mezar stellerinde betimlenmesinin yanı sıra az da olsa lahitlerde de Herakles *Hermesi* betimlenmiştir. Bu *Hermeler* genellikle lahdin köşelerinde bulunur¹¹⁴ ve bazen de *girland taşıyıcısı* olarak kullanılırdı¹¹⁵.

Farnell, Herakles'in de tıpkı Hermes gibi bir dönem ticaretin ve *agoranın* da tanrısı olduğunu fakat bunun pek yaygınlaşmadığını daha çok İtalya'da özellikle

¹⁰⁶ J. Larson 2007: *a.g.e.*, s. 147.

¹⁰⁷ H. Wrede 1985: *a.g.e.*, s. 34 -35.

¹⁰⁸ Wilhelm Gundel, "Hermathene und Hermerakles", *RE*, VIII-I, Stuttgart 1912, s. 725-726; H. Wrede 1985: *a.g.e.*, s. 35; J. Larson 2007: *a.g.e.*, s. 153-154.

¹⁰⁹ Cic. Att. I.10: *signa nostra et Hermeracles, ut scribs, cum commodissime poteris velim imponas, et si quod aliud οίκείον eius loci quem non ignoras reperies et maxime quae tibi palaestrae gymnasique videbuntur esse. etenim ibi sedens haec ad te scribebam ut me locus ipse admoneret. praeterea typos tibi mando quos in tectorio atrioli possim includere et putealia sigillata duo.*

¹¹⁰ L. R. Farnell 1921: *a.g.e.*, s. 154.

¹¹¹ H. Wrede 1972: *a.g.e.*, s. 154.

¹¹² G. Işın 2007: *a.g.e.*, s. 94.

¹¹³ G. Işın 2007, *a.g.e.*, s. 95.

¹¹⁴ Olga Palagia, "Herakles", *LIMC V/2*, Zurich und München 1988: s. 782 Nr. 1118.

¹¹⁵ Fahri Işık, "Girlanden-Sarkophage aus Aphrodisias", *Sarkophag-Studien 5*, 2007, s. 96-97 Kat. 28, 52, 58, 71, 78.

Roma'da benimsendiğini belirtmiştir¹¹⁶. Bu konuya ilişkin tek verimiz Pausanias'ın metinlerine dayanmaktadır. Pausanias, Sikyon *Agorası*'nda “*Hermes Agorias*” heykelinin yanında, Lysippos'un yaptığı bronz bir “Herakles” heykelinden söz etmiştir¹¹⁷.

Çeşitli kamu yapılarında da Herakles *Hermelerine* rastlanılmıştır. Örneğin Sparta, Amiternum ve Lepnis Magna gibi kentlerin tiyatrolarında *plaster* olarak mimari düzen içinde Herakles *Hermeleri* kullanılmıştır¹¹⁸.

Herakles *Hermelerinin* kullanıldığı bir diğer kamusal yapı ise hamamlardır. Antik kentlerde *gymnasion*, hamam ve *stadion* aynı kontekst içinde değerlendirilen yapılardır. Bu ilişkiye bağlı olarak Herakles *Hermelerinin* hamamlarda görülmesi çok şaşırtıcı değildir. Sparta Arapissa Hamamı'nda bulunan aslan postuna sarınmış Herakles *Hermesi* bunun güzel örneklerindedir¹¹⁹. Ayrıca kutsal alanlarda da süsleme amaçlı olarak Herakles *Hermeleri* kullanılmıştır. Stinson, Aphrodisias Sebasteionu kabartmalarında yer alan Herakles *Hermesi* ve bu tipteki kabartmaların dekoratif amaçlı olduğunu ve onların süslemeden başka bir anlam ifade etmediklerini önermiştir¹²⁰. Yine kutsal alanlara adak olarak Herakles *Hermeleri* sunulmuştur. Sözü edilen adaklar salt *Hermelerden* oluşmayabilirdi. Örneğin Pompei'de bulunan bir çift *strigilisin* sap kısmında yer alan Herakles *Hermesi* de *palaestraya* adak olarak sunulabilirdi¹²¹.

2. 3. Herakles *Hermesinin* Sporla İlişisine Bağlı Kullanımı

Antik Çağ'da sosyal yaşamın dikkat çekici faaliyetlerinden biri kuşkusuz çeşitli spor oyunlarının düzenlendiği ve kazanan yarışmacıların ödüllendirildiği festivallerdi. Genellikle “*Agon, Themis, Panegyris, Certaman*” gibi adları olan, özel adını ise bir tanrı, yarı-tanrı, kral/imparator ya da düzenlendiği şehirden alan yarışmalar, kentlerin canlı etkinlikleri arasında yer almıştır¹²². Bu sebeple Olimpiyatların düzenlendiği Kıta Yunanistan, farklı bölgelerden festivali izlemeye gelen ziyaretçilere ev sahipliği

¹¹⁶ L. R. Farnell 1921: *a.g.e.*, s. 153.

¹¹⁷ Paus. II. 9. 8: *ἐνταῦθα Ἡρακλῆς χαλκοῦς ἐστὶ: Λύσιππος ἐποίησεν αὐτὸν Σικυόνιος, καὶ πλησίον Ἑρμῆς ἔστηκεν Ἀγοραῖος.*

¹¹⁸ Mary Carol Sturgeon, “The Assemblage from the Theater”, *Corinth*, Vol IX, Part III, Athens 2004, s. 122; Sparta Tiyatrosu'nda *plaster* olarak kullanılan 7 Herakles *Hermesi* için bk. Olga Palagia, “Seven Pilasters of Herakles From Sparta” *The Greek Renaissance in the Roman Empire*, London 1989, 122 vd.

¹¹⁹ Zahra Newby, *Greek Athletics in the Roman Victory and Virtue*, New York 2005, s. 164 Fig. No. 5. 6.

¹²⁰ Philip Stinson, “Mimari Süslemeler ve Şehir”, *Aphrodisias'tan Roma Portreleri*, İstanbul 2008, s. 63.

¹²¹ G. Işın 2007: *a.g.e.*, s. 95.

¹²² Vedat Çelgin, “Termessos Örneği Bağlamında Agon'ların Antik Kent Yaşamındaki Yeri ve Son Epigrafik Araştırmaların Agonistik Yazıt Repertuarına Katkısı”, *CollAn*, VI, İstanbul 2007, s. 27.

yapmıştır. İlk zamanlarda yakın şehirler bu festivallere katılmış, daha sonra Yunan kolonilerinin bulunduğu Anadolu, İtalya, Afrika, İspanya gibi uzak coğrafyalardan deniz ve kara yoluyla gelenlere de sahne olmuştur¹²³.

Epictetus'un "Discourses" adlı eserinde, insanların bu oyunlar ve festivaller için kat ettikleri mesafelere değeceği belirtilmiştir:

"Hayat, yeterince korkunç ve sıkıntılarımız başımızdan aşkın, tıpkı Olimpiyat Oyunları gibi, öyle değil mi? Yakıcı sıcaklardan kavrulmadınız mı? Kalabalıklar sizi sıkıyor mu? Kendinizi iyi hissetmeyi ne kadar çok isterdiniz. Yağmur sizi ıslatmıyor mu? Gürültü ve diğer şeylerden rahatsız değil misiniz? Ama bence, Olimpiyatlardaki heyecan verici gösterileri düşününce, bütün bunlara keyifle katlanılabilir" (Epict. Discourses, I. VI. 23-29).

Pindaros, sözü edilen oyunları ilk kez Herakles'in tertiplettiğinden söz etmiştir¹²⁴. Mitolojiye göre Herakles, koruda bir düzlük yaratarak Altis'in sınırını çizmiş ve Zeus şerefine ilk oyunları başlatarak buna öncülük etmiştir¹²⁵. Olympia ve Olimpiyatlar'ın tarihçesini İ. S. 2. yy.'da yaşamış Pausanias ise Elisliler'den öğrendiği kadarıyla şöyle anlatmıştır.

"Gökyüzünün ilk hakimi olan Kronos'a, o zaman yaşayan "Altın Soy" un insanları Olympia'da bir tapınak kurmuşlardır. Zeus'un doğumundan sonra Rhea bakmaları için çocuğu "Kuretler" olarak da adlandırılan ve Girit'ten gelen "İda Daktylleri'ne" teslim etmiştir: Bunlar Herakles, Paionaios, Epimedes, İasios ve İdas adlarını taşıyormuş. Bu beş kardeşin en büyüğü olan Herakles, kardeşleri arasında bir koşu düzenlemiş ve kazanana kuzeyden kendisinin Elis'e getirmiş olduğu "yabani zeytin ağacı" dalından bir galibiyet çelengi takmıştır¹²⁶. Bu oyunlara Olimpiyat ismini veren

¹²³ Judith Swanddling, *The Ancient Olympic Games*, London 1980, s. 7.

¹²⁴ Pind. O. II, 1-5. ἀναξίφορμιγγες ὕμνοι, τίνα θεόν, τίν' ἥρωα, τίνα δ' ἄνδρα κελαδήσομεν; ἤτοι Πίσσα μὲν Διός: Ὀλυμπιάδα δ' ἔστασεν Ἡρακλῆς ἀκρόθινα πολέμου: Θῆρωνα δὲ τετραορίας ἔνεκα νικαφόρου.

¹²⁵ Herakles'in özellikle oyunları Altis'te başlatmasının sebebi, Oniki İşi'nden biri olan Augis'in ahırını temizlemiş olduğu yer ile ilişkiliydi. Herakles Olympia çevresinde bulunan Alpheios ve Peneios Irmakları'nın yatağının yerini değiştirerek Augis'in yıllardır temizlenmeyen ahırının orta yerinden geçirmiştir. Böylece yıllardır temizlenmeyen ahır bir günde temizlenmiş ve gübreler de bereketsiz olan toprağa can vermiştir. Herakles, Onikinci İşi'ni de başarıyla yerine getirdikten sonra kendini Olimpiyat Oyunları'nı başlatarak ödüllendirmiştir. Herakles'in Oniki İşi'yle ilgili detaylı bilgi ve karşılaştırma için bk. M. P. O. Morford - R. J. Lenardon, *Classical Mythology*, London 1985, s. 385 - 393; Mike Dixon - Kennedy, *Encyclopedia of Greeco-Roman Mythology*, California 1998, s. 154 - 157; Michael Grant - John Hazel, *Who's Who in Classical Mythology*, London and New York 2002, s. 254 - 260; William Hansen, *Handbook of Classical Mythology*, California 2004, s. 189 -195; H. J. Rose, *A Handbook of Greek Mythology*, New York 2005, s. 174-177; K. N. Daly, *Greek and Roman Mythology A to Z*, Chelsea House, New York 2009, s. 68 - 69; Luke Roman – Monika Roman, *Encyclopedia of Greek and Roman Mythology*, New York 2010, s. 210-211.

¹²⁶ Pindaros, kazanan sporcuya ödül olarak "Zeytin Çelengi" sunulduğundan söz etmiştir. Pind. O. III, 14.

de oymuş; kardeşlerin sayısı beş olduğundan Olimpiyatlar her beş yılda bir yapılmış¹²⁷.

Pausanias, yine başkalarının (Elisliler dışında) anlatımına göre, olayı şu şekilde aktarmıştır: *Zeus, Kronos'la burada mücadele etmiş ve kazanınca da (Apollo, Hermes ve Ares gibi tanrıların yarıştığı) oyunları kurmuştur* (Paus. V, 7, 6-10)". Pausanias, Olimpiyat Oyunları'nın çıkış noktasına son olarak da şunları eklemiştir:

"İdalı Herakles soyundan Kardys'ün oğlu Klymenos, Deukalion tufanından 50 yıl sonra Girit'ten gelerek oyunları yeniden düzenlemiştir; Aethlios'un oğlu Endymion, Klymenos'un krallığını ele geçirmiş ve oğullarını krallık için yarıştırmış. Endymion'dan bir nesil sonra gelen Pelops¹²⁸, Zeus Olympos şerefine oyunları kendinden öncekilerden çok daha muhteşem olarak yeniden düzenlemiştir (Paus. V, 8, 1-2)".

Herakles'in, güçlü, atletik yapısı ve Olimpiyat Oyunları'nın kurucusu olması, sporcuların koruyucu tanrısı olmasında etkili olmuştur. Khios Adası'nın gençleri şehir oyunlarının sonunda koruyucu tanrı Herakles onuruna libasyon yaparken; Boethia'da bulunan bir yazıtta Herakles için "*Güreşçi*" terimi kullanılmıştır¹²⁹. Antik kaynaklarda tanrıların yanında ölümlü ve yarı ölümlü kahramanlar da sporla ilişkilendirilmiştir. Pausanias, Hermes ve Herakles'ten başka, Theseus'u da güreşin temsilcisi olarak göstermiştir¹³⁰. Dioskurlar'dan Kastor'u, Olimpiyat Oyunları'nda boks mücadelesini; kardeşi Polydeukes'un da koşu yarışını kazandığını söylemiştir (Paus. V, 8, 4). Pindaros da Hermes ve Herakles'in yanında, Dioskurlar'ın Sparta'da jimnastik yarışmalarında ibadet edilen sporcular olduğundan söz etmiştir (Pind. N. X, 51-52).

Herakles'in sporla bu yöndeki ilişkisine bağlı olarak *gymnasion* ve *palaestra* salonları Herakles *Hermeleri* ile süslenmiştir. Sözü edilen *Hermelerde*, Herakles

¹²⁷ İki Olimpiyat Oyunu arasında tamamlanan 4 yıl vardır; ancak Yunanlılar oyunların düzenlendiği yıl ile gelecek oyunların yılını ardışık olarak birlikte hesap ediyorlardı. Örneğin İ.Ö. 776 yılında başlayan ilk Olimpiyat yılının ikincisi İ.Ö. 772 yılında gerçekleştirilir ve hesaplanırken de hem 776 hem de 772 yılları hesaplınmaya dâhil edilirdi. Bu sayma sistemine bağlı olarak da sanki 5 yılda bir gerçekleşiyormuş gibi düşünülürdü.

¹²⁸ Pelops, genç bir delikanlı olarak Anadolu'dan geldikten sonra Oinomaos'un kızı Hippodameia ile evlenerek Elis'e kral olmuştur. Halkı tarafından çok sevilen Pelops, Olimpiyat Oyunları'nı düzenli olarak başlatmış ve halkına birçok iyilikte bulunmuştur. Onu seven halkı da o öldükten sonra onun adına düzenlenen Olimpiyat Oyunları'nı devam ettirmiştir. Detaylı bilgi için bk. Apollod. *Epit.* II, 1-10; John Davidson, "Olympia and The Chariot-Race of Pelops", *Sport and Festival in the Ancient Greek World*, Swansea 2003, s. 101 vd.

¹²⁹ L. R. Farnell 1921: *a.g.e.*, s. 154.

¹³⁰ Paus. IV. 32, 1; *Ερμής και Ηρακλής τε και Θησεύς. τούτους μὲν δὴ τοῖς πᾶσιν Ἑλλήσι και ἤδη τῶν βαρβάρων πολλοῖς περί τε γυμνάσια και ἐν παλαίστραις καθέστηκεν ἔχειν ἐν τιμῇ...*Antik Yunan mitolojisinde güreş mücadeleleri genellikle Herakles ve Theseus ile özdeşleşmiştir. Herakles, sürekli olarak Gigant Akhelous, Lerna Ejderi ve Nemea Aslanı'yla; Theseus ise Girit Boğası'yla güreşirken betimlenmiştir. Detaylı bilgi için bk. E. Norman Gardiner, "Wrestling", *JHS*, Vol. 25, 1905, s. 14; E. Norman Gardiner, *Athletics of the Ancient World*, London 1930, s. 181.

genellikle aslan postuna sarınmış olarak betimlenmiştir. Harrison, bu konuya ilişkin, onu, antrenmanını bitirdikten sonra mantosuna sarınan sporcu olarak yorumlamıştır¹³¹.

2. 4. Hermes *Hermesinin Sporla İlişkisine Bağlı Kullanımı*

Homeros ve Hesiodos eserlerinde, Hermes'ten sporla ilişkili bir tanrı olarak söz etmezken; Pindaros onu, sporun tanrısı olarak tanımlayan en erken tarihli antik yazardır. Hermes için: “*oyunların efendisi (tanrısı) Hermes*” demiştir (Pind. P. II. 10). Pindaros, Olimpiyat Oyunları'nda Hermes'in kazanan sporculara ödülleri veren tanrı olduğundan söz ederken¹³² Ovidius¹³³ ve Lukianos¹³⁴ onu *palaestraların* antrenörü (çalıştırıcısı) olarak tanımlamıştır.

Hermes'in sporcu yönüyle ilgili olarak ilk kez Pindaros'un bahsetmesi, Olimpiyat Oyunları'nın gelişmesiyle bu yönünün ortaya çıktığını ve yine Olimpiyat Oyunları'nı başlatan Herakles'in, Hermes'i güreşe davet etmesiyle de ilişkili olduğu söylenebilir¹³⁵. Pausanias da Hermes'in, Apollon ve Ares gibi tanrılarla güreştiğini aktarmıştır¹³⁶. İ.Ö. 8. yy.'da yaşadığı düşünülen Homeros'un, Olimpiyat Oyunları'nın başlangıcıyla ya da popüleritesiyle çağdaş olmaması, destanlarında buna ilişkin bilgilere yer vermemesiyle açıklanabilir. Hermes *Hermelerin* sporla ilişkili olarak sıklıkla görülmeye başlandığı tarih ise yaklaşık olarak İ.Ö. 4. yy. başlarıdır¹³⁷.

Hermes ve Herakles *Hermeleri* ile Yunan *gymnasion*larında ve Roma *circus*larında sıklıkla karşılaşmıştır¹³⁸. Bunun güzel örneklerinden birine Porta Marina Hamam mozaiğinde canlandırılan Roma *circus*unda rastlarız. Sözü edilen mozaiikte, spor yapan atletlerin bulunduğu salonda sporculara ödül olarak sunulan palmiye ve zeytin çelengi yine sporcuların vücutlarını temizlemekte kullandığı *strigilislerin*¹³⁹

¹³¹ E. B. Harrison 1965: *a. g. e.*, Kat. No. 228.

¹³² Pind. O. VI.79: *Ἑρμῶν εὐσεβέως, ὅς ἀγῶνας ἔχει μοῖραν τ' ἀέθλων.*

¹³³ Ov. *Fast.* V.667: *laete lyrae pulsu, nitida quoque laete palaestra.*

¹³⁴ Luc. *Hermes ile Maia*, XXVI, 2: *σὺ δὲ παλαίειν διδάσκεις παιδοτρίβης ἀριστος ὢν.*

¹³⁵ Z. Newby 2005: *a. g. e.*, s. 119.

¹³⁶ Paus. V, 7, 10. *Δία δὴ οἱ μὲν ἐνταῦθα παλαῖσαι καὶ αὐτῷ Κρόνῳ περὶ τῆς ἀρχῆς, οἱ δὲ ἐπὶ κατειργασμένῳ ἀγωνοθετῆσαί φασιν αὐτόν: νικῆσαι δὲ ἄλλοι τε λέγονται καὶ ὅτι Ἀπόλλων παραδράμοι μὲν ἐρίζοντα Ἑρμῆν, κρατήσαι δὲ Ἄρεως πυγμῆ. τοῦτον δὲ ἔνεκα καὶ τὸ αὐλήμα τὸ Πυθικόν φασὶ τῷ πηδήματι ἐπεισαχθῆναι τῶν πεντάθλων, ὡς τὸ μὲν ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ αὐλήμα ὄν, τὸν Ἀπόλλωνα δὲ ἀνηρημένον Ὀλυμπικὰς νίκας.*

¹³⁷ E. B. Harrison 1965: *a. g. e.*, s.125.

¹³⁸ H. Wrede 1985: *a. g. e.*, s. 35.

¹³⁹ *Strigilislerin*, atletlerin vücutlarını temizleme işlevi algısı dışında başka kullanımları da bulunurdu. Bu kullanımları ecza amaçlıydı. Hekim mezarlarında ele geçirilen kontekst buluntular arasında *strigilislerin* de yer alması, bu *strigilislerin* özellikle sıvı ilaç karışımlarında ısıtma amaçlı kullanıldığını ayrıca şekil itibarıyla kulak temizlemeye yardımcı olduğu, yine kulak ve burun gibi vücudun hassas bölgelerine damlatma aracı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. *Strigilislerin* ecza amaçlı kullanılmasına ilişkin

yanında iki adet *Hermeye* de yer verilmiştir. Mozağin merkezinde bulunan *Hermenin* simetrisinde bir *Herme* daha yer alır. Bu mozağın *gymnasion*ların iç dekorasyon ve süslemesine ayrıca kullanım amacına yönelik önemli bilgileri barındırması bakımından oldukça önemlidir¹⁴⁰. Ayrıca yine İ.S. 1. yy.'a tarihlenen *terrakotta* plakada Yunan *gymnasionu* canlandırılmıştır. *Portikolar* arasında elinde palmiye dalı taşıyan çıplak sporcunun yanında galibiyet ödülü olarak sunulan *amphora* ve *gymnasionda* kullanılan bir *Herme* yer alır¹⁴¹.

Aphrodisias heykeltıraşlığında da *Hermelere* sıklıkla rastlanılmıştır. Özellikle Sebasteion kabartmalarında bir mekân içinde zafer kazanan sporcunun yanındaki Hermes *Hermesi* ve masanın üzerinde sporcuya ait palmiye dalı ile kurdele; olayın bir *gymnasionda* geçtiğine işaret eder¹⁴². Aphrodisias'ta bulunmuş ve üzerinde Hermes *Hermesinin* bulunduğu bir diğer kabartma ise Zoilos Frizi'dir. Erim, sahnedeki bu *Hermeden* yola çıkarak mekânın bir halk meydanı ya da tapınağa yakın bir *gymnasion* olması gerektiğini önermiştir¹⁴³.

Hermes *Hermelerinin* *gymnasionlardaki* sportif amaçlı örneklerine Ephesos'ta da rastlanır. Ephesos ekolünü oluşturan ve bir heykeltıraşa ait olduğu düşünülen lahde ait kaide parçasında uzunca bir sahne yer alır. Sahnenin solunda, mezar sahibinin mesleğine göndermede bulunan yontu atölyesi işlenirken; devamında *gymnasionda* geçmesi muhtemel bir koşu yarışması betimlenmiştir. Bahsi geçen yarışmada üç çıplak çocuk “*Koş, Buraya Doğru Koş*” yazıtının bulunduğu Hermes *Hermesine* doğru koşmaktadır¹⁴⁴. *Hermenin* yakınında ise elinde sopası bulunan çalıştırıcı vardır. Lahit üzerindeki *gymnasion* sahnesinin yorumu ise sanatı yoluyla parasını kazanan yontucunun çocuklarının geleceği için onların eğitime verdiği önemle açıklanabilir¹⁴⁵. Bu bağlamda, Hermes *Hermelerine*, çocukların gerek fiziki gerek bilimsel anlamda eğitim aldıkları *gymnasion* ve *palaestra* gibi mekânlarda sıklıkla tesadüf edilmesi

---

detaylı bilgi için bk. İlder Uzel, *Anadolu'da Bulunan Antik Tıp Aletleri*, Ankara 2000, s. 77; Daniş Baykan, “Antik Çağ'da Strigilisin Ecza Amaçlı Kullanımı: Veriler ve Kanıt”, *CollAn IX*, İstanbul 2010, s. 141-152.

¹⁴⁰ Bk. Jutta Rumscheid, *Kranz und Krone zu Insignien, Siegespreisen und Ehrenzeichen der römischen Kaiserzeit* Tübingen 2000, Taf. 44, 1-1. 2.

¹⁴¹ Z. Newby 2005: *a.g.e.*, s. 106 Fig. 4.8.

¹⁴² Mesut Ilgım, *Aphrodisias Sebasteion Sevgi Gönül Salonu*, İstanbul 2008, s. 104-105.

¹⁴³ Kenan Erim, *Aphrodisias*, İstanbul 2008, s. 79.

¹⁴⁴ Şehrazat Karagöz, Zur Lokalisierung Einer Marmorwerkstätte in Ephesos, *Steine und Wege Festschrift für Dieter Knibbe, SoSchrÖAI*, 32, 1999 Wien, Abb. 1

¹⁴⁵ R. R. R. Smith, “Yazıtlar, Tasvirler ve Arkeolojik Veriler Işığında Heykel Atölyeleri”, *Aphrodisias'tan Roma Portreleri*, İstanbul 2008, s. 109.

Hermes'in sporla bağlantısını anlamamız açısından değer kazanmaktadır. Herakles'in gücü ve sağlamlığı; Hermes'in zeki, hızlı ve çevik oluşu bu iki tanrının da sporcular üzerindeki güçlü etkisini göstermektedir.

2. 5. Hermes *Hermesinin Kitonik İlişisine Bağlı Kullanımı*

Hermes'in önemli görevlerinden biri, ruhlara öbür dünyaya giden yolda refakat etmektir. Yer altıyla bağlantısı olan Hermes'in bu görevinde; bereketin, doğurganlığın ve üremenin simgesi olan *phallos*lar ve bu *phallos*ların da toprakla ilişkisi etkili olmuştur. Bu bağlamda toprak, verimin, bereketin ve iktidarın olduğu kadar ölümün de simgesidir. *Ölümlerle birlikte her zaman doyuran toprağın bağrına dönüş, aslında yeniden doğuş için de bir başlangıçtır*¹⁴⁶.

Samosatalı hiciv yazarı Lukianos'un, tanrıları ve ölümlüleri konuştuğu eserinde, Hermes ve annesi Maia arasında bu konuya ilişkin şöyle bir diyalog geçmiştir:

*"...bütün tanrılar içinde bir benim geceleri de rahatım yok; herkesler yattıktan sonra da ben ruhları Pluton'a götürüyor, ölümlerin önüne düşüyor, mahkemede hazır bulunuyorum*¹⁴⁷".

Kitonik bir tanrı olan Hermes, bu yönüyle "*psykhopompos*" (ruhların yoldaşı) adını almıştır. Yeraltı dünyasına hizmet eden Hermes *psykhopompos*, bu görevi sırasında genellikle elinde *kerykeionu*, kanatlı sandaletleri, *khlamysi* ve *petasos*uyla betimlenmiştir. Bu görüntüsüyle ruhlara yeraltı dünyasına kadar eşlik eden Hermes, ruhları burada kayıkçı *Kharon*'a teslim etmiştir¹⁴⁸. Homeros, *Odysseia*'da konuya ilişkin olarak şunları kaydetmiştir:

*"Kylleneli Hermes bir bir ruhlarını çağırıyordu taliplerin,
elleri arasında güzel altın değneğini tutmuştu;
İsterse bu değnekle insanların gözlerini büyülerdi o.
İsterse uyandırırdı onları derin uykudan.
İşte bu değnekle başladı ruhları dürtüklemeye,
onlar da cızırtıyla yürümeye koyuldular peşi sıra.
Tanrısal bir mağaranın dibinde yarasalar nasıl
uçuşurlarsa hep birden ıslık çala çala
aralarından biri koyuverince sarkıttıkları kayadan kendini,
Ruhlarda öyle ıslık sesleriyle başladılar uçuşmaya.*

¹⁴⁶ Aslı Saraçoğlu, "Grek Dünyasında Ölüler Ülkesi ve Ölümsüz Tanrılar", *Ramazan Özgan'a Armağan*, İstanbul 2005, s. 324.

¹⁴⁷ Luc. *Kharon*, XXIV, I: *τό δέ πάντων δεινότατον, ὅτι μηδέ νεκτός καθεύδω μόνος τῶν ἄλλων, ἀλλά δεῖ με καί τότε τῶ. Πλούτωνι ψυχαγωγεῖν καί νεκροπομπὸν εἶναι καί παρεστάναι τῶ δικαστηρίῳ...*

¹⁴⁸ Nuran Şahin, "Beyaz Zeminli Lekythoslar Işığında Atina'da Ölü Kültü ve Ölüm İkonografisi", *Arkeoloji Dergisi*, IV, İzmir 1996, s. 165.

Götürüyordu onları sağlık tanrısı Hermes nemli yollardan”¹⁴⁹.

Kayıkcı *Kharon* adına ne Homeros ne de Hesiodos'ta rastlanılmıştır. Geç tarihli antik kaynaklarda ise onun, ruhları Hades'e taşıdığından söz edilmiştir¹⁵⁰. Genellikle vazo resimlerinden bilinen *Kharon*, Hermes *psykhopompostan* aldığı ölüleri *Styx* Nehri'nin karşı kıyısına geçirmekte¹⁵¹ ve karşılığında bir obolos¹⁵² bazen de para yerine kandil ya da ayakkabı almaktaydı¹⁵³. Bu sebepten ölülerin ağızına *Kharon*'a verilmek üzere para bırakılırdı¹⁵⁴.

Kuşkusuz, ölüye saygı ve onları ritüellerle öteki dünyaya uğurlamak, neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir¹⁵⁵. Antik Yunan inanışında, ölülerin ruhunun boşlukta kaybolmaması ve ruhun öteki dünyada huzura kavuşması oldukça önem ihtiva etmiştir¹⁵⁶. İlyada'da, Akhilleus'un rüyasına giren Patroklos, Hades endişesini şu dizelerle dile getirmiştir:

*“Durma, çabuk göm de gireyim Hades kapılarından,
Ruhlar var burada, göçmüşlerin belirtileri,
Giremem içeriye, uzağa sürerler beni,
Irmağı geçip bir türlü karışamam aralarına,
Boşuna dolanırım Hades'in geniş kapılı evi önünde, boşuna”*¹⁵⁷.

¹⁴⁹ Hom. *Od.* XXIV, 1-10: *Ἑρμῆς δὲ ψυχᾶς Κολλήνιος ἐξεκαλείτο. Ἄνδρῶν μνηστήρων: ἔχε δὲ ράβδον μετὰ χειρῶν. Καλὴν χρυσεῖην, τῆ τ ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει. Ὃν ἐθέλει, τοὺς δ αὐτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει: Τῆ ρ' ἄγε κινήσας, ταὶ δὲ τρίζουσαι θεσπεσίοιο. Τρίζουσαι ποτέονται, ἐπεὶ κέ τις ἀποπέσησιν. Ὅρμαθοῦ ἐκ πέτρης, ἀνά τ' ἀλλήλησιν ἔχονται. Ὡς αἰ τετριγυῖαι ἀμ' ἦσαν: ἥρχε δ' ἄρα σφιν. Ἑρμείας ἀκάκητα κατ' εὐρώοντα κέλευθα.*

¹⁵⁰ Paus. X. 28. 2. *πορθμεὺς ἦγε Χάρων, οὐκ ἔλαβον ἔνδοθεν ὄρμου.*

¹⁵¹ Johannes Sieveking-Ludwig Curtius, *Kleine Schriften von Adolf Furtwängler*, München 1913, s. 122; A. Saraçoğlu 2005: a.g.m., Res. 2.

¹⁵² Kayıkcı *Kharon*'nun ölülerden almış olduğu paraları, yer altı dünyasının defterdarı diyebileceğimiz, Aiakos'a vermektedir. Konuya ilişkin ipuçlarını; Lukianos'un *Seyirciler* adlı eserinde Hermes ile *Kharon* arasında geçen şu diyalogdan anlıyoruz. Hermes, *Kharon*'a “...ölüleri getirmediginde, *Pluton*'un ülkesi ıssızlaşır, ahretin defterdarı *Aiakos* da para gelmiyor diye küplere biner...” Luc. *Seyirciler*, 2.

¹⁵³ D. Kurtz - J. Boardman 1971: a.g.e., s. 331; *in situ* durumda, *Kharon*'a verilmek üzere ölünün ağızına ya da eline bırakılmış örnekler rastlanılmıştır. Konuya ilişkin örnek için bk. Celal Şimşek, *Laodikeia (Laodiceia ad Lycum)*, İstanbul 2007, s. 233 Res. 121; Celal Şimşek, *Laodikeia*, İstanbul 2013, s. 427 Res. 581; E. Özer 2014: a.g.m., s. 39 Res. 27; Ölünün elinde *Kharon*'a verilmek üzere bırakılan sikke örneği için bk. Celal Şimşek vd., *Laodikeia Nekropolü (2004-2010 yılları)*, İstanbul 2011, s. 568, Res. 1b.

¹⁵⁴ N. Şahin 1996: a.g.m., s. 165.

¹⁵⁵ Günümüzden 200.000 yıl öncesi ortaya çıktığı sanılan *Homo neanderthalensis* ya da *Homo Sapiens neanderthalensis* ölüsünü ilk kez gömen insan olduğu düşünülmektedir. Konuya ilişkin ayrıntılı inceleme için bk. Ahmet Uğur, *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi*, İstanbul, 2010, s. 28 vd.

¹⁵⁶ Bilge Hürmüzlü, *Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri*, İstanbul 2008, s. 1.

¹⁵⁷ Hom. *Il.* XXIII, 71-75: *οὐ μὲν μὲν ζῶοντος ἀκήδεϊς, ἀλλὰ θανόντος: θάπτε με ὅτι ὅτι πύλας αἴδαο περήσω. τῆλε με εἶργουσι ψυχᾶι εἶδωλα καμόντων, οὐδέ μὲ πω μίσησθαι ὑπὲρ ποταμοῦ εἶδωσιν, ἀλλ' αὐτῶς ἀλάλημαι ἀν' εὐρυπυλῆς Αἴδος δῶ.*

Homeros'tan yaklaşık 700 yıl sonra yaşamış, Augustus Dönemi'nin kültür politikasına hizmette bulunmuş Vergilius da eseri *Aeneias*'da, konuya ilişkin şunları aktarmıştır:

“...*Şu kayıkçı da Kharon, su üstünde gidenler de gömülmüş cesetlerdir,
Yerlerine gömülüp sakın kalmadan kemikleri,
bu ürkünç yerlerden, boşuk boşuk akan sulardan
ölümlüleri geçirmeye izin yok Kharon'un.
Yüz yıl dolaşır, dolanır onlar bu kıyıları...*”¹⁵⁸.

Hermes *psykhopompos*un plastik sanattaki en erken örneği (İ.Ö. 420-410) Orpheus (*Ορφεύς*), Eurydike (*Εύρυνδίκη*) ve Hermes kabartmasında karşımıza çıkar. Hermes *psykhopompos* burada vazo resimlerinde bilinen görüntüsünden uzaktır. Başındaki *petasos*unu sırtına düşürmüştür. Elinde *kerykeionu* ve ayağında sandaleti yoktur. Vücudunda dökümlü duran kısa *khiton* ve *khlamys* giymiştir. Sol eliyle, Hades'e götürmek için hazır bulunan Eurydike'yi tutar. Sahnenin en sağında ise *Thrak* giysileri içerisinde elinde *lyri*yle betimlenen ve sevgilisine son kez çaresizlikle bakan Orpheus bulunur¹⁵⁹. Ayrıca Roma Dönemi'ne ait orijinalin kopyası kabartmada, üzerinde yer alan figürlerin isim sıralamasının yanlış yazıldığı görülmektedir¹⁶⁰.

Hermes *psykhopompos*, Ephesos Artemis Tapınağı'nın Klasik evresine ait kabartmalı sütun kaidesinde (*columna caelatae*) bu kez kocası Admetos (*Άδμητος*) için ölmeyi kabul eden Alkestis'e (*Άλκηστις*) refakat etmektedir¹⁶¹. Burada da yine en az Orpheus ve Eurydike hikâyesi kadar duygusal bir sahnede Hermes *psykhopomposu*

¹⁵⁸ Verg. A. VI, 326-329: *portitor ille Charon; hi, quos vehit unda, sepulti. nec ripas datur horrendas et rauca fluenta transportare prius quam sedibus ossa quierunt. centum errant annos volitantque haec litora circum.*

¹⁵⁹ Margarete Bieber, *Ancient Copies Contributions to the History of Greek and Roman Art*, New York 1977, Plate 3 Fig. 13; Peter C. Bol, “Nichtphidiasische Attische Bildwerke aus den Jahren Nach Der Vollendung Des Parthenos”, *Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst Klassische Plastik II*, Mainz am Rhein 2004, Abb. 111; Boardman 2005a: *a.g.e.*, Res. 239.1.

¹⁶⁰ Roma Villa Albani'de sergilenen kabartma, Antik Yunan mitolojisinin en acıklı öyküsünü barındırır. Mite göre Eurydike, bir gün *Thrakia*'da dolaşırken karşısına çıkan Aristaios ona tecavüz etmek istemiştir. Kendini korumaya çalışan Eurydike hızla koşmaya başlamış ve farkında olmadan çalılıklar arasında bulunan yılanın üzerine basmıştır. Yılan da Eurydike'yi ısırarak ve Eurydike ölmüştür. Onu Hades'ten geri almak isteyen Orpheus büyülü ezgilerle Hades ve Persephone'yi tek bir şart karşılığında kandırmıştır. Hades, onların birlikte çıkabilmesi için ne olursa olsun yeryüzüne çıkana değin geriye dönüp bakmamalarını istemiştir. İki sevgili hızla Hades'ten yeryüzüne doğru koşmaya başlamış fakat Orpheus, henüz gün yüzünü görmeden ayağı taşa takılan sevgilisine dönüp bakmak isteyince Eurydike o an kaybolmuştur. P. Grimal 1997: *a.g.e.*, s. 583.

¹⁶¹ G. Siebert 1990: *a.g.m.*, Fig. No. 591; Caterina Maderna, “Die Letzten Jahrzehnte Der Spätklassischen Plastik”, *Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst Klassische Plastik II*, Mainz am Rhein 2004, Abb. 342 a-d.

görmekteyiz¹⁶². Tanrı, elinde *kerykeionu* ve çıplak bedeni üzerine attığı *khlamysi*yle yukarı doğru bakmıştır. Alkestis ise Hermes *psykhopompos*la gitmek üzere mantosunu giymiş hazır beklemektedir. Sahnede yer alan diğer figür ise ölümün personifikasyonu olduğu düşünülen *Thanatos*'tur (*Θάνατος*)¹⁶³.

Doksanaltı ve Özgan, Kilikia'da bulunmuş ve Silifke Müzesi'ne satın alma yoluyla getirilen dikdörtgen prizması şeklindeki bir bloğun üzerinde bulunan figürleri gerek ikonografik gerek plastik bakımından incelemişlerdir. Sahnede bulunan figür tiplerinden yola çıkarak kabartmanın İ.Ö. 5. yy. sonlarına tarihlenmesi gerektiğini ve sahnedeki ikonografinin de Hermes *Psykhopompos*la ilişkili olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir¹⁶⁴.

Plastik sanat içinde değerlendirebileceğimiz ve Klasik Dönem'de yaygın mezar işareti olarak kullanılan mermer *lekythos*lar üzerinde de Hermes *psykhopompos* betimlenmiştir. Palermo Müzesi'nde sergilenen ve İ.Ö. 420 yılına tarihlenen *Attik* mermer *lekythos* üzerinde Hermes *psykhopompos* profilden betimlenmiş ve arkasındaki mantolu kadını, Hades'e götürmek üzere elinden tutarken gösterilmiştir¹⁶⁵. Bu bağlamda bahsi geçen mermer *lekythos* mezar ikonografisinde Hermes *psykhopompos* ile karşılaştığımız en erken örnektir¹⁶⁶. Yine bu ikonografinin yakın örneğine başka bir *lekythos* üzerinde rastlamaktayız. Bu kabartmada da Hermes *Psykhopompos* bir kadının elinden tutmuştur. Fakat genellikle Hermes önde ölen kişi de arkasında betimlenirken; bu stelde farklı olarak ikili sanki *dexiosis* sahnesi içindedirler. Bu sahnenin altında ise ikinci bir kabartma alanı vardır ve bu alanda da süslü bir *lekythos* işlenmiştir¹⁶⁷.

¹⁶² Admetos, evlendiği gece Artemis'e kurban sunmayı unuttuğu için tanrıça da onun gerdek odasını yılanlarla doldurmuştur. Admetos'u çok seven Apollon, kız kardeşini yumuşatmış ve Admetos'un öleceği gün kendi yerine ölecek birini bulursa ölmemesi için de Artemis'ten lütufta bulunmuştur. Tanrıça ve Kaderler bunu kabul etmiştir. O gün geldiğinde ise karısı Alkestis dışında hiç kimse Admetos için ölmeyi kabul etmemiştir. Kocasının yerine ölen Alkestis'i Argonautlar Seferi'nde Admetos'la dost olan Herakles, Hades'ten kurtarmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. P. Grimal 1997: *a.g.e.*, 3 - 4. Ayrıca bu konuya ilişkin Platon, *Şölen* adlı eserinde, içki masasında sevgi üzerine konuşmuş olduğu Phaidros'un şu sözlerine yer vermiştir. Phaidros: Orpheus ile Alkestis'in sevgisini kıyaslamış ve Hades'in yalnızca *lyr* çalarak sevgilisini yer altından kurtarmaya çalışan Orpheus'un; Alkestis'in fedakarlığı yanında çok önemsiz bir iş yaptığını ve bu yüzden Eurydike'nin Hades'ten çıkmasına izin vermezken Alkestis'in ise dışarı çıkmasına izin verdiğini dile getirmiştir. Plat. *Sym.* 179c-d.

¹⁶³ Mustafa Büyükkolancı-Karoline Zhuber-Okrog, "Bir Dünya Harikasına ait Mimari", *Efes Artemisionu Bir Tanrıçanın Kutsal Mekânı*, Viyana 2008, s. 131.

¹⁶⁴ Ertekin Mustafa Doksanaltı-Ramazan Özgan, "Silifke Müzesi'nde Bulunan Klasik Döneme Ait Kabartmalı Mermer Blok", *Olba*, XVI, Mersin, 2008, s. 217-218.

¹⁶⁵ G. Siebert 1990: a.g.m., s. 336 Fig. 608.

¹⁶⁶ Katja Sporn, "Das Göttliche im Menschenbild. Religiöse Elemente im griechischen Grabrelief", *Archäologie und Ritual*, Wien 2006, s. 154.

¹⁶⁷ Richard Schöne, *Griechische Reliefs aus athenischen Sammlungen*, Leipzig 1872, s. 59-60 Plate XXIX Nr. 121.

Yine mezar işareti olarak değerlendirilen klasik mezar stelleri üzerinde de Hermes *psykhopompos* ile karşılaşılmaktadır. İzmit Arkeoloji Müzesi'nde¹⁶⁸ sergilenen ve iki paftalı stel, Hermes'in *psykhopompos* olarak görüldüğü en erken tarihli mezar stelidir. Bahsi geçen stelin üst paftasında kline üzerine uzanan erkek figürünün ayakucunda bir kadın oturmaktadır. Alt paftada ise Hermes *psykhopompos* muhtemelen mezar sahibi olan erkekle *dexiosis* sahnesi içinde betimlenmiştir. Ayrıca sahnede yeraltı dünyasıyla bağlantılı görülen çıplak bir ağaç ve yılan vardır¹⁶⁹.

Hermes *psykhopompos*un vazo sanatında ise bilinen en erken örneği, Paris Louvre Müzesi'nde sergilenen ve İ.Ö. 6. yy.'ın 2. yarısına tarihlenen *amphora* üzerinde karşımıza çıkar¹⁷⁰. Bahsi geçen örnekte yine Ephesos Artemis Tapınağı'nın kabartmalı sütun kaidelerindeki gibi Alkestis'in Hermes *psykhopompos* tarafından Hades'e götürülmesi tasvir edilmiştir. Yine vazo sanatında Hermes *psykhopompos*un betimlendiği iyi örneklerinden biri; Euphronios'un *kalix kraterinde* işlenmiştir. Bu vazoda, Troia Savaşı'nda ölen Zeus'un oğlu Lykialı kahraman Sarpedon'un ölüsünün başında Hermes *psykhopompos*, yanında *Hypnos* (Υπνος), Uyku ve *Thanatos* (Θάνατος) vardır. Hermes bu sahnede başında *petasos*, elinde *kerykeionu*, üzerinde *khlamysi* ve kanatlı sandaleti ile Sarpedon'u taşıyan *Hypnos* ve *Thanatos*'a kılavuzluk ederken gösterilmiştir¹⁷¹.

¹⁶⁸ İzmit Arkeoloji Müzesi. Env. No: 124.

¹⁶⁹ Sencer Şahin, *Neufunde von antiken inschriften in Nikomedeia (Izmit) und in der Umgebung der Stadt*, Münster 1973, s. 44, Taf. 5 Nr. 19; Ernst Pfuhl – Hans Möbius, *Die Ostgriechischen Grabreliefs*, Band II, Mainz am Rhein 1979, Taf. 303 Nr. 1831; Marielouise Cremer, "Hellenistisch-Römische Grabstelen im Nordwestlichen Kleinasien, Bthynien II", *Asia Minor Studien*, Band, 4, Bonn 1992, Taf. 1 Nr. NS 10.

¹⁷⁰ G. Siebert 1990: a.g.m., s. 335 No: 586.

¹⁷¹ Matthias Recke, *Gewalt und Leid Das Bild des Krieges bei den Athenern im 6. Und 5. Jh. V. Chr.*, İstanbul 2002, Taf. 42b.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEZAR STELLERİ ve TİPOLOJİSİ

“İnsanlar doğar, yaşar ve ölürlər... Doğanın değişmez ve acımasız yasıdır. Mezar taşları yani diğer bir deyişle steller bu noktanın sessiz ve birinci kanıtlarıdır. Mezar toprağı üzerine dikili duran steller bir zamanlar yaşayan, gülen ve gezen ölü ile artık birbirlerini tamamlayan iki dost gibidirler. Sanki mezar taşları sadık bir sevgilidir, toprağın altında yatan ölüyü bekleyen... Çağlar boyu zamanın oluşturduğu unutkanlığa karşı bir inattır, bir dirençtir bu duruşları¹⁷²”.

Stel, kelime anlamı olarak dik duran taş levhalara verilen genel addır ve Yunancası da *στειλαι* olarak bilinmektedir¹⁷³. Steller, basit olarak yığılan toprak üzerine dik olarak yerleştirilmektedir. Antik kaynaklar bu konuya ilişkin önemli bilgiler vermektedir.

Herodotos, Kroisos’un babası Alyattes’in tümölüs mezarından söz ederken: *“Etekleri büyük taşlarla örölmüş bir toprak yığınının tepesinde beş adet yazıtlı taş blok vardır”* demiştir (Herod. I, 93)¹⁷⁴. Ayrıca Homeros da Troia Savaşı’nda ölen Lykialı kahraman Sarpedon için *“Götürsünler Sarpedon’u, ver ikiz tanrılara. Uyku ile Ölüm’ün eline, çabuk götürüp bıraksınlar semiz Lykia toprağına, kardeşleri, akrabaları onu orada gömer bir mezara, yazılı taşın altına”* (Hom. Il. XVI, 670-675)¹⁷⁵; yine Homeros Odysseia’da, Odysseus, Kirke’nin konağında ölen dostu Alpenor’un ölüsü için *“...üstündeki silahlarla yandı kül oldu ölü, sonra bir tümsek yığdık ve bir anıt diktik, eline yatkın küreğini mezarın tepesine çaktık* (Hom. Od. XII, 15)¹⁷⁶ diyerek mezar işaretlerinin prototipi hakkında önemli bilgiler sunmuştur.

3. 1. Stel Tipleri ve Gelişimi

Bu başlık altında yürütölecek çalışmanın amacı özellikle Arkaik ve Klasik Dönem mezar stellerinin tip ve formlarının nasıl gelişip, değiştiğı yönünde olacaktır. Çalışmamızın repertuarını oluşturan stellerin tümü Hellenistik Dönem’e ait olduğı için bu başlık içinde Hellenistik Dönem stellerine yer verilmeyecektir.

¹⁷² Şehrazat Karagöz, *Anadolu’dan Mezar Stelleri Arkaik - Greko Pers - Hellenistik - Roma Bizans Çağları*, İstanbul 1984, s. 7.

¹⁷³ Barbara Ann Kipfer, *Dictionary of Artifacts*, Malden 2007, s. 303; John Roberts, *Dictionary of the Classical World*, New York 2007, s. 727.

¹⁷⁴ ούροι δε πέντε εόντες έπι και ές έμέ ήσαν έπι τοϋ σήματος άνω, και σφι γραμματα ενεκεκόλαπτο τα έκαστοι έξεργάσαντο, και έφαινετο μετρεόμενον το τών παιδισκέων έργον έδν μέγιστον.

¹⁷⁵ χρισόν τ’ άμβροσίη, περι δ’ άμβροτα είματα έσσον: πέμπε δε μιν πομποίσιν άμα κραιπνοίσι φέρεσθαι ύπνω και θανάτω διδυμάοσιν, οί ρά μιν ώκα θήσοοσ’ έν Λυκίης εύρείης πίονι δήμω, ένθά έ ταρχύσοοσι κασίγνητοί τε έται τε. τύμβω τε στήλη τε: το γάρ γερας έστι θανόντων.

¹⁷⁶ ύμβον χεύαντες και έπί στήλην πήζαμεν άκροτάτω τύμβω ένήρες έρετμόν.

Antik Yunan gömü anlayışında Geometrik Dönem’de doğadan doğrudan alınarak kabaca işlenmiş taşlar, mezar işareti olarak kullanılmış ve bu taşların üzerinde herhangi bir figüre rastlanılmamıştır¹⁷⁷. Figürlü mezar stellerinin ilk örneği Girit’te Prinias yakınlarında bulunmuştur¹⁷⁸. Figürsüz mezar işaretlerinden önce *kurosların* mezar steli olarak kullanıldığı düşünülmektedir¹⁷⁹.

Attika’da, İ.Ö. 7. yy’ın ilk yarısından itibaren mezar stellerine rastlanırken¹⁸⁰, İ.Ö. 6. yy.’ın 2. çeyreğinden itibaren boyalı, düz levha üzerinde yükselen ve uç kısmında “*palmet-anthemion*” ve “*sphinkslerle*¹⁸¹” taçlandırılan stellerle karşılaşılır. Özellikle *palmetli* stellerin Batı Anadolu’da yaygın kullanıldığı bilinmektedir¹⁸².

Arkaik Dönem’in *palmetli* ve *sphinksli* stelleri, ilk kez Richter tarafından detaylı incelenmiş ve bahsi geçen steller kendi içinde Tip I ve Tip II olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. İ.Ö. 610-530/525’e tarihlenen steller de Tip I a, b ve c olmak üzere kendi

¹⁷⁷ John Boardman, *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, İstanbul 2001, s. 181.

¹⁷⁸ K. F. Johansen 1951: *a.g.e.*, s. 80.

¹⁷⁹ J. Boardman 2001: *a.g.e.*, s. 181; Ürkmez, *kurosların ikonografileri üzerine yaptığı çalışmada nekropolislerde bulunan kurosların mezar stelinin; Atina Akropolisinde bulunan kurosların, Olimpiyat Oyunları’nda galip gelen sporcuları ve kahramanları temsil ettiğini ve son olarak da İonia Bölgesi’nde ele geçirilen giyimli kurosların da aristokratları temsil ettiği yönünde görüş bildirmiştir. Detaylı bilgi için bk. Özden Ürkmez, “Kuros’lar: İkonografileri Üzerine Bir Tartışma”, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları* 140, İstanbul 2012, s. 55 vd.*

¹⁸⁰ B. Hürmüzlü 2008: *a.g.e.*, s. 32 – 33.

¹⁸¹ K. F. Johansen 1951: *a.g.e.*, s. 90, Fig. 41; Gisela Marie Augusta Richter, *Yunan Sanatı*, İstanbul 1979, s. 54, Çiz. 75 krş.; J. Boardman 2001: *a.g.e.*, Res. 224 - 228.

¹⁸² Batı Anadolu kentlerinde Arkaik Dönem’e tarihlenen çok sayıda *Anthemion Tipi* stelin varlığı bilinmektedir. Samos’ta bulunan *İonia* menşeli steller, Freyer-Schauenburg tarafından yayınlanmıştır. Detaylı bilgi için bk. Brigitte Freyer - Schauenburg, *Bildwerke Der Archaischen Zeit und Des Strengen Stils*, Samos XI, Bonn 1974, Taf. 72 Nr. 90-91, Taf 73 Nr. 93, 96, Taf. 74 Nr. 97-99; Hürmüzlü, *Pisidia Bölgesi’nde ele geçen iki adet Anthemionlu mezar stelinin detaylı incelemesi ve söz konusu stellerin İonialı ustalar tarafından yapıldığını ileri sürerek İ.Ö. 6. yy’ın ikinci yarısına tarihlenmiştir. Detaylı bilgi için bk. Bilge Hürmüzlü, “Pisidia Bölgesi’nde Ele Geçen Anthemion Tipi Steller”, *CollAn*, VI, İstanbul 2007a, s. 97-114; Bilge Hürmüzlü, “Pisidia’da Gömü Gelenekleri Işığında Kültürler Arası İlişkiler”, *SDÜSBD*, Sayı: 15, Isparta 2007b, s. 9, Res. 3; Ayrıca yine Polat tarafından yayınlanan Daskyleion’da tesadüfen ele geçirilen Anadolu-Pers işçiliğe sahip *Anthemionlu* stel de İ.Ö. 500’lere tarihlendirilmiştir bk. Gürcan Polat, “Daskyleion’dan Yeni Bir Pers Steli”, *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul 2007, s. 224, Fig. 1-2; Yine Daskyleion’dan Geç Arkaik Döneme tarihlenen stel için bkz. Ernst Pfuhl – Hans Möbius, *Die Ostgriechischen Grabreliefs*, Band I Mainz am Rhein 1977, Taf. 2 Nr. 3; Geç Arkaik Dönem’e tarihlenen bir başka *Anthemionlu* stel de Milet’te karşımıza çıkmaktadır. Volkmar von Graeve, “Eine Spätarchaische Anthemienstele aus Milet”, *IstMitt* 39, Tübingen 1989, Taf. 16 – 17; Alan M. Greaves, *Miletos*, İstanbul 2003, s. 117. Yine Sardeis’te bulunan İ.Ö. 6.-5. yy’a tarihlenen *Anthemionlu* steller için bk. Christopher Ratté, “Anthemion Stelae from Sardis”, *AJA*, Vol 98. No.4, Boston 1993, s. 593-607, Fig. 1-15. Batı Anadolu dışında Dağlık Kilikia olarak adlandırılan bölgede de İ.Ö. 6. yy. sonlarına tarihlenen *Anthemionlu* stel ele geçirilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Ertekin Mustafa Doksantalı – Ramazan Özgan, “Kilikya’dan Arkaik Devre Ait İki Kabartma üzerine Düşünceler”, *Anadolu/Anatolia*, 32, Ankara 2007, s. 17, Res. 1-3. aynı makale içerisinde yazarlar tarafından, Hildebrant’ın çalışmalarına bağlı olarak literatürde *Anthemionlu* steller olarak geçen bu adlandırmaya alternatif olarak “*Palmetli Steller*” ifadesinin de kullanılabileceğini belirtmişlerdir. E. M. Doksantalı–R. Özgan, 2007: a.g.m., s. 2 dn. 1.*

içerisinde üç alt başlıkta toplanmıştır. Tip I içinde değerlendirilen steller genelde üstte bir *sphinks* ile taçlandırılmıştır. Tip I’de her parça birbirinden bağımsız işlenmiş ve sonradan birleştirilmiştir. Tip II, İ.Ö. 530-500/450’e tarihlenmekte ve yine bu tip de Tip II a, b ve c olmak üzere kendi içinde üç alt başlıkta toplanmıştır, Tip I’den farklı olarak Tip II’de, *sphinks* tamamen ortadan kalkarak sütun gövdesine bağlı dışbükey *volütler* içinden *palmet* motifleri yükselmeye başlamıştır¹⁸³.

Arkaik Dönem, *palmet* ve *sphinks* başlıklı, uzun, dikdörtgen formlu stellerin bezeme alanı, genellikle sahnenin tamamına yerleştirilen tek bir figür ya da ikinci bir hizmetli figürüyle temsil edilmiştir¹⁸⁴.

Arkaik Dönem’e tarihlenen ve yukarıda tanımlamaya çalışılan stellerin Anadolu’da farklı tipleriyle de karşılaşılmaktadır¹⁸⁵.

İ.Ö. 5. yy.’dan, İ.Ö. 430’lara kadar *Attika*’da mezar steli yapımını durduran bir olumsuzluğun yaşandığı bilinir¹⁸⁶. Bu durumun, Kleisthenes’in tutumlu davranışıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir¹⁸⁷. *Attika*’nın bu sıkıntılı dönemi, Parthenon’la birlikte

¹⁸³ Detaylı bilgi için bk. Gisela Marie Augusta Richter, *Archaic Gravestones of Attica*, Bristol 1961, s. 2-3.

¹⁸⁴ *Palmet* başlıklı, bezeme alanı figürlü stel örnekleri için bk. K. F. Johansen 1951: *a.g.e.*, s. 99, Fig. 51; G. M. A. Richter 1979: *a.g.e.*, s. 68 Fig. 105; E. M. Doksanaltı – R. Özgan 2007: *a.g.m.*, s. 20, Res. 11a-b; *Sphinks* başlıklı, bezeme alanı figürlü stel için bk. K. F. Johansen 1951: *a.g.e.*, s. 96 Fig. 48; G. M. A. Richter 1979: *a.g.e.*, s. 53 Fig. 73. Ayrıca Daskyleion’da bulunan *palmetli* stel; uzun, dikdörtgen forma sahip olmasına rağmen; iki paftaya bölünmüş, dar sahne alanıyla farklılık gösterir. Bahsi geçen stel için bk. Necati Dolunay, “Daskyleion-Ergili’de Bulunan Kabartmalı Steller”, *İstArkMüzYill*, 13-14, İstanbul 1967, s. 24; Lev. II, Nr. 3; E. Phulf – H. Möbius 1977: *a.g.e.*, Taf. 2, Nr. 3.

¹⁸⁵ Anadolu ve *Attika*’da mezar işareti olarak kullanılan ve stel olarak adlandırabileceğimiz farklı tipler de görülmektedir. *Attika*’da kanun koyucu Solon’un reformlarıyla beraber İ.Ö. 487- 480 yılları arasında cenaze ritüelleri ve mezar stelleriyle ilgili bir takım yasaklamalar getirilmiştir bilgi için bk. Rhys Carpenter, “Tradition and Invention in Attic Reliefs”, *AJA*, Vol. 54, New York 1950, s. 323. Bu yasaklar içerisinde mezar işareti olarak kullanılan stellerin durumuna ilişkin bir takım yasaklar söz konusudur. Yunanlılar bu yasaklamaya çözüm olarak boyları 1 m. bulan beyaz zeminli *lekythos*ları mezar işareti olarak kullanmışlardır. Mermer izlenimi kazandırmak amacıyla da *lekythos*ların beyaza boyandıkları bilinmektedir. N. Şahin 1996: *a.g.m.*, s. 143-144. Bu uygulama, yasağın devam etmiş olduğu 60 yıllık süreci kapsamaktadır. Yasağın kalkmasıyla beraber çabuk kırıldıkları için *lekythos*lardan vazgeçilerek yerine üzerinde ölüm ikonografisinin işlenmiş olduğu taş vazolar (*loutrophoroslar*) Hellenistik Dönem’e kadar mezar işareti olarak kullanılmıştır. B. Hümmüzlü 2008: *a.g.e.*, s. 33; Bu steller dışında Anadolu’da yine Arkaik Dönem’de “*phallos*” tipi olarak adlandırılan mezar stellerine de rastlanılmaktadır. Polat, *phallos* stellerinin, özellikle Pers Satraplığı’na bağlı bulunduğu dönem içinde, Batı Anadolu’da *Lydia* Bölgesi’nde oldukça yaygın bir kullanımının olduğunu ifade etmiştir. Anadolu’da *phallos* taşları ve yayılım alanları için bk. Eva Christof, “Aniskonische Grabmarker in Kleinasien: Die Sog. Phallossteine”, *EpigAnt*, 41, 2008, s. 147 vd. Gürcan Polat, “Bir Anadolu – Akhamenid Dönemi Ölü Kültü Geleneği: Tümülsüz Önünde Steller ve Seremoni Alanları”, *Olba*, XI, Mersin 2005, s. 1-2.

¹⁸⁶ J. Boardman 2005a: *a.g.e.*, s. 68.

¹⁸⁷ G. M. A. Richter 1961: *a.g.e.*, s. 53; N. Dolunay 1967: *a.g.m.*, s. 22.

yeniden hayat bulur ve yüzyılın sonuna doğru *Attika*, mezar taşı yapımında yeniden önem kazanır¹⁸⁸.

İ.Ö. 4. yy.'ın ikinci yarısında *Attika*'da Phaleronlu Demetrios (İ.Ö. 317-307) cenaze yasalarına bağlı olarak lüks sayıldığı için “Üç kubit¹⁸⁹ sütundan, bir masadan veya bir leğenden farklı herhangi bir şeyin mezar taşı olarak kullanılamayacağını” ifade etmiştir¹⁹⁰.

Anadolu'da böyle bir yasaklama bulunmamaktadır¹⁹¹. Klasik Dönem sonlarına kadar mezar stelleri 1.50 - 2.00 m. arasında değişiklik gösterirken; İ.Ö. 3. yy. eserleri ortalama 30 cm. - 1.20 m. ölçülerindedir. Üretilen stellerde form değişikliği göze çarpmazken, dönemin figür tiplerindeki değişiklik belirgindir. Hellenistik Dönem'de, sanatın yüzünü Doğu'ya dönmesiyle birlikte *Ionia* bölgesinde; Pergamon, Ephesos, Samos, Smyrna gibi kentlerin özellikle heykeltıraşlık anlamında ön plana çıktıkları görülürken, aynı zamanda Batı Anadolu'da Kyme, Sardeis, Mylasa, Notion gibi kentler de kendi üslubunu oluşturmuştur.

Batı Anadolu'da, bölgelere göre çeşitlilik gösteren steller özellikle *Ionia* bölgesinde İ.Ö. 3. – 2. yy.'da kendi sanat ekolünü oluşturmuştur. *Ion* tipi steller kendi sınırları dışında *Lydia*¹⁹² ve *Pamphylia* bölgelerinde de rastlanılmıştır. Küçük tapınak modeli görünümündeki stellerin üst yapı elamanları *akroter* ve alınlıkla temsil edilirken hemen altında geniş bezeme alanı ve kaide ile son bulmaktadır¹⁹³.

Mysia bölgesi stellerini genel hatlarıyla incelenirse, bu stel tipleri birden fazla paftalı olmasıyla dikkat çekicidir¹⁹⁴. Anadolu'da kurulan birkaç satraplık merkezinden biri olan Kyzikos ve Daskyleion'da Greko-Pers sentezinin özellikle plastik sanat

¹⁸⁸ Yusuf Boysal, *Grek Klasik Devir Heykeltıraşlığı*, Ankara 1967, s. 22.

¹⁸⁹ 1 kubit= kolun dirsekten bileğe kadar olan mesafesi; yaklaşık 45 cm.'lik eski bir ölçü birimi.

¹⁹⁰ R. R. R. Smith, *Hellenistik Heykel*, İstanbul 2002, s. 191.

¹⁹¹ B. Hürmüzlü 2008: *a.g.e.*, s. 34.

¹⁹² Işık, *Lydia* bölgesine ait 81 adet stel incelemiştir ve bunları da alınlıklı, kemer alınlıklı ve kemerli steller olarak üç gruba ayırmıştır *Lydia Stelleri* için bk. Emel Işık, *Lydia Mezar Stelleri*, (Basılmamış Doktora Tezi) Erzurum 1988, Lev 1-41.

¹⁹³ Ş. Karagöz, 1984: *a.g.e.*, s. 8; *Ionia* Bölgesi alınlıklı örnek steller için bk. E. Phulf – H. Möbius, 1977: *a.g.e.*, Taf. 27 Nr. 114. Taf. 31 Nr. 137. Taf. 33 Nr. 149. Taf. 34 Nr. 156. Taf. 35 Nr. 160. Taf. 38 Nr. 183; Erol Atalay, *Hellenistik Çağ'da Ephesos Mezar Stelleri Atölyeleri*, İzmir 1988, Lev. 2 Kat. No. 3. Lev. 3 Kat. No. 5. Lev. 4 Kat. No. 7. Lev. 6 Kat. No. 10-11. Lev.7 Kat. No. 12. Lev. 8 Kat. No. 14. Lev. 16 Kat. No. 27-28. Lev. 17 Kat. No. 29. Lev. 19 Kat. No. 32. Lev. 22 Kat. No. 36. Lev. 50 Kat. No. 75; P. Zanker 1994: *a.g.m.*, Fig. No. 1-2, 4, 14, 16, 18, 22, 25-26.

¹⁹⁴ Ş. Karagöz, 1984: *a.g.e.*, s. 8.

üzerindeki etkisi kendini fazlasıyla hissettirir. Doğu'ya özgü ölü yemeği ve av sahneleri, birden fazla paftalı bu stellerde sevilerek işlenmiştir¹⁹⁵.

İç Batı Anadolu'da yer alan *Phrygia* bölgesi stelleri de diğer bölgelerde olduğu gibi kendine özgü stilini oluşturmuştur. Bu steller: insan figürlü¹⁹⁶ ve kapı betimli¹⁹⁷ olmak üzere iki grupta incelenmektedir. İlk grupta betimlenen figürlerde portre özelliği belirgindir. İkinci grupta betimlenen stellerde ise genellikle ölen kişinin kişisel eşyaları kapı üzerinde betimlenmiş ve kapılar öteki dünyaya açılan sembolik girişler olmuştur¹⁹⁸.

3. 2. Formlarına Göre Tipoloji

Çalışmamızda 43 adet stel değerlendirdik. Bu steller kendi içinde form bakımından zengin bir repertuara sahiptir. Biz de bu sebeple öncelikle stelin üst yapısında alınlık bulunuyorsa *alınlıklı*; alınlık bulunmuyorsa *alınlıksız* olarak iki ayrı gruba ayırdık. İrdelediğimiz 43 adet stel tipine geçmeden önce üst başlıklarla birlikte alınlıklı ve alınlıksız steller hakkında bilgiler verdik.

Alınlıklı stellerle ilgili üst başlıktaki açıklamalardan sonra bu tipi kendi içinde bezeme alanının sınırlarını oluşturan düzene bağlı olarak *Tip 1a*, *Tip 1b* ve *Tip 1c* olmak üzere üç alt başlık altında topladık. Bu gruptaki ilk çalışmamızı *Tip 1a Alınlıklı Çerçevesiz Steller* oluşturmuştur. Bu kümedeki stelleri bu başlık altında değerlendirmemizin nedeni sahneyi çevreleyen *anta* duvarının üst yapısında *plaster*lerin işlenmemiş olmasıdır. Figürler, küçük bir pencere gibi oyulmuş ve nişe benzer sahne alanı içinde betimlenmiştir.

Tip 1b Alınlıklı Naiskoslu Steller, *Tip 1a* ile oldukça benzerdir. Bu tipin ayrı bir grup içinde değerlendirilmesinin nedeni, sahne alanını çevreleyen *antanın* üst yapısındaki *plaster* başlıklardır. *Plaster*lerin varlığı stela *naiskos* görüntüsü kazandırmıştır. Bu haliyle stel küçük bir tapınak modeli görünümündedir. Bu sebeple de bu tipe *Tip 1b Alınlıklı Naiskoslu Steller* tanımında bulunulmuştur. Bu tipin *Tip 1a*'ya

¹⁹⁵ Aslı Saraçoğlu, Kyzikos'dan Figürlü Mezar Kabartmaları, *Olba*, III, Mersin 2000a, s. 181-182; *Mysia* bölgesinin birden fazla paftalı stelleri için bk. Mustafa Şahin, Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları, Ankara 2000, Lev. XLVI KA 1-2, Lev. XLVII KA 3, üç paftalı örnek için Lev. XLVIII KA 6, Lev. XLIX KA 8; ayrıca Marielouise Cremer, "Hellenistisch-Römische Grabstelen im Nordwestlichen Kleinasien, Mysia I", *Asia Minor Studien*, Band 4, Bonn 1991, Taf. 1 KS 3; Ş. Karagöz 1984: *a.g.e.*, Res. 10-12.

¹⁹⁶ Ş. Karagöz 1984: *a.g.e.*, s. 10 Res. 25.

¹⁹⁷ E. Phulf – H. Möbius 1977: *a.g.e.*, Taf. 47 Nr. 46 - 47; Ş. Karagöz 1984: *a.g.e.*, s. 10 Res. 27-28.

¹⁹⁸ Christopher H. Roosevelt, "Symbolic Door Stelae and Graveside Monuments in Western Anatolia", *AJA*, Vol. 10, New York 2006, s. 81.

göre daha süslü olduğu ve *plaster* başlıklarının *dor* ya da *korinth* olarak işlendiği gözlemlenmiştir.

*Alınlıklı Steller*deki son grubumuzu da *Tip 1c* oluşturmuştur. Bu tip için *Alınlıklı Kemer Nişli Stel* tanımıyla bulunulmuştur. Bu gruptaki steller de tıpkı *Tip 1a* ve *Tip 1b* gibi alınlıklıdır. Fakat bu stelleri *Tip 1a* ve *Tip 1b*'den ayıran yönü ise üst yapıdaki kemerli süslemedir.

Diğer grubu oluşturan *Alınlıksız Steller* de yine aynı şekilde kendi içinde *Tip 2a*, *Tip 2b* ve *Tip 2c* ve *Tip 2d* olmak üzere dört alt başlık altında değerlendirilmiştir. Bu tipteki stellerin üst yapısında alınlık bulunmamaktadır. *Tip 2a*, *Tip 2b* ve *Tip 2d* gruplandırmasını da tıpkı *Tip 1a*, *Tip 1b* ve *Tip 1c*'de olduğu gibi sahneyi sınırlandıran *anta* duvarları ve üstündeki *plaster*lerin bulunma durumuna bağlı olarak sınıflandırdık. Bu grup içinde *Tip 1*'de yer almayan bir form daha bulunur. *Tip 2c Alınlıksız Çerçevesiz* olarak adlandırdığımız bu tipte kabartmalar bir pano üzerine işlenmiştir. Figürlerin betimlendiği bu panoyu sınırlandıran *anta* duvarı ya da herhangi bir çerçeve bulunmaz. Sahnedeki taşacak izlenimi uyandıran figürlerin arkasındaki pano sembolik bir görünümde. Ayrıca figürler alçak bir platform üzerinde durmaktadır.

Çalışmamızda değerlendirdiğimiz son tipi de, maalesef üst yapısı ya da yarıya yakını korunamayan steller oluşturur. Günümüze kadar sağlam ulaşamayan bu stellerin formuna yönelik sağlıklı bir değerlendirmede bulunamadığımız için *Formu Saptanamayanlar* başlığı altında bu tipi incelemeyi uygun bulduk.

3. 2. 1. *Tip 1 Alınlıklı Steller*

Bu başlık altında inceleyeceğimiz stel sayısı 22 tane olup çalışmamız içindeki en büyük grubu oluşturmaktadır¹⁹⁹.

Tip 1a, *Tip 1b* ve *Tip 1c* grubundaki bu steller *Ion* tarzı tapınak modelinin ön cephesini andırırlar²⁰⁰. Genellikle aşağıdan yukarı doğru bir daralma görülür. Bu tipin en belirgin özelliği dışa taşkın üçgen alınlık ve bu alınlığın köşelerinde ve tepesinde işlenen *akroter*lerdir. Stelin üst kısmındaki alınlık, nadiren masif blok üzerine şematik olarak işlenmiştir.

¹⁹⁹ Kat. 1-22.

²⁰⁰ Nezih Fıratlı, "İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri", *Bellekten*, sayı 59, c. XXIX, 1965, s. 271.

Steli taçlandıran alınlığın *tympanum*unda genelde rozet²⁰¹, ya da kalkan²⁰² süslemesi vardır. Özellikle İ.Ö. 2. yy.'a tarihlenen stellerde alınlık ve bezeme arasındaki arşitrav geniş bırakılmış ve bazı stellerde bu alan boş bırakılırken; bazen de çelenk motifleri²⁰³ ya da rozet²⁰⁴ ile süslenmiştir. Bu tip steller genellikle Ephesos ve Smyrna örneklerinde karşımıza çıkar²⁰⁵.

Alınlığa ait bezeme öğelerinden birini oluşturan *akroter*lerin işlenmesinde belirli bir kural yoktur²⁰⁶. *Akroter* süslemesi genellikle palmet motifinden oluşmuştur. Bir kısım örnekte palmet tam işlenirken²⁰⁷, bir kısmında stilize halde işlenmeden yalın bırakılmıştır²⁰⁸.

Attika ve çevresinde ilk kez Geç Arkaik Dönem'de ortaya çıkan alınlıklı steller, Anadolu'da ve özellikle *Ionia* bölgesinde yaygın olarak kullanılmıştır. Bu tipin ilk örneği, Basel Antikenmuseum'da²⁰⁹ bulunan ve İ.Ö. 480'e tarihlenen "*Doktor Steli*"dir²¹⁰. Erken Klasik Dönem'de stelin üzerini taçlandıran alınlık, plastik etkiden uzaktır ve masif blok üzerinde dış hatlar kesilmiş veya hiçbir işlemde geçmeden yalın bırakılmıştır. İ.Ö. 5. yy.'ın 2. yarısından itibaren alınlığın üzerinde görülmeye başlayan tepe ve köşe *akroter*leri alınlığa plastik görünüm kazandırmıştır²¹¹.

Hellenistik Dönem'de; Klasik Dönem'in anıtsal stelleri yerini daha küçük boyutlu tiplere bırakmıştır. Fakat bu durum her zaman için geçerli değildir. Smith, bunun nedenini stellerin mimari düzenleme açısından gelişimini tamamlamasına ve ayakta duran figürlerin sahnede dikey olarak işlenmesine bağlamıştır²¹².

Klasik Dönem stellerinde aynı sahnedeki figürlerin boyutları neredeyse birbirine eşitken; Hellenistik stellerde bu durum söz konusu değildir. Kat. 5 (Lev. XVI) Ephesos

²⁰¹ Kat. 2, Kat. 4, Kat. 6, Kat. 20.

²⁰² Kat. 1, Kat. 8, Kat. 12, Kat. 14, Kat. 17, Kat. 19.

²⁰³ P. Zanker, 1994: a.g.m., s. 215.

²⁰⁴ Kat. 6, Kat. 17.

²⁰⁵ Kat. 1, Kat. 2, Kat. 4.

²⁰⁶ Kat. 1, Kat. 3.

²⁰⁷ Kat. 8'deki Delos örneğinde tepe *akroteri* kapalı palmet motiflidir. Aynı stelin köşe *akroter*inde ise yarım palmet motifli bulunur.

²⁰⁸ Kat. 9.

²⁰⁹ Müze Env. No: BS 236.

²¹⁰ H. Hiller, "Noch Einmal Zum Basler Arztrelied", AA, Heft 2, Berlin, 1976, s. 232, Abb. 1; E. Phulf – H. Möbius 1977: a.g.e., Taf. 6 Nr. 2.

²¹¹ K. F. Johansen 1951: a.g.e., s. 133 Fig. 67.

²¹² R. R. R. Smith 2002: a.g.e., s. 192; Kat. 17 mimari düzenin tamamen işlendiği ve plastik etkinin en iyi görüldüğü steldir.

stelinde vedalaşan iki figür arasındaki boy farkı dikkate değerdir. Figürlerin yanında genellikle çocuk ya da hizmetliler efendisinden bağımsız olarak bir sütuna ya da *antaya* yaslanırken betimlenmiştir. Hizmetli figürleri çok küçük yapıldığı için bazen çocuk figürleriyle karıştırılmaktadır. Fakat buradaki ayırım, çocuk figürlerin giyim kuşamındaki zenginlik ve boyut farkıyla ayırt edilebilir²¹³. Kat. 6 (Lev. XVII) Ephesos stelindeki çocuk figürünün hizmetlilere göre daha süslü giysilere sahip olması ve daha büyük işlenmiş olması buna örnek gösterilebilir.

Alınlıklı stellerin konu seçiminde bir kısıtlamanın olmadığı tespit edilmiştir. Fakat köpeğiyle betimlenen, ona üzüm salkımı uzatan çocuk/genç figürler çoğunlukla tercih edilmiştir²¹⁴. Genellikle kalabalık figürler sahneyi doldururken; tek başına betimlenmiş figürlü örnekler de vardır. Kalabalık figürlü stellerin tabanları daha dar tutulurken; sahnede tek figürün bulunduğu stellerin taban kısmının geniş tutulduğu gözlemlenmiştir. Bu alanda genellikle yazıt bulunur ve yazıtta da mezar sahibinin ya da mezarı yaptıran kişinin adı yazar. Bazen de ölen kişinin kahramanlık ya da başarısına ilişkin bilgiler de bulunabilir. Bu yazıttan itibaren genellikle toprağa gömülmesi için tabanın ortasında çıkıntı bırakılabilirdi. Bu çıkıntılar toprak altında kalacağı için de işlenmemiş yalın haldedir.

3. 2. 1. 1. *Tip 1a Alınlıklı Çerçeveseli*

Alınlıklı steller grubunda inceleyeceğimiz ilk tipi *Alınlıklı Çerçeveseli Steller* oluşturmaktadır. Bu gruptaki stel sayısı 11 tanedir²¹⁵. Sahne alanının sınırını oluşturan *anta* duvarları üstünde *plaster* başlıkların bulunmamasına bağlı olarak bu tipteki stelleri *Alınlıklı Çerçeveseli Steller* grubunda inceledik. Stellerin 9 tanesinin alınlıklı, diğer ikisinin²¹⁶ de üst bölümleri kırık olmasına rağmen benzer örnekleriyle ilişki kurularak alınlıklı olduğu düşünülmektedir²¹⁷. Bu tipteki tüm steller alınlıklıdır ve süslemelerinde tepe ve köşe *akroteri* çoğunlukla işlenmiştir. *Tympanum*ları bezekli olan örnekler

²¹³ Erol Atalay, Doğu Grek Hellenistik Çağ Mezar Stellerinde Çocuk ve Hizmetçi Figürleri *X. TürkTK*, c. I, Ankara 1990a, s. 288.

²¹⁴ Köpeğiyle oynayan alınlıklı stel örnekleri için bk. Kat. 1, Kat. 2, Kat.5, Kat.6; Köpeğine üzüm salkımı uzatan alınlıklı stel örnekleri için bk. Kat. 1, Kat. 5.

²¹⁵ Kat. 1-11.

²¹⁶ Kat.5, Kat. 7.

²¹⁷ Phulf-Möbius ve Aybek de bu iki stelin benzer forma ait olduğunu ileri sürmüşlerdir. E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 81, Taf. 27 Nr. 115; Serdar Aybek, *Metropolis (İonia), Hellenistik ve Roma Devri Heykeltıraşlık Eserleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 2004, s. 322-323, Lev. XCIV Kat. Nr 233; Serdar Aybek, *Metropolis'de Hellenistik ve Roma Devri Heykeltıraşlığı, İonia I*, İstanbul 2009, s. 112-113, Lev. 56 Kat. Nr 233.

çoğunluktadır. Sahnenin etrafı *anta* duvarları tarafından çevrelenir. *Antaların* ince ya da kalın işlenmesinde bir kural bulunmamaktadır.

Sahnedeki figürlerin ve konunun seçiminde birlik bulunmamakla birlikte kompozisyonda zenginlik hakimdir. Çerçevenin dışında kalan ve stelin baştabanı olarak değerlendirilen alanda yazıt bulunabilir ve bazı örnekelerde bu alan daha geniş tutulur.

Alınlıklı çerçeveli tiplerin büyük bir bölümünde aşağıdan yukarı doğru daralma belirgindir. Yalnızca Kat. 8’de (Lev. XIX) böyle bir daralma görülmezken; Kat. 10’un (Lev. XXI) alt yarısı kırık olduğu için yorum yapamıyoruz. Alınlık süslemesinin bölgeler arasındaki değişik yapısı fark edilir. Kat. 8 (Lev. XIX) ve Kat. 9’un (Lev. XX) birbirinden farklı alınlıkları burada dikkat çekicidir. Kat. 9 (Lev. XX) Beyazıt stelinin alınlığı oldukça sadedir ve masif blok üzerine işlenmiş olup *tympanumu* boş bırakılmıştır. Kat. 8 (Lev. XIX) Delos steli ise plastik yapıdaki *akroteri* ve *tympanumundaki* kalkan motifleriyle ince işçilik gösterir. Kat. 10 (Lev. XXI) Byzantion stelinin alınlığı ise plastik etkiden uzaktır. Hafif dışa çıkıntılıdır. *Sima* işlenmemiştir ve *tympanumda* derinlik yoktur. Alınlık tamamen düz bir levha görünümünde olup, tepe ve köşe *akrotère* sahiptir. Bu tip stellerin erken örneklerinde genellikle alınlıkla bezeme alanını sınırlayan ve arşitrav olarak nitelendirilen alan oldukça geniş tutulur²¹⁸.

Tip 1a Alınlıklı Çerçoveliler grubundaki en erken örneğimiz Smyrna kökenli Kat.1 (Lev. XII)’dir. Yukarıdan aşağı doğru genişleyen stel dar bir alınlığa sahiptir. *Tympanumunda* kalkan motifi bulunur. Alınlığın altında iki çelenk motifi bu çelenklerin de altında sol tarafta iki satır; sağ tarafta ise tek satır yazıt yer alır. Alınlık ve bezeme arasındaki arşitravın geniş olması İ.Ö. 2. yy. stellerinde dönem özelliği olarak karşımıza çıkar. Ayrıca köpeğiyle oynayan çocuk figürleri de bu tarihten itibaren sıklıkla plastik sanatta görülmeye başlar²¹⁹. Bu stelin yakın örneği, gerek ikonografik gerek form bakımından Leiden Rijksmuseum’da sergilenen²²⁰ mezar stelinde karşımıza çıkar²²¹.

Çalışmamız içinde aynı grupta değerlendirdiğimiz Kat. 2 (Lev. XIII) ve Kat. 4 (Lev. XV) için de benzer bir form söz konusudur. Bu stellerden Kat. 4 (Lev. XV), Kat. 2’ye (Lev. XIII) göre daha dar bir alınlığa sahiptir. Her iki stelin de *tympanumunda*

²¹⁸ Murat Çekilmez, *Tire Müzesinden Hellenistik ve Roma Dönemi Mezar Stelleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın 2008, s. 28.

²¹⁹ Aslı Saraçoğlu, Hellenistik Döneme Ait Bir Mezar Steli, *Olba IX*, Mersin 2004, s. 155.

²²⁰ Müze Env. No: pb. 63.

²²¹ E. Phulf – H. Möbius 1977: *a.g.e.*, Taf. 109 Nr. 729.

rozet süslemesi ve geniş arşitravında *demos* çelengi yer alır. Kat. 4 (Lev. XV), Leiden Rijksmuseum’da sergilenen²²² eserle yakın benzerlik gösterir²²³. Bu örneği Kat. 4’ten (Lev. XV) ayıran yönü *tympanum*undaki rozet süslemesi yerine; kalkan motifinin tercih edilmesi ve arşitravdaki çelengın bir çerçeve içine alınmamış olmasıdır. Her iki stelin de bu ayırım dışında, form olarak yakın benzerlik gösterdiği fark edilir. Kat. 4 (Lev. XV) Ephesos kökenli stelin alınlığı Kat. 2’ye (Lev. XIII) göre daha çıkıntılı olup oldukça ünik bir kaideye sahiptir. Kat. 1’de (Lev. XII) olduğu gibi alınlık ve bezeme arasındaki boşluk stelin İ.Ö. 2. yy. ortalarına ait olduğunu gösterir.

Kat. 3 (Lev. XIV) Ephesos menşelidir. Aşağıdan yukarı doğru daralan, uzun dikdörtgen formlu stelin masif blok üzerine işlenmiş alınlığı vardır. Diğer Ephesos stellerinin aksine oldukça basit işçiliğe sahip alınlıkta tepe ve köşe *akroter*leri işlenmiştir. Atalay, “*Veda Sahneli Steller*” grubunda değerlendirdiği Kat. 3 (Lev. XIV) için, *alınlığı özenilmeden işlenmiş*²²⁴ yorumunu getirmiştir. Buna rağmen oldukça uzun bezeme alanı içindeki figürlerin plastik etkisi, alınlıkla tezatlık gösterir. Alınlıkla süsleme alanı arasında kalan arşitravın geniş tutulması Kat. 3’ü (Lev. XIV), İ.Ö. 2. yy. ortalarına taşır. Bu steli, gerek stil gerek ikonografik açıdan detaylı olarak irdeleyen Büyükkolancı da eserin İ.Ö. 150 yıllarına tarihlenmesi gerektiği yönünde görüş bildirmiştir²²⁵.

Kat. 6 (Lev. XVII) Smyrna steli, aşağıdan yukarı daralan, şematik alınlığa sahip olup köşe *akroter*leri bulunmaktadır. Kat. 2 (Lev. XIII) ve Kat. 4’te (Lev. XV) görülen *tympanum*undaki rozet süslemesi benzer bir motif olarak bu stelde de görülür. Alınlığın altında arşitrav ve köşelerde dört yapraktan oluşan başka bir rozet süslemesi yer alır. Bu süslemelerin ortasında yaprak uçları birbirine paralel uzanan zeytin dalları bulunmaktadır.

Kat. 6’nın (Lev. XVII) form bakımından yakın örneğine Paris Louvre Müzesi’nde bulunan yine Smyrna kökenli bir stelde rastlarız²²⁶. Bu stelin üst yapısındaki süslemeler Kat. 6’dan (Lev. XVII) daha ince işçiliğe sahip olmasının

²²² Env. No: I.92/7.1

²²³ E. Phulf – H. Möbius 1977: *a.g.e.*, Taf. 35 Nr. 160.

²²⁴ E. Atalay 1988: *a.g.e.*, s. 12.

²²⁵ Mustafa Büyükkolancı, “Efes Müzesine Gelen Dört Mezar Steli”, *TürkArkDerg.*, s. XXVII, Ankara 1988, s. 75-76.

²²⁶ Ernst Pfuhl, *Das Beiwerk auf den Ostgriechischen Grabreliefs*, *Jdl*, Band XX, Berlin 1905, s.55 Abb. 33; E. Phulf – H. Möbius 1977: *a.g.e.*, Taf. 34 Nr. 156.

yanında; arşitravdaki tam çelenk süslemesi; Kat. 6'da (Lev. XVII) yaprak uçları birbirine paralel uzanan zeytin dalları yönüyle ayrılır. Alınlık ve bezeme arasındaki arşitrav boşluğunun daralması, eserin, İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısına tarihlenmesini gerektirir. Bu grup içindeki Metropolis kökenli Kat. 7 de (Lev. XVIII) Kat. 6 (Lev. XVII) ile yakın benzerlik içindedir. Kat.7'nin (Lev. XVIII) üst yapısı maalesef korunamamıştır. Kırık olmasına rağmen bu kümede yer vermemizin nedeni Kat. 6 (Lev. XVII) ile olan yakın ikonografik ve stil benzerliğidir. Phulf –Möbius²²⁷ ve Aybek²²⁸, bu stelin figür tiplerinden yola çıkarak İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısına tarihlenmesi gerektiğini önermişlerdir. Biz de Kat. 6 (Lev. XVII) için vermiş olduğumuz tarihin, Kat.7 (Lev. XVIII) için de geçerli olduğunu düşünmekteyiz.

Bu gruptaki steller içinde en gösterişlisi Kat. 8 (Lev. XIX) Delos stelidir. En üst kısımda dışa taşkın *akroter*, alınlık ve silme yer alır. Alınlığın üzerinde kaliteli işçiliğe sahip kapalı *palmet* motifli tepe *akroteri* ve iki yanda yarım *palmet* motifli köşe *akroterleri* bulunur. Oldukça plastik yapıdaki alınlığın *tympanumunda* bir kalkan motifi, aşağısında bir silme kuşağından sonra arşitrav yer alır. Bu stelin yakın örneğine yine Delos'ta bulunmuş ve şimdi Atina Ulusal Müzesi'nde sergilenen²²⁹ stelde rastlarız²³⁰. Atina steli ile Kat. 8'i (Lev. XIX) form açısından karşılaştırdığımızda benzer öğelerden oluştuğunu görürüz. Her iki stelin *akroter*, alınlık ve altındaki silme kısmının dışa taşkın oluşu, alınlığın alt kısmındaki silme kuşağı, bezeme alanının yanlarda duvarlarla sınırlandırılması yönüyle benzerlik gösterir. Atina steli, Kat. 8'den (Lev. XIX) farklı olarak *akroterinde* ince işçilikten yoksun olup, *tympanumunda* kalkan bezemesi bulunmamaktadır. Couilloud, Atina stelinin İ.Ö. 2. yy. sonuna tarihlenmiştir²³¹. Bizim stelimizin de bu tarihe uygun olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca dönem özelliği olarak karşımıza çıkan geniş arşitrav burada yerini daha dar bir alana bırakmıştır. Bu da stelimizin İ.Ö. 2. yy. sonu olması gerektiğini desteklemektedir.

Samos'ta bulunmuş ve Tigani Müzesi'nde sergilenen başka bir stel de yine Kat. 8 (Lev. XIX) ile benzerlik gösterir²³². Alt yarısı korunamamış stelin üst yapısı, Kat. 8

²²⁷ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 81, Taf. 27 Nr. 115

²²⁸ S. Aybek 2004: *a.g.e.*, s. 322-323, Lev. XCIV Kat. Nr. 233; S. Aybek 2009: *a.g.e.*, s. 112-113, Lev. 56 Kat. Nr. 233.

²²⁹ Müze Env. No: E M 1257.

²³⁰ Marie Thérèse Couilloud, *Les monuments funéraires de Rhénée, Exploration archéologique de Délos*, Fasc. XXX, Paris 1974a, s. 93-94, Planche 19, Nr. 84.

²³¹ M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, s. 94.

²³² Rudolf Horn, *Hellenistische Bildwerke auf Samos, Samos XII*, Bonn 1972, s. 136, Bei. 13 Nr. 111 a.

(Lev. XIX) gibi dışa taşkın alınlıklı ve *akroterli* olup *tympanumunda* kalkan motifi bulunur. Arşitravın dar tutulması dönem özelliği olarak Kat. 8 (Lev. XIX) ile benzerlik gösterir. Horn, konu edilen Samos stelinin İ.Ö. 2. yy.'ın son çeyreğine tarihlenmiştir²³³.

Kat. 9 (Lev. XX) ve Kat. 10 (Lev. XXI) Byzantion stelleri, masif blok üzerine işlenmiş, tepe ve köşe *akroterlere* sahiptir. Kat. 9 (Lev. XX) aşağıdan yukarı daralırken; Kat. 10'un (Lev. XXI) yalnızca üst kısmı korunmuştur ve bu yüzden alt yapısıyla ilgili yorum yapamıyoruz. Kat. 9'un (Lev. XX) şematik alınlığı, alçak kabartma olarak işlenirken; Kat. 10'un (Lev. XXI) hafif dışa doğru taşmıştır. Kat. 9'un (Lev. XX) alınlığı Kat. 10'a (Lev. XXI) göre daha yüzeysel olup işçilik yönünden daha kötüdür. Byzantion stellerinin ikisinin de dar tutulan arşitravında iki satır yazıt bulunur.

Byzantion örneklerinde sıklıkla karşılaşılan kalabalık ölü yemeği sahneli mezar stellerinin aksine, burada, sahnede tek başına bir figür *Herme* önünde *libasyon* yapar. Oldukça geniş bezeme alanı içindeki figür sahnenin tamamını doldurmamıştır. Fıratlı'nın, İ.Ö. 1. yy.'a tarihlendirdiği²³⁴ Kat. 9'u (Lev. XIX), Phulf-Möbius İ.Ö. 3. yy. ya da 2. yy. başlarına tarihlenmişlerdir²³⁵. Birbirinden oldukça uzak olan bu iki tarih konusunda bizim önerimiz Phulf-Möbius'un önerisine daha yakın olan İ.Ö. 2. yy. başlarıdır. Kat. 9'un (Lev. XIX) derin olmayan kabartma yüksekliği, figürlerin sahnenin tamamına yayılmamış olması ve arşitravın hala geniş tutulması Kat. 9'un (Lev. XIX), İ.Ö. 2. yy. başlarına tarihlenmesini gerektirir.

Kat. 9'un (Lev. XIX) yakın örneğine yine aynı bölgeden olan Byzantion stelinde rastlarız²³⁶. Figürlerin boyun hizasından itibaren korunan stelin alınlıklı üst yapısı Kat. 9 (Lev. XIX) ile oldukça benzerlik gösterir. Her iki stel, masif blok üzerine işlenmiş olup şematik alınlık ve *akroterlere* sahiptir. Geniş arşitravında yazıt bulunmaktadır. Byzantion stelinin her ne kadar alt bölümü korunamamış olsa da bezeme alanını sınırlandıran nişin aşağı doğru bir genişleme içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu haliyle de yine Kat. 9 ile (Lev. XIX) yakın benzerlik gösterir.

Kat. 11 (Lev. XXII) Lesbos Adası'nın batı kıyısında bulunan Eressos antik kentindedir. Aşağıdan yukarı daralan Kat. 11'in (Lev. XXII) alınlığı dışa taşkın

²³³ R. Horn 1972: *a.g.e.*, s. 136, Bei. 13 Nr. 111 a.

²³⁴ Nezih Fıratlı, *Les Steles Funeraires De Byzance Greco-Romaine*, Paris 1964, s. 91 Planche XXIX Nr. 119.

²³⁵ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: s. 111, Taf. 51 Nr. 273.

²³⁶ N. Fıratlı 1964: *a.g.e.*, s. 90-91 Planche XXIX Nr. 118.

işlenmiştir. Alınlığın üst ve köşe noktaları kırık olduğu için *akroterin* varlığı hakkında fikir sahibi olamıyoruz. Geniş tutulan arşitravda iki satır yazıt yer alır. Pfuhl - Möbius tarafından İ.Ö. 1. yy.'a tarihlenen stelin yakın örneğine Khios'ta bulunan²³⁷ ve -şimdi Khios Arkeoloji Müzesi'nde²³⁸ sergilenen- İ. Ö. 1. yy.'a tarihlenen stelde rastlarız. Alınlığı, bizim stelimize göre daha yüzeysel işlenmiş ve sol üst köşesinde hafif uç yapan eğimli bir köşe *akroteri* bulunur. Bu da Kat. 11'in de (Lev. XXII) *akroterli* bir yapıya sahip olabileceğini düşündürür. Her iki stelin bezeme alanında yer alan kompozisyonda da birlik görülmektedir.

3. 2. 1. 2. *Tip Ib Alınlıklı Naiskoslu*

Bu başlık altında inceleyeceğimiz stel sayısı 6'dır²³⁹. *Naiskos* tipli steller, çalışmamız içindeki en kaliteli işçiliğe ve süslemeye sahiptir. Bu stelleri *Tip Ia*'dan farklı bir tipolojide değerlendirmiş olmamızın sebebi, bezeme alanını sınırlayan *anta* duvarı ya da sütunların üzerinde bulunan *plaster* başlıklardır. Bu tipteki stellerde mimari düzenin neredeyse hepsi işlenmiştir. Kat. 10 dışında hiçbirinde aşağıdan yukarı daralma görülmez. Alınlıklı üst yapıda *akroter* süslemesi bulunur. *Tympanumu* ekseriyetle bezeklidir. Sahneyi *plasterli antalar* sınırlandırır. Figürler alçak bir platform üstünde dururlar.

Alınlıklı üst yapı *Tip Ia*'ya göre daha kaliteli işçiliğe sahiptir. Sadece Kat. 12'nin (Lev. XXIII) alınlığı sade ve süssüzdür. Sağlam durumdaki alınlıkların *tympanumunda* ya kalkan motifi işlenmiş ya da tamamen boş bırakılmıştır. Kat. 12 (Lev. XXIII) ve Kat. 15 (Lev. XXVI) dışındaki stellerin maalesef tepe ve köşe *akroterleri* korunamamıştır. Sağlam durumdaki bu stellerin *akroterleri* de sade ve süssüzdür.

Tip Ia'da *fasciasız* arşitravın geniş tutulması bu tipte farklılık gösterir. Süslü alınlığın altındaki arşitravda tek²⁴⁰, çift²⁴¹ ya da üç²⁴² *fascialı* olanları vardır. Daha kaliteli işçiliğin olduğu stellerde *triglif* ve *metop* süslemesi de bulunur. Sahneyi

²³⁷ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 267, Taf. 161 Nr. 1074.

²³⁸ Müze Env. No: 851.

²³⁹ Kat. 12-17.

²⁴⁰ Kat. 14, Kat. 16.

²⁴¹ Kat. 13, Kat. 15.

²⁴² Kat. 17.

sınırlandıran sütunların başlıkları, basık *dor* ya da *korinth* tipindedir. Sütunlar yalın²⁴³ ya da üst yarısı yivli²⁴⁴ işlenmiştir. Bu *plaster*lerin kaideleri de hafif dışa çıkıntılı işlenmiştir. Sahne içine yerleştirilen figürler sahnenin tamamına yakınına doldurmuştur. Üzerinde durdukları platformun altında, yazıtlı örnekler vardır. Bu gruptaki stellerin hiç birinde toprağa gömmek için kullanılan çıkıntı bulunmaz. Maalesef Kat. 12'nin (Lev. XXIII) alt yarısı kırık olduğu için böyle bir kullanımın varlığına ilişkin yorum yapamıyoruz.

Bu tipin erken örneklerine Rhodos'ta rastlanılmıştır²⁴⁵. Paris Louvre Müzesi'nde sergilenen stelin plastik işlenmiş alınlığı, basık *dor* başlıklı *plaster*ler üzerinde yükselmiştir. *Tympanum*unda süsleme bulunmayan stelin geç örneklere göre daha basit işlenmiş olduğu fark edilmektedir. Çekilmez, *naiskoslu* stellerde görülen kaliteli işçiliğin ve süslemenin, mezar sahibinin yüceltilmek istenmesiyle ilgili olduğunu önermiştir²⁴⁶. Kat. 17 (Lev. XXVIII) bunun güzel örneğidir.

Bu gruptaki irdeleneceğimiz ilk örnek, Kat.12 (Lev. XXIII) Byzantion stelidir. Masif blok üzerine işlenmiş olup şematik alınlığa sahiptir. Üst yapısında dışa taşkın *akroter*, alınlık ve silme yer alır. *Akroter*ler tepede ve ayrı köşelerde olmak üzere toplam üç tanedirler ve kaba işlenmişlerdir. Alınlığın *tympanum*unda kalkan motifi, aşağıdaki silme kuşağından itibaren oldukça geniş alana sahip arşitravda, her satırda tek kelimeden oluşan iki satırlık Yunanca yazıt bulunur. Geniş tutulan arşitrav boşluğu, eserimizin İ.Ö. 2. yy.'ın ilk yarısına tarihlenmesi gerektiğini gösterir. Stelin bezeme alanını çerçeve içine alan ve stele *naiskos* formu kazandıran *dor* başlıklı *anta* duvarları aşağı doğru kalınlaşır. Kat.12'nin (Lev. XXIII) yakın örneğine yine Byzantion'da bulunan bir stelde rastlarız²⁴⁷. İ.Ö. 2. yy.'a tarihlenen stelin *tympanum*unda Kat.12'den (Lev. XXIII) farklı olarak kalkan süslemesi yerine dört yapraklı rozet bezemesi işlenmiştir. Ayrıca Kat. 12'de (Lev. XXIII) bulunan *dor* başlıklar Byzantion stelinde bulunmamaktadır.

Kat. 13 (Lev. XXIV) ve Kat. 14 (Lev. XXV) form bakımından benzer; süsleme ve işçilik bakımından ise farklılık gösterir. Kat. 13'ün (Lev. XXIV) buluntu yeri

²⁴³ Kat. 17.

²⁴⁴ Kat. 16.

²⁴⁵ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: s. 20, Taf. 10 Nr. 37.

²⁴⁶ M. Çekilmez 2008: *a.g.e.*, s. 29.

²⁴⁷ N. Fıratlı 1964: *a.g.e.*, s. 129, Planche LXVIII Nr. 220.

bilinmemektedir. Bu duruma ilişkin Phulf - Möbius, Doğu Yunan menşeli olabileceğini önermiştir²⁴⁸. Kat. 14 (Lev. XXV) ise Smyrna kökenlidir. Her iki stelin üst kısmında tepe, köşe *akroteri* ve alınlık bulunur. Smyrna stelinin *tympanumu* kalkan motifiyle süslüken, Kat. 13'ün (Lev. XXIV) boş bırakılmıştır. Kat.13'te (Lev. XXIV) çift *fascialı* arşitrav görülürken, Smyrna stelinin arşitravında *fascia* bulunmaz. Ayrıca bu stelin alınlığının altındaki *triglif*, *metop* süslemesi ve onun altındaki dar arşitrav, *guttealarla* son bulur. Kat. 13 (Lev. XXIV) kareye yakın bir forma sahipken, Smyrna steli ise uzun dikdörtgen yapıdadır. Her iki stelin bezeme alanının yanlarda *anta* duvarlarıyla çevrili olması, *dor* başlıklarının yapısının aynı olması ve profilli kaideleri ortak özellik olarak karşımıza çıkar. Kat. 13'ün (Lev. XXIV) yakın örneğine İzmir Tarih ve Sanat Müzesi'nde sergilenen²⁴⁹ Mylasa stelinde rastlarız²⁵⁰. Alınlık ve *akrotere* sahip bu stelin bizim stelimizle en yakın benzerliği hafif dışa taşkın *dor* başlıklar ve iki *fascialı* arşitravidir. Mylasa stelinin arşitravı Kat.13'ten (Lev. XXIV) daha dar bir yapıya sahiptir. Phulf - Möbius, Mylasa stelinin İ.Ö. 2. yy. başlarına tarihlenmektedir. Arşitravı daha geniş tutulan Kat. 13'te (Lev. XXIV) bu sebeple yine Phulf - Möbius tarafından İ.Ö. 3. yy. sonu ya da 2. yy. başı olabileceği önerilmiştir²⁵¹.

Kat.14 (Lev. XXV) Smyrna stelinin yakın örneklerine ise Göllüce'de rastlanır²⁵². Şimdi, Tire Müzesi'nde sergilenen bu steller Kat. 14 (Lev. XXV) ile form bakımından benzerdir. Göllüce stelleri, Kat.14'te (Lev. XXV) olduğu gibi tepe ve köşe *akroterleri*, *tympanumu* kalkan süslemeli alınlığı, dar arşitravı ve sahneyi sınırlandıran basık *dor* başlıklarıyla yakın benzerlik gösterir. Kat.14'ü (Lev. XXV) Göllüce stellerinden ayıran yönü ise *triglif*, *metop* süslemesine sahip olmasıdır. Geniş tutulan arşitrav ve *tympanum*daki iç içe geçmiş kalkan süslemesi²⁵³ stelimizin İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısına tarihlenmesine işaret eder. Yine bu form ve tipe uygun başka bir stelimiz de Metropolis'tendir. Kat. 15 (Lev. XXVI) Metropolis steli, tepe ve köşe *akroterleri*, *tympanumu* boş bırakılmış alınlıklı yapısı ve bezeme alanını sınırlayan basık *dor* başlıklarıyla Göllüce ve Smyrna stellerine benzer. Metropolis steli uzun, dikdörtgen yapısıyla ve figür boyuyla üst yapı arasındaki boşluğun alışılmışın dışında geniş olması

²⁴⁸ E. Pfuhl - H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 215, Taf. 119 Nr. 821.

²⁴⁹ Müze Env. No: 875.

²⁵⁰ E. Phulf - H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 267, Taf. 161 Nr. 1075.

²⁵¹ E. Phulf - H. Möbius'un Mylasa steli tarih önerisi için bk. E. Phulf - H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 267, Taf. 161 Nr. 1075; Kat.13 no.'lu stelin tarih önerisi için bk. E. Pfuhl - H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 215, Taf. 119 Nr. 821.

²⁵² M. Çekilmez 2008: *a.g.e.*, Lev. XII Kat. No. 12- Lev. XIII Kat. No. 13.

²⁵³ E. Atalay 1988: *a.g.e.*, s. 23.

bakımından üniktir. Aybek, Metropolis stelinin gerek Smyrna örnekleri gerek stelin mimari profilinden dolayı İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısına tarihlenmektedir²⁵⁴.

Delos'ta bulunan Kat. 16'nın (Lev. XXVII) üst yapısı restorasyonla şimdiki halini almıştır. Tepe ve köşe *akroter*lerinden oluşan alınlığın *tympanumu* boş bırakılmıştır. Yatay simanın altında *geisipodes* süslemesi; altında friz ve *metoptan* oluşan *triglifon* yer alır. *Triglifonun metoplarında* sırasıyla soldan itibaren; *bukafelon*, *Boethion* tipi miğfer²⁵⁵, zırh ve yine *bukafelon* bulunur. Bu friz bloğunun altında tek *fascialı* arşitrav vardır. Benzer formda yapılmış ve İ.Ö. 2. yy. civarına tarihlenen ve şimdi Atina Ulusal Müzesi'nde sergilenen mezar steli²⁵⁶ yine Delos'ta bulunmuştur²⁵⁷. Kat.16 (Lev. XXVII) ile büyük benzerlik gösteren stelin tepe ve köşe *akroterleri* üç boyutlu işlenmiştir. *Tympanumu* boş bırakılmıştır. Yatay simanın altında *geisipodes* süslemesi, altında ise *triglifon* kuşağı ve tek *fascialı* arşitrav yer alır. Buraya kadar her iki stelde aynı betimleme anlayışı hakimdir. Fakat Kat.16'nın (Lev. XXVII) *triglifon* kuşağındaki kalkan, miğfer ve *bukafelon* süslemesi Delos stelinden bu yönüyle ayrılır. Süsleme alanını çerçeve içine alan *Korinth* tipi başlıklar, yarıya kadar işlenmiş sütun gövdeleri ve *Attik-Ion* kaideleri de aynıdır. Son olarak figürlerin üzerinde durdukları yazıtlı yüksek platform da her iki stelde de büyük benzerlik gösterir.

Başka bir karşılaştırma örneğimiz Mykonos'tandır²⁵⁸. Her iki örneğin form ve süsleme bakımından oldukça benzer olması, üst yapısı restore edilen Kat. 16 (Lev. XXVII) için önemli ipuçları sunar. Mykonos stelinin yüksek *akroterli* alınlığı ve rozet bezekli *tympanumu* Kat. 16'da (Lev. XXVII) da benzer bir süsleme olabileceğini düşündürmektedir. Mykonos stelinin bizim stelimizden ayıran yönü, Delos stelinde olduğu gibi *triglifon* kuşağında herhangi bir süsleme bulunmayışıdır. Bunun dışında Mykonos stelinin bezeme alanını sınırlayan *Korinth* tipi başlıklar, yarıya kadarı yivli sütunlar, *Attik* kaideler ve yazıtlı platformuyla Kat. 16 (Lev. XXVII) ile yakın benzerlik gösterir. Karşılaştırılan stellerin bezeme alanındaki kalabalık figürler sahnenin tamamına yakını doldurmuştur. İ.Ö. 2. yy. sonlarına doğru görülen bu özellik²⁵⁹ Kat.

²⁵⁴ S. Aybek 2004: *a.g.e.*, s. 315-317, Lev. XCII Kat. Nr. 229; S. Aybek 2009: *a.g.e.*, s. 110-111, Lev. 56 Res. 229.

²⁵⁵ *Boethion* tipi miğfer örnekleri için bk. Peter Marshall Fraser-Tullia Rönne, *Boeotian and West Greek Tombstones*, Athen 1957, Plate 18 Nr. 1-5.

²⁵⁶ Müze Env. No: EM 1194.

²⁵⁷ M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, s. 102, Planche 26, Nr. 107.

²⁵⁸ M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, s. 110, Planche 31, Nr. 127.

²⁵⁹ M. Şahin 2000: *a.g.e.*, s. 33.

16'nın (Lev. XXVII) da bu tarihe ait olabileceğini gösterir. Ayrıca üst yapıdaki zengin *triglifon* kuşağı, figürlerin elbiselerinde görülen plastik kıvrımlar da bu tarihi destekler niteliktedir.

Kat. 17 (Lev. XXVIII) Erythrai steli, bu grup içindeki en kaliteli işçiliğe ve zengin süslemeye sahiptir. Stelin üst yapısını oluşturan alınlığın yatay *geisonu geisipodesle* süslüken, *tympanumunda* kalkan motifi yer alır. Yatay *geisonun* altında geniş friz bloğu bulunur. Frizin her iki köşesinde *antitetik* duran kanatlı, insan başlı ve gövdeli, Perslere özgü mitolojik yaratıklar elleriyle alınlığı taşır. Bu iki figürün arasında, iki tane sekiz yapraklı rozet bezeği ve bu rozetlerin arasında da alçak kaide üzerinde yükselen *lekythos* vardır. Başlıkların üzerine oturtulmuş, oldukça ince betimlenmiş üç *fascialı* arşitravin bu bölümünde tek satır yazıt yer alır. Alınlığı sembolik olarak taşıyan mitolojik figürlerin benzer örneği İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde²⁶⁰ sergilen Byzantion stelinde de karşımıza çıkar. Stelimizden farklı olarak Byzantion örneğindeki *sphinkslerin* elleri bulunmamaktadır ve *lentoyu* kanatlarıyla taşırlar²⁶¹.

Erythrai stelinin bezeme olarak değil; fakat form olarak yakın örneklerine aynı bölgede bulunan Smyrna'da rastlarız²⁶². Smyrna steli, Kat.17 (Lev. XXVIII) ile özellikle form bakımından önemli benzerlikler gösterir. Her iki stelde *akroter* işlenmiştir ve eğik *geisonları geisipodesle* süslüdür. Kat.17'nin (Lev. XXVIII) *tympanumunda* kalkan motifi, Smyrna stelinde ise dört yapraklı rozet süslemesi vardır. Her iki stelde friz bloğu bulunmaktadır. Smyrna steli bizim stelimize göre daha süssüzdür. Yanlarda birer tane olmak üzere altı yapraklı rozet süslemesi ve bunların ortasında Smyrna stellerinde sıklıkla karşımıza çıkan kare çerçeve içinde çelenk süslemesi yer alır. Daha ince işçiliğe sahip Kat.17'de (Lev. XXVIII) ise alınlık, mitolojik figürler tarafından taşınır. Bu figürler oldukça ince yapılmış üç *fascialı* arşitrav üzerinde durmaktadır. Smyrna steli ise Kat. 17'deki (Lev. XXVIII) arşitravdan farklı olarak daha kalın ve süslü işlenmiştir. Her iki stelin de bezeme alanını sınırlayan süslemeli *korinth* başlıkları bulunur. Smyrna stelinin sütunları yivliyken; Kat.17'ninki (Lev. XXVIII) sade bırakılmıştır. Figürlerin üzerinde durdukları platforma kadar inen

²⁶⁰ Müze Env. No: 4845.

²⁶¹ Hans Möbius, Hellenistische Grabreliefs, *Jdl*, Band 84, 1969, s. 509 Abb. 3. P. Zankler 1993: a.g.m., Fig. 10; Nikolaus Himmelmann, "Symposionfragen", *Ramazan Özgan'a Armağan*, İstanbul 2005, s. 166 Abb. 6.

²⁶² Bernhard Schmaltz, *Griechische Grabreliefs*, Darmstadt, 1983, Taf. 25.2.

sütun kaideleri ikisinde de farklılıklar gösterir. Kat.17 (Lev. XXVIII), *Attik-Ion* kaideye sahipken; Smyrna stelinde ise *Attik* kaide kullanılmıştır. Her iki stel de geniş tabanlıdır. Smyrna stelinin tabanında süsleme bulunmazken; Kat.17'de (Lev. XXVIII) ise *encarpus*²⁶³ süslemesi vardır. Pfuhl - Möbius, Smyrna stelinin İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısına²⁶⁴ tarihlenirken; Kat. 17'yi (Lev. XXVIII) ise İ.Ö. 1. yy.'a tarihlenen²⁶⁵. Smyrna stelinin daha geç tarihli olması arşitrav alanının Kat. 17'e (Lev. XXVIII) göre daha geniş bir yapıya sahip olmasından kaynaklanır.

3. 2. 1. 3. *Tip 1c Alınlıklı Kemer Nişli*

Bu başlıkta incelenen stel sayısı 5 adettir²⁶⁶. Bu alt tipolojiyi oluşturmamızın nedeni, bahse konu olan stellerin alınlıklı olmalarının yanında sahnenin üst kısmını çevreleyen kemerli yapılarıdır. Buradaki stellerden Kat. 21 (Lev. XXXII) dışında hepsi aşağıdan yukarı doğru daralma gösterir. Alınlıklı kemer nişe sahip stellerin üst yapısı *Tip 1a* ve *Tip 1b*'ye benzer. Masif blok üzerine işlenen alınlığın çok hafif dışa çıkıntı yaptığı görülür. *Akroter* süslemeleri plastik etkiden uzaktır. *Tympanum*da, kalkan²⁶⁷ ve rozet²⁶⁸ süslemesi işlenebilirken, boş bırakılmış²⁶⁹ örneklere de rastlanır. Kat. 21 (Lev. XXXII) dışındaki tüm stellerde kemer, *plaster* başlıklar üzerine oturmuştur. Bu başlıklar sütun gövdesinin yarısına kadar düzken; üst yarısından itibaren kemerle birleştiği yerde çıkıntı oluşturur.

Kat. 19'un (Lev. XXX) alınlığı neredeyse kemer ile birleşmiştir. Diğer örneklerde ise alınlık ve kemer arasındaki boşluk belirgindir. Ne yazık ki Kat. 18'in (Lev. XXIX) üst yapısındaki kırıkta dolayı yorum yapamıyoruz. Kat. 18 (Lev. XXIX) ve Kat. 19'daki (Lev. XXX) figürlerin üstünde durdukları platform oldukça yüksekken; Kat 20 (Lev. XXXI) ve Kat. 21'de (Lev. XXXII) ise daha alçaktır. Kat. 22 (Lev. XXXIII) de ise platform yerine yüksek bir baştaban kullanılmıştır. Sadece Kat. 21'in (Lev. XXXII) toprağa gömülen çıkıntısı bulunur.

²⁶³ Çiçek ve meyvelerden oluşan kabartmalı *girland* kuşağı. Yasemin Er, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 96.

²⁶⁴ E. Phulf-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 137, Taf. 66 Nr. 406.

²⁶⁵ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 85-86, Taf. 31 Nr. 137.

²⁶⁶ Kat. 18- 22. Bu steller içinde Kat. 18'in üst yapısı kırıktır. Kendi grubu içindeki yakın bölge örnekleriyle karşılaştırıldığında alınlıklı bir üst yapısı olduğu düşünülmektedir.

²⁶⁷ Kat. 19.

²⁶⁸ Kat. 20.

²⁶⁹ Kat. 21.

Sahnede işlenen konular birbiriyle paralellik gösterir. Kat. 18 (Lev. XXIX), Kat. 19 (Lev. XXX) ve Kat 20’de (Lev. XXXI) genç erkekler yanlarındaki *Hermenin* kolunu tutarken, Kat 21 (Lev. XXXII) ve Kat. 22’de (Lev. XXXIII) ise *Herme* önünde kadın figürleri betimlenmiştir. Diğer gruptaki stellere göre değerlendirildiğinde bu tipteki stellerin konularında bir zenginliğin olmadığı tespit edilmiştir. Sahnede kalabalık figürler yerine çoğunlukla, mezar sahibi, hizmetli ve *Herme* üçlüsü tasvir edilmiştir.

Kemerli steller, Geç Hellenistik Dönem’de Kykladlar’da özellikle Delos’ta ortaya çıkmış olup buradan da Kıta Yunanistan ve Anadolu’ya yayılmıştır²⁷⁰. Bu tipin yaygın kullanımına Delos’ta rastlanır²⁷¹. Her ne kadar bu tip stellerin Delos’ta ortaya çıktığı kabul edilse de bu tarz stellerin prototipi olarak gösterebileceğimiz en erken örnekler Rhodos’ta tespit edilmiştir. Rhodos Arkeoloji Müzesi’nde²⁷² sergilenen ve İ.Ö. 410 yılına tarihlenen “*Krito ve Timarista*” mezar steli bu tipin erken örneklerindendir²⁷³.

Bu tipteki stellerin lahitleri de etkilemiş olduğu araştırmacılar tarafından savunulmuştur. Özellikle *Sidamara Tipi* olarak adlandırılan lahitlerin çıkış noktası olduğu ileri sürülür²⁷⁴. Kemerli steller, Geç Hellenistik Dönem’de ortaya çıkmış olsa da Roma ve Bizans Dönemi’nde daha sık kullanılmıştır²⁷⁵.

Bu gruptaki 5 stelin 4 tanesi Delos/Rhenee’de²⁷⁶ 1 tanesi ise Lesbos Adası’ndaki Eressos’ta²⁷⁷ bulunmuştur. Delos/Rhenee’de bulunan Kat. 18 (Lev. XXIX), Kat. 19 (Lev. XXX) ve Kat. 20 (Lev. XXXI) gerek form gerek kompozisyon bakımından oldukça benzerdir. Pfulh - Möbius, Kat. 18’i (Lev. XXIX) İ. Ö. 2. yy. başlarına tarihlenirken; Kat. 19 (Lev. XXX) ve Kat. 20’yi (Lev. XXXI) de İ.Ö. 2. yy. sonlarına tarihlenmiştir. Kat. 19 (Lev. XXX) ve Kat. 20’nin (Lev. XXXI) alınlıklı üst yapısı oldukça benzer olmasına rağmen *tympnum*larındaki süsleme farklıdır. Kat. 19’da (Lev. XXX) kalkan motifi görülürken; K. 20 (Lev. XXX) de ise dört yapraklı rozet motifi

²⁷⁰ M. Şahin 2000: *a.g.e.*, s. 16 dip. 92.

²⁷¹ M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, Planche 1 vd.

²⁷² Müze Env. No: 13638.

²⁷³ Giulio Jacopi, “Scavi Nelle Necropoli Camiresi 1929-1930”, *Clara Rhodos*, IV, Rodi 1931a, Tav. 1; Giulio Jacopi, “Monumenti di Scultura Del Museo Archeologico di Rodi II”, *Clara Rhodos*, V/I, Rodi 1931b, s. 33 Tav. IV; E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 22-23, Taf. 12 Nr. 46; J. Boardman 2005a: *a.g.e.*, Res. 159.

²⁷⁴ E. Atalay 1988: *a.g.e.*, s. 12 dip. 50.

²⁷⁵ M. Şahin 2000: *a.g.e.*, s. 16.

²⁷⁶ Kat. 18, Kat. 19, Kat. 20, Kat. 21.

²⁷⁷ Kat. 22.

işlenmiştir. Kat. 19'un (Lev. XXX) alınlığı Kat. 20'ye (Lev. XXXI) göre daha plastik bir yapıdadır. Ayrıca Kat. 19'da (Lev. XXX) arşitrav bulunmamakla birlikte alınlık kemer üzerinde işlenmiştir. Fakat Kat. 20'de (Lev. XXXI) ise alınlık ve kemer arasında çok derin olmayan arşitrav alanı bulunur. Her iki stelin de alınlığındaki tepe ve köşe *akroter*leri oldukça benzerdir ve plastik etkiden uzaktır.

Kompozisyon olarak da her üç stelde de *Hermenin* kısa yan koluna dokunan bir figür ve bu figürün yanında bulunan hizmetlisi tasvir edilmiştir. Bu figürlerin üzerinde durdukları platformun yüksekliğinde küçük farklılıklar görülür. Kat. 20'nin (Lev. XXXI) platform yüksekliği Kat. 19'a (Lev. XXX) göre daha hacimsizdir. Buna rağmen her üç stelin platformunda yazıt bulunması ve baştabanların yine başka bir kaide üzerinde yükselmesi benzer özellikler olarak karşımıza çıkar. Bu stellerin gerek form gerek kompozisyonları değerlendirildiğinde özellikle Kat. 19 (Lev. XXX) ve 20'nin (Lev. XXXI) aynı atölye tarafından yapıldığı önerilebilir.

Kat. 21 (Lev. XXXII) yine Delos/Rhenee'den olup Kat. 19 (Lev. XXX) ve Kat. 20'ye (Lev. XXXI) göre gerek form gerek kompozisyon bakımından farklılık taşır. Alınlıklı, tepe ve köşe *akroter*li stelin *tympaanumu* boş bırakılmıştır. İ. Ö. 2. yy. sonu 1. yy. başına tarihlenen stelin özellikle alınlık yapısındaki plastik etkinin kaybolduğu ve daha şematikleştiği görülür. Dışa taşkın profilli alınlıklar ve kabaca işlenmiş *akroter*ler Geç Hellenistik Dönem'de ortaya çıkan bir uygulamadır²⁷⁸. Kat. 21 (Lev. XXXII), *akroter* yapısıyla Kat. 19 (Lev. XXX) ve Kat. 20 (Lev. XXXI) ile aynıken; dar tutulan arşitravıyla da Kat. 20'ye (Lev. XXXI) benzemektedir. Üst yapıları benzer olan bu stellerden Kat. 21'de (Lev. XXXII) nişin etrafını çevreleyen kemerli bir süslemenin olmayışı en büyük fark olarak göze çarpar. Bu stelin yakın örneğine *Aeolis* kentlerinden olan *Elaia*'da rastlarız²⁷⁹. *Elaia* steli de Kat. 21 (Lev. XXXII) gibi şematik alınlıklı olup bezemesiz tepe ve köşe *akroter*ine sahiptir. Kat. 21'den (Lev. XXXII) farklı olarak üst nişin etrafını çevreleyen silme kemer işlenmiştir. Her iki stelin benzer formları yanında sahne kabartmaları da oldukça benzerdir. Kat. 21'in (Lev. XXXII) sahne bezemesinde *Herme* önünde, kucağında çocuklu bir kadın, oturur vaziyettedir. *Elaia* stelinde ise yine oturan bir kadın figürü bulunur; fakat çocuk, kucağında değil, yanında durmaktadır ve önünde bir *Herme* yoktur.

²⁷⁸ M. Çekilmez 2008: *a. g. e.*, s. 43.

²⁷⁹ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a. g. e.*, s. 245, Taf. 143 Nr. 956.

Bu başlık altında incelenen Kat. 22 (Lev. XXXIII), Delos/Rhenee stellerinin aksine Eressos'ta bulunmuştur. Fakat bezemesi Kat. 21 (Lev. XXXII) ile yakın benzerlik gösterir. Kat. 21'de (Lev. XXXII) olduğu gibi Kat. 22'nin (Lev. XXXIII) sahnesinde de *diphrosta* oturan bir kadın ve önünde *Herme* figürü bulunur. Bezeme alanı her iki stelde yakın olmasına karşın formlarındaki uzaklık belirgindir. Kat. 22'nin (Lev. XXXIII) üst yapısı çok az korunmuştur. Fakat kalan izlerden, bu stelin alınlığının dışa taşkın olmadığı ve *akroterinin* bulunmadığı anlaşılır. İ.Ö. 1. yy. başına tarihlenen stelin özellikle alınlıktaki plastik etkinin kaybolduğu ve daha şematikleştiği görülür.

3. 3. Tip 2 Alınlıksız Steller

Burada *Tip 2a*, *Tip 2b* ve *Tip 2c* ve *Tip 2d* stellerinin tipolojisi hakkında kısa bir girizgâh yapılacak ve daha sonraki alt başlıklarda detaylı olarak bu tipler irdelenecektir.

Alınlıksız stellerin toplamda 15 tane oldukları tespit edilmiştir²⁸⁰. Bu stellerin, alınlıklı stellere göre daha basit oldukları gözlemlenmiştir. Bu tipteki örneklerin üst yapısında genellikle mimari öge ya da süsleme bulunmaz²⁸¹. Üst yapı ekseriyetle düz bir silmeden oluşur. Uzun, dikdörtgen formlu olanların sayısı çoğunluktadır. Kat. 23 (Lev. XXXIV), Kat. 25 (Lev. XXXVI), Kat. 26 (Lev. XXXVII) ve Kat. 35'te (Lev. XLVI) aşağıdan yukarı daralma görülür²⁸². Özellikle çerçevesizler grubundakilerin geniş baştabanlı oldukları tespit edilmiştir. Çerçevesizler de ise baştaban yerine dar bir platform kullanılmıştır.

Figürlerin etrafını çevreleyen ve sahneyi sınırlandıran konturlar stel tiplerine göre farklılık gösterir. Çerçevesiz steller genellikle derin niş içinde betimlenmiştir. Sadece Kat. 27'nin (Lev. XXXVIII) sahne alanını çevreleyen ince bir silme bulunur. *Naiskoslu* stellerde, sahne, *anta* duvarları ve *plaster* başlıklarla sınırlanmıştır. Çerçevesiz stellerde figürler bağımsız heykel gibi ayakta durmaktadır ve bu figürlerin arkasında düz bir pano dışında başka bir betimleme bulunmaz. Kemerli stellerde sahne alanı *anta* duvarları ve *plaster* başlıklarla sınırlanmıştır. Bu *plaster*lerin üzerinde kemer süslemesi işlenmiştir.

Çerçevesizler kümesi dışındaki tüm steller kare ya da dikdörtgen şeklindeki niş içinde betimlenmiştir. Stelin alt bölümünde geniş baştaban bulunabildiği gibi salt

²⁸⁰ Kat. 23-37.

²⁸¹ Sadece Kat. 29 ve Kat 36'da *antefix*, Kat. 24, Kat. 35 ve Kat. 37'te *akroter* işlemesi bulunur.

²⁸² Kat. 36'nın alt yarısı kırık olduğu için yorum yapamıyoruz.

figürlerin üzerinde durduğu platformlarla da alt bölüm sınırlandırılabilir. Bu konuda bir kural bulunmamaktadır. Baştabanın geniş tutulduğu örneklerin çoğunda bu alanın yazıtlı olduğu gözlemlenmiştir.

3.3.1. *Tip 2a Alınlıksız Çerçevesi*

Alınlıksız, çerçevesizler grubunda 6 stel bulunur²⁸³. Bu stelleri, *Alınlıksız Steller* içinde değerlendirmemizin nedeni, stelin üst yapısını taçlandıran bir alınlık süslemesinin bulunmaması ve sahnenin etrafını sınırlandıran çerçevede *plaster* başlıkların işlenmemiş olmasıdır.

Bu gruptaki steller genellikle uzun, dikdörtgen bir yapıdadır. Kat. 26 (Lev. XXXVII) dışındaki tüm örneklerin üst kısmında dışa çıkıntı yapan silmeler bulunur. Kat. 24'te (Lev. XXXV) ise dışa çıkıntı yapan bu kısımda tepe ve köşe *akroterleri* işlenmiştir. Silmelerin altındaki boş alanda çelenk süslemesi²⁸⁴ ya da ölen kişinin adının yazılı olduğu²⁸⁵ görülür. Yine aynı alanda hiçbir bezemenin ve yazıtın olmadığı örnekler de vardır²⁸⁶. Bezeme alanının üst kısmının dar tutulduğu stellerde, baştabanın daha geniş olduğu gözlemlenmiştir. Kat. 23 (Lev. XXXV) ve Kat. 26'nın (Lev. XXXVIII) alt kısmında toprağa gömülen çıkıntı işlenmişken, diğer stellerde böyle bir öge bulunmaz.

Bu tipteki stellerin en erken örneğine Kalkhedon'da rastlanır. İ.Ö. 6. yy.'ın 3. çeyreğine tarihlenen bu stel²⁸⁷, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir²⁸⁸. Alçak kabartma işlenen stelin kabartmasında doğum yapan bir kadın ve yardımcıları betimlenmiştir.

Bizim çalışmamızdaki en erken örnek ise Kat. 23 (Lev. XXXIV) Samos stelidir. İ.Ö. 2. yy.'ın başlarına tarihlenen stelde özellikle *Ionia* bölgesi stellerinde karşılaşılan aşağıdan yukarı daralma görülür. Stelin bezeme alanına oyulan niş ve yukarıda dışa taşkın bir silme ile oluşturulmuştur. Yazıtlı, oldukça geniş baştabana sahiptir.

²⁸³ Kat. 23-28.

²⁸⁴ Kat. 24.

²⁸⁵ Kat. 25.

²⁸⁶ Kat. 28.

²⁸⁷ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 8, Taf. 1 Nr. 1.

²⁸⁸ Müze Env. No: 1136.

Sahne İ.Ö. 2. yy.'da çok sevilen ve sıklıkla karşılaşılan köpeğiyle oynayan çocuk ya da *epheb* figürü bulunur²⁸⁹. Benzer kompozisyona sahip diğer stel ise Kat. 24 (Lev. XXXV) Smyrna stelidir. Form olarak Kat. 23'ten (Lev. XXXIV) oldukça farklıdır. Üst yapıdaki tepe ve köşe *akroter*ler hafif dışa çıkıntılı silme üzerinde yer alır. Sahne kabartmasının bulunduğu derin niş ile üst silme arasındaki arşitrav alanı oldukça geniş bırakılmıştır. Bu alanda Smyrna stellerine özgü *demos* çelengi yer alır. Stel, İ.Ö. 2. yy. özellikleri taşımaktadır. Gerek arşitrav alanının geniş tutulması gerek sahnedeki kompozisyon, dönem özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kat. 25 (Lev. XXXVI) Süleymaniye steli üst yapısı itibarıyla Kat. 23 (Lev. XXXIV) ile benzerlik taşır. Stelin hafif dışa taşkın üst yapısı, aşağı doğru dar tutulan alan ve buradan nişli alana geçiş iki stelde benzerdir. Fıratlı tarafından İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısına tarihlenen stelde²⁹⁰ *himation*una sarınmış erkek betimlenmiştir. Bu stelin form ve figür tipiyle yakın örneğine yine Byzantion'da bulunan ve şimdi Madrid Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen stelde rastlarız²⁹¹. Kat. 25'ten (Lev. XXXVI) farklı olarak üst yapı daha geniş tutulmuştur. Ayrıca Kat. 25'in (Lev. XXXVI) dışa taşkın üst silmesi; Madrid örneğine göre daha derin ve plastik işlenmiştir.

Kat. 26 (Lev. XXXVII) Delos steli, dikdörtgen formlu olup dar bir üst yapıya sahiptir. Bu alanda herhangi bir süsleme ya da yazıt bulunmamaktadır. Derin niş içindeki kalabalık sahnede *dexiosis* işlenmiştir. Stelin profilli tabanı geniş tutulmuştur. Couilloud tarafından İ.Ö. 2. yy. sonuna tarihlenmiştir²⁹². Bu stelin yakın örneğine yine aynı bölgede bulunmuş ve şimdi Paris Louvre Müzesi'nde²⁹³ sergilenen stelde rastlarız²⁹⁴. Dar şerit halindeki üst silme, derin çerçeve içine işlenmiş kabartma ve *dexiosis* sahnesi her iki stelin ilişkilendirilmesinde yaklaşım noktası oluşturur. Fakat bunun yanında her iki stelin ayrılan yönleri de vardır. Örneğin, Paris stelinin üst silmesinin yazıtlı olması, Kat. 26'da (Lev. XXXVII) ise yazıtın tabanda olması gibi. Yine iki stelde farklı olarak Paris stelinin *anta* duvarları, Kat. 26'dan (Lev. XXXVII) daha kalın olması yönüyle ayrılır.

²⁸⁹ E. Atalay 1988: *a.g.e.*, s. 23; A. Saraçoğlu 2004: *a.g.m.*, s. 155.

²⁹⁰ N. Fıratlı 1966: *a.g.m.*, s. 200, Lev. XXI, Nr. 245.

²⁹¹ N. Fıratlı 1964: *a.g.e.*, s. 94, Planche XXXI Nr. 131; aynı levhada yine Kat. 26'ya yakın örnekler bulunmaktadır.

²⁹² M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, s. 96-97 Planche 20, Nr. 90.

²⁹³ Müze Env. No: MQ 3628.

²⁹⁴ M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, s. 97 Planche 20, Nr. 91.

Kat. 27 (Lev. XXXVIII) Smyrna steli iyi işçiliğe sahiptir. Dönem özelliği olan dikdörtgen bezeme alanını sınırlandıran ince çerçeve bu stelde izlenebilmektedir. Sahnedeki figürler yüksek kabartma olarak işlenmiştir ve sahneden taşacak izlenimi uyandırır. Kat. 27'nin (Lev. XXXVIII) yakın örneğine İzmir Efes Müzesi'nde²⁹⁵ sergilenen Ephesos stelinde rastlanır²⁹⁶. Bizim stelimizle aynı forma sahip olmasına rağmen kompozisyonları farklıdır. Atalay, Ephesos stelini İ.Ö. 2. yy.'ın son çeyreğine tarihlemiş ve Kat. 27 (Lev. XXXVIII) ile bağlantı kurmuştur²⁹⁷.

Sahnedeki ana figür, literatürde, *Dioskorides Tipi* olarak bilinir. Bu adla anılmasının sebebi de Delos'ta bulunan ve İ.Ö. 138/37 yılına tarihlenen Kleopatra ve Dioskorides grubundaki Dioskorides'ten kaynaklanır²⁹⁸. Lewerentz bu tipi *Tip I* grubu içinde değerlendirirken²⁹⁹; Pfuhl - Möbius³⁰⁰ ise *Normal Tip ve Varyasyonları* olarak değerlendirmiştir. *Dioskorides*'in prototiplerini İ.Ö. 4. yy. sonları 3. yy. başlarına tarihlenen *terrakotta* figürünlerde görmekteyiz³⁰¹. *Dioskorides Tipi* özellikle Geç Hellenistik Dönem mezar stellerinde sıklıkla kullanılmıştır. Bu tipin ilk örneklerine hatip ve filozoflara ait serbest heykellerde rastlanır³⁰². Zanker, bu tipe ilişkin olarak hatip ve filozof heykellerinin varyasyonları olarak geliştiği ve çıkış noktasını bu tip heykellere ait olduğunu ileri sürmüştür³⁰³.

Oldukça sevilen bu tip Roma Dönemine ait mezar stelleri, lahitler ve serbest heykellerde de sıklıkla işlenmiştir³⁰⁴. Roma Dönemi eserlerinde *Palliatius* olarak adlandırılmıştır. *Palliatius*, Latince *Pallaidum*dan gelmektedir ve Yunancadaki *himation*la eş anlamdadır³⁰⁵.

Pfuhl - Möbius bu steli tarihlerken merkezdeki ana figürün duruş ve *himation* katlanmalarından yola çıkarak İ.Ö. 2. yy. sonu olabileceğini önermişlerdir³⁰⁶. Boardman

²⁹⁵ Müze Env. No: 1845.

²⁹⁶ E. Atalay 1988: *a.g.e.*, s. 49-50, Lev. 11 Kat. No. 20.

²⁹⁷ E. Atalay 1988: *a.g.e.*, s. 25, Lev. 11 Kat. No. 20.

²⁹⁸ Annette Lewerentz, *Stehende männliche Gewandstatuen im Hellenismus*, Hamburg 1993, s. 19 Abb. 1

²⁹⁹ A. Lewerentz 1993: *a.g.e.*, s. 18 vd.

³⁰⁰ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 90, Taf. 34 Nr. 156 vd.

³⁰¹ Abdullah Yaylalı, "Hellenistik Devir İzmir Mezar Stelleri", *IX. TürkTK*, 21-25 Eylül 1981, c. I, Ankara 1986, s. 482; Aslı Saraçoğlu, A Group of Funerary Stelai and Votive Reliefs in the Museum of Aydın, Olba, III, Mersin 2000b, s. 41-42.

³⁰² M. Bieber 1977: *a.g.e.*, s. 129 vd.

³⁰³ P. Zanker 1994: *a.g.m.*, s. 216-218.

³⁰⁴ Roma Dönemine ait *Pallatius Tipi* eserler için bk. M. Bieber 1977: *a.g.e.*, s. 129-147 Fig. 625-651.

³⁰⁵ R. Kreis-v. Schaewen, "Pallium", *RE*, 36. 2, 1949, s. 249-253.

³⁰⁶ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 92, Taf. 35 Nr. 161.

ve Palagia ise stelin İ.Ö. 150-100 yıllarına tarihlenmesini uygun bulmuşlardır³⁰⁷. Bizce de ana figürün vücudunun üst tarafının kısa tutulması, kabartma derinliği, *himation*daki derin katlanmalar ve hizmetli figürlerinin daha küçük işlenerek sahnenin köşesine yerleştirilmesi, stelin İ.Ö. 2. yy. sonuna tarihlenmesi gerektiğini gösterir.

Kat. 28'in (Lev. XXXIX) buluntu yeri Rhodos'tur. Oldukça sade bırakılmış üst yapıda, profilli, dışa taşan silme işlenmiştir. Mimari süsleme ve bezemeden yoksun, dikdörtgen niş içinde çok da derin olmayan kabartma bulunur. Sahnenin bütününe yakını işlenmiştir. Figürler düz bir platform üzerinde durmaktadır. Bu platformun altında, üst yapıdaki boşluk genişliğinde bir baştaban görülür. Bu alanda da herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Kat. 28'in (Lev. XXXIX) form olarak yakın örneğine Delos'ta rastlanır³⁰⁸. Delos Müzesi'nde³⁰⁹ sergilenen ve büyük bölümü eksik olan stelin özellikle üst yapısı Kat. 28 (Lev. XXXIX) ile benzerdir. Her iki stelin de dışa taşkın üst silmesi, niş ile üst yapı arasındaki geniş alan ve fazla derin olmayan kabartma benzer özellik olarak karşılaştırılabilir. Bir başka karşılaştırma örneğimiz Mykonos'tandır³¹⁰. Kat. 28 (Lev. XXXIX) ile oldukça benzer forma ve kompozisyona sahiptir. Her iki steldeki dışa taşkın üst silme benzerdir. Silmenin altında bulunan ve üst nişe kadar uzanan boş alan Mykonos stelinde daha geniş tutulmuştur. Her iki stelde betimlenen kompozisyon da benzerdir. Kat. 28'de (Lev. XXXIX) *himationa* sarınan bir genç, *Herme* önündedir ve solunda çıplak hizmetli figürü yer alır. Mykonos stelinde ise yine merkezde duran *khiton* üzerine *himation*lu bir genç ve onun yanında çıplak hizmetli figürü bulunur. Bu iki steli kompozisyon bakımından ayıran yön ise, Kat. 28'deki (Lev. XXXIX) gencin sadece *himation* giymesi ve önünde *Herme* bulunmasıdır. Mykonos stelinde ise figür *khiton* üzerine *himation*ludur ve yanında *Herme* bulunmaz.

Rhodos stelinin merkezindeki figür, Kat. 25 (Lev. XXXVI) ve Kat. 27'deki (Lev. XXXVIII) figür tipiyle yakınlık gösterir. Fakat Kat. 25 (Lev. XXXVI) ve Kat. 27'nin (Lev. XXXVIII) elbise kıvrımlarındaki derinlik bu stelde yerini dönem özelliği olarak karşımıza çıkan daha sade bir işçiliğe bırakmıştır. Oldukça yüzeysel işlenen

³⁰⁷ O. Palagia, a.g.m., s. 782, Nr. 1116. Katalog çalışması içinde değerlendirdiği bu stelin neden bu tarihe verilmesine ilişkin bir yorumda bulunmamıştır.

³⁰⁸ M. T. Couilloud 1974a: a.g.e., s. 110 Planche 31, Nr. 129.

³⁰⁹ Müze Env. No: A 3506.

³¹⁰ M. T. Couilloud 1974a: a.g.e., s. 197 Planche 77, Nr. 438.

himationun kıvrımları şematize olmuştur. Ayrıca Kat. 25 (Lev. XXXVI) ve Kat. 27 (Lev. XXXVIII) örneklerinde olduğu gibi hizmetliler sahnenin köşelerine sıkıştırılır ve ana figürden gözle görülür bir farkla küçük işlenirdi. Fakat Hellenistik Dönem sonlarına doğru Rhodos stelinde olduğu gibi bu durum değişmeye başlar. Hizmetli ve ana figür arasındaki boy farkı erken örneklerdeki kadar vurgulanmaz³¹¹. Tüm bu veriler göz önünde bulundurulduğunda Rhodos stelinin İ.Ö. 1. yy.'ın ikinci yarısına tarihlenmesini önerebiliriz.

3. 3. 2. *Tip 2b Alınlıksız Naiskoslu*

Bu başlıkta incelenecek stel sayısı 2'dir³¹². Buradaki stelleri bu tipolojide değerlendirmemizin nedeni, sahneyi sınırlandıran *plaster* başlıkların stele *naikos* görüntüsü kazandırması ve bu yönüyle de çerçeveli stellerden ayrılmasıdır.

Bu tipteki stellerin üst yapısında mimari bezeme olabildiği gibi yalın bırakılan örneklerde bulunmaktadır. Kat. 29'un (Lev. XL) alınlıksız, *antefix* süslemeli üst yapısında bir mekâna ait yan cephe betimlenirken; Kat. 30'da (Lev. XLI) *fasciasız* arşitrav bulunur. Kat. 29 (Lev. XL) uzun ve dikdörtgen formludur. Kat. 30 (Lev. XLI) ise kareye yakındır. Son olarak Kat. 29'da (Lev. XL) sahne, tek kabartma alanına sahipken, Kat 30'da (Lev. XLI) Kyzikos'a özgü iki paftalı sahne tercih edilmiştir.

Alınlığın bulunmadığı *naikoslu* stellerin ilk örneğine Boeotia'da bulunan ve İ.Ö. 490 yıllarına tarihlenen Naksoslu Alxenor'un imzasını taşıyan stelde rastlarız³¹³. Uzun ve dar bir forma sahip olan stelin *dor* başlıklı sütunlarla çerçeveyi sınırladığı görülür. *Attika*'da yaygın olmakla beraber Anadolu'da da örnekleri bulunur.

Bu gruptaki değerlendireceğimiz ilk örneğimiz Kat. 29 (Lev. XL) Rhodos buluntusu steldir. Ünük bir form ve kompozisyona sahiptir. Üst kısmında *antefix* bezeme, altında *sima* ve *geison*dan oluşan korniş bloğu bulunur. Bu süslemenin altında geniş bir bezeme alanı olmasına rağmen boş bırakılmış sadece eşit aralıklarla sıralanmış küçük, konik kapaklı, çift kulplu, üç tane *amphora* yer alır. Bu bezemenin altında ise *triglif* ve *metoptan* oluşan friz bloğu ve dar bir arşitrav üst yapıyı sonlandırır. Uzun dikdörtgen niş içinde çıplak bir sporcu *Hermeye* yaslanmıştır ve yanında yine kendisi

³¹¹ A. Saraçoğlu 2000a: a.g.m., s. 188 dip. 30.

³¹² Kat. 29-30.

³¹³ Percy Gardner, *Sculptured Tombs of Hellas*, London 1896, s. 140 Plate IX.

gibi çıplak bir hizmetli vardır. Sahnenin altında oldukça geniş tutulan baştaban ve profilli altlıkla stel son bulur.

Oldukça popüler olan stelin, tarihlenme konusunda araştırmacılar arasında bir takım tutarsızlıkların olduğu fark edilmiştir. Wrede, İ.Ö. 4. yy.'ın sonlarını³¹⁴; Pfuhl - Möbius ise İ.Ö. 4. yy.'ın son çeyreğini önerirken³¹⁵; Ridgway, İ.Ö. 4. yy.'ın son çeyreği 3. yy. başlarının olabileceğini ileri sürmüştür³¹⁶. Smith de Ridgway gibi İ.Ö. 3. yy. başlarını uygun görmektedir³¹⁷. Son olarak Fraser³¹⁸ ve Palagia³¹⁹ da İ.Ö. 2. yy. olması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir.

Wrede bu steli tarihlerken, neden İ.Ö. 4. yy. olması gerektiğine ilişkin bir yorumda bulunmamıştır. Pfuhl - Möbius ise “*Kendine Özgü*”³²⁰ tipler içinde değerlendirmiş oldukları steldeki figür için “*Hermeye dayanan oldukça akıcı bir çalışma*” yorumunda bulunmuşlardır³²¹ ve ne yazık ki bu steli neye göre tarihlendirdiklerine ilişkin bir açıklamada bulunmamışlardır. Smith ise bu steli İ.Ö. 3. yy. örnekleri içinde değerlendirir ve steldeki figür için “*çocuklar bir Herme ile ima edilen gymnasionda çıplak sporcular olarak gösterilebilirler*”³²² yorumunda bulunarak, sahne düzenlenmesinde bu tip objelere yer verildiğini belirtmiştir. Ridgway’ın çıkış noktası ise İ.Ö. 4. yy. sonu 3. yy. başına tarihlenen *Apollon Lykeios* heykelidir. Ayrıca sahenin kenarında duran hizmetli figürünün de *Demosthenes Tipi*’nde olduğunu ifade etmiştir³²³. Fraser ise Rhodos mezar taşları içinde yer verdiği *Khratimos Steli* hakkında: “*İ.Ö. 2. yy. örnekleri içinde naiskos formlu Ion tarzı stellere tek örnektir*”³²⁴ yorumunu getirmiştir.

Tüm bu yorumlar göz önünde bulundurulduğunda stelin tarihlendirilmesi konusunda bir takım tutarsızlıkların olduğu aşikârdır. Görüldüğü gibi İ.Ö. 4. yy.

³¹⁴ H. Wrede 1985: *a.g.e.*, s. 24

³¹⁵ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 86, Taf. 32 Nr. 138.

³¹⁶ Brunilde Sismondo Ridgway, *Hellenistic Sculpture I*, Wisconsin 2001, s. 361-362.

³¹⁷ R.R.R. Smith 2002: *a.g.e.*, s. 192-193, Fig. 219.

³¹⁸ Peter Marshall Fraser *Rhodian Funerary Monuments*, Oxford 1977, s. 34 Fig. 93b.

³¹⁹ *Khratimos Steli*, Olga Palagia tarafından bilimsel bir yayın olarak çalışılmamıştır. Fakat tarafımızdan fikir sahibi olunmak için kendisiyle görüşülmüş ve fikir teatisinde bulunulmuştur. Paylaşmış olduğu bilgiler için kendisine teşekkür ederim.

³²⁰ *Eigenartige*

³²¹ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 80.

³²² R.R.R. Smith 2002: *a.g.e.*, s. 193.

³²³ Demosthenes heykeli Polyektus tarafından yapılmıştır ve net olarak İ.Ö. 280 yılına tarihlendiği bilinmektedir. Stil kritiğinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Roma Dönemi kopyası için bk. G. M. A. Richter 1979: *a.g.e.*, s. 151 Fig. 243; R.R.R. Smith 2002: *a.g.e.*, Fig. 39.

³²⁴ P. M. Fraser 1977: *a.g.e.*, s. 34.

başlarından 2. yy.'a kadar uzanan bir zaman dilimi önerilmiştir. Biz de bu steli tarihlerken, araştırmacıların ileri sürdükleri tarihlerden yola çıkarak bir yorumda bulunmaya çalışacağız. Öncelikle her iki tarih dilimi için de stelde uygun noktaların var olduğunu belirtmekte fayda var. İlk olarak en erken tarihin verildiği İ.Ö. 4. yy. sonlarına değinmek yerinde olacaktır. Örneğin, duruşun zorluk derecesi ve sanatçının bu duruşu yorumlama biçimi dikkat çekicidir. Vücut ağırlığı, sağ bacağına verilmiş ve serbest durumdaki sol bacak ise diğerinin önünden çapraz atılmıştır. Bu yönüyle figürde *Praxiteles* etkisi hala devam etmektedir³²⁵. Sol koluyla da *Hermes*den destek aldığı için vücudunun sağ yanında dışa doğru bir yaylanma ve kısalma gözleniyor. Sol yanında ise sol omuza doğru çekilme nedeniyle sol yanının geniş yapısı belirgindir. İ.Ö. 4. yy. stellerinden biri olan yine Ridgway'ın *Apollon Lykeios* örneğinde olduğu gibi hem duruş tipi hem de vücut hatlarında duruşun etkisi benzer şekilde gözlemleniyor. Ayrıca vücudun yumuşak ve etli yapısı da döneme uygun olarak hala klasik etkinin devam ettiğini göstermektedir³²⁶.

Bir diğer tarih ise Fraser ve Palagia'nın önerdiği gibi İ.Ö. 2. yy.'dır. Biz de Fraser ve Palagia'nın görüşünü destekliyor ve *Khratimos Steli*'nin, İ.Ö. 2. yy.'a ait olabileceğine katılıyoruz. Bunun için de *Khratimos Steli*'ni önceki bölümlerde incelediğimiz İ. Ö. 2. yy.'ın 2. yarısına tarihlenen Kat. 15 (Lev. XXVI) ile karşılaştırarak önerimizi desteklemek istiyoruz. Metropolis kökenli Kat. 15'in (Lev. XXVI) merkezinde tıpkı *Khratimos* örneğinde olduğu gibi figür, sol bacağına sağ bacağı önüne çapraz atmış ve sol yanında bulunan *Hermes*ye dayanmıştır. Neredeyse tamamen çıplak olan figürün yanında yine *Khratimos Steli*'nde olduğu gibi çıplak bir hizmetli yer alır. Aybek tarafından da karşılaştırılan bu stellerin birbiriyle etkileşim içinde olduğu düşünülmüştür³²⁷.

Ayrıca İ.Ö. 2. yy. tarihini destekleyebilecek en önemli veri ana figürün kalçasında dışa doğru yaylanma (yani esnek duruş) ve İ.Ö. 2. yy. örneklerinde sıklıkla karşılaşılan hizmetli figürlerinin ana figüre oranla daha küçük işlenmesi ve köşelere

³²⁵ Praxiteles, Kephisodotos'un oğludur ve İ.Ö. 375-335 yılları arasında eserler vermiştir. En önemli yontusu hiç kuşkusuz *Knidoslu Aphrodite*'sidir. Praxiteles ve yontuları hakkında detaylı bilgi için bk. Elif Uğurlu, "Heykeltıraş Praxiteles", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (içinde), cilt 1, sayı 3, Eskişehir 2002, s. 377 vd.; J. Boardman 2014: *a.g.e.*, s. 53-55.

³²⁶ Bu konu ve dönem hakkında beni bilgilendiren ve üzerinde uzun tartışmalarda bulunduğumuz Fatma Bağdatlı ÇAM'a teşekkür ederim.

³²⁷ Aybek 2004: *a.g.e.*, s. 315-317, Lev. XCII Kat. Nr. 229; S. Aybek 2009: *a.g.e.*, s. 110-111, Lev. 56 Res. 229.

sıkıştırılması bu stelde de karşımıza çıkar. Son olarak üst yapı ile bezeme alanı arasındaki derin boşluğun İ.Ö. 2. yy. örneklerinde karşılaşılmaması *Khratimos Steli*'nin bu dönemde yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Açıklanmaya çalışılan bu örneklerin hiç biri Klasik Dönem özelliği olarak karşımıza çıkmamıştır. Fakat klasik etkinin Hellenistik Dönem'de de hissedildiği çok sayıda örnek bulunur.

Alınlıksız *naiskoslu* guruba ait ikinci stelimiz olan Kat. 30 (Lev. XLI), katlı ya da birden fazla kabartma alanına sahip steller olarak adlandırılan tiplere örnektir. Şahin, bu stelleri şu şekilde tanımlar: *Mimari frizleri anımsatır şekilde, ancak yan yana değil de, alt alta yerleştirilen, sayıları iki ile dört arasında değişebilen resim alanlı ve sahibinin çeşitli meziyetlerini, aynı anda bir levha üzerinde göstermeyi amaçlayan steller*³²⁸ olarak tanımlamaktadır. İkili ya da daha çok kabartma alanına sahip bu steller *Mysia* bölgesinin karakteristik örnekleridir. Bu tip mezar stelleri genellikle Kat. 30'daki gibi *symposion* sahnelidirler. Bazen av sahnelerinin de olduğu görülmektedir. Bu betimleme anlayışı Greko-Pers döneminin bölge üzerindeki etkisine paralel olarak gelişmiştir³²⁹.

Şahin tarafından İ.Ö. 140/130 yıllarına tarihlenen Kat. 30'un³³⁰ (Lev. XLI) yakın örneklerine yine aynı bölge stellerinde rastlarız. Kyzikos'ta bulunan -şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde³³¹ sergilenen- mezar steli, bizim stelimizle yakın benzerlik gösterir³³². Kat. 30'daki (Lev. XLI) *fasciasız* üst arşitravın altında bulunan kabartma her iki stelde oldukça benzerdir. İki kabartma alanına sahip bu stellerin üst bezeme alanında *symposion* sahnesi işlenmiştir. Kline üzerinde sol kol dirseği üzerine yaslanan iki erkek figür ve bu figürlerin karşısında; sırtı *anta* duvarına bitişik oturur durumda bir kadın yer alır. Ölü yemeği sahneli olduğu için her iki stelde duruma uygun düşen şarap kapları, sakiler hizmetli figürleri ve sehpa da ortaktır. Bu bezemenin altındaki ikinci kabartma alanındaki kompozisyonlar farklıdır. Kat. 30'un (Lev. XLI) alt sahnesinde; çocuklar *Hermenin* kısa yan koluna okul çantalarına asarken; Kyzikos stelinde, demirci ustası, elindeki çekiçle örs üzerinde demir dövmetedir.

³²⁸ M. Şahin 2000: *a.g.e.*, s. 11.

³²⁹ Ş. Karagöz 1984: *a.g.e.*, s. 8.

³³⁰ M. Şahin 2000: *a.g.e.*, s. 213, Lev. LXIV, KB 2.

³³¹ Müze Env. No: 5366

³³² M. Cremer 1991: *a.g.e.*, s. 42, 128 Taf. 4 KN 7.

3. 3. 3. *Tip 2c Alınlıksız Çerçevesiz*

Bu gruptaki stel sayısı 4'tür³³³ ve işçilik bakımından da en yüksek kaliteye sahiptirler. Buradaki stelleri ayrı bir tipolojide değerlendirmemizin nedeni, kabartmaların etrafını çevreleyen bir silmenin ya da dış konturun bulunmamasıdır. Gruptaki tüm steller, dikdörtgen ya da kareye yakın ince bir pano üzerinde yüksek kabartma olarak betimlenmiştir. Figürlerin etrafını çevreleyen hiçbir süsleme ya da bordür bulunmamaktadır. Ayrıca figürlerin üzerinde durdukları podyum, betimlendikleri panodan daha kalın işlenmiştir. Bu tip stellerde sahnenin büyük bir bölümü kullanılmış olup kalabalık sahneler tercih edilmiştir.

Tip 2c'den önceki stelleri tarihlerken, genellikle stellerin mimari bütünlüğünü ve işlenişini esas alıyor ve bu şekilde tarihlemeye bulunuyorduk. Fakat bu gruptaki stelleri incelerken, salt bağlı bulunduğu çerçeveden yola çıkarak bir sonuca ulaşamayacağımızı düşündük ve bu stelleri değerlendirirken artık figürlerin panodan taşan yüksek kabartmalı heykellere dönüştüğünü ve stelin formundan çok figür tiplerine önem verildiğini fark ettik.

Çerçevesiz steller yoğunluklu olarak Samos'ta karşımıza çıkar³³⁴, ve genellikle bunlarda mimari süslemeler ve detaylar bulunmaz. Yaylalı'ya göre bu tipin Smyrna'ya özgü olup olmayacağı tartışma konusudur; çünkü bu tip daha çok Doğu *Ionia*'da yaygınken; Smyrna'da çok rastlanılmamıştır³³⁵. İ.Ö. 2. yy. örneklerinde sıklıkla karşılaştığımız bu stellerde figürler dönem özelliğine paralel olarak yüksek kabartma olarak işlenmiştir. Ayrıca bu figürler bezeme alanındaki konum ya da sayılarına göre stelin formunu da değiştirebilmektedir.

Kat. 31 (Lev. XLII) Halikarnassos menşeli stel kalın tabanlı olup, figürler düz bir pano üzerinde yüksek kabartmalı olarak işlenmiştir. Bu yönüyle Kat. 32 (Lev. XLIII) Smyrna steliyle yakındır. Her iki stelin form özellikleri dışında kompozisyonları da yakın benzerlik gösterir. Kat. 31 (Lev. XLII) ve Kat. 32'de (Lev. XLIII) müsabakalarda galip gelen sporcular ödül olarak kazandıkları palmiyeleri yanlarında bulunan *Hermeye* adamaktadırlar ve bu iş için her ikisinin de yanında hizmetlileri

³³³ Kat. 31-34.

³³⁴ Konuya ilişkin örnek steller için bk. R. Horn 1972: *a.g.e.*, Taf. 85 Nr. 167, 164, Taf. 90 Nr. 162, Taf. 92 154-155, 157.

³³⁵ A. Yaylalı 1986: *a.g.m.*, s. 479.

vardır. Kat. 31 (Lev. XLII) İ.Ö. 2. yy.'ın ilk yarısına tarihlenir³³⁶. Sözü edilen bu erkek figürü ile benzer bir *himation*lu erkek tipi, Kos'tan bilinmektedir. Lewerentz tarafından *II. Tip* ya da *Kos Tipi* olarak adlandırılan heykel³³⁷ Kat. 31 (Lev. XLII) ile yakın benzerlik gösterir. Lewerentz, *Kos Tipi* heykelin İ.Ö. 2. yy. ortası ya da 3. çeyreği olması gerektiğini önermiştir. *Kos Tipi*'nde görülen elbise kıvrımlarının daha plastik etkide oluşu ve özellikle döndürülerek vücudun sol kalçası üzerinde tutulan *himation*un derin kanalları Kat. 31'e (Lev. XLII) göre daha gelişmiştir. Yine Notion'da bulunmuş İ.Ö. 2. yy.'ın ilk çeyreğinin sonlarına tarihlenen ve yalnızca alt yarısı korunabilmiş steldeki hizmetli figürünün elindeki dalı tutuş biçimi Kat. 31'deki (Lev. XLII) hizmetlinin efendisine ait ciridi tutması ve bileğin kıvrılma şekli benzerdir³³⁸.

İ.Ö.2. yy.'ın ikinci yarısına tarihlenen Smyrna menşeli Kat. 32'nin (Lev. XLIII) yakın örneğine Kos'ta bulunan sporcu stelinde rastlanır³³⁹. Üst yarısı çıplak olan ve vücudunun alt yarısını örten *himation*, her iki figürde de sırtı çevreleyerek kemer üzerinde tomar yapmıştır. Kat. 32'nin (Lev. XLIII) *himation* kalınlığı Kos steline göre daha kalın olmasına rağmen daha plastik işlenmiştir. Her iki figür vücut ağırlığını sağ bacağı üzerine vermiştir ve sol diz hafif bükülerek yana açılmıştır.

Kat. 33 (Lev. XLIV) çerçevesiz steller grubunda ünik bir yere sahiptir. Figürlerin üst kısmında yer alan yatay silme, stele iki paftalı olma özelliği katmıştır. Oldukça yüksek kabartma olarak işlenen figürler panodan kopmuş serbest heykel izlenimi uyandırmaktadır ve bu da arka fonu sembolik kılmaktadır. Sahnenin neredeyse tamamı kullanılmıştır. Bu yönüyle Kat. 33 (Lev. XLIV), üzerinde çalıştığımız steller grubu içinde en kalabalık sahne olma özelliğine sahiptir.

İ.Ö. 2. yy. ortalarına tarihlenen stelin merkezindeki ana figürlerin hepsinin duruşları aynıdır. Kat. 33'ün (Lev. XLIV) yakın örneğine Doğu Yunan menşeli olduğu düşünülen fakat buluntu yeri bilinmeyen stelde rastlarız³⁴⁰. Kat. 33 (Lev. XLIV) gibi iki paftalı stelin üst sahnesi bizim stelimizden farklı olsa da altta yer alan ana sahnedeki figürlerin diziliş ve kompozisyonları oldukça benzerdir.

³³⁶ O. Palagia 1990: a.g.m. s. 782, Nr. 1114.

³³⁷ A. Lewerentz 1993: a.g.e., s. 58 vd. Abb. 16 (Kat. Nr. II.I).

³³⁸ Fatma Bağdatlı ÇAM, "Notion'dan Bir Mezar Steli", *Anadolu/Anatolia*, s. 36, 2010 Ankara, s. 189 dip. 63.

³³⁹ B. Schmaltz 1983: a.g.e., Taf. 22.2.

³⁴⁰ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: a.g.e., s. 182, Taf. 98 Nr. 641.

Kat. 34 (Lev. XLV), Kyme antik kenti *nekropolisinde* bulunmuş olup oldukça kaliteli işçiliğe sahiptir. Kat. 33'teki (Lev. XLIV) gibi sahnenin neredeyse tamamının işlenmiş olması Kyme steli için de geçerlidir. İki parça halindeki bu stelinin yarısı İzmir Arkeoloji Müzesi'nde; diğer yarısı İzmir Ödemiş Müzesi'nde sergilenmektedir³⁴¹.

İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısına tarihlenen stelde genç bir sporcu ailesiyle birlikte betimlenmiştir. Figürlerin durdukları platform Kat. 33'e (Lev. XLIV) göre daha dardır. Sahnenin en sağındaki sporcunun duruşu ve sağ üst yarısını açıkta bırakan *himationun* varyasyonları Lewerentz tarafından "*Demosthenes Tipi*" (Tip IV) içinde değerlendirilirken³⁴²; Pfuhl - Möbius tarafından "*Normal Tip ve Varyasyonları*" başlığı altında irdelenmiştir³⁴³.

3. 3. 4. Tip 2d Alınlıksız Kemer Nişli

Bu başlıkta incelenecek stel sayısı 3'tür³⁴⁴. Bu tipi oluşturmaktaki amacımız stelerin üst yapısındaki alınlığın işlenmemiş olması ve kemerli yapılarıyla diğer tiplerden farklı olmasıdır. Bu steller özellikle üst yapılarıyla dikkat çekmektedir. Üst yapı zengin süslemeli ya da basit işçilik gösterebilmektedir. Kat. 35'in (Lev. XLVI) üst yapısı oldukça ince işçiliğe sahip tepe *akroteri* ile taçlandırılmıştır. Kat. 36'da (Lev. XLVII) düz silmeli üst yapısında basit işlenmiş ve stilize edilmiş *antefix* süslemesi bulunur. Kat. 37'de (Lev. XLVIII) ise tepe ve köşe akroterleri bulunmasına karşın, üst yapının yoğun tahribatından kaynaklı *akroter* süslemesine ilişkin yorum yapılamamaktadır. Bu tipteki stellerde sahneyi sınırlandıran *anta* duvarları yivsiz sütun görünümündedir. Kemer, Kat. 35 (Lev. XLVI) ve 37'de (Lev. XLVIII) *anta* başlıkları üzerine işlenirken, Kat. 36'da (Lev. XLVII) ise kemer, *plaster* başlıkları arasındadır. Kat. 35 (Lev. XLVI) aşağıdan yukarı daralırken, Kat. 36'nın (Lev. XLVII) maalesef alt yarısı korunamadığı için yorum yapamıyoruz. Stelleri tarihlendirme konusunda benzer tiplerden faydalanmaya çalıştık.

Delos'a özgü Kat. 35 (Lev. XLVI) oldukça süslü ve kaliteli bir işçiliğe sahiptir. Üst yapıdaki küçük köşe *akroterleri* merkezdeki süslü bezeme için sınır oluşturur.

³⁴¹ İki farklı müzede parçaları sergilenen stelin önümüzdeki günlerde restorasyonu yapılarak tek parça halinde İzmir Arkeoloji Müzesi'nde sergileneceği bu müzedeki görevli arkeologlar tarafından söylenmiştir. Stelin Ödemiş Müzesi'ndeki diğer yarısı için bk. E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 258, Taf. 135 Nr. 1031.

³⁴² A. Lewerentz 1993: *a.g.e.*, s. 96 vd. Abb. 23 (Kat. Nr. IV.5).

³⁴³ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 109-110, Taf. 49 Nr. 261.

³⁴⁴ Kat. 35-37.

Zengin bezemeli *akroterin* bitki bezeği aşağıdan yukarı doğru şu şekilde sıralanmıştır: Altta üçlü *palmet* kuşağı silmenin içinden yukarı yükselir. Ortadaki ve diğerlerine göre daha büyük olan *palmetten* kanallı iki *kaulis* sapı yukarı uzanır. Bu kanallı *kaulis* saplarından dışa doğru zıt yönde iki adet *helix* motifi tepede rozet süslemesini içine almaktadır. Aşağı kıvrılan *helix*ler de *akanthus* yaprağıyla birleşmiştir. Son olarak, merkezdeki büyük *palmet* içinden aşağı doğru küçük bir *palmet* daha işlenmiştir. Bunun üstünde ise yukarı yükselen kapalı *palmet* motifi üstte *helix*lerle birleşerek bütün bitkilerin birbiriyle olan bağlantısını sağlamıştır.

İ.Ö. 2. yy. sonlarına tarihlenen ve oldukça ünik üst yapıya sahip Kat. 35'in (Lev. XLVI) prototipleriyle Arkaik Dönem'den itibaren karşılaşıyoruz³⁴⁵. *Anthemionlu* steller olarak adlandırılan bu tip, Delos stelinden daha dar süsleme alanı ve *anthemion* kuşağı yönüyle ayrılır. Ayrıca Delos stelleri erken örneklerle göre daha hacimli üst yapısı ve zengin süslemesiyle farklıdır.

Kat. 35'in (Lev. XLVI) yakın örneğine Mykonos Müzesi'nde³⁴⁶ sergilenen stelde rastlarız³⁴⁷. Her iki stelin üst yapısındaki bitki süslemesi oldukça benzerdir. Özellikle silmenin içinden çıkan *palmet*, bu *palmet*lerden yükselen kanallı iki *kaulis* sapı, bu saplardan dışa doğru zıt yönde iki adet *helix* ve volütlü yapıları neredeyse aynı ustaya ait olabilecek kadar benzerdir. İ.Ö. 2. yy'ın 2. yarısına tarihlenen bu stelin Kat. 35'ten ayrılan yönü ise kemerli bir süsleme yerine *korinth* tipi başlıkların taşımış olduğu iki *fascialı* arşitravin bulunmasıdır.

Bir diğer stelimiz ise Byzantion'da bulunan ve İ.Ö. 2/1. yy.'a tarihlenen Kat. 36'dır (Lev. XLVII). Stelin üst yapısı düz olup beş adet *antefixle* süslüdür. Yakın örneklerine ne bulunduğu Byzantion'da ne de farklı bölgelerde rastlanılmıştır. Bu yönüyle de oldukça önemlidir. Kat. 36'nın (Lev. XLVII) kabartma yönünden yakın örneğine Byzantion'da rastlanılmıştır³⁴⁸. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen³⁴⁹ bu stel Kat. 36'dan (Lev. XLVII) alınlıklı ve geniş arşitravlı olması ve *dor* başlıkların kemerin üzerine kadar çıkması yönüyle ayrılır. Fakat her iki stelin de benzer

³⁴⁵ *Palmet* başlıklı, bezeme alanı figürlü stel örnekleri için bk. K. F. Johansen 1951: *a.g.e.*, s. 99, Fig. 51; G. M. A. Richter 1979: *a.g.e.*, s. 68 Fig. 105; E. M. Doksanaltı – R. Özgan 2007: *a.g.m.*, s. 20, Res. 11a-b.

³⁴⁶ Müze Env. No: 29.

³⁴⁷ M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, s. 109 Planche 30 Nr. 125.

³⁴⁸ N. Fıratlı 1965: *a.g.e.*, Lev. XXI Nr. 42; N. Fıratlı 1964: *a.g.e.*, s. 116 Lev. XLVII, Nr. 193.

³⁴⁹ Müze Env. No: 4584.

kabartmalara sahip olduğu söylenebilir. Özellikle kemerin altındaki raf ve bu raflarda işlenen objeler benzerdir.

İ.Ö. 1. yy.'a tarihlenen ³⁵⁰ Kat.37'nin (Lev. XLVIII) buluntu yeri bilinmemektedir. Oldukça tahrip olmuş kemerli stelin tepe ve köşe *akroter*lerinin varlığı kalan izlerden anlaşılmaktadır. Kat. 16 (Lev. XXVII) ve Kat. 17 (XXVIII) gibi *Korinth* başlığa sahip stelin aşağıdan yukarı doğru daralan sütun gövdesi kare formludur.

3. 4. Formu Saptanamayanlar

Bu başlıkta 6 adet stel değerlendirilmiştir³⁵¹. Maalesef bu stellerin üst kısımları günümüze kadar korunamadan geldiği için formları hakkında fikir sahibi olunamamaktadır. Bu stellerden 4'ünde³⁵² sahnenin etrafını çevreleyen *anta* duvarları görülmektedir.

Bu stellerden en erkeni, Kat. 38'dir (Lev. XLIX). Pfhul - Möbius'un³⁵³ İ.Ö. 3. yy.'a tarihlendirdiği stel, *Ionia* bölgesinde sıklıkla karşılaşılan, yukarıdan aşağıya genişleyen stel tiplerindedir. *Antaları* kalın işlenmiş stelde figürler alçak kabartma olarak yapılmıştır. Erken örneklerdeki stellerde figürlerin sahneyi doldurmaması burada da karşımıza çıkar.

Kat. 39 (Lev. L) Eressos steli form yapısıyla değişiklik göstermektedir. Uzunlamasına dikdörtgen forma sahip stelin alt tabanı hafif dışa taşkın olarak işlenmiştir. Çerçevesiz steller grubunda incelediğimiz tipler gibi sahnenin etrafını çevreleyen *anta* duvarları bulunmamaktadır. Pfhul - Möbius tarafından İ.Ö. 2. yy.'a tarihlenmiştir³⁵⁴. Merkezdeki erkek figürünün tiplerini Pfhul - Möbius “*Normal Erkek Tipleri ve Varyasyonları*” grubu içinde mantosunu sol eliyle tutan figür olarak değerlendirmiştir. Eressos stelindeki figüre en yakın örnek olarak Wien Müzesi'nde³⁵⁵ bulunan mezar stelinin verebiliriz³⁵⁶. Wien stelinin merkezindeki figür Kat. 39'da (Lev. L) olduğu gibi kısa kollu *khiton* üzerine *himation*ludur. Sol omuzdan atılan *himation*un ucunu dirsekten büktüğü eliyle tutar. Ağırlığı taşıyan sağ bacak yere düz basarken, sol

³⁵⁰ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 85, Taf. 31 Nr. 133.

³⁵¹ Kat. 38-43.

³⁵² Kat. 38, Kat. 40-42.

³⁵³ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 94, Taf. 38 Nr. 176.

³⁵⁴ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 110, Taf. 50 Nr. 267.

³⁵⁵ Müze Env. No: I 1621.

³⁵⁶ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 110, Taf. 50 Nr. 265.

bacak adım atar gibi hafif öne hareketlidir ve bu pozisyona bağlı olarak elbise kıvrımlarındaki hareket etkilidir. İ.Ö. 2. yy. başlarına tarihlenen Wien steli Kat. 39'a (Lev. L) göre daha erken tarihlidir.

Kat. 40 (Lev. LI), bu gruptaki steller arasında en kaliteli işçiliğe sahip olanıdır. İ.Ö. 2. yy.'a tarihlenen steli Zanker, çalışmasında Smyrna kökenli steller grubunda değerlendirmiştir³⁵⁷. Bezeme alanını çevreleyen oldukça ince yapılı *anta* duvarı sahnedeki figürlerle bütünlük sağlamıştır. Sahnedeki figürün tipi Kat. 39'daki (Lev. L) figür tipiyle benzerlik göstermektedir.

Kat. 40'ın (Lev. LI) bezeme alanını çevreleyen ince yapılı *anta* duvarı Kat. 41'de (Lev. LII) benzer bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük bir kısmı korunamayan stelin merkezindeki çıplak sporcu figürü elini başına götürmüş ve muhtemelen kazandığı galibiyet çelengini başına takmıştır. Bu stelin yakın örneğine Kos Müzesi'nde sergilenen bir stelde rastlarız³⁵⁸. Bizim stelimizde görüldüğü gibi sağ elini başına götürmüş çıplak bir sporcu betimlenmiştir. Oldukça tahrip olan figürün başında muhtemelen Kat. 41'deki (Lev. LII) gibi galibiyet çelengi bulunmaktadır. İ.Ö. 2. yy. sonlarına tarihlenen stelin, Roma Dönemi'ne ait çok sayıda örneği vardır.

Sanatın birçok alanında karşımıza çıkan bu betimleme anlayışına özellikle stellerde³⁵⁹, lahitlerde³⁶⁰, *pinax*larda³⁶¹, mozaiklerde³⁶², mimari plastik süslemelerde,³⁶³ sikkelerde³⁶⁴ ve kandil *discus*larında³⁶⁵ sıklıkla rastlanılmıştır.

Stratonikeia'da bulunan Kat. 42'nin (Lev. LIII) de büyük bir bölümü korunamamıştır. Buna rağmen sol *antaya* yakın durumda *khiton* üzerine *himation*lu bir erkeğin yanındaki *Hermeye* dayandığı belirgindir. *Himation*dan sarkan kumaş *Hermenin* de başından aşağı düşürülmüştür. Özgan tarafından, İ.Ö. 2. yy. sonuna tarihlenen stelin³⁶⁶ kompozisyon bakımından yakın örneğine Sardeis'te rastlanır. Sözü

³⁵⁷ P. Zanker 1994: a.g.m., s. 220, Nr. 15.

³⁵⁸ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: a.g.e., s. 88, Taf. 33 Nr. 146.

³⁵⁹ J. Rumscheid 2000: a.g.e., Taf. 57 Nr. 3; Z. Newby 2005: a.g.e., s. 172-175 Fig. 6.1-6.4.

³⁶⁰ J. Rumscheid 2000: a.g.e., Taf. 52 Nr. 1.

³⁶¹ J. Rumscheid 2000: a.g.e., Taf. 53 Nr. 2.

³⁶² J. Rumscheid 2000: a.g.e., Taf. 49 Nr. 3-4; Aliye Özdzibay- Erol "Perge Sikkelerinde Agonistik Ödül Taçları", *Adalya XV*, 2012, s. 219 Res. 1.

³⁶³ Bahadır Yıldırım, "Karya'daki Aphrodisias'da Bulunan Sivil Roma Bazilikasının Kabartmaları", *Eski Çağ'ın Mekânları, Zamanları, İnsanları*, İstanbul 2005, s. 139 Res. 8.

³⁶⁴ A. Özdzibay- Erol 2012: a.g.m., s. 219 Res. 2.

³⁶⁵ J. Rumscheid 2000: a.g.e., Taf. 54 Nr. 3.

³⁶⁶ Ramazan Özgan, "Die Skulpturen von Stratonikeia", *Asia Minor Studien*, Band 32, Bonn 1999, s. 148-149, Taf. 50c.

edilen *Hermenin* de başından düşürülen kumaş parçaları Kat. 42 (Lev. LIII) ile yakın benzerlik taşıması açısından önemlidir³⁶⁷.

Bu grup içinde iki kabartma alanına sahip tek stelimiz olan Kat. 43 (Lev. LIV), Mustafakemalpaşa'da bulunmuştur. İ.Ö. 110-100 yılına tarihlenen³⁶⁸ stelin üst kısımdaki kabartmanın yarısı eksiktir. Bu alanda Kat. 30'da (Lev. XLI) olduğu gibi *symposion* sahnesi betimlenmiştir. Alt katta bulunan kabartmada niş içinde küçük bir *Herme* betimlenmiştir. Bu tip steller genellikle *Mysia* bölgesinde karşımıza çıkar. Üstteki kabartma, stelin ana bölümünü oluştururken, alttaki kabartma daha dar tutularak önemsiz konular barındırır.

Bu stelin yakın örneğine yine Mustafakemalpaşa yakınlarında bulunan ve şimdi Bursa Arkeoloji Müzesi deposundaki stelde rastlarız³⁶⁹. İki kabartma alanına sahip stelin üst bölümünde Kat. 43'te (Lev. LIV) olduğu gibi *symposion* sahnesi işlenmiştir. Alttaki alanda ise atlı bir süvari görülür. Yine söz konusu bölgede *Hermeli* steller Roma Dönemi'nde de sıklıkla işlenmiştir. Bu tip stellerde *Herme* betimi stelin herhangi bir yerinde bulunabilmektedir. Örneğin yine Mustafakemalpaşa'da bulunan ve Bursa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen³⁷⁰ steldeki *Herme*, aynı Kat. 43'teki (Lev. LIV) gibi ana sahnenin altındaki geniş baştabanda küçük işlenmiştir³⁷¹. Bir diğer örnek ise Mihaliç-Mustafakemalpaşa'da bulunan ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde³⁷² sergilenen stelde karşımıza çıkar. Bu steldeki *Herme*, diğer örneklerin aksine tabanda değil stelin üst kısmındaki *tympanum*da betimlenmiştir³⁷³.

³⁶⁷ Nancy Hirschland Ramage, "Draped Herm from Sardis", *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 78, 1974, Plate I-II.

³⁶⁸ M. Şahin 2000: *a.g.e.*, s. 225-226, Lev. LXXIV Kat. Nr. KX 2.

³⁶⁹ M. Cremer 1991: *a.g.e.*, Taf. 6 KH 7.

³⁷⁰ Müze Env. No: 2874.

³⁷¹ M. Şahin 2000: *a.g.e.*, s. 153-154, Lev. XII Kat. Nr. TA 23.

³⁷² Müze Env. No: 115.

³⁷³ Gustave Mendel, *Musées Impériaux Ottomans. Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines III*, İstanbul 1914b, s. 261-262 Nr. 1043.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKONOĞRAFI

Bu bölümde, mezar stellerindeki *Hermeler*in neden betimlenmiş olabileceği ve ne anlam ifade ettiği yönünde yorum/önerilerde bulunulacaktır.

Hermeler Hellenistik Dönem ile birlikte mezar ikonografisindeki yerini almıştır³⁷⁴. Fakat bundan önce Klasik Dönem'in özellikle beyaz zeminli *lekythos*larında *Hermes*, *psykhopompos* sıfatıyla ölünün ruhunu Hades'e taşıyan bir figür olarak hazır bulunurdu. Bu bağlamda bizim sorgulamamız gereken, mezar stellerindeki *Hermenin*, *Hermes Psykhopompos* mu yoksa *Hermes Enagonios* mu olduğudur? Daha açık bir ifadeyle *Herme*, yer altıyla mı yoksa *palaestra*yla mı bağlantılıdır? Ayrıca Eitrem'in önerdiği gibi *Hermeler* mezar işareti olarak da kullanılmış olabilir mi?³⁷⁵ Burada irdedeceğimiz 43 adet mezar stelinde bu sorulara cevap bulmaya çalışacağız.

4. 1. *Palaestra ve Gymnasion Hermeleri*

Bu başlıkta, stellerdeki *Hermelerin* *gymnasion* ve *palaestra*yla olan ilişkisine değineceğiz; ama asıl konumuza geçmeden önce Antik Yunan'da *gymnasion* ve *palaestraların* kullanım amacına ilişkin kısa bilgiler vermek faydalı olacaktır.

Gymnasion, antik Yunancada *gymnos* yani çıplak kelimesinden türetilmiştir. Bu mekânlar gençlerin çıplak olarak³⁷⁶ beden eğitimlerini yaptıkları genellikle şehrin dışında inşa edilen kamusal yapılardır³⁷⁷.

Antik dönem mimarisi hakkında önemli bilgileri hiç kuşkusuz İ.Ö. 25 yılında Vitruvius tarafından yazılan ve Roma'nın ilk imparatoru Augustus'a ithaf edilen “*De Architectura*” adlı eserde bulmaktayız. Vitruvius'un antik dönem mimarisini anlattığı eserinde *gymnasion* yerine *palaestra* terimini kullanmıştır. Bu yapıtında *palaestraların*

³⁷⁴ H. Wrede 1972: *a.g.e.*, s. 60.

³⁷⁵ S. Eitrem 1912: *a.g.m.*, s. 696 -708.

³⁷⁶ Vazo resimleri, mozaikler, kabartmalar ve günümüze kadar ulaşan heykellerden yola çıkarak, sporcuların çıplak oldukları ve *gymnasion*larda da bu şekilde eğitildikleri bilinmektedir. Fakat neden çıplak olmaları gerektiği hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Swadlling, sporcuların koşarken elbiselerinin ayaklarına dolanmasının olası olduğunu ve yine Yunanlı sporcuların iyi kondisyonlu, yağlanmış bronz bedenlerini, vücutlarının tamamına yakınına örten barbarlarla kıyaslamaktan duydukları gururla açıklamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Swadlling 1980: *a.g.e.*, s. 49. Boardman da yine Yunanlıların çıplaklıklarını, hayatın içinde normal karşılandığını, savaşlarda ve egzersizlerinde çıplak olduklarını ve bu özellikleriyle de “*kendilerini barbarlardan ayıran özelliklerinden biri olduğunu*” ifade etmiştir. J. Boardman 2005a: *a.g.e.*, s. 238.

³⁷⁷ David Sacks, *Encyclopedia of the Greek World*, New York 2005, s. 141.

nasıl bir planda olması gerektiği hakkında önemli bilgiler vermiştir³⁷⁸. Antik Yunan'da günlük hayatın vazgeçilmezi olan *gymnasion*lar ilk olarak İ.Ö. 6. yy.'da ortaya çıkmıştır. En eski *gymnasion*lar *Akademia/Akademeia*, *Lykeion* ve *Kynosarges*'tir ve bunların en ünlüsü de *Akademia/Akademeia*'dir³⁷⁹.

Öncelikle asker yetiştirmek amacıyla inşa edilen bu mekânlar zamanla gençlerin bedensel egzersizlerin yanında ruhsal ve zihinsel gelişimleri için de büyük rol oynamıştır. Genellikle öğleden önce güreş, boks, pankreas, disk atma, uzun atlama ve koşu gibi bedensel aktiviteler yapılırken; öğleden sonraları ise daha çok bilim, felsefe ve sanat öğretileri gibi dersler verilmiştir³⁸⁰. Yunan *gymnasion*ları 3 bölüme ayrılıyordu: 1. bölümde bedensel *agon*lar (*ἀγώνες γυμναικοί*) (her türlü bedensel aktivitenin, sporun yapıldığı); 2. bölümde müziksel *agon*lar (*ἀγώνες μουσικοί*) (yani edebiyat, tiyatro, retorik, şiir, güzel yazı yazma (kaligrafik)); 3. bölümde ise *hippik agon*lar (*ἀγώνες ἵππικοί*) yani çeşitli at ve araba yarışlarının yapılmış olduğu bölümler olarak faaliyet gösteriyordu³⁸¹.

Bu mekânların yönetimini, kentin önemli ileri gelenlerinden seçilen ve *gymnasiarkhos* adı verilen yöneticiler üstlenirdi. *Gymnasiarkhos*'ların görevi: yarışmaları düzenlemek, sporcuları kontrol etmek ve kazanan sporculara ödülleri dağıtmak, etkinlik takvimlerini hazırlamak, araç-gereçlerin bakımını üstlenmek, hamamın ısıtılmasını denetlemek ve sporculara yağ temin etmek gibi *gymnasion* ve spor oyunlarıyla ilgili tüm sorumlulukları yerine getirmektir. Ayrıca bu işler için gerekli harcamaları kendi imkânları dâhilinde gerçekleştirir; gerektiği yerde özel kişilerden ve

³⁷⁸ Vitr. V. XI. 1-2. *Nunc mihi videtur, tametsi non sint italicae consuetudinis palastrarum aedificationes, traditae tamen, explicare et, quemadmodum apud Graecos constituentur, monstrare. in palaestris peristylia quadrata sive oblonga ita sunt facienda, uti duorum stadiorum habeant ambulationis circumitionem, quod Graeci vocant διάβολον, ex quibus tres porticus simplices disponantur, quarta, quae ad meridianas regiones est conversa, duplex, uti, cum tempestates ventosae sint, non possit aspergo in interiorem partem pervenire. Constituantur autem in tribus porticibus exhedrae spatiosae, habentes sedes, in quibus philosophi, rhetores reliquique, qui studii delectantur, sedentes disputare possint. in duplici autem porticu conlocentur haec membra: ephebeum in medio (hoc autem est exhedra amplissima cum sedibus) tertia parte longior sit quam lata; sub dextro coryceum, deinde proxime conisterium, a conisterio in versura porticus frigida lavatio, quam Graeci λουτήριον vocitant; ad sinistram ephebei elaeothesium, proxime autem elaeothesium frigidarium, ab eoque iter in propnigeum in versura porticus. proxima autem introrsus e regione frigidarii conlocetur concamerata sudatio longitudine duplex quam latitudo, quae habeat in versuris ex una parte laconicum ad eundem modum, uti quam supra scriptum est, compositum, ex adverso laconici caldam lavationem. In palaestra peristylia, quemadmodum supra scriptum est, ita debent esse distributa...*

³⁷⁹ Richard Ernest Wycherley, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu*, İstanbul 1993, s. 129.

³⁸⁰ Nezh Başgelen, *Antikçağ Kent Yaşamında Kamusal Spor Mekânları ve Anadolu Gymnasionları*, İstanbul 2009, s. 8-9.

³⁸¹ Vedat Çelgin, "Termessos Örneği Bağlamında Agon'ların Antik Kent Yaşamındaki Yeri ve Son Epigrafik Araştırmaların Agonistik Yazıt Repertuarına Katkısı", *CollAn*, VI, İstanbul 2007, s. 28.

devlet hazinesinden de faydalanabilirdi. Yapmış olduğu bu meşakkatli iş karşılığında da kent yöneticileri tarafından altın çelenk ile ödüllendirilir bazen de heykelleri diktirilirdi³⁸². Bu heykeller bazen Herakles *Hermesi* gibi alt tarafı uzun bir sütun ve üzerinde mantosuna sarılı, sakallı bir figür olarak betimlenebilirdi³⁸³.

*Gymnasion*ların kurulmasından yaklaşık yüz yıl sonra Hermes ve Herakles, *palaestra* ve *gymnasion*ların koruyucu tanrısı olmaya başlamış³⁸⁴ ve buna bağlı olarak da bu mekânlar sıklıkla dekoratif amaçlı *Hermelerle* süslenmiş³⁸⁵ mekânların yakınında da tanrı Zeus, Hermes ve Herakles'e ait sunaklar inşa edilmiştir³⁸⁶.

Bu bağlamda özellikle Hermes ve Herakles sporcuların hayatında önemli bir rol üstlenmiş ve gençlerin mezar yapıtlarında bu objelere yer verilmiştir. Çalışma içinde değerlendirdiğimiz Kat. 1'deki (Lev. XII) stelin kompozisyonunda böyle bir *Herme* işlenmiştir. Smyrna kökenli mezar stelinin merkezinde *khlamysli* çocuk, elindeki üzüm salkımını köpeğe doğru uzatmaktadır. Smyrna ve Ephesos'da sıklıkla işlenen bu kompozisyon, çalışma kapsamında Kat. 5'teki (Lev. XVI) stelde de karşımıza çıkar.

Hellenistik stellerde özellikle çocukların köpeğe üzüm salkımı uzatır biçimde betimlenmesi Anadolu menşeli bir çalışmadır³⁸⁷. Bununla birlikte, Klasik Dönem *Attika* kökenli mezar stellerinde ise köpeklere yem olarak üzüm yerine kuşun sunulması ile karşılaşılır³⁸⁸.

³⁸² N. Başgelen 2009: *a.g.e.*, s. 11,13; ayrıca Troia yakınlarında bulunan ve oldukça uzun bir *dekrette*, Aleksandros oğlu Lampsakoslu Antikles'e ilişkin konu hakkında açıklayıcı bilgiler sunulmaktadır: *Antikles gymnasion ile ilgili (elde ettiği) iyi ününe uygun özen gösterdi ve gymnasion yöneticiliği görevini, son derece cömert şekilde kabul ettiği gibi yürüttü ve (kendisini) gönderen vatanına ve panayır için bir araya gelmiş olan diğer şehirlere layık şekilde göreviyle ilgili diğer şeylerle de ilgilendi ve şehirlerin (verdiği) övgüyü kabul ederek, son derece saygı uyandıran ve iyi biri olmayı ve hiçbir harcamayı esirgemeyerek, hiçbir zahmet ve cömertlikten kaçınmayarak çaba göstermeyi seçtiği için göze çarpan biri olmuştur; bu nedenlerden dolayı, göreve layık bir adam gönderdiği için Lampsakoslular'ın halkının panayırda birlik olan şehirler tarafından onurlandırılması ve benzer şekilde yine meclis üyelerinin karar verdiği gibi, altın bir çelenkle ve bronz bir heykel ile taçlandırılmasıyla, (onların) ilan edilmesiyle ve kararın yazılmasıyla, gymnasion yöneticisi olan Antikles'in onurlandırılması iyi olur. Meclis üyeleri karar vere: Gymnasion yöneticisi (olan) Aleksandros oğlu Lampsakoslu Antikles'in altın bir çelenkle ve bronz bir heykelle Onurlandırılmasına... Dekret hakkında detaylı bilgi için bk. Tolga Özhan-Musa Tombul, A New Hellenistic Decree of TO KOINON TΩN ΠΟΛΕΩΝ from Ilion, *EpigAnt* 36, Bonn 2003, s. 109-114.*

³⁸³ Ai Khanum'da bulunan *Gymnasiarkhos* heykeline ilişkine resim için bk. N. Başgelen 2009: *a.g.e.*, s. 11 Res. 8.

³⁸⁴ J. Larson 2007: *a.g.e.*, s. 147.

³⁸⁵ H. Wrede 1985: *a.g.e.*, s. 34 -35.

³⁸⁶ R. E. Wycherley 1993: *a.g.e.*, s. 129.

³⁸⁷ E. Atalay 1990a: *a.g.m.*, s. 286.

³⁸⁸ Alexander Conze, *Die Attischen Grabreliefs*, Band II, Berlin 1900, Taf. CLXXXVIII.

Anadolu dışında Delos³⁸⁹, Rhodos³⁹⁰, Khios³⁹¹ gibi merkezlerde de sıklıkla yanındaki hayvana yemiş uzatan erkek ya da kadın figürlü stellerde rastlanılmıştır.

Köpek figürlü mezar stellerinin menşei olarak *Ionia* Bölgesi gösterilir³⁹². İlk örneğine İ.Ö. 530 yılına tarihlenen Bodrum stelinde rastlanır³⁹³. Arkaik Dönem'den itibaren sıklıkla işlenen köpek figürünü, betimlendiği kompozisyona göre anlamlandırmak bazı durumlarda mümkün değildir. Arkaik Dönem mezar kabartmalarında elinde bastonuyla, aristokratlar yanlarında köpekleriyle tasvir edilmiştir³⁹⁴. Betimlenen köpek figürüyle, Doksanaltı ve Özgan'ın da köpekli mezar stelleri için önerdikleri gibi³⁹⁵, mezar sahibinin bir nevi emeklilik dönemi yaşayan saygın, aristokrat bir vatandaş olduğunu ve sadık köpeğinin refakatinde gezinti ve yürüyüşle gününü geçirdiği düşünebilir. Bu şekilde mezar sahibinin Doksanaltı ve Özgan'ın da ileri sürdüğü gibi, arkada bırakılan saygın, mutlu ve huzurlu yaşam geçirdiği anlatılmak istenmiş olmalıdır.

Aristokratlar dışında sporcu, savaşçı ve avcı gibi figürlerin yanında da köpek figürlerine rastlanır. Nitekim bu kompozisyonlar içinde en kolay ayırt edilebilenleri savaşçıların ve sporcuların yer aldığı stellerdir. Bu tip stellerde genellikle savaşçılara ve sporculara özgü olabilecek objeler sahne içinde betimlenir. Örneğin Mylasa'daki bir mezar stelinde sahnenin merkezinde çıplak bir sporcu vardır³⁹⁶. Bu sporcunun müsabakadan kazandığı galibiyet çelengi boynuna asılıdır. Sağ elinde *aryballos*, sol elinde *strigilis* tutar ve hemen sağ yanında sağrısı üzerine oturmuş bir köpek figürü bulunur. Sahnedeki çıplak sporcu ve ona ait eşyalar buradaki köpeğin bulunma durumuna açıklık getirmektedir.

³⁸⁹ M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, Planche 51, Nr. 258, 261, 264.

³⁹⁰ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, Taf. 110 Nr. 733, Taf. 112 Nr. 756.

³⁹¹ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, Taf. 110 Nr. 742.

³⁹² Hilde Hiller, "Ionische Grabreliefs der ersten Hälfte des 5. Jahrhunderts v. Chr.," *IstMitt*, 12, Tübingen 1975, s. 136.

³⁹³ Werner Fuchs-Josef Floren, *Die Griechische Plastik, Die Geometrische und Archaische Plastik*, Band I, München 1987, s. 333-34 Taf. 29 Nr. 2.

³⁹⁴ Konuya ilişkin örnek için bk. Boethia'dan Naksoslu Alxenor imzalı stel P. Gardner 1896, *a.g.e.*, s. 140 Plate IX; K. F. Johansen 1951: *a.g.e.*, s. 123 Fig. 59; Apollonia (Burgaz) menşeli olan ve şimdi Sofya Müzesi'nde (Env. No: 727) sergilenen Deines Steli için bk. B. Schmaltz 1983: *a.g.e.*, Taf. 5. 2.

³⁹⁵ E. Doksanaltı-R. Özgan, 2007: *a.g.m.*, s. 10.

³⁹⁶ Wolfgang Blümel, *Neue Inschriften aus Karien II: Mylasa und Umgebung*, *EpigAnat* 37, Bonn 2004, s. 20-21 Nr. 30; Frank Rumscheid, "Regionale Moden bei Gladiatoren und athletische Eurhythmie eines Kochtopfes: Vier neu gefundene Grabreliefs aus Mylasa", *60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan Anadolu'da Doğdu*, İstanbul 2004, s. 636 Abb. 7-11.

İncelediğimiz stellerden 7 tanesinde köpek figürü betimlenmiştir. Kat. 1 (Lev. XII) ve Kat. 5'in (Lev. XVI) merkezindeki figür, köpeğe üzüm salkımı uzatırken; Kat. 1 (Lev. XII), Kat. 6 (Lev. XVII), Kat. 23 (Lev. XXXIV), Kat. 24 (Lev. XXXV) ve 35'teki (Lev. XLVI) stellerin sahnesinde üzüm salkımı bulunmamaktadır.

Yıldırım, incelediğimiz Kat. 1'deki (Lev. XII) Herakles *Hermesi* üzerine yaptığı çalışmada; ana figürün köpeğe uzattığı üzüm salkımından yola çıkarak sahnenin *gymnasion*la ilişkili olamayacağını, Herakles'in tarımın koruyucu tanrısı olması sebebiyle, bu sahnede bulunma amacının da tarım kültürüyle ilişkilendirilebileceğini, ayrıca Herakles'in mezar koruyucu sıfatıyla da burada betimlenmiş olabileceğini ileri sürmüştür³⁹⁷. Fakat Anadolu kökenli bu tip stellerde sıklıkla köpeğiyle oynayan ve ona üzüm salkımı uzatan çocuk figürüyle karşılaşılır. Smyrna'da bulunan bir stelde, *khlamysli* bir çocuk elindeki üzüm salkımını köpeğe uzatır. Bu örneği Kat. 1'den (Lev. XII) ayıran yönü ise sahnede *Hermenin* eksikliğidir. Kat. 5 (Lev. XVI) Ephesos örneğimizde ise benzer ikonografide *Herme* figürü de işlenmiştir. Maalesef *Hermenin* kısa yan kollardan itibaren üst kısmının eksik olması *Hermenin*, Herakles'e mi yoksa Hermes'e mi ait olduğunu anlamamızı zorlaştırır. Fakat Herakles *Hermelerinin* her zaman aslan postuna sarınmış işlenmesi, bu *Hermenin* Hermes'e ait olabileceğini düşündürmektedir. Yine de bu *Herme*, Hermes'e ait olsa bile bu tip konuya ilişkin örneklerin sıklıkla tekrarlanması, sahnenin tarım kültürüyle ilişkili olamayacağı savını güçlendirmektedir. Ayrıca ana figürün elinde tuttuğu üzüm salkımı, Dionysos'un ölüm ve yaşam arasındaki çizgide yer almasıyla da ilişkilidir. Yunan mitine göre Dionysos, kışın asma yapraklarının kuruması; ilkbaharda canlanması ile birlikte yeniden doğuşun simgesidir. Bu sebeple Dionysos ölüp, yeniden dirilmenin ve ölümden sonraki hayatın varlığının da göstergesidir³⁹⁸. Mezar stellerinde sıklıkla karşılaşılan üzüm, asma yaprağı, kozalak ve bazen de *kantharos*, Dionysos'un ölüm karşısındaki güçlü kişiliği ile ilişkilidir³⁹⁹. Bize göre, üzüm motifini bu çerçeve içinde değerlendirmek gerekir. Ayrıca yine sahnenin solundaki ağaç ve ağaca sarılı yılan, *kitonik*⁴⁰⁰ sembollerdir.

Pfuhl, bu steldeki Herakles *Hermesinin* varlığını *gymnasion*la ilişkilendirmenin doğru olmadığını ifade etmiştir. Çünkü Herakles *Hermeleri* genellikle olgun erkeklerin

³⁹⁷ N. Yıldırım 2012: a.g.m., s. 231.

³⁹⁸ A. Saraçoğlu 2005: a.g.m., s. 323.

³⁹⁹ Konuya ilişkin örnek stel için bk. E. Phulf – H. Möbius 1979: *a.g.e.*, s. 545, Taf. 319 Nr. 2259; *kantharos* betimli başka bir stel için bk. Aneta Petrova, "Some Observations on the Production of the Gravestones from Mesambria During Hellenistic Period", *Jubileus VI*, 2007, s. 129, Fig. 2.

⁴⁰⁰ E. Phulf–H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 46.

yanında yer alır diyerek⁴⁰¹ buradaki *Hermenin* bulunma amacına ilişkin başka bir yorum getirmemiştir. Pfuhl, uzun yıllar sonra Möbius ile çıkardıkları *Corpus*'ta ise sahnedeki Herakles *Hermesini* çocukları koruyan bir kahraman olarak değerlendirmişlerdir⁴⁰². Brückner⁴⁰³ ise mezar stellerindeki *Hermelerin palaestra* ile ilişkili olduğunu söyleyerek; *Hermelerin* sahnedeki durumuyla ilgili bir ayırım yapmaktan uzaktır.

Bu yorumları göz önünde bulundurup Kat. 1'deki (Lev. XII) sahneye yeniden dönülürse; merkezdeki figürün köpeğe üzüm salkımı uzatması, sahnenin solunda bulunan diğer küçük çocuğun elindeki yassı çingırağı çalmaya çalışması figürlerin bir oyun içinde oldukları izlenimini vermektedir. Stelde yer alan yazıttan anlaşıldığı kadarıyla bu iki çocuk, kardeşler. Aileleri tarafından böyle bir kompozisyonun tercih edilmesi de yaşamlarında beraber oynadıkları oyunlara öteki dünyada da devam ettikleri düşüncesiyle bağlantılı olabilir. Sahnenin en sağında, kompozisyonun dışında kalmış ve diğer iki figüre göre daha küçük işlenmiş erkek hizmetli de sadık hizmetlileri olarak onları uzaktan seyretmektedir.

Tüm bu veriler göz önünde bulundurulduğunda sahnedeki Herakles *Hermesinin*, eğitim çağındaki iki küçük kardeşin yaşamı sırasında gittiği *gymnasionun* koruyucu tanrısı yani Herakles *Aleksikakos epitheti*yle betimlendiğini önerebiliriz. Herakles *Hermeleri* genellikle yetişkin mezarlarında yer alırken, ilk kez bu stelde gördüğümüz üzere, bir çocuğun mezar stelinde betimlenmesi de önerimize destek sağlar. Ayrıca hem *Herme* hem de köpeğin küçük bir çocuğun mezar stelinde birlikte bulunması; rastlantısal olmaktan ziyade bilinçli olarak çocukların koruyucusu olarak sahneye yerleştirildiklerini düşündürmektedir. Çünkü sahnede çocuklarla beraber köpeğin varlığı onun hem oyuncu hem de koruyucu anlamını göstermektedir⁴⁰⁴.

Kat. 5'in (Lev. XVI)⁴⁰⁵ merkezinde yine Kat.1'deki (Lev. XII) gibi ayakta, cepheden betimlenen, sağ elindeki üzüm salkımını kendine doğru hamle yapan köpeğe uzatan, diğer elinde kuş tutan genç bir erkek vardır. Atalay, günümüzde, Anadolu'daki halkların inancında, küçük yaşta ölen çocukların birer cennet kuşu olduğuna inanıldığı

⁴⁰¹ E. Pfuhl 1905: a.g.m., s. 82.

⁴⁰² E. Phulf-H. Möbius 1977: a.g.e., s. 46.

⁴⁰³ Alfred Brückner, "Zum Grabstein des Metrodoros aus Chios", *AM*, XIII, 1888 Athen, s. 380.

⁴⁰⁴ E. Atalay 1990a, a.g.m., s. 287.

⁴⁰⁵ Atalay, figürün sol elinde bir kuş tuttuğunu söylerken; E. Phulf-H. Möbius ise bunun bir top ya da elma olduğunu ifade etmektedir. Karşılaştırma için bk. E. Atalay 1988: a.g.e., s. 15; E. Phulf-H. Möbius 1977: a.g.e., s. 198, Nr. 731. Atalay, Efes Müzesi'nde bulunan bu steli Doçentlik Tezi sırasında yakından inceleme fırsatı bulduğu için biz de buradaki figürü Atalay'ın önerdiği gibi kuş olarak değerlendireceğiz.

için mezar ikonografisindeki kuşların da bu düşünce yapısı içinde değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür⁴⁰⁶. Genellikle çocuk mezarlarında betimlenen kuşlar, ölünün ruhunun gökyüzüne yükselişinde ona eşlik eden ve yol gösteren hayvanlar olarak değerlendirilirken⁴⁰⁷, aynı zamanda onları günahlarından arındıran masumiyetlerinin de simgesi olarak ölüm ikonografisindeki yerini almıştır⁴⁰⁸. Homeros'un *Odyssea*'sında da ruhun bedenden kanatlanıp uçarak gittiği ifade edilmiştir⁴⁰⁹. Bu nedenle mezar stellerinde çocuklarla birlikte betimlenen kuş figürlerine rastlanılmaktadır. Kuş figürlü mezar stellerinin ilk örnekleriyle *Attika* ve çevresinde karşılaşılmıştır. Bunun güzel örneklerinden biri, dizleri üzerinde duran bir çocuğun, annesi olması muhtemel bir kadının elinde tuttuğu kuşa doğru uzanmaya çalışmış halde betimlendiği mezar stelidir⁴¹⁰.

Attik stellerde elinde kuş tutan çocuklar yukarıda söz edildiği gibi yaygındır. Bazen stellerde çocuk elinde kuş tutarken⁴¹¹, bazen de kuşu köpeğe doğru uzatırken tasvir edilmiştir⁴¹². Köpeğin bulunmadığı stellerde de figür elinde tuttuğu kuşla oynarken betimlenmiştir⁴¹³. Kuşlar aynı zamanda çocukların oynadığı ve farklı malzemelerden yapılan oyuncaklar olarak da düşünülmelidir. Serbest heykellerin yanında da kuşlara erken dönemlerden itibaren rastlanır. Bunun güzel örneklerinden biri Brauron'da bulunan ve İ.Ö. 4. yy.'a tarihlenen eserdir⁴¹⁴. Küçük kız çocuğu kucagında bir güvercin tutmaktadır. Aynı şekilde Dodona'dan bronz bir eserde de erkek çocuğu elinde tuttuğu güvercinle oynarken betimlenmiştir⁴¹⁵.

⁴⁰⁶ E. Atalay 1990a: a.g.m., s. 286.

⁴⁰⁷ Sandra Karlsson, *Emotions Carved in Stone? The Social Handling of Death As Expressed On Hellenistic Grave Stelai from Smyrna & Kyzikos*, Gothenburg 2014, s. 211.

⁴⁰⁸ A. Saraçoğlu 2005: a.g.m., s. 327.

⁴⁰⁹ *ψυχή δ' ἤύτ' ὄνειρος ἀποπταμένη πεπότηται*. Hom. *Od.* XI, 220.

⁴¹⁰ Christoph Walter Clairmont, *Classical Attic Tombstones*, Vol. I, Kilchberg 1993, Nr. 1.610. Ayrıca Keramaikos Müzesi'nde bulunan başka bir stel üzerinde, sandalyeye oturan anne, kucagındaki bebeğe bakmakta ve geriye çektiği sağ elinde ise bir kuş tutmaktadır C. W. Clairmont 1993: *a.g.e.*, Nr. 1.660. Bazen de bunun tam tersi olarak çocuk elinde tuttuğu kuşu anneye doğru uzatmaktadır Alexander Conze, *Die Attischen Grabreliefs*, Band I, Berlin 1893, Taf. XXVIII.

⁴¹¹ C. W. Clairmont 1993: *a.g.e.*, Nr. 0.696.

⁴¹² C. W. Clairmont 1993: *a.g.e.*, Nr. 0.691, 0.693, 0.704, 0.846, 0.849, 0.940; A. Conze 1900: *a.g.e.*, s. 199, Taf. CLXXXIII Nr. 927, s. 204, Taf. CXC Nr. 956, s. 206, Taf. CXCII Nr. 963, s. 208, Taf. CXCIII Nr. 977, Taf. CXCIV Nr. 978, Alexander Conze, *Die Attischen Grabreliefs*, Band IV, Berlin 1911-1922, s. 47, Taf. CCCXI Nr. 1921.

⁴¹³ C. W. Clairmont 1993: *a.g.e.*, Nr. 0.690.

⁴¹⁴ Dorothy Burr Thompson, "A Dove for Dione", *Studies in Athenian Architecture Sculpture and Topography*, *Hesperia suppl.* Vol. XX, New Jersey 1982, s. 159 Plate 24a.

⁴¹⁵ D. B. Thompson 1982: a.g.m., s. 155-162 Plate 23-27.

Anadolu'da da *Attika* tipi kuşlu stellere rastlanır. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen⁴¹⁶ ve Beyazıt'ta bulunan stel bunun güzel örneklerindedir⁴¹⁷. Yukarıda bahsedildiği gibi köpeğe üzüm salkımı uzatma Anadolu menşeli bir çalışmayken; kuş ise daha çok *Attika* kökenlidir. Kat. 5'te (Lev. XVI) hem üzüm hem de kuş figürünün yer alması bu stelin hem *Attika* hem Anadolulu özellikler taşıdığını kanıtlar.

Sahnenin solundaki *Hermenin*, kısa yan kollardan itibaren üst kısmı maalesef korunamamıştır. Yüksek kaide üzerinde yükselen *Hermenin* belirgin *phallosu* ve sütuna inen aslan postunun bulunmayışı *Hermenin*, Hermes'e ait olduğunu işaret etmektedir. Kat. 1'deki (Lev. XII) stel ile benzer bir ikonografi burada da karşımıza çıkar. Bu stelde *Hermenin* betimlenmesi, ölen genç erkeğin *gymnasion*la olan bağına akla getirmektedir. Köpeğe üzüm salkımı uzatılması ve kuş betiminin genellikle çocuklara ait mezar ikonografisinde karşımıza çıkması mezar sahibinin de *gymnasion* öğrencisi olan bir genç olduğu önerimizi destekler niteliktedir.

*Gymnasion*la ilişkili olduğunu düşündüğümüz bir diğer stel Kat. 2'dir (Lev. XIII). Ephesos'ta bulunan Kat. 2'nin (Lev. XIII) merkezinde ayakta, cepheden betimlenen *himation*lu erkek figürü vardır. Sağ *antada* betimlenen hizmetçi figürü çok tahrip olduğu için tanımlamak güçtür. Kat. 5'e (Lev. XVI) benzer bir kompozisyonla burada da karşılaşılır. Ayaktaki figüre doğru hamle yapan köpek, sahenin solunda *Herme* kaidesi önünde yer alır. Erkek figürü de çok tahrip olduğu için köpeğe doğru bakıp bakmadığı, ona üzüm salkımı ya da başka bir nesne uzatıp uzatmadığı hususunda yorum yapamıyoruz. Bununla birlikte sahnede Kat. 5'ten (Lev. XVI) farklı olarak hizmetli figürü, ağaç ve bu ağaca sarılı yılan betimi bulunur.

Figürlerin üzerinde durduğu profilli kaide üzerinde elips şeklinde iki kap ve aralarında kalkan motifi yer alır. Kalkan figürü genellikle dekoratif, *apotropaik* ya da kahramanlık sembolü olarak karşımıza çıkar⁴¹⁸. Kalkanın iki yanında bulunan kaplar ise oldukça üniktir ve Ephesos mezar stellerinde ilk kez böyle bir süsleme ile

⁴¹⁶ Müze Env. No: 5000T.

⁴¹⁷ N. Fıratlı 1964: *a.g.e.*, Plance XXXIII, Nr. 117; N. Fıratlı 1965: *a.g.m.*, Lev. XIII Fig. 25; Christoph Walter Clairmont, "The grave-reliefs from Byzantium", *BCH*, 91/2, 1967, s. 466, Nr. 117; E. Phulf-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 37, Taf. 23 Nr. 98; C. W. Clairmont 1993: *a.g.e.*, s. 212-13, Nr. 0.940; Fatma Bağdatlı, *İ.Ö. 3. yy'da Batı Anadolu ve Adalarda Heykeltıraşlık Faaliyetleri*, (Basılmamış Doktora Tezi) Konya 2009, s. 57-59, Lev. 2, Kat. No. 2.

⁴¹⁸ Elif Uğurlu, *Lykia Bölgesi Ölü Gömme Adetlerine Genel Bir Bakış*, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Eskişehir 2000, c. 1, s. 2, s. 367.

karşılaşılmaktadır. *Hermeli* stelde yer alan bu dekorasyonun rastlantısal olarak betimlenmesi pek makul değildir ve bir anlamı olmalıdır diye düşünüyoruz.

Bu bağlamda sahnedeki kapların bulunma amacına ilişkin başka örneklerle konuyu tartışmak yerinde olacaktır. *Agon*larda kazanan sporculara ödül olarak içinde zeytinyağı bulunan *amphoralar* verildiği bilinmektedir⁴¹⁹. Atina Ulusal Müzesi'nde bulunan ve *epheblerin* taçlandırılmasını konu alan mezar stelinde⁴²⁰ betimlenen *amphorayı* buna örnek gösterebiliriz⁴²¹. Çalışma kapsamında değerlendirilen ve sahnedeki figürlerin sporcu oldukları düşünülen Kat. 12 (Lev. XXIII) ve 29'da (Lev. XL) da *amphora* betimlenmiştir. Yine Alabanda'dan sporcuya ait bir lahitte *amphora* yer alır⁴²². Kat. 29 (Lev. XL) dışındaki tüm örneklerde sahnede *amphorayla* birlikte yine zafer kazanan sporculara sunulan palmiye dalı da bulunur. Bu stellerdeki *amphoraları*, sporcuların kazandığı ödüller ya da antrenmanlarda kullandıkları yağ kapları olarak düşünmek gerekir. Kat. 2 (Lev. XIII) Ephesos stelinde ise *amphora* yerine farklı bir kap formunun tercih edilmesi ve palmiye dalının bulunmaması, bu kapların ödül olmadığını ve daha farklı bir amaçla burada betimlendiğini işaret etmektedir.

Genellikle zafer kazanan sporcuların mezar anıtlarında, başarılarını simgeleyen motifler bulunur. Bunun güzel örneklerinden biri Patara'da bulunmuş ve şu an Antalya Müzesi'nde sergilenen *Şampiyon Lahdi*'dir⁴²³. Lahit üzerinde "*Lucius Septimius Theronides*" adlı sporcunun katıldığı *agonların* adları ve bu *agonlarda* gösterdiği başarılar sepet biçimli ödüller üzerinde yazmaktadır⁴²⁴. Bununla birlikte bizim stelimizde yer alan kapları bir zafer ödülü olarak anlamlandırmak pek makul gelmemektedir. Öncelikle çalışmamızda değerlendirdiğimiz ve sporculara ait stellerde genellikle galibiyet ödülü olarak sahnede palmiye dalı bulunmaktadır. Fakat Kat. 2'de (Lev. XIII) ne palmiye dalı bulunmakta ne de yazıtında mezar sahibinin bir zaferinden ve *demosun* onurlandırmasından söz edilmektedir.

⁴¹⁹ Ödül olarak sunulduğu bilinen en eski *amphora* İ.Ö. 560 yılına tarihlenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Michael F. Lehner, *Die Agonistik im Ephesos der römischen Kaiserzeits*, München 2004, s. 15 dn. 36.

⁴²⁰ Env. No. 1468.

⁴²¹ Z. Newby 2005: *a.g.e.*, s. 173, Fig. 6. 2.

⁴²² 2012 yılı Alabanda kazılarında ortaya çıkarılan lahit, henüz yayınlanmamış olup, Doç. Dr. S. Ateşlier tarafından yayına hazırlanmaktadır. Kendisi bizi sözlü olarak bilgilendirdiği için burada bir kez daha teşekkür etmek isteriz.

⁴²³ Env. No. 51.31.2000.

⁴²⁴ Süleyman Bulut, "*Patara 2000*", *KST*, XXIII/1 (içinde), Ankara 2001, s. 402; Havva Işık-İşkan, "Ein Siegersargophag aus Patara", *Asia Minor Studien*, Band 44, Bonn 2002, Taf. 37-39 Nr. 1-7.

Son olarak, sözü edilen bu kapları *urne* olarak düşünebilir miyiz? Hellenistik Dönem'e tarihlenen bazı mezar stellerinde yüksekçe podest üzerinde *urnelere* rastlanılmıştır⁴²⁵. Smyrna'da bulunan bir stelde yer alan *urne* bizim örneğimiz gibi elips şeklinde olmayıp daha ovoid bir forma sahiptir ve konik kapaklıdır. Sahnede, *urnenin* betimlendiği bir diğer örnek ise Ashmolean Müzesi'nde sergilenen stelde karşımıza çıkar⁴²⁶. Bu stelin merkezinde zafer kazanmış ve *demos* tarafından onurlandırılan gencin arkasında yüksekçe bir paye ve bu payenin üzerinde kendisine ait bir *urne* görülür⁴²⁷. Verdiğimiz bu örneklerde, sahnede yalnızca bir adet *urne* betimlenmiştir. Fakat Kat. 2'deki (Lev. XIII) kapların sayısının birden fazla oluşu bu savımızı da desteksiz bırakmıştır.

Yaptığımız bu değerlendirmeler ışığında buradaki kap formunun ne anlama geldiğine dair maalesef kesin bir yorum getiremiyoruz. Sahnedeki ikonografiye yönelik ise figürün uzun *himationu* ve *Herme*, ölen gencin yaşamı sırasında gittiği *gymnasiona* dair bir işaret olduğunu önerebiliriz.

Kat. 6'daki (Lev. XVII) stelde de Kat. 2'deki (Lev. XIII) figüre benzer bir betimleme bulunur. Sahnenin merkezindeki mezar sahibi genç; ayakta, gövde cepheden, baş hafif kendi sağına dönük, *himationlu* olarak betimlenmiştir. Sağ *anta* duvarının yanında cepheden betimlenmiş, kısa kollu, dize kadar kısa *Ion khitonu* giyimli hizmetçi figürü yer alır. Duruş pozisyonu efendisiyle paralellik gösterir. Hizmetlinin arkasında aşağıdan yukarı daralan, uzun, dikdörtgen bir paye vardır. Payenin kare formlu başlığı üzerinde sakallı *Arkaistik* bir *Hermes* yükselir. *Hermenin* sütun kaidesine yakın bir yerde adak olarak sunulmuş iki adet rulo ve bir kâse betimlenmiştir.

Çalışmamız kapsamındaki 7 stelde sahne düzenlenmesi içinde ağaca yer verilmiştir⁴²⁸. Bu stelde de sahnenin solunda bulunan bir ağaç ve ağaca dolanmış yılan bulunur. Ağaç ve yılan ile pek çok örnekte karşılaştığımız için, bu betimlemeye ilişkin bilgiler vererek konuyu aydınlatmak yerinde olacaktır.

⁴²⁵ Athanasios Papadopoulos, "Επιτύμβιον ανάγλυφον, προς τιμήν του Συμυρναίου Ιατρού Αρτεμόνου", *BCH*, 2, 1878, s. 489 vd.; E. Pfuhl 1905: a.g.m., Nr. 28 Abb. 10.

⁴²⁶ Müze Env. No: 1947, 271.

⁴²⁷ P. Zanker 1994: a.g.m., s. 221.

⁴²⁸ Kat. 1, Kat. 2, Kat. 4, Kat. 6, Kat. 7, Kat. 23, Kat. 34.

Kuru ya da çıplak olarak betimlenen ağaçlar, Anadolu'nun Hellenistik Dönem öncesi mezar süslemelerinde de kullanılmıştır⁴²⁹. Örneğin İ.Ö. 500-490 yıllarına tarihlenen *Polyksena* Lahdi'nde de böyle bir ağaç betimi bulunur. Söz konusu lahdin kısa yüzünde *Hekabe*, kuru bir ağaç altında kurban edilen kızı *Polyksena* için yas tutmaktadır⁴³⁰. Bir diğer örneğimiz ise *Trysa* mezar kabartmasıdır. Bu mezarda da işlenen savaş sahnesinde olayın açık alanda geçtiği belirtilmek için sahnede ağaçlara yer verilmiştir⁴³¹. Arkaik ve Klasik Dönem mezar süslemelerinde kullanılan ağaçlar genellikle kalın gövdeli ve yapraksızken; Hellenistik Dönem'de özellikle İ.Ö. 2. yy.'da ağaç süslemeleri daha dolgun ve plastik işlenmeye başlanmıştır. Örneğin *Bergama Zeus Altarı*'nın iç süslemesini oluşturan *Telephos Frizi*'nin kuzey duvarında görülen dallı ve yapraklı ağaç süslemesi bu dönemin güzel örneklerini oluşturur. Sahnede, aslan postunu lobutuna asan Herakles'in arkasında oldukça ihtişamlı bir ağaç görülmektedir. Ağacın dolgun ve etli yaprakları dönemin barok stiline uygun olarak işlenmiştir⁴³².

Pfuhl, mezar stellerindeki ağaçların defne, zeytin, selvi, incir gibi çok çeşitli olduğunu ve bu seçimlerde genel bir kuralın bulunmadığını ifade eder. Ayrıca sahne düzenlenmesinde görülen bu motifin günümüz mezarlıklarından çok farklı olmadığını ve şimdi de bu alanların çiçek ve ağaçlarla süslenmiş olduğunu ekler. Pfuhl'a göre sözü edilen ağaçlar özellikle aristokratların mezarlarında görülür⁴³³.

Ağaçlar gibi yılan da ölüm olgusunun *kitonik* sembollerinden olup mezar ikonografisinde sıklıkla kullanılır. Çalışmamızda 14 stelde yılan betimi tespit edilmiştir⁴³⁴ ve bu yılanlar genellikle mezar sahibi olduğunu düşündüğümüz figüre doğru hamle yapmak üzere tasvir edilmiştir. Bilindiği gibi mitolojiye göre yılan, sağlık tanrısı Asklepios ile özdeştir ve onun atribütleri arasında yer alır. Günümüzde de hâlâ tıbbın sembolü olarak asaya sarılı iki yılan betimi kullanılır. Sözü edilen bu iki yılan motiflerinden biri yaşamı diğeri ise ölümü simgeler⁴³⁵. Yılanlar da tıpkı Dionysos'un sonbaharda dökülen; ilkbaharda yeşeren asma yaprakları gibi yeniden

⁴²⁹ S. Karlsson 2014, *a.g.e.*, s.174.

⁴³⁰ Figen Çevirici, *Polyksena Lahti*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir 2006, Lev. 9 b.

⁴³¹ Wolfgang Oberleitner, *Das Heroon von Trysa Ein Lykisches Fürstengrab des 4. Jahrhunderts v. Chr.*, 1994 Mainz am Rhein, s. 49, Abb. 99a-c.

⁴³² Hermann Winnefeld, "Die Friese Des Grossen Altars", *AvP*, Band III, 2, Berlin 1910, Taf. XXXI; Huberta Heres, "Der Telephosfries", *Der Pergamon Altar*, Mainz 2004, s. 64 Abb. 54 ve s. 68, Abb. 3.

⁴³³ E. Pfuhl 1905: a.g.m., s. 93.

⁴³⁴ Kat. 1-2, 4, 6-7, 23, 34.

⁴³⁵ Kemalettin Özden, *Tıp, Tarih, Mitoloji*, Ankara 2003, s. 53-55

dirilmenin simgesidir⁴³⁶. Mevsimsel olarak deri değiştiren yılanın yeniden doğumu temsil etmesi mezar ikonografisinde yer etmesine neden olmuştur.

Antik Çağ'da bazı hastalar şifa bulmak için Asklepios'a gider ve orada zehri alınmış yılanlar tarafından ısırılır ve bu şekilde sağlık bulmaya çalışırlardı. Kythnos menşeli, Atina Ulusal Müzesi'nde sergilenen⁴³⁷, İ.Ö. 4. yy.'ın ilk yarısına tarihlenen bir adak stelinde ayakta duran bir hekim, hastasını tedavi ederken, sahnenin geri planında ise başka bir hasta yatakta uzanmaktadır ve bu figürün üzerindeki yılan onu boynundan ısırılmaktadır. Hiç kuşkusuz buradaki yılan Asklepios'un *epifanisi* olup hastaya şifa vermektedir⁴³⁸. Bu şekilde hastalıklarına şifa arayan vatandaşlar bazen de tanrı için Asklepiyon'lara adak ya da kurban sunusunda bulunabilirdi⁴³⁹.

Yılan betimi, kompozisyona göre sahnenin farklı yerlerinde işlenebilirdi. Bizim alışmamızda genellikle ağaca dolanmış olarak betimlendiği gibi bazen de aynı sahne içinde hem ağaca hem de *Hermeye* dolandığı da görülür⁴⁴⁰. *Symposion* sahneli kompozisyonlarda *klineye* uzanan ölünün üzerinde görüldüğü örnekler de vardır⁴⁴¹.

Antik Çağ'da hastalıklara şifa olan, ölüm ve yaşam arasındaki tezdadı simgeleyen ve mezar bekçiliği yapan yılan, Hıristiyanlıkta kötü bir üne sahiptir. İslam'da, Âdem ve Havva'nın cennetten kovulması şeytanla ilişkilendirilirken; Mukaddes Kitap'ta ise yasak meyveyi Havva'ya sunan ve insanların atasını cennetten kovduran olarak bilinir. Gotik sanatın doğudaki önemli temsilcilerinden Dürer'in, Âdem ile Havva'nın cennetten kovuluşunu işlediği gravür, konuya uygun örnek olarak burada anılmaya deęerlidir⁴⁴². Gravürde, tıpkı incelenen stellerde olduğu gibi ağaca sarılı bir yılan görülür. Önünde ise Âdem ile Havva betimlenmiştir. Havva'ya doğru uzanan yılanın ağzında yasak meyvesi vardır. Havva da yılanın ağzından bu meyveyi almaya çalışırken gösterilmiştir. Âdem ise elini Havva'ya doğru uzatarak ona engel olmaya çalışır. Havva'nın yılanın ağzından meyveyi almaya çalıştığı betimleme ile Kat. 34'teki (Lev. XLV) yılanı besleyen sporcu tasviri biçem olarak oldukça benzerdir.

⁴³⁶ A. Saraçoğlu 2005: a.g.m., s. 323.

⁴³⁷ Env. No: 1387.

⁴³⁸ Julius Ziehen, "Studien zu den Asklepiosreliefs", *AM*, XVII, 1892 Athen, s. 246 vd. Taf. XI; Ulrich Hausmann, *Griechische Weihreliefs*, 1960 Berlin, s. 19 Abb. 8.

⁴³⁹ Nikolaos Kaltsas, *Sculpture in the National Archaeological Museum, Athens*, Los Angeles 2002, s. 210 Fig. 426.

⁴⁴⁰ Kat. 34.

⁴⁴¹ E. Phulf-H. Möbius 1979: a.g.e., Taf. 270 Nr. 1883.

⁴⁴² John Berger, "Dürer", *Taschen*, Köln 2004, s. 28; Ernst Hans Gombrich, *Sanatın Öyküsü*, İstanbul 2007 s. 348 Res. 233.

Buraya kadar özetlemeye çalıştığımız ağaç ve yılan betimlemeleri başka bir araştırma konusunu oluşturduğu için daha fazla örnek ve açıklamaya yer vermeden yeniden Kat. 6'ya (Lev. XVII) dönmek istiyoruz. Sahnenin merkezindeki erkeğin giydiği *himation*, onun toplumdaki yerini belirten bir sembol olarak kullanılmaktadır. Buna göre sahnedeki ağaç betimi ve figürün *himationunu* giyiş biçimi onun aristokrat bir vatandaş olduğunu gösterir. *Hermenin* önündeki rulolar da ayrıca bunu destekler.

Kat. 6'nın (Lev. XVII) biçem olarak yakın örneğine Kyme stelinde rastlarız⁴⁴³. Bu stel Bağdatlı-Çam tarafından detaylı olarak çalışılmıştır. Sözü edilen araştırmacı, stel sahibi *himatonlu* genci, elindeki rulolardan ve hizmetlisi tarafından taşınan *strigilisten* yola çıkarak ölen kişinin *gymnasion* eğitimi almış bir aristokrat olduğunu ifade etmiştir. Biz de Kat. 6'daki (Lev. XVII) bu kişinin aynı şekilde *gymnasion* eğitimi almış bir aristokrat olduğunu ve *Hermenin* de buna işaret ettiğini düşünüyoruz. *Hermenin* kaidesine adak olarak sunulan rulolar da mezar sahibinin genç yaşta olduğunu ve eğitimini henüz tamamlayamadan öldüğünü düşündürmektedir. *Himationun*, vücudu bu şekilde sarması genellikle sporcu figürlerinde erken Hellenistik Dönem'den itibaren bilinir. Arkaik ve Klasik Dönem'de sporcular çıplak betimlenirken; Hellenistik Dönem ile birlikte artık *himationa* sarılı olarak tasvir edilir⁴⁴⁴.

Çalışmamızda, *himationuna* Kat. 6'daki (Lev. XVII) figür gibi sarınmış ve *gymnasionla* ilişkili olduğunu düşündüğümüz 5 stel daha vardır⁴⁴⁵. Öncelikle Kat. 6'daki (Lev. XVII) figürün neredeyse aynı betimine Kat. 7'deki (Lev. XVIII) figürde rastlarız. Metropolis'te bulunan stelin tek sahneli kabartmasında, merkezde, ayakta betimlenmiş ve *himationuna* sarınmış bir genç bulunur.

Önceki bölümlerde *gymnasionun* salt spor amaçlı kullanılmadığını aynı zamanda sanat, bilim ve felsefe eğitiminin de verildiğinden söz etmiştik. Bu sahnede bulunan sol *anta* duvarına bitişik durumdaki *kithara* da mezar sahibi gencin *gymnasionda* müzik eğitimi aldığına işaret eder. Sağ *antaya* bitişik durumdaki maalesef kol ve baş kısmı korunamayan *Herme* de ayrıca sahnenin ve sahnedeki gencin *gymnasionla* ilişkili olduğuna kanıttır. Aybek de çalışmasında incelediği bu steli sahnedeki *Hermeden* yola

⁴⁴³ Fatma Bağdatlı-Çam, *Kyme Nekropolünden Figürlü Bir Mezar Steli*, Olba, XX, Mersin 2012, s. 170.

⁴⁴⁴ P. Zanker 1994: a.g.m., s. 220.

⁴⁴⁵ Kat. 7, Kat. 12, Kat. 25, Kat. 27, Kat. 28.

çıkarak *gymnasion*la ilişkilendirmiştir⁴⁴⁶. Schmidt, mezar stellerinde *kithara* bulunmasını ölen kişinin sanatla olan ilişkisi içinde değerlendirir⁴⁴⁷. Smyrna'da bulunmuş ve şu an Leiden Rijksmuseum'da⁴⁴⁸ sergilenen stelde bizim örneğimizle yakın benzerlik içindedir. Smyrna örneğinde, sahnede *khiton* üzerine *himation*lu genç *Dioskorides* tipinde betimlenmiştir. Sahnede yüksek bir paye üzerinde *kithara* bulunur⁴⁴⁹.

Antik Yunan'da müzik eğitimi ve müziğin önemi hakkında İ.S. 2. yy.'da yaşamış tarihçi Polybios'un aktardığı bilgiler dikkate değerdir. Polybios⁴⁵⁰, misafirperverlikleri ve sadakatleri ile bilinen Arkadia halkının erdemlerini ve kültürel zenginliklerini küçük yaşta almak zorunda oldukları müzik eğitimleri ile ilişkilendirmiştir. Arkadialı gençlerin çocukluklarından itibaren kendi kentlerinin kahramanları ve tanrıları için geleneklere sadık kalarak *hymnos*⁴⁵¹ ve *paian*⁴⁵² söylemeye alıştırdıklarını, daha sonra Philoksenos'un ve Timotheos'un şarkılarını öğrendiklerini ve düzenli olarak yapılan *Dionysia* festivallerinde tiyatrolarda *aulos* eşliğinde dans ettiklerini anlatmaktadır. Ayrıca son olarak Polybios, Kuzey Arkadia'da yaşayan ve oldukça tehlikeli bir millet olan Kynaithalıların ıskenceyi, eğitime önem vermemiş ve ruhlarını müzikle beslememiş olmalarına bağlayarak antik dönemde müziğin önemine vurgu yapar.

⁴⁴⁶ S. Aybek 2004: *a.g.e.*, s. 322-323, Lev. XCIV Kat. Nr. 233; S. Aybek 2009: *a.g.e.*, s. 112-113, Lev. 56 Kat. Nr. 233.

⁴⁴⁷ Stephan Schmidt, *Hellenistische Grabreliefs: typologische und chronologische Beobachtungen*, Köln-Wien 1991, s. 138.

⁴⁴⁸ Müze Env. No: I/92/7.1.

⁴⁴⁹ S. Schmidt 1991: *a.g.e.*, s. 138, Abb. 29.

⁴⁵⁰ Pol. IV, 20-21. *ἐπειδὴ δὲ κοινῆ τὸ τῶν Ἀρκάδων ἔθνος ἔχει τινὰ παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλήσιν ἐπ' ἀρετῆ φήμην, οὐ μόνον διὰ τὴν ἐν τοῖς ἡθεσι καὶ βίοις φιλοξενίαν καὶ φιλανθρωπίαν, μάλιστα δὲ διὰ τὴν εἰς τὸ θεῖον εὐσέβειαν, ἄξιον βραχὺ διαπορῆσαι περὶ τῆς Κυναιθέων ἀγριότητος, πῶς ὄντες ὁμολογουμένως Ἀρκάδες τοσοῦτο κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς διήνεγκαν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὁμότητι καὶ παρανομίᾳ. δοκοῦσι δὲ μοι, διότι τὰ καλῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπινενομημένα καὶ φυσικῶς συντεθεωρημένα περὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀρκαδίαν, ταῦτα δὴ πρῶτοι καὶ μόνοι τῶν Ἀρκάδων ἐγκατέλιπον. μουσικὴν γάρ, τὴν γ' ἀληθῶς μουσικὴν, πᾶσι μὲν ἀνθρώποις ὄφελος ἀσκεῖν, Ἀρκάσι δὲ καὶ ἀναγκαῖον. οὐ γὰρ ἡγήτεον μουσικὴν, ὡς Ἐφορός φησιν ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ὅλης πραγματείας, οὐδαμῶς ἀρμόζοντα λόγον αὐτῷ ρίψας, ἐπ' ἀπάτη καὶ γοητεία παρεισῆχθαι τοῖς ἀνθρώποις, οὐδὲ τοὺς παλαιοὺς Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων αὐλὸν καὶ ῥυθμὸν εἰς τὸν πόλεμον ἀντὶ σάλπιγγος εἰκὴ νομιστέον εἰσαγαγεῖν, οὐδὲ τοὺς πρῶτους Ἀρκάδων εἰς τὴν ὅλην πολιτείαν τὴν μουσικὴν παραλαβεῖν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε μὴ μόνον παισὶν οὖσιν, ἀλλὰ καὶ νεανίσκοις γενομένοις ἕως τριάκοντ' ἐτῶν κατ' ἀνάγκην σύντροφον ποιεῖν αὐτήν, τᾶλλα τοῖς βίοις ὄντας αὐστηροτάτους...*

⁴⁵¹ Bir tanrıyı övmek, ona yakarmak için söylenen şarkı ya da ilahi. D. Sacks 2005: *a.g.e.*, s. 195.

⁴⁵² Koruyla birlikte söylenilen ve genellikle ilahi tarza yakın lirik şiir türü. D. Sacks 2005: *a.g.e.*, s. 195.

Aristokratlara özgü olan müzik eğitimi, *gymnasion*lardaki müzik hocaları tarafından verilirdi. Bununla ilgili vazo resimlerinden yola çıkarak *gymnasion*larındaki müzik eğitiminin önemi anlaşılır⁴⁵³.

*Himation*una sarınmış figürlü diğer stel ise Rhodos buluntusu olan Kat. 28'dir (Lev. XXXIX). Sahnedeki mezar sahibi genç, *himation*una sarınmış, *Herme* önünde ona saygı duruşunda bulunur. Buradaki figürün de *himation*una sarınmış şekli itibariyle sporcu olduğunu önerebiliriz. Bu sporcunun yanındaki çıplak hizmetlinin elinde tuttuğu, efendisine ait olduğunu düşündüğümüz ve *palaestra* ile ilişkili⁴⁵⁴, *aryballos* olması muhtemel obje de önerimizi destekler. Patara'da bulunmuş *terrakotta* figürün üzerinde buna benzer bir sahne canlandırılmıştır⁴⁵⁵. *Khlamisli* bir sporcu, kendi boyundaki *Hermenin* yanında durmaktadır. Sağ kolunu *Hermenin* yanında aşağı doğru serbest bırakmış; giysinin altında kalan sol kolunu ise dirsekten bükerek bizim figürümüzde olduğu gibi göğüs üzerinde tutmuştur. Kat. 28'den (Lev. XXXIX) farklı olarak buradaki *Herme* sakallı *Arkaistik* tiptedir. Işın, incelediği bu *terrakotta* figüründeki erkek için, “genç ve dinamik görüntüsü onun *gymnasionda* onurlandırılmış olduğunu gösterir” ifadesini kullanmıştır. Işın, hipotezindeki haklılığını söz konusu figürünle birlikte aynı kontekst içinde bulunan demir ve bronz *strigilis*lerle de desteklemiştir⁴⁵⁶.

Kat. 28'deki (Lev. XXXIX) hizmetli figürünün, sahibine ait *aryballosu* tuttuğunu ifade etmiştik. Klasik Dönem mezar stellerinde de efendisine ait spor malzemesini taşıyan hizmetli figürleri betimlenmiştir. Atina Ulusal Müzesi'ndeki *Aristion Steli* bunun örneklerinden biridir⁴⁵⁷. Bir diğer örnek ise Salamis'te bulunan ve şimdi Metropolitan Müzesi'nde sergilenen⁴⁵⁸ *Sostratos*'un mezar stelidir. Bu stelde de

⁴⁵³ Douris'in İ.Ö. 480'a tarihlenen *kylix*inde *gymnasion*daki müzik derslerinin temsili bir betimlemesi görülmektedir. Sahnenin *gymnasionda* geçtiğine dair kanıtlar, duvarda asılı müzik aletlerinden de anlaşılmaktadır. Sedef Çokay-Kepçe, “Antik Yunan Vazo Resimlerinde Müzik Aletleri”, *Klasik Filoloji Seminerleri III*, İstanbul 2006, s. 35 Res. 29. Douris'in *kylix*i dışında bir örnek daha bulunmaktadır. Bu vazo resmi ise Agrigento'ya aittir. Vazoda öğrencilerine *aulos* eğitimi veren bir müzik hocaları bulunmaktadır. Müzik hocalarının karşısında sandalyeye oturmuş *aulos* çalan figür, arkasında ise ayakta betimlenmiş ve muhtemelen sırasını bekleyen başka bir genç görülmektedir. Bu vazo resmi için bk. M. Andronicos, “The Role of Athletics in the Education of the Young”, *Athletics in Ancient Greece*, 1977 Athens, s. Fig. 15; S. Çokay-Kepçe 2006: a.g.m., s. 35 Res. 30.

⁴⁵⁴ E. Phulf-H. Möbius 1977: a.g.e., s. 92, Taf. 36 Nr. 163.

⁴⁵⁵ G. Işın 2007: a.g.e., s. 55, K 27 Res. 32.

⁴⁵⁶ G. Işın 2007: a.g.e., s. 57.

⁴⁵⁷ A. Conze 1900: a.g.e., s. 221, CCVII Nr. 1035.

⁴⁵⁸ Müze Env. No: 8. 258. 41.

Sostratos elinde *strigilis* tutarken, yanındaki hizmetlisi de sağ elinde, içinde zeytinyağı olması muhtemel bir *aryballosu* efendisi için hazır bulundurmaktadır⁴⁵⁹.

Gymnasion ve *palaestra*yla ilişkili olduğunu düşündüğümüz benzer figür tiplerinden biri de Kat. 27'dir (Lev. XXXVIII). Smyrna kökenli bu stelin merkezinde *himationuna* sarınmış bir erkek ve her iki yanında birer tane olmak üzere iki hizmetli bulunur. Sahnenin sağ üst köşesinde, geniş bir paye üzerinde Herakles *Hermesi* yer alır.

Sahnedeki bu figür tipinin *gymnasionla* ilişkili bir aristokrat olduğunu önerebiliriz. Zanker, duruş ve mantoya sarınışın; erken dönemlerden tanınan filozofların tipinin bozularak uyarlanması olarak yorumlamıştır⁴⁶⁰. Ayrıca bu betimleme anlayışı, toplumdaki sosyal statünün göstergesi olarak kullanılmaktadır. Hannestad, Hellenistik Dönem Delos mezar stelleri üzerindeki *himationlu* erkek figürlerini değerlendirmiş ve bu tipteki kişilerin salt *boule* ya da *ekklesia*⁴⁶¹ ile bağlantılı olamayacağını; ancak eğitilmiş, *gymnasionla* bağlantısı olan genç yaştaki erkekler için de tercih edildiğini ileri sürmüştür⁴⁶². Zira burada olduğu gibi Herakles *Hermeli* stellerde yer alan figür çıplaksa *palaestra* ödüllendirilen bir sporcu ya da buradaki gibi *himationuna* sarınmış mağrur duruşlu ise *gymnasionda* eğitim görmüş bir aristokrat olarak da tanımlanabilir.

Süleymaniye'de bulunan Kat. 25'te (Lev. XXXVI) de Kat. 27 (Lev. XXXVIII) ile benzer figür tipi karşımıza çıkar. Sahnenin merkezinde *himationuna* sarınmış *Dioskorides* tipinde bir erkek cepheden betimlenmiştir. Kendi sağında silindirik formlu, altara benzeyen kaide üzerinde sakalsız *Herme* ve sahenin sağ *anta* duvarına bitişik durumda alt yarısı korunamamış hizmetli yer alır. Buradaki figürün *gymnasionla* bağı kurabileceğimiz bir nesne bulunmamaktadır. Fakat figürün sıkı sıkıya sarındığı *himationdan* yola çıkarak ve Hannestad'ın önerisine dayanarak bu kişinin *gymnasion* eğitimi almış aristokrat bir vatandaş olduğunu ve yanındaki *Hermenin* de buna işaret ettiğini önerebiliriz.

Kat. 18 (Lev. XXIX), Kat. 19 (Lev. XXX) ve Kat. 20'yi (Lev. XXXI) beraber değerlendirmek gerekir. Bu stellerin Delos'ta bulunması ve ikonografilerinin benzer olması önemlidir. Üç stelin de merkezindeki figür, yanında bulunan *Hermenin* kısa yan

⁴⁵⁹ C. W. Clairmont 1993: *a.g.e.*, s. 453-454 Nr. 1. 825.

⁴⁶⁰ P. Zanker 1994: *a.g.m.*, s. 216-218.

⁴⁶¹ Yunan meclisi ya da üyesine verilen ad. D. Sacks 2005: *a.g.e.*, s. 54.

⁴⁶² L. Hannestad, "Death on Delos: Conventions in an International Context", *Conventional Values of the Hellenistic Greeks*, Aarhus 1997, s. 292, Plate.19 ve 23.

koluna elini atmıştır. Bu şekilde *Hermeye* dayanan figür tipleri çalışmamız içinde birçok stelde karşımıza çıkarken⁴⁶³, Paros'ta bulunmuş ve bir aristokrata ait lahit üzerinde de bu tipte bir kompozisyon işlenmiştir⁴⁶⁴.

Kat. 19'u (Lev. XXX), Kat. 18 (Lev. XXIX) ve Kat. 20'den (Lev. XXXI) ayıran önemli özellik figürün sol elinde tuttuğu rulodur. Bu yönüyle değerlendirildiğinde Kat. 19'da (Lev. XXX) görülen *Hermenin* varlığı, mezar sahibinin *gymnasion*la olan ilişkisine işaret eder.

Bu üç stel arasındaki büyük benzerlik, özellikle Kat. 19 (Lev. XXX) ve 20'nin (Lev. XXXI) aynı atölyeye ait olduğunu hatta biraz daha cesur bir deyişle aynı usta tarafından yapılmış olabileceğini akla getirir. Bu bağlamda Kat. 19'daki (Lev. XXX) figürün *gymnasion*la bağlantısından söz ederken, Kat. 18 (Lev. XXIX) ve Kat. 20'yi (Lev. XXXI) de bu anlayış içinde değerlendirmeliyiz. Bu noktada Couilloud'un, Delos ölü gömme ritüelleri üzerine yaptığı araştırması da önerimize destek sağlar. Couilloud, gençlerin genellikle iyi eğitim almış olmalarını ve entelektüelliklerini vurgulamak için *Herme* ile betimlendiklerini belirtmiştir⁴⁶⁵. Ayrıca Schmaltz da, Kat. 20'deki (Lev. XXXI) *Hermenin* sakalsız oluşundan yola çıkarak figürün *palaestra*yla ilişkili bir *epheb* olarak değerlendirilmesi gerektiğini önermiştir⁴⁶⁶. Schmaltz'ın, sakalsız genç görünümü *Hermelerin palaestra-epheb* ilişkisi içinde değerlendirilmesine yönelik önerisine biz de katılıyoruz. Schmaltz'ın sahnedeki genci *epheb* olarak tanımlamasına katılmakla birlikte, düşüncemize göre, çıkış noktasının sadece "sakalsız *Herme*" oluşu çok da doğru bir öneri değildir. Çünkü bazı stellerde ve antik dönemin farklı sanat türlerinde de sakallı *Hermelerin* yanında bulunan *epheblere* rastlarız. Örneğin Porta Marina Hamam mozaiğinde bir Yunan *gymnasionu* canlandırılmıştır. Mozaikte egzersiz yapan çıplak sporcular bulunur. Sahnenin merkezinde ve köşesinde birer tane olmak üzere iki adet sakallı *Herme* işlenmiştir. Newby'in sakallı *Hermeler* konusundaki yorumu oldukça etkilidir. Buradaki mekânın salt spor kompleksi olarak düşünülmemesi

⁴⁶³ Kat. 15-19, 21, 23.

⁴⁶⁴ Marie-Thérèse Couilloud "Reliefs funéraires des Cyclades de l'époque hellénistique à l'époque impériale", *BCH*, 98/1, 1974b, s. 450 Fig. 46.

⁴⁶⁵ Marie-Thérèse Couilloud, "Rituels funéraires à Délos et histoire égéenne", *Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux*, Lyon 21-25 janvier 1995, s. 64.

⁴⁶⁶ B. Schmaltz 1983: *a.g.e.*, s. 237.

gerektiği bu mekânlarda bilim ve felsefe gibi derslerin verildiği ve sakallı *Hermelerin* de filozof portrelerinden öykünülecek yapıldığı önerisine⁴⁶⁷ biz de katılıyoruz.

Delos'ta bulunmuş bir başka stel ise Kat.8'dir (Lev. XIX). Oldukça süslü üst yapıya sahip stelin bezeme alanı da kaliteli işçiliğe sahiptir. Sahnenin tamamını dolduran iki erkek figür betimlenmiştir. Solda, ayakta, cepheden betimlenmiş figür *khiton* üstüne *himation* giymiştir. Sahnedeki diğer figür ise kareye yakın bir kaide üzerinde oturmuştur ve *khiton* üzerine *himation* giymiştir. Sahnenin en gerisinde profilden betimlenmiş sakalsız *Herme* yer alır.

Stelde yazıt bulunmamaktadır. Fakat mezar sahibinin ayaktaki figür olduğunu söyleyebiliriz. Genellikle bu tipteki sahnelerde mezar sahibi ayakta betimlenir ve yanındakiyle tokalaşarak ona veda eder. Ayrıca Phulf, ölen kişinin çoğunlukla *Hermeye* yakın kişi olduğunu ifade etmiştir⁴⁶⁸. Bu steldeki *Hermenin* sakalsız oluşu ve mezar sahibi gencin *Herme* ile beraber betimlenmesi bu *Hermenin* *gymnasion/palaestra* ile bağlantılı olduğunu gösterir. Bu stele ilişkin Mercadé de kompozisyondaki sakalsız *Hermeden* yola çıkarak sahnenin *gymnasionla* bağlantılı olabileceğini önermiştir⁴⁶⁹.

Aristokratların mezar stellerinde, mezar sahibinin okur-yazar kimliğine vurgu yapan kitap/defter ruloları her zaman mezar sahibinin elinde bulunmamaktadır. Smyrna kökenli Kat. 40'taki (Lev. LI) stelde bunun örneğini görürüz. Stelin merkezinde, *khiton* üzerine *himationlu* ana figürün kendi solunda bir hizmetli vardır. Sözü edilen hizmetli efendisine ait olması muhtemel bir sandığın kapağını açarken tasvir edilmiştir. Zanker⁴⁷⁰, bu steldeki genç için: *Merhum, elini Herme üzerinde dinlendirirken, terbiyeli kişiliğini ve genç ölümünü göstermek ister gibidir. Sadece yetişkin erkekler entelektüel eğitimlerini, kitap ruloları ve yazılı tabletler ile vurgular. Sanatçılar ölen gencin çalışmalarındaki coşkuyu abartmaktan hiç çekinmezler, Bu sahnedeki hizmetli, içi kitap ruloları ile dolu sandığı efendisi için bu yüzden tutmaktadır* yorumunu yapmıştır.

Bu şekilde stellerdeki entelektüel görünümlü gençler yalnız Hellenistik Dönemde değil, Roma Dönemi mezar stellerinde de karşımıza çıkar. Atina Ulusal Müzesi'nde sergilenen stel, Kat. 40'daki (Lev. LI) kompozisyona biçem olarak

⁴⁶⁷ Z. Newby 2005: *a.g.e.*, s. 53; ayrıca Porta Marina Hamam Mozaïği için bk. aynı yerde Z. Newby 2005: *a.g.e.*, s. 53 Fig. 3.3.

⁴⁶⁸ E. Phulf 1905: *a.g.m.*, s. 80.

⁴⁶⁹ Jean Mercadé, "Les trouvailles de la maison dite de l'Hèrme, à Délos", *BCH*, 77, 1953, s. 519-521.

⁴⁷⁰ P. Zanker 1993: *a.g.e.*, s. 220.

benzerlik gösterir⁴⁷¹. Sözü edilen stelin merkezinde Dioskorides tipinde *khiton* üzerine *himation*lu bir figür bulunur. Bu figürün kendi sağında aşağıda bir sandık ve bu sandığın üzerinde dörtlü rulo yer alır. Sahnenin solunda ise *anta* duvarına bitişik halde bir *Herme* vardır. Bu steli bizim örneğimizden ayıran yönü ise sahnede hizmetli figürünün bulunmayışıdır.

Kat. 17 (Lev. XXVIII) Erythrai steli, zengin süslemesi ve plastik açıdan da kaliteli işçiliğe sahip olması, mezar sahibinin toplumdaki saygın konumuna ve aristokrat kimliğine işaret eder. Sahnenin merkezinde, vücudun üst bölümünü açıkta bırakan *himation*lu erkek figürü yer alır. Dirsekten itibaren eksik olan sağ kolunu yanındaki *Hermenin* alçak kaidesine dayamıştır. Bu figürün her iki yanında hizmetlileri bulunur. Sahnenin sağ *antasına* yakın olan hizmetli, elinde efendisine ait ruloları taşımaktadır. Sol *antaya* bitişik durumdaki diğer hizmetli ise tam olarak ne olduğu anlaşılmayan bir obje tutmaktadır. Pfuhl – Möbius, bu objenin bir *strigilis* ya da kalem kutusu⁴⁷²; Ridgway ise çanta olduğunu ifade etmiştir⁴⁷³. Biz de Ridgway gibi bu objenin çanta olduğunu düşünüyoruz.

İ.Ö. 2. yy.'da sanatçılar mezar stellerinde genç erkekleri çıplak betimlemeyi tercih etmemiş; tersine *himation*lu ve bir göğsü çıplak, *epheb* gibi tasvir etmişlerdir⁴⁷⁴. Kat. 17'de (Lev. XXVIII) böyle bir figürle karşılaşırız. Figürün atletik vücudu, sahnenin gerisinde bulunan Hermes *Hermesi* ve hizmetlilerin taşıdığı eğitimle ilişkili objeler sahnenin *gymnasion* ya da *palaestrayla* ilişkili olduğunu ve mezar sahibinin de hayattayken burada önemli bir başarı elde ettiğini gösterir. Fakat Phulf, sahnede bulunan *epheb* ve *Herme* figürlerinden yola çıkarak sahneyi *palaestrayla* ilişkilendirmenin çok da doğru olmayacağını önermiştir. Phulf, bu steldeki tapınak görünümlü mimari yapının gerçek bir anıt mezarın kabartmaya yansıması olabileceğini ve *Hermenin* de tapınakların önündeki anıtlara örnek olabileceğini önermiştir⁴⁷⁵. Bu düşüncesini de Sikyon'da bulunan bir sikke üzerindeki tapınak mezar ve önündeki *Hermeyle* desteklemeye çalışmıştır⁴⁷⁶.

⁴⁷¹ A. Conze 1911-1922: *a.g.e.*, s. 72 Nr. 2019.

⁴⁷² E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 86.

⁴⁷³ Brunilde Sismondo Ridgway, *Hellenistic Sculpture*, Vol. III, Wisconsin 2002, s. 219.

⁴⁷⁴ P. Zanker 1994: *a.g.m.*, s. 220.

⁴⁷⁵ E. Pfuhl 1905: *a.g.m.*, s. 81.

⁴⁷⁶ Pfuhl'un burada açıklamaya çalıştığı tapınak mezar örneğine Pausanias'ın metinlerinde rastlamaktayız. Sözü edilen bu mezar, *pentathlon*da zafer kazanan Sikyonlu Messenian'ın mezarıdır. Paus. II.7. 2; ayrıca yine bk. F. Imhoof Blumer- Percy Gardner, *A Numismatic Comment on Pausanias*, London 1887, s. 28.

Phulf'un bu stelin bir tapınak mezar olduğu yönündeki düşüncesinin sebeplerinden biri de steldeki mimari yapının bütün ayrıntılarıyla işlenmesidir. Fakat -biliyoruz ki- antik dönem *gymnasion*ları da neredeyse tapınaklar gibi zengin süslemeli kamusal yapılarıdır. Antik dönemin -şu ana kadar- bilinen en büyük *gymnasion*una sahip Pergamon *gymnasion*unun zengin süslemeli mimari kalıntıları bu durumu açıklamak için yeterli bir örnektir⁴⁷⁷. Ayrıca Kat. 17'de (Lev. XXVIII) görülen mimari bütünlüğün özellikle Smyrna stellerinde de karşımıza çıktığı bilinen bir gerçektir. Örneğin Smyrna'da bulunan ve şimdi Berlin Pergamon Müzesi'nde sergilenen⁴⁷⁸ stel, Kat. 17 (Lev. XXVIII) ile benzer bir süslemeye sahiptir⁴⁷⁹.

Zengin süslemeli Kat. 17'nin (Lev. XXVIII) üst yapısında frizi çerçeve içine alan *sphinks*ler bulunur. Bu *sphinks*lerin arasında ise alçak kaide üzerinde betimlenmiş *lekkythos* formulu bir vazo vardır. Figürün üzerinde durduğu yüksek podyumda da alçak kabartma olarak işlenmiş *sphinks* ve bu *sphinks*lerle bağlantılı *girland* kuşağı; merkezde de *girland* taşıyıcısı olarak *bukranion* işlenmiştir.

Aslen Doğu'ya özgü bir yaratık olan *sphinks*in edebi kaynaklardaki ilk izine Hesiodos'un *Thegonia*'sında rastlanırken⁴⁸⁰; bu yaratının Yunanlılarla tanışması da Oedipus mitosuna dayanır⁴⁸¹. *Sphinks*ler, Arkaik Dönem'den itibaren Yunan sanatında etkili olmuştur⁴⁸². Özellikle mezar ikonografisinde karşımıza çıkan bu mitolojik yaratıklar mezar koruyucusu ve bekçisi olarak bilinir⁴⁸³. Bu mezar stelinde de üst frizdeki *sphinks*ler cepheden; alt frizdeki *sphinks*ler de profilden betimlenerek mezarı her yönden bakışlarla koruduklarını ifade etmek ister gibidirler. *Sphinks*ler, mezar ikonografisinde bu şekilde kullanılırken; boğa protomları⁴⁸⁴ ve *girland*lar da ölüye sununun sembolik izleri olarak taş işlenmiştir⁴⁸⁵.

⁴⁷⁷ Paul Schazmann, "Das Gymnasion der Tempelbezirk der Hera Basileia", *AvP*, Band VI, Berlin-Leipzig 1923, Taf. XX-XII.

⁴⁷⁸ Müze Env. No: Sk. 767.

⁴⁷⁹ Alexander Conze, *Königliche Museen zu Berlin. Beschreibung der antiken Skulpturen mit Ausschluss der pergamenischen Fundstücke*, Berlin 1891, s. 292 Nr. 767.

⁴⁸⁰ Hes. *Th.* 326. *Thegonia*'da, aslen *Phix* (*Φίξ*) olarak geçmektedir.

⁴⁸¹ Oedipus ve *sphinks*le ilgili mitos için bk. P. Grimal 1997: *a.g.e.*, s. 747;

⁴⁸² Oedipus Ressamı'na ait olup, ona ismini veren vazo resmi için bk. John Boardman, *Kırmızı Figürlü Atina Vazoları, Arkaik Dönem*, İstanbul 2002, s. 139 Res. 301.I.

⁴⁸³ G. M. A. Richter 1961: *a.g.e.*, s. 6.

⁴⁸⁴ *Bukranion*lar ya da *bukafelon*lar özellikle kurban ve sunuyla ilişkiliydi. Altarlar üzerindeki boğa başları ve onu çevreleyen *girland* kuşağı bunun için kanıt oluşturur. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. Pamela A. Webb, *Hellenistic Architectural Sculpture Figural Motifs in Western Anatolia and the Aegean Islands*, Wisconsin 1996, s. 30.

⁴⁸⁵ Elif Uğurlu, *Olympos Nekropolü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2006, s. 58.

Son olarak üst frizdeki *lekythosun* tesadüfî bir form olarak orada kullanılmadığını belirtmek gerekir. Sözü edilen bu kap, genellikle sporculara özgü olup yağ saklama kabı olarak sporcular tarafından kullanılmıştır⁴⁸⁶. Buradaki figürün de sporcu olduğunu düşündüğümüz için *lekythosun* bulunma amacını da bu şekilde değerlendirebiliriz. Kat. 17'deki (Lev. XXVIII) sporcu figürünün yakın örneğine Phokaia sporcu stelinde rastlanır. Phokaia stelinin merkezinde de tıpkı bizim figürümüzdeki gibi üst yarısı neredeyse çıplak betimlenmiş sporcu yer alır. Sahnede sporla bağlantılı olabilecek disk ve hizmetlisinin elinde yarı işlenmiş palmye dalı bulunur⁴⁸⁷.

Diğer stelimiz Herakles *Hermeli* Kat. 4'tür (Lev. XV). Smyrna'da bulunmuştur. Stelin merkezinde ayakta, cepheden betimlenmiş, *khiton* üzerine *himation*lu erkek figürü vardır. Sahnenin sağında *anta* duvarına bitişik, yüksek podyum üzerinde Herakles *Hermesi* tasvir edilmiştir. Solunda ise ağaç ve bu ağaca sarılmış yılan yer alır. Sahnenin her iki köşesinde benzer duruşlara sahip, kısa *khiton*lu hizmetçi figürleri görülmektedir. Yazıtından stelin *Aristodikos*'a ait olduğunu anlıyoruz.

Smyrna kabartmasındaki *Aristodikos*'un betimlenme tarzı, genel olarak İ.Ö. 4. yy. Klasik Atina stilini yansıtmaktadır. Kumaşın düşüşü ya da tutulması ve ölçülü hareketler, bu dönemin onursal heykelleri ve mezar kabartmaları ile benzerlik gösterir, ancak bir özellik dışında; Klasik Dönem heykellerinden farklı olarak Geç Hellenistik örneklerde figürler *himation* altına *khiton* giyerler. Bu özellik onları Klasik ve Erken Hellenistik Dönem boyuca devam etmiş, kalıplaşmış “yıkık-dökük” görüntülü filozoflarından ayırır⁴⁸⁸. Normal hayattaki erkek giysisini genellikle ayakkabı, *khiton* ve iki omuz üzerine atılan *himation* kombinasyonu oluştururken; filozoflar ise basit yaşantılarını temsil eden ve vücudun üst bölümünü açıkta bırakan kıyafetleri tercih etmişlerdir⁴⁸⁹. Fakat Kat. 4'teki (Lev. XV) *Aristodikos*'ta görülen *himation* altına giyilen *khiton* bu yönüyle filozof heykellerinden ayrılmaktadır. *Aristodikos*'un bu görüntüsü onu filozof betimlerinden ayırsa da onun, aristokrat bir vatandaş olduğu gerçeğini yadsımaz.

⁴⁸⁶ Gisela Marie Augusta Richter-Marjorie J. Milne, *Shapes and Name of Athenian Vases*, New York 1935, s. 14.

⁴⁸⁷ Erol Atalay-Emmanuel Voutiras, “Späthellenistisches Grabrelief aus Phokaia”, *AA*, 1979, s. 60 Abb. 1

⁴⁸⁸ P. Zanker 1994: a.g.m., s. 216.

⁴⁸⁹ R.R.R. Smith 2002: a.g.e., s. 36-37.

Üst silmenin üzerindeki tek satır yazıttan *Aristodikos*'un *demos* tarafından onurlandırılmış bir aristokrat olduğunu anlıyoruz. Bu onurlandırma yazıtıyla beraber Herakles *Hermesini* örtüştürmek ve bu bireşimle de sahnedeki kompozisyonu yorumlamak mümkün görünmektedir.

Sporcuların yanında bulunan ve destek amaçlı kullanılan, aslan postuna sarınmış Herakles *Hermelerine* serbest heykellerde de rastlıyoruz. Milet Faustina Hamamı'nda bulunan ve şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen heykelde⁴⁹⁰, başındaki çelengi ve çıplak vücuduyla zafer kazandığı çok belirgin olan sporcunun yanında destek amaçlı kullanılan Herakles *Hermesi* vardır⁴⁹¹. Harrison, Herakles'in aslan postuna sıkı sıkıya sarınmasını, antrenmanını bitiren bir sporcu olarak düşünülebileceğini önermiştir⁴⁹². *Hermeler*, *palaestranın* ruhu, sporcuların ve *epheblerin* koruyucu tanrısı olarak *gymnasionlardaki* yerini alırken⁴⁹³, aynı zamanda mezar dekorasyonunda da buna paralel olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda *demos* tarafından onurlandırılan *Aristodikos*'un *gymnasion* ya da *palaestrada* başarı göstermiş biri olduğunu ve Herakles *Hermesinin* de buna işaret ettiğini önerebiliriz.

Demos çelengi bulunan bir başka stelimiz ise Kat. 24 (Lev. XXXV) Smyrna stelidir. Maalesef yazıtın bulunduğu bölümdeki kırıktan dolayı stelin kime ait olduğunu bilemiyoruz. Sahnenin merkezindeki erkek figürü sağ elindeki çantayı *Hermeye* doğru uzatmaktadır. Sahnenin sağ üst köşesinde sakalsız bir *Herme* bulunur. Bu *Hermenin* önünde ise bir hizmetli figürü yer alır. Sahnede son olarak sağrısı üzerine oturan bir köpek, sol ön patisini ana figüre doğru uzatırken betimlenmiştir.

Merkezdeki figürün mezar sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu kişi *gymnasion* öğrencisi olarak düşünülebilir mi? Sahnedeki *Herme* bunu söylemek için yeterli bir kanıt mıdır? Bu soruların cevabını gencin *Hermeye* adamakta/asmakta olduğu çantadan yola çıkarak açıklayabiliriz. Sporcu betimli mezar stellerinde zafer kazanan sporcuların ödülleri *Hermeye* adadıklarını var olan örneklerden bilmekteyiz. Bizim de çalışmamızda yer alan bu stellerde figürler kendilerine zafer kazandırdığı düşüncesiyle,

⁴⁹⁰ Env. No. 1998.

⁴⁹¹ G. Mendel 1912: s. 334-335, Nr. 129.

⁴⁹² E. B. Harrison 1965: *a.g.e.*, s. 172, Nr. 228.

⁴⁹³ Thomas F. Scanlon, *Eros & Greek Athletics*, New York 2002, s. 252.

koruyucusu olduğuna inandığı *Hermeye* sunuda bulunabilirdi⁴⁹⁴. Bu gencin de *demos* tarafından onurlandırıldığını, stelin üst bölümünde işlenmiş olan *demos* çelenginden ve yazıttan anlamaktayız. *Gymnasion* öğrencisi bu genç de elindeki çantayı *Hermenin* kısa yan koluna asmak/adamak üzere hamle yapmıştır.

Ephēb olarak nitelendirebileceğimiz bu figürün elindeki çantayı kendisine ödül olarak sunulmuş para çantası olarak düşünürüz. Bu öneriye ilişkin Piazza Armerina'daki Villa Casale'nin *cubuculimunda*⁴⁹⁵ *in situ* durumdaki mozaik süslemesi değer kazanmaktadır. Mozaikteki sahnede *aulos* çalan yarışmacıların bulunduğu müzik *agonu* işlenmiştir. Aynı sahnede bizim stelimizdeki figürün tutmuş olduğu gibi bir çanta betimlenmiştir. Bu çanta içinde kazanan yarışmacıya ödül olarak verilmek üzere konulmuş para bulunur. Ayrıca çantadan taşan zafer çelengi de belirgindir (Lev. IX Res. 11)⁴⁹⁶. Fakat önerimize destekleyecek türde bir objenin (müzik aleti, cirit, yay, boks eldiveni...) sahnede betimlenmemesi bu hipotezimizi desteksiz bırakır.

Giyimi ve stelin kaliteli işçiliği *ephebin* sosyal statüsünün yüksek olduğuna işaret eder. Sahnedeki köpek figürü de mezar sahibinin çok genç yaşta öldüğünü gösterir. Tüm bu yorum ve öneriler ışığında *ephebe*, koruyucusu olduğuna inandığı tanrısına sunduğu çantayla yarım kalan eğitimini ve zamansız ölümünü anlatmak ister gibidir.

Bu şekilde elindeki çantayı *Hermeye* asan/adayan bir örneğimiz daha bulunmaktadır. Bahsi geçen örnek Kat. 30 (Lev. XXV) Prusa stelidir. İki paftalı olan bu stelin üst kabartmasında *symposion* sahnesi işlenmiştir. Çalışmamızda bu tipte *symposion* konulu bir stel daha bulunur⁴⁹⁷. Bu stellerdeki ölü yemeği sahnesi birçok merkezde sevilerek işlenen konuların başında gelir. Genellikle kompozisyonlar aynıdır: Klineye yarı uzanan erkek, bir elinde içki kabı; diğer elinde *rython* tutar. Ayakucunda bir ya da birden fazla kadın taburede otururken betimlenir. Sahnede büyük formlu şarap kapları ve bunların başında hizmetli ve sakiler bulunur.

⁴⁹⁴ Kat. 6, Kat. Kat. 12, Kat. 15, Kat. 32.

⁴⁹⁵ Antik Roma'da yatak odasına verilen ad. Y. Er 2004: *a.g.e.*, s. 69.

⁴⁹⁶ J. Rumscheid 2000: *a.g.e.*, s. 162 Taf. 46 Nr. 2.

⁴⁹⁷ Bu tipteki ve kompozisyondaki stel de yine Kat. 43 Prusa stelidir.

Klinenin mezar ikonografisi dışındaki erken örneklerine Yunan sanatında Korinth vazolarında rastlanır. Anadolu'daki bilinen en eski klineli mezar kabartması Daskyleion'da bulunan ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde⁴⁹⁸ sergilenen mezar stelidir⁴⁹⁹.

Kat. 30'a (Lev. XXV) yeniden dönecek olursak, küçük bir öğrenci okul çantasını sahnenin merkezindeki sakalsız *Hermenin* koluna asmaktadır. Cremer⁵⁰⁰ ve Şahin⁵⁰¹ bu sahneye ilişkin olarak mekânın *gymnasion* olduğunu ifade etmiştir. Bu yönüyle Kat. 4 (Lev. XV) ile oldukça benzerdir. Bu araştırmacılar, alt paftadaki oturan figürlerden soldakinin anne; diğer figürün ise *gymnasion* hocası olduğunu ileri sürmüşlerdir. Şahin, sağdaki figür için oturan Epikuros heykeli ile benzer olduğunu ve bu sebeple de bu kişinin *gymnasiona* ait bir hoca olduğunu savunmaktadır⁵⁰².

Diğer stelimiz Ephesos'ta bulunan Kat. 3'tür (Lev. XIV). Sahnede Doğu'ya özgü bir konu yer alır. Merkezinde *dexiosis* sahnesi işlenmiştir. Bu konunun yaygın görüldüğü yerlerin başında Delos gelir⁵⁰³. Çalışmamızda bu stel dışında, 3 adet *dexiosis* konulu stel daha bulunur. Bu stellerden ikisi Delos'tan⁵⁰⁴ diğeri ise Lesbos'tandır⁵⁰⁵.

Kat. 3'ün (Lev. XIV) merkezinde iki figür tokalaşırken; sahnenin her iki köşesinde sağdaki soldakine göre daha irice yapılmış hizmetli figürleri yer alır. Bu tür kompozisyona sahip steller Klasik Dönem'den itibaren mezar ikonografisinde karşımıza çıkar⁵⁰⁶. Gerek mezar stellerinde gerek plastik rölyeflerde görülen *dexiosis* pek çok anlamı olabilir. Erkek erkeğe; kadın kadına ya da karşı cinsler arasındaki bu tokalaşma genellikle vedalaşma ya da bağlılık anlamına gelir. Bunun yanında bazı tokalaşmalar evlilik-düğün ile de bağlantılı olabilir⁵⁰⁷. Ama mezar ikonografisinde çoğunlukla vedalaşma, ayrılma ve diğer dünyaya yolculuğun ifade ediliş biçimi olarak kullanılmıştır.

⁴⁹⁸ Müze Env. No: 5763.

⁴⁹⁹ Erol Atalay, "Kolophon'da Bulunan Hellenistik Mezar Steli", *Arkeoloji Sanat Dergisi*, V, 1990b, s. 12; Sözü edilen Daskyleion steli için bk. E. Dolunay 1967: a.g.m., Lev. III Nr. 8; E. Phulf – H. Möbius 1977: a.g.e., Taf. 2 Nr. 3.

⁵⁰⁰ M. Cremer 1991: a.g.e., s. 51.

⁵⁰¹ M. Şahin 2000: a.g.e., s. 76.

⁵⁰² M. Şahin 2000: a.g.e., s. 76.

⁵⁰³ M. T. Couilloud 1974a: a.g.e., passim; Marie-Thérèse Couilloud, "Autels et stèles des Cyclades", *BCH*, 99/1, 1975, Fig. 1,11,13.

⁵⁰⁴ Kat. 16 ve Kat. 26.

⁵⁰⁵ Kat. 11.

⁵⁰⁶ K. F. Johansen 1951: a.g.e., Fig. 13-14, 16-20, 23-25; A. Conze 1893: a.g.e., Taf. passim.

⁵⁰⁷ Bu konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. E. Doksanaltı-R. Özgan 2008: a.g.m., s. 211-213.

Bununla birlikte *dexiosis* sahneli stel ya da kabartmalar başka anlamlar da içerebilir. Örneğin Nemrut Dağı'ndaki bir kabartmada betimlenen *dexiosis*, Kommagene Krallığı'na dair bir⁵⁰⁸ propaganda aracı olarak karşımıza çıkarken⁵⁰⁹; Lagina Hekate Tapınağı'nın kuzey frizinde ise Amazonlar ve Yunanlılar arasındaki ittifakın görsel imzası olarak sahnelenir⁵¹⁰.

Oldukça süslü elbiseye sahip merkezdeki figürün genç yaşta öldüğü anlaşılmaktadır. Sahnenin sağında *anta* duvarına bitişik durumdaki hizmetli, elinde efendisine ait olan bir trajedi maskı tutmaktadır. Bu masklar antik dönemde tiyatro ilişkisi dışında farklı anlamlarda taşımaktaydı. Genellikle kutsal mekânlarda ve evlerde Dionysos kültü ile ilişkiliyken *nekropolis*lerde de *apotropaik* bir anlam ifade ediyordu⁵¹¹.

Sahne bulunan ve genellikle *gymnasion*larla ilişkili olduğunu bildiğimiz Hermes *Hermesi*, hizmetlinin taşıdığı maskın *apotropaik* anlamı dışında kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Eğitim çağında olan bu gencin tiyatroyla olan ilişkisine bir gönderme olarak algılanabilir bu durum. Çünkü *gymnasion*ları salt spor amaçlı yapılar olarak görmek mümkün değildir.

Steldeki maskı, *gymnasion*ların teatral etkinlikleri içinde değerlendirmemiz gerektiğine dair görsel kanıtlar da bulmak mümkündür. Örneğin İ.S. 1. yy.'a ait *Campana terrakotta*sı üzerindeki sahnede Yunan *gymnasionu* canlandırılmıştır. Söz konusu *terrakotta* üzerindeki sahne şu şekildedir: *Portikolar* arasında ayakta, çıplak betimlenen bir sporcu, elinde palmiye dalı, yanında ödül olarak kazandığı *amphora* ve duvarda ise bir teatral mask asılıdır⁵¹².

⁵⁰⁸ Friedrich Karl Dörner, *Nemrud Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları*, Ankara 1999, s. 126, Res. XIII, Res. 49.

⁵⁰⁹ I. Antiochos, Herakles ve Apollon kabartmalarında bu tanrılarla tokalaşmaktadır. Kralın bu iki tanrıyla dostane bir şekilde tokalaşması I. Antiochos'un tanrı-kral anlayışının propagandasına hizmet etmektedir. Verilmek istenen mesaj da Nemrud Dağı'nın zirvesinde tanrılarla görüştüğü ve gücünü onlardan aldığı yönündedir. F. K. Dörner 1999: *a.g.e.*, s. 180.

⁵¹⁰ Baumeister, Lagina Hekate Tapınağı'nın kuzey frizindeki bu *dexiosis* sahnesi hakkında iki hipoteze sahiptir. Birincisi, Aristonikos ayaklanmasında Anadolu'nun ve özellikle Karia kentlerinin Roma'yla işbirliğinin personifikasyonu olduğu; ikincisi ise Anadolu'da artık Roma'yla birlikte gelen kalıcı barışın personifikasyonu olduğu yönündedir. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. Peter Baumeister, "Der Fries des Hekateions von Lagina", *Byzas* 6, 2007 İstanbul, s. 53-61.

⁵¹¹ G. Işın 2007: *a.g.e.*, s. 92; *Nekropolis*lerde bulunan mask örnekleri için bk. Frank Rumscheid, *Die figürlichen Terrakotten von Priene Fundkontexte, Ikonographie und Funktion in Wohnhäusern und Heiligtümern im Licht antiker Parallelbefunde*, Wiesbaden 2006, s. 330-334; Bilal Söğüt-Banu Yılmaz, "Stratonikeia'dan Üç Terrakotta Mask", *PAÜSBED*, Sayı 12, Denizli 2012, Res. 1-6.

⁵¹² Z. Newby 2005: *a.g.e.*, s. 121.

Buna benzer betimlemeleri mozaik sanatı içinde de bulabiliriz. Vienna'dan bir mozaik süslemesinde sahnenin merkezinde, Myron'un *Discobolos*'unu anımsatan sporcu, elindeki diski fırlatma anı betimlenirken sahnenin etrafında üç adet mask vardır⁵¹³. Buna benzer bir mozaği de sahnenin merkezinde karşılıklı duran iki güreşçinin etrafını çevreleyen trajedi ve komedi masklarının bulunduğu sahnede görürüz⁵¹⁴.

*Gymnasion*ları bu şekilde eğitsel yönüyle ele aldığımızda maskın hangi amaçla orada bulunduğu açıklık getirebiliriz. Sahnede yer alan ve diğer figürlere göre oldukça büyük işlenmiş ve mezar sahibi olması kuvvetle muhtemel kişi *Demokratides*'in, yaşamı sırasında *gymnasiona* giden ve orada tiyatro eğitimi alan bir oyuncu olduğunu ve sahnenin köşesinde bulunan *Hermenin* de *gymnasionla* ilişkili olarak orada bulunduğunu söyleyebiliriz. Stelin baştabanındaki Yunanca yazıtta, ölen kişilerin adlarının *Demokratides* ve *Dionos Hermias* adlı kişiler olduğunu öğreniyoruz. Fakat bu kişiler kardeş değildir. Büyükkolancı bu steli çalışmasında *Demokratidesler steli* olarak adlandırmıştır. Atalay⁵¹⁵ ve Büyükkolancı⁵¹⁶ mezar sahibinin merkezdeki irice işlenen genç olduğunu ifade etmişlerdir. Bu araştırmacıların görüşlerine biz de katılmaktayız.

Stellerde, gerek sporculara gerekse mezar sahibinin sosyal statüsüne ilişkin objelerin hizmetliler tarafından taşındığı bilinmektedir. Bu tip sahnelerde bazen bir sporcuya ait *strigilis* ya da *aryballos* yardımcı/hizmetli tarafından taşınırken; bazen de aristokrat kadına ait mücevher kutusu (*pyxsis*) yine bir hizmetli tarafından taşınır. Bununla ilgili örnekleri artırabiliriz. Sahnede bulunan ve *Demokratides* ile tokalaşan kişiyi bu yönüyle diğer figürlerden ayırabiliriz. Çünkü soldaki figür ucu kıvrık bir obje taşırken sağdaki hizmetli ise efendisinin maskını tutmaktadır. Bu figürün taşımış olduğu nesneye ilişkin, Atalay⁵¹⁷ ve Büyükkolancı⁵¹⁸ -sol elinde *alabastron* diğer elinde ise “*ucu kıvrık bir ok*”- yorumunda bulunmuşlardır. Fakat bu figürün karın hizasında hacimli bir şey tuttuğu fark edilmektedir. Biz bu figürün taşıdığı objenin uzun boyunlu bir hayvan/kuş olduğunu ve yine araştırmacıların “*ucu kıvrık bir ok*” diye tanımlamış oldukları nesnenin de hayvanın uzun boynu olabileceğini düşünüyoruz.

⁵¹³ Z. Newby 2005: *a.g.e.*, s. 80 Fig. 3.14.

⁵¹⁴ Z. Newby 2005: *a.g.e.*, s. 81 Fig. 3.15.

⁵¹⁵ E. Atalay 1988: *a.g.e.*, s. 56, Lev. 19 Kat. No 32.

⁵¹⁶ M. Büyükkolancı 1988: *a.g.m.*, s. 74-75.

⁵¹⁷ E. Atalay 1988: *a.g.e.*, s. 56, Lev. 19 Kat. No 32.

⁵¹⁸ M. Büyükkolancı 1988: *a.g.m.*, s. 75, Res. 2.

Mezar stellerinde betimlenen hizmetli ve çocuk figürlerinin hangi anlamda bu stellerde yer aldığı hususunu ise biraz daha irdelemek gerektiğini düşünüyoruz. Kat. 3'teki (Lev. XIV) gibi genellikle çocuk ve hizmetli figürleri arasındaki boy farkı belirgindir. Hizmetçi betimli mezar kabartmalarına ilk kez *Attika* kökenli stellerde rastlıyoruz⁵¹⁹.

Hellenistik Dönem mezar kabartmalarında hizmetliler genellikle sahnenin köşelerinde daha küçük betimlenirken; çocuk figürleri ise sahnenin merkezine daha yakın dururlar. Diğer bir ayırım ise yine Kat. 3'te (Lev. XIV) gördüğümüz gibi, çocuk figürleri genellikle süslü elbiselerle gösterilirken, hizmetliler ise daha ziyade kısa *khiton*la ve gösterişsiz olarak betimlenirler. Erkek hizmetliler ekseriyetle *khiton* ya da çıplak tasvir edilirler. Kız çocukları genellikle şal ya da *himation* gibi zengin elbiselerle, hizmetlilerden ayrılır⁵²⁰. Ayrıca Atalay'ın da önerdiği gibi, bir genelleme yapmak gerekirse mezar stellerinde kadın figürlerin yanında kadın hizmetli; erkek figürlerin yanında ise erkek hizmetli yer alır⁵²¹.

Bazen figürlerin boyları o kadar küçülür ki; onları sahnede görmek güçleşir. Berlin Pergamon Müzesi'ndeki⁵²² bir stel bunun güzel örneklerindendir⁵²³. Sahnedeki kadınların arasına yerleştirilmiş hizmetliler, ana figürlerin elbiseleri arasında ilk bakışta fark edilememektedirler. Geç Hellenistik Dönem'le birlikte hizmetli figürleri sahnenin köşesinde oldukça basit işlenirken, Roma Dönemi'nde bu durum normalleşir ve figürlerin arasındaki boy farkı büyük ölçüde ortadan kalkar⁵²⁴.

Kat. 26'da (Lev. XXXVII) da yine *dexiosis* konulu sahne tercih edilmiştir. Kat. 3'ten (Lev. XIV) farklı olarak buradaki tokalaşan kişiler olgundurlar. Sahnenin solunda sırtı *antaya* bitişik durumda, taburede oturan *himation*lu kadın; karşısındaki genç görümlü, kendisi gibi *himation*lu bir erkek ile tokalaşır. Bu kişiler anne ve oğul olmalıdır. Sahnenin gerisinde sakalsız bir *Herme* ve önünde hizmetli betimlenmiştir. Bu stelde olduğu gibi taburede oturan kadın ve ayakta betimlenen erkek kompozisyonu İ.Ö.

⁵¹⁹ A. Saraçoğlu 2004: a.g.m., s. 155.

⁵²⁰ E. Atalay 1990a: a.g.m., s. 287.

⁵²¹ E. Atalay 1990a: a.g.m., s. 289.

⁵²² Env. No. Sk. 769.

⁵²³ E. Phulf-H. Möbius 1977: a.g.e., s. 184, Taf. 99 Nr. 660.

⁵²⁴ A. Saraçoğlu 2004: a.g.m., s. 156.

4. yy.'da ilk kez karşımıza çıkar ve Hellenistik Dönem'de de yaygın bir şekilde kullanılır⁵²⁵.

Kat. 26'daki (Lev. XXXVII) genç erkeğin *gymnasion* ya da *palaestra* öğrencisi olduğu üzerindeki *himationu* giyiş tarzından ve sahnedeki *Hermenin* varlığından anlaşılır. Bu figür, Kat. 34 (Lev. XLV) Kyme stelindeki sporcu figürüyle oldukça benzerdir. Buradaki *Herme* onun yaşamında gitmiş olduğu *gymnasionun* manevi koruyucusu olarak sahnede betimlenmiştir.

Baştabandaki dört satırlık Yunanca yazıt maalesef sahneye tam örtüşmemektedir. Yazıtta, *Antiokhea'lı Ikonion* ve *Atina'lı Aristonikos* adlı erkeklere veda edilmektedir. Fakat kabartmada hizmetli dışında tek erkek figür vardır. Çünkü *Hermeye* dayanan hizmetlinin mezar sahibi olamayacağı açıktır. Özellikle Delos stellerinde bu tarzda betimlenmiş, sağ elini, sol omzuna atmış, kısa *Ion khitonlu* hizmetli figürleri yaygındır. Kat. 19 (Lev. XXX) ve Kat. 20'deki (Lev. XXXI) hizmetliler buna örnek verilebilir. Ayrıca yine yukarıda ifade ettiğimiz gibi hizmetliler boy farkı ve özensiz kıyafetleriyle sahnedeki ana figürlerden ayrılırlar.

Kat. 15 (Lev. XXVI) Metropolis kökenli stel, yine *gymnasion* ya da *palaestrayla* ilişkili bir kompozisyon içinde değerlendirilmelidir. Sahnenin merkezinde, sırtına *khlamys* atmış ve vücudunun diğer kısımları çıplak betimlenmiş erkek figür yer alır. Yanındaki *Hermeye* dayanan ve bacağını çapraz atan bu genç, elinde yay tutar. *Herme* ve *anta* arasında bu yaya ait sadak bulunur. Genellikle mezar stellerinde görülen hizmetli figürleri bu stelde de mezar sahibi gencin yanında refakatçisi olarak betimlenmiştir. Bu figür, elinde -tam olarak tanımlayamadığımız ama- Aybek'in de önerdiği gibi sopa olması muhtemel bir obje tutar⁵²⁶. Sözü edilen sopa iki figürün arasında betimlenmiş *uçayak* olması muhtemel bir obje içinden yükselir. Sahnede son olarak sağ *antaya* yakın bir yerde mekânın sporla ilişkili olduğuna işaret eden, duvara asılı bir obje betimlenmiştir. *Gymnasion* ve *palaestrayla* ilişkili gerek vazo resimlerinde gerek kabartmalarda sıklıkla görülen bu objeler *strigilis*⁵²⁷, çan⁵²⁸, *kithara*⁵²⁹, yay-

⁵²⁵ F. Bağdatlı ÇAM 2010: a.g.m., s. 181.

⁵²⁶ S. Aybek 2004: a.g.e., s. 316.

⁵²⁷ K. Palaeologos, "The Events: The Discus", *Athletics in Ancient Greece*, 1977a, s. 193, Fig. 96.

⁵²⁸ E. Norman Gardiner, "Throwing the Diskos", *JHS*, 27, 1907a, s. 20 Fig. 9, s. 23 Fig. 12; Waldo E. Sweet, *Sport and Recreation in Ancient Greece*, New York 1987. s. 82 Plate 28; Monika Trümper, "Grobschlächlige Arbeiter oder durchtrainierte Athleten? Zur singulären Darstellung einer Badeszene auf einer spätarchaischen schwarzfigurigen Lekythos", *AA*, 2, 2002, Abb. 1-2; Nigel B. Crowther, *Sport in Ancient Times*, London 2007, s. 64 Fig. 7.2.

sadak⁵³⁰, boks eldiveni⁵³¹ ya da disk torbası⁵³² olabilmektedir. Duvardaki asılı objenin de, şekil itibariyle, içinde disk bulunan bir disk torbası olduğunu düşünüyoruz.

Sahne düzenlenmesinde bulunan objeler mezar sahibi gencin *agon*larda zafer kazandığına işaret eder. *Üçayak* kazanın yarışmalarda kazanana ödül olarak verildiğini antik kaynaklardan öğreniyoruz. İlyada'da, Akhilleus'un ölen dostu Patroklos onuruna bol ödüllü oyunlar düzenlediğini⁵³³ ve oyunlarda *üçayak* kazanı ödül olarak verdiği görülür⁵³⁴.

Tanrı Apollon onuruna düzenlenen oyunlarda, kazanan oyuncuya sembolik olarak bronz *üçayak* kazan verilirdi⁵³⁵; fakat ödülün tapınaktan çıkarılmasına izin verilmeyeceğinden, kazanan sporcu ödülünü tapınağa adamak zorunda bırakılırdı⁵³⁶. Hesiodos da kardeşi Perses'e miras bıraktığı "*İşler ve Günler*" adlı eserinde, Khalkis'te *Amphidamas Oyunları*'nda *üçayak* kazandığını ve bu ödülü de Musa'lara sunduğunu söylemiştir⁵³⁷.

⁵²⁹ S. Çokay-Kepçe 2006: a.g.m., s. 35 Res. 30.

⁵³⁰ E. Norman Gardiner, "The Pankration and Wrestling", *JHS*, 26, 1906, s. 11 Fig. 5

⁵³¹ Erol Atalay, "1985 Yılı Notion Kazıları", *KST*, VIII – II, Ankara 1986, Res. 10 – 11.

⁵³² Walter Woodburn Hyde, *Olympic Victor Monuments and Greek Athletic Art*, Washington 1921, s. 231 Fig. 50a-c.

⁵³³ Akhilleus'un dostu Patroklos adına düzenlemiş olduğu yarışlar hakkında detaylı bilgi için bk. Hom. *Il.* XXIII, 260- 895.

⁵³⁴ İlyada'da üçayaklı kazanın ödül olarak sunulduğu pasajlar için bk. Hom. *Il.* XI, 700- XXII, 164- XXIII 264. Oyunlara ilişkin olarak da Sophilos'un *Dinos*'u ve François'in *Krateri*'nde bu oyunların izine rastlanır. Sophilos Dinosundaki örnek için bk. S. Paspapyridi-Karusu, "Sophilos", *AM*, 62, 1937, Stuttgart, Taf. 53. John Davidson Beazley, *Attic Black Figure*, London 1986, Plate. 15. 3; David. C. Young, *A Brief History of the Olympic Games*, Oxford 2004, Fig. 1. 1; J. Sakellarakis, "Athletics in the Geometric Period", *Athletics in Ancient Greece*, Athens 1977, Fig. 14.; François Krateri için bk. J. D. Beazley, 1986, *a. g. e.*, Plate 26. 1; J. Sakellarakis, 1977, a.g.m., Fig. 7; Enzo Lippolis, *Gli eroi di Olympia*, Taranto 1992, Fig. 69.

⁵³⁵ Théophile Homolle, "Comptes des Hiéropes du temple d'Apollon Délien", *BCH*, 6, 1882, s. 118.

⁵³⁶ Delos'taki Apollon Tapınağı'na adanan bronz *üçayak* kazana ilişkin bilgi için bk. Maurice Holleaux, "Fouilles au temple d'Apollon Ptoos", *BCH*, 9, 1885, s. 478. Ayrıca Herodotos, oyunda zafer kazanan Halikarnassoslu Agasikles'in bu kurala uymayarak kazandığı *üçayak*'ı evine götürüp duvara astığını; Agasikles'in bu yaptığına karşılık olarak da Halikarnassos halkının tümünün; Lindos, İalysos, Kameiros, Kos ve Knidos kentlerindeki tapınaklara girişlerinin yasaklandığını bizlere aktarır. Hdt. I, 144. *κατά περ οί ἐκ τῆς πενταπόλιος νῦν χώρας Δωριέες, πρότερον δὲ ἑξαπόλιος τῆς αὐτῆς ταύτης καλεομένης, φυλάσσονται ὧν μηδαμοῦς ἐσδέξασθαι τῶν προσοίκων Δωριέων ἐς τὸ Τριοπικὸν ἱρόν, ἀλλὰ καὶ σφέων αὐτῶν τοὺς περὶ τὸ ἱρόν ἀνομήσαντας ἐξεκλήισαν τῆς μετοχῆς, ἐν γὰρ τῷ ἀγῶνι τοῦ Τριοπίου Ἀπόλλωνος ἐτίθεσαν τὸ πάλαι τρίποδας χαλκέους τοῖσι νικῶσι, καὶ τούτους χρῆν τοὺς λαμβάνοντας ἐκ τοῦ ἱροῦ μὴ ἐκφέρειν ἀλλ' αὐτοῦ ἀνατιθέναι τῷ θεῷ. ἀνὴρ ὧν Ἀλικαρνησσεύς, τῷ οὐνομα ἦν Ἀγασικλέης, νικήσας τὸν νόμον κατηλόγησε, φέρων δὲ πρὸς τὰ ἑωυτοῦ οἶκία προσεπασσάλευσε τὸν τρίποδα. διὰ ταύτην τὴν αἰτίην αἱ πέντε πόλιες, Λίνδος καὶ Ἰήλυσός τε καὶ Κάμειρος καὶ Κῶς τε καὶ Κνίδος ἐξεκλήισαν τῆς μετοχῆς τὴν ἕκτην πόλιν Ἀλικαρνησόν. τούτοισι μὲν νυν οὗτοι ταύτην τὴν ζημίην ἐπέθηκαν.*

⁵³⁷ Hes. *WD.* 655-660. *Χαλκίδα τ' εἰς ἐπέρησα: τὰ δὲ προπεφραδμένα πολλὰ ἄεθλ' ἔθεσαν παῖδες μεγαλήτορος: ἔνθα μέ φημι ὕμνω νικήσαντα φέρειν τρίποδ' ὠτώεντα. τὸν μὲν ἐγὼ Μούσης Ἐλικωνιάδεσσ' ἀνέθηκα, ἔνθα με τὸ πρῶτον λιγυρῆς ἐπέβησαν ἄοιδῆς. τόσσον τοι νηῶν γε πεπείρημαι πολυγύμφων:*

Üçayak kazanın Tanrı Apollon onuruna yapılan yarışlarda ödül olarak kazanan sporcuya verildiğini antik kaynaklar ışığında ifade etmeye çalıştık. Ayrıca yarışmalar arasında ok atmanın da olduğunu gerek Homeros⁵³⁸ gerek Vergilius'un⁵³⁹ edebi metinlerinden biliyoruz. Apollon'un önemli yeteneklerinden biri de yayı ustaca kullanmasıdır. Bu bağlamda sahnedeki gencin Apollon onuruna düzenlenen yarışlardan birinde ok atmada birinci geldiği ve Apollon'la özdeşleşen *üçayak* kazanı da bu şekilde kazandığını düşünebiliriz. Sahnedeki *Hermenin* de genellikle *gymnasion* ya da *palaestrayla* ilişkili olması önerimize destek sağlar.

İzmir Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Notion kökenli stel, Kat. 15 (Lev. XXVI) ile yakın bir ikonografiye sahiptir⁵⁴⁰. Notion stelinde zafer kazanan bir sporcu *himationuna* sarınmıştır. Yunanca yazıttan *Eudokimos*'a ait olduğunu anlıyoruz. Sırtındaki yay ve sadağı alçak kabartma olarak işlenmiştir. *Eudokimos*'un yanında, elinde palmiye dalı taşıyan hizmetlisi vardır. Bu sporcunun da Kat. 15'teki (Lev. XXVI) sporcu gibi ok atma yarışında birinci geldiği açıktır. Ayrıca yine bizim stelimizde duvara asılı disk torbası olduğunu düşündüğümüz bir obje bulunurken; Notion stelinde ise boks eldiveni asılıdır. Her iki stelde de sahnenin *gymnasionla* ilişkili bir mekân ifade edilmek istenmiş olduğu aşikârdır.

Kat. 12 (Lev. XXIII) Byzantion stelindeki sporcu, Kat. 15'teki (Lev. XXVI) çıplak sporcunun aksine vücudunu tamamen saran bir *himation* giymiştir. Sağ kolunu dirsekten bükerek elini göğüs üzerinde tutmuştur. Sol el yine dirsekten bükülerek karın hizasında sporculara özgü olabilecek iki adet cirit tutmaktadır. Bezeme alanının sol *anta* duvarına sırtı bitişik profilden betimlenmiş, sakallı, *ithyphallik Herme* ve onun önünde sporcunun ödülü olan konik kapaklı, çift kulplu uzun boyunlu *amphora* ve yanında ucu sporcuya doğru kıvrık palmiye dalı görülür.

Kat. 12'deki (Lev. XXIII) ikonografiye geçmeden önce antik dönem spor oyunları hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Zira sporcunun elindeki cirit antik dönem *agonlarının* önemli spor müsabakalarından biridir.

⁵³⁸ Hom. II. XXIII, 850-855. *αὐτὰρ ὁ τοξεντήσι τίθει ἰόντα σίδηρον, κὰδ δ' ἐτίθει δέκα μὲν πελέκεας, δέκα δ' ἡμιπέλεκκα, ἰστὸν δ' ἔστησεν νηὸς κναοπρώροιο τηλοῦ ἐπὶ ψαμάθοις, ἐκ δὲ τρήρωνα πέλειαν λεπτή μινθῶ δῆσεν ποδός, ἧς ἄρ' ἀνώγει τοξέειν: ὃς μὲν κε βάλῃ τρήρωνα πέλειαν, πάντας ἀειράμενος πελέκεας οἶκον δὲ φερέσθω: ὃς δὲ κε μινθῶιο τύχη ὄρνιθος ἀμαρτῶν, ἧσων γὰρ δὴ κείνος, ὃ δ' οἴσεται ἡμιπέλεκκα. ὧς ἔφατ', ὄρτο δ' ἔπειτα βίη Τεῦκροιο ἀνακτος,*

⁵³⁹ Verg. A. V, 485-489. *Protinus Aeneas celeri certare sagitta invitata qui forte velint, et praemia ponit, ingentique manu malum de nave Seresti erigit, et volucrum traiecit in fune columbam, quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.*

⁵⁴⁰ E. Atalay 1986: a.g.m., s. 72-73 Res. 10-11.

Olimpiyat Oyunları ilk kez Herakles tarafından başlatılmıştır. Herakles, kardeşleri arasında bir koşu yarışması düzenlemiş ve birinci olan kardeşine de kuzeyden getirdiği yabani zeytin ağacı dalından bir galibiyet çelengi armağan etmiştir⁵⁴¹. Bu sebeple oyunları kazanan sporcuya da ödül olarak zeytin çelengi sunulmuştur (Lev. IX Res. 12)⁵⁴². Ayrıca Olimpiyat Oyunları'nda zafer kazanan sporculara verilen ödüller ve ayrıcalıklar bunun önemini gösterir⁵⁴³.

Antik Dönem *agon*larında kazanan sporculara ödül olarak zeytin çelengi dışında; içinde zeytinyağı bulunan *amphoraların* verildiği de bilinmektedir⁵⁴⁴. Atina Ulusal Müzesi'nde sergilenen ve *epheblerin* taçlandırılmasını konu alan mezar stelinde⁵⁴⁵, sahnedeki *amphora* bunun güzel örneklerindendir⁵⁴⁶. Yarıştan zaferle dönen sporcular için şehirlerinde büyük kutlamalar yapılır, onları öven *Epinikionlar*⁵⁴⁷ bu kutlamalarda söylenirdi. Bunların en güzel örneklerine Pindaros'un dizelerinde rastlanır:

“Şimdi sen, ey! Arcestratos oğlu Hagesidamos dinle, yumruk dövüşü dolayısıyla, süs olsun diye altın sarısı zeytin çelengine güzel bir şarkı söyleyeceğim ben de anarak Lokroi Epizephyrioi soyunu. Orada alayla geçeceksiniz beraber; inançları olsun size Musaların”⁵⁴⁸ ...

Oyunlarda galip gelen sporcunun heykelinin yaptırılması da adetti. Bu heykeller, genellikle bronzdan yapılırdı⁵⁴⁹. Şehirlerine zafer götüren sporcular, beyaz atların çektiği arabada, mor renkli elbiselerle şehirlerine girerken, kendilerini coşkuyla

⁵⁴¹ Paus. V, 7, 7. τὸν δὲ Ἡρακλέα παίζοντα—εἶναι γὰρ δὴ αὐτὸν πρεσβύτατον ἡλικία—συμβαιεῖν τοῦς ἀδελφοῦς ἐς ἄμιλλαν δρόμου καὶ τὸν νικήσαντα ἐξ αὐτῶν κλάδῳ στεφανῶσαι κοτίνου: παρεῖναι δὲ αὐτοῖς πολλὴν δὴ τι οὕτω τὸν κότινον ὡς τὰ χλωρὰ ἔτι τῶν φύλλων ὑπεστρωθῆσαι σφᾶς καθεύδοντας. κομισθῆναι δὲ ἐκ τῆς Ὑπερβορέων γῆς τὸν κότινον φασιν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους ἐς Ἑλλάδα, εἶναι δὲ ἀνθρώπους οἱ ὑπὲρ τὸν ἄνεμον οἰκοῦσι τὸν Βορέαν. Pindaros da kazanan sporcuya ödül olarak “Zeytin Çelengi” sunulduğundan söz eder Pind. O, III, 10-15. Θεόμοροι νίσοντ’ ἐπ’ ἀνθρώπους ἀοιδαί ᾧ τινι κραίνων ἐφετιμάς Ἡράκλεος προτέρας ἀτρεκῆς ἑλλανοδίκας γλεφάρων αἰτωλός ἀνὴρ ὑπόθεν ἀμφὶ κόμαισι βάλῃ γλαυκόχροα κόσμον ἐλαίας τὰν ποτε ἴστρου ἀπὸ σκιαρᾶν παγᾶν ἐνεικεν Ἀμφιτρονιάδας.

⁵⁴² Pind. O, III, 10; Hudson T. Hardmann - Plato G. Bougas, “Olive Production in Greece”, *Economic Botany*, Vol. 24, No. 4, New York 1970, s. 443.

⁵⁴³ Demokrasinin beşiği Atina’da kadınların sosyal hayatta yer almaması spor oyunlarında da kendini göstermiştir. Oyunları izlemeye hakkı olmayan kadınlar için de koşu yarışları düzenlenmiştir. Galibiyet alan kadın sporcular, Hera için kesilen kurban etinden bir parça almaya hak kazanırdı. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. J. Swanddling, 1980, a. g. e., 43.

⁵⁴⁴ Ödül olarak sunulduğu bilinen en eski *amphora* İ.Ö. 560 yılına tarihlenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Michael F. Lehner, 2004: a.g.e., s. 15 dn. 36.

⁵⁴⁵ Env. No. 1468.

⁵⁴⁶ Z. Newby 2005: a.g.e., s. 173, Fig. 6. 2.

⁵⁴⁷ Zafer şarkıları.

⁵⁴⁸ Pin. O, XI, 10-16 ἐκ θεοῦ δ’ ἀνὴρ σοφαῖς ἀνθεῖ πραπίδεσσιν ὁμοίως ἴσθι νῦν ἀρχεστράτου παῖ τεᾶς Ἀγησίδομα. Πυγμαχίας ἔνεκεν κόσμον ἐπὶ στεφάνῳ χρυσέας ἐλαίας ἀδυμελῆ κελαδήσω ζεφυρίων λοκρῶν γενεάν ἀλέγων ἔνθα συγκωμάζατ’ ἐγγνάσομαι ὕμνιν ᾧ Μοῖσαι φηγόζενον στρατόν

⁵⁴⁹ J. Swanddling, 1980, a. g. e., s. 33.

karşılamanı halkı selamlardı. Atina’da, ömrünün sonuna kadar *prytaneion*larda hükümet hesabına ücretsiz yemek yiyebilirdi. Sparta’da krallar, zafer kazanan sporcuların tanrılar tarafından seçilmiş kişiler olduklarına inanır; bu durumdan faydalanmak amacıyla da sporcuları beraberinde savaşa götürürdü⁵⁵⁰.

Vitruvius, *Olympia, Pythia, Isthmia* ve *Nemea Oyunları*’nı kazanan sporcuların şeref kürsüsünde salt alkışlanmadıklarını; aynı zamanda palmiye dalı ve taç taktıklarını, yaşam boyu da kamu malından faydalandıklarını dile getirmiştir⁵⁵¹.

Antik dönemde zeytinyağı salt sporcular için değil tüm vatandaşlar için önemli bir gereksinimdi. Bu konuya ilişkin Plinius; “*İnsan vücudu için iki yararlı sıvı vardır: Dışı için zeytinyağı; içi için de şarap*⁵⁵²” demektedir. Sporcular, zeytinyağını vücutlarına sürüyor ve terlemiş vücutlarındaki kiri, *strigilis* yardımıyla vücutlarından kazıyorlardı⁵⁵³. Antik dönemin ünlü heykeltıraşlarından Lysippos’un *Apoxyomenos*’unda atlet, vücudundaki yağı bir *strigilis*le temizlerken betimlenmiştir⁵⁵⁴.

Buraya kadar oyunlarda kazanan sporculara verilen ödüller ve zeytinyağının sporla ilişkisi üzerine bilgiler vermeye çalıştık. Bu bağlamda Kat. 12’deki (Lev. XXIII) *amphora* da sporcunun elindeki ciritten dolayı *pentathlon*daki (*τὸ πένταθλον*) başarısına karşılık olarak verildiğine işaret etmektedir. Bu önerimize destek sağlayacak verileri de yine sahnedeki ikonografide bulmak mümkündür. Öncelikle *Hermenin* başındaki polos görünümü nesnenin çelenk ya da ödül tacı olduğunu düşünebiliriz. Bu şekilde bir

⁵⁵⁰ George Thomson, *Tragedyanın Kökeni: Aiskhylos ve Atina*, İstanbul 1990, s. 145.

⁵⁵¹ Vitruvius, sporcuların bu kazançlarını eleştirerek kendisi gibi yazarların da bu ödüllere neden layık olmadıklarını eleştirir. Çünkü Vitruvius’a göre sporcular yalnız kendi bedenlerini geliştirdiklerini; yazarların ise yapıtlarıyla tüm insanlığı geliştirdiğini ve üstün hizmette bulduklarını savunur. Vitr. IX, 1. *Nobilibus athleticis, qui Olympia, Pythia, Isthmia, Nemea vicissent, Graecorum maiores ita magnos honores constituerunt, uti non modo in conventu stantes cum palma et corona ferant laudes, sed etiam, cum revertantur in suas civitates cum victoria, triumphantes quadrigis in moenia et in patrias invehantur e reque publica perpetua vita constitutis vectigalibus fruuntur. cum ergo id animadvertam, admiror, quid ita non scriptoribus eidem honores etiamque maiores sint tributi, qui infinitas utilitates aevo perpetuo omnibus gentibus praestant. id enim magis erat institui dignum, quod athletae sua corpora exercitationibus efficiunt fortiora, scriptores non solum suos sensus, sed etiam omnium, cum libris ad discendum et animos exacuendos praeparant praecepta.*

⁵⁵² Plin. *Nat.*, XIV, 29, 50.

⁵⁵³ H. A. Harris, 1972, *a. g. e.*, s. 21; John Boardman vd., “The Olive in the Mediterranean: Its Culture and Use”, *Biological Sciences*, Vol. 275, No. 936, London 1976, s. 192.

⁵⁵⁴ Heykelin orijinali maalesef günümüze kadar ulaşamıştır. Roma Döneminin ait replikleri için bk. Maxime Collignon, *Les Grands Artistes Lysippe*, Paris 1904, Fig. 5; F. P. Johnson, *Lysippos*, Durham 1927, Pl. 12; A. W. Lawrence, *Classical Sculpture*, London 1929, Plate. 96; K. Schauenburg, “Athletenbilder des vierten Jahrhunderts v. Chr.”, *AntP*, II, Bonn 1963, Taf. 63 Abb. 6; Leo Trümpelmann, “Der Kanon des Lysipp”, *Boreas V*, Münster 1982, Taf. 5-6; Paolo Moreno, *Vita e arte di Lysippo*, Milano 1987, Fig. 74,75; B. S. Ridgway 1990: *a.g.e.*, Pl. 34; E. Lippolis, 1992, *a. g. e.*, Fig. 19; Jerome Jordan Pollitt, *Art in the Hellenistic Age*, London 1993, Fig. 39; Paolo Moreno, *Scultura ellenistica*, Roma 1994, Fig. 44; R. V. D. Hoff, “Die Plastik Der Diadochenzeit”, *Die Geschichte Der Antiken Bildhauerkunst III*, 2007, Abb. 2.

başlığa sahip *Herme* örneğine Kat. 38 (Lev. XLIX) Pergamon stelinde rastlıyoruz. Üst yapısı tamamen kırık olan stelin sahne alanı da oldukça aşınmıştır⁵⁵⁵. Aşağıdan yukarı doğru daralan stelin bezeme alanında, sağda bir erkek figür, ortada *Herme* ve solda ise mezar sahibinin hizmetlisi yer alır. Maalesef sahnede *gymnasion* ve *palaestrayla* ilişkilendirilebilecek bir obje seçilememektedir. Fakat merkezdeki *Hermenin* başında bulunan polos⁵⁵⁶ betimli nesne Kat. 12 (Lev. XXIII) ile oldukça benzerdir.

Kat. 12'deki (Lev. XXIII) ikonografinin yakın örneği Kat. 31 (Lev. XLII) Halikarnassos kökenli stelde de görülür. Bu sahnede de *pentathlonda* zafer kazanan sporcu betimlenmiştir. Kat. 12'deki (Lev. XXIII) sporcu kendine ait olan ciridi taşıırken; Kat. 31'de (Lev. XLII) ise ciridi hizmetli tutmaktadır. Bu stelde de sahnede galibiyet ödülü olarak palmiye dalı betimlenmiştir. Yüksek kabartma olarak işlenen stelde Herakles *Hermesi* bulunur. Mezar stellerinde genellikle aslan postuna sarınmış işlenen Herakles, sağ eliyle göğüs hizasındaki postun ucunu tutarken; sol elini de aşağıda aslanın başı üzerine götürmüştür.

Antik dönem spor oyunlarında öncelikle yalnız koşu yarışları yapılıyordu. Daha sonra *pentathlon* eklenerek farklı spor dalları da oyunlardaki yerini almıştır. *Pentathlondaki* oyunlar uzun atlama (*τὸ ἄλμα*), cirit atma (*ἡ ἀκοντισμός/ἡ ἀκόντισις*), disk atma (*ἡ διοκοβολία*), koşu (*ὁ δρόμος*) ve güreşti (*ἡ πάλη*); fakat maalesef sözü edilen yarışların sıralamasını bilemiyoruz⁵⁵⁷.

Kat. 12 (Lev. XXIII) ve Kat. 31'de (Lev. XLII) görülen ciritler *pentathlondaki* beş spor dalından biri olan cirit atmayla ilişkilidir. Cirit atma, antik dönemde spordan çok savaşla ilgili olduğu için Olimpiyat Oyunları'ndaki yeri de oldukça önemliydi⁵⁵⁸. İlyada'da, Akhilleus ölen dostu Patroklos adına düzenlemiş olduğu yarışmalar içerisinde cirit atma da yer almıştır⁵⁵⁹. Pindaros'a göre Olimpiyat Oyunları'nda cirit atma müsabakasının ilk galibi *Halirothios*'un oğlu *Phrastor*'dur⁵⁶⁰.

⁵⁵⁵ Kat. 38 no.'lu stel sadece Phulf-Möbius tarafından çalışılmış ve maalesef katalog bölümünde de eserin bulunduğu müze belirtilmemiştir. Stelin oldukça aşınmış olmasının yanında fotoğraf kalitesinin düşüklüğü stel üzerinde ayrıntılı yorum ve öneride bulunmamızı engellemiştir.

⁵⁵⁶ E. Phulf-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 94, Taf. 38 Nr. 176.

⁵⁵⁷ *Pentathlondaki* yarışların sıralamasına ilişkin tartışma için bk. Percy Gardner, *The Pentathlon of the Greeks*, *JHS*, Vol. 1, 1880, s. 210-223.

⁵⁵⁸ N. B. Crowther, 2007, *a. g. e.*, s. 66.

⁵⁵⁹ Bu bölümde ciritleri atmak üzere Agamemnon ve İdomeneus'un seyisi Meriones gelir. Akhilleus Menelaos'un galip geleceğini bildiği için ödül olarak sunduğu kazanı Menelaos'a; ciritleri ise Meriones'e verir. Detaylı bilgi için bk. Hom. *Il.* XXIII, 883-895.

⁵⁶⁰ Pin. *O.* X, 70-71. *ἀπὸ Μαντινέας Σῶμος Ὀλιροθίου: ἀκοντι Φράστορ ἔλασε σκοπόν.*

Yunanlı erkeklerin birçoğu cirit atmayı bilirdi. Fakat müsabakalarda ve savaşlarda kullanılan ciritler ve atış teknikleri farklıydı. Müsabakalarda kullanılan ciritlerin yapısı ahşaptı⁵⁶¹, yaklaşık olarak insan boyunda ve bir parmak genişliğindeydi⁵⁶². Bu ciritlerin uç kısmı ya tamamen yuvarlatılıyor ya da tamamen köreltiliyordu. Bunun amacı olası kazaları önlemenin dışında fırlatılan ciritin yeterli ağırlığa sahip olmasıyla yere dengeli düşmesini sağlamaktı⁵⁶³.

Genellikle sporcuların elinde iki adet ciritle betimlendikleri görülür. Bu sebeple yarışmacıların bu müsabakalarda iki hakka sahip olduğunu düşünebiliriz. İncelediğimiz Kat. 12 (Lev. XXIII) ve Kat. 31'de (Lev. XLII) de sporcuların ellerinde iki adet cirit vardır. Kykladlar'da bulunan ve Syros Müzesi'nde sergilenen⁵⁶⁴ ve yine bir sporcuya ait olan stelde de sporcu iki adet cirit tutar⁵⁶⁵. Sporcunun kendi solunda hizmetlisi bulunur. Bu hizmetlinin sağ elinde bir *diptykon* sol elinde ise *strigilis* vardır. Ayrıca yine Apollonia'da bulunmuş ve şimdi Sofya Ulusal Müzesi'nde sergilenen stelde de sporcu elinde iki adet cirit tutar⁵⁶⁶. Bu stelde Kat. 31'deki (Lev. XLII) figür gibi sağ elini *Hermeye* atmıştır. Stelin arşitrav kısmında alçak kabartma olarak işlenmiş, uzun atlamada sporcular tarafından kullanılan ağırlık da betimlenmiştir. Bu örneklerle ışığında Kat. 31'deki (Lev. XLII) sporcunun elini atmış olduğu Herakles *Hermesi*, sahnenin *palaestrayla* ilişkili bir kompozisyon olduğuna kanıt olarak gösterilebilir.

Kat. 37'nin (Lev. XLVIII) buluntu yeri maalesef bilinmemektedir⁵⁶⁷. Bu steldeki ana figür, *Hermenin* başı üzerinde, sağ elinde bir disk tutmuştur. Buradaki diskin *Herme* ile aynı kompozisyonda betimlenmiş olması mezar sahibinin yarışmalarda disk

⁵⁶¹ Yarışmalarda kullanılan ciritlerin ağaçtan olduğu ve hafif olarak kullanıldığı genel kabul görürken; askerlerin kullanmış olduğu ciritlerin metal mi yoksa sert bir ağaç dalından mı yapıldığı tartışma konusudur. Krş. için bk. K. Palaeologos, "The Events: The Javelin", *Athletics in Ancient Greece*, Athens 1977b, s. 196; J. Swanddling, 1980, *a. g. e.*, s. 53; W. E. Sweet, 1987, *a. g. e.*, s. 52.

⁵⁶² E. Norman Gardiner, *Throwing the Javelin*, *JHS*, Vol. 27, 1907b.

⁵⁶³ Secda Saltuk, *Antik Stadyumlar*, Ankara 1999, s. 45. Ayrıca ciritin orta kısmında "*Amentum*" denilen deri bir sırm bulunurdu. Cirit fırlatılmadan önce sırm, ciritin orta kısmına sarılır ve atış içinde işaret ve orta parmakların girebileceği bir halka oluşturulurdu. Sırm, ciride eğik bir şekilde sarılıyordu. Bunun sebebi ise fırlatma anında sırmın parmakla çekilmesi ile ciride dönme hareketi kazandırılmak istenmesidir. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. E. N. Gardiner 1907b: *a.g.m.*, s. 251; J. Swanddling, 1980, *a. g. e.*, s. 53.

⁵⁶⁴ Müze Env. No: 324.

⁵⁶⁵ M. T. Couilloud 1974b: *a.g.m.*, s. 460 Fig. 56; Mercky Annette, *Römische Grabreliefs und Sargophagen auf den Kykladen*, Frankfurt 1995, s. 188 Taf. 37,2 Kat. 67.

⁵⁶⁶ E. Phulf-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 83-84, Taf. 30 Nr. 127.

⁵⁶⁷ Bu stel, İzmir Sanat ve Tarih Müzesi deposundadır. Stelin fotoğraf kalitesinin düşüklüğü fark edilmiş ve müze ile bu konuda irtibata geçilmiştir. Maalesef, bahsi geçen müze, stelin şu anda bir doktora çalışması kapsamında değerlendirildiğini ve bu sebeple de bize yardımcı olamayacaklarını ifade ettiler. Biz de sadece Phulf-Möbius'un *Corpus*'unda yayınlanmış olan bu eseri oradan tarayarak kullanmak durumunda kaldık.

atan/fırlatan bir sporcu olduğunu gösterir. Disk atma/fırlatma cirit gibi *pentathlondaki* bir diğer spor dalıdır ve Yunanlılara özgüdür. Disk, kelime anlamı olarak fırlatılan nesne olarak tanımlanır⁵⁶⁸. Yani, bu nesne taş, odun ya da herhangi bir obje de olabilirdi. Disk atma yarışıyla ilgili olarak Homeros'un İlyada'sında da oval bir nesne değil de; örs olarak kullanılan ağır bir külçenin fırlatıldığını öğreniyoruz⁵⁶⁹. Daha sonraları ise fırlatılan bu nesnelere oval diskler dönüşmüştür. Antik Yunan'daki diskler ilk olarak taş malzemelerden yapılmıştır⁵⁷⁰. Daha sonraları bu nesnelere bronz, kurşun ve mermer olmak üzere farklılıklar göstermiş ve sözü edilen disklerin örnekleri günümüze kadar ulaşmıştır⁵⁷¹.

Bu şekilde diskle betimlenmiş sporcu figürleri Roma Dönemi stellerinde de karşımıza çıkar. Sardeis'te bulunmuş olan çıplak bir sporcu tıpkı Kat. 37'deki (Lev. XLVIII) sporcu gibi sağ elinde disk tutar⁵⁷². Mytilene'de bulunmuş bir diğer örnekte ise sporcu sol elinde palmiye dalı tutarken; sağında bir disk betimlenmiştir⁵⁷³.

Yarışmalarda zafer kazanmış sporcuların betimlendiği Kat. 32 (Lev. XLIII) ve Kat. 41'i (Lev. LII) birlikte değerlendireceğiz. Kat. 32 (Lev. XLIII) Smyrna kökenlidir. Yüksek kabartma olarak işlenen stelde *Hermeye* sunu sahnesi işlenmiştir. Beline kadar *himation*lu sporcunun üst kısmı çıplaktır. Bu figür yarışmalarda kazandığı palmiye dalını *Hermenin* sütununa bağlamak/adamaktadır. Oldukça küçük işlenen hizmetlisi de efendisine yardımcı olmaya çalışmaktadır. Kat. 41 (Lev. LII) ise Delos Adası'nda bulunmuş ve büyük kısmı maalesef korunamadan günümüze kadar ulaşmıştır. Bu stelde de yine yarışmalarda galibiyet alan sporcu betimi bulunur. Sol elinde galibiyet ödülü olan palmiye dalını taşıırken; sağ eliyle de başındaki çelengi tutar. İki stelde de ortak nokta zafer kazanan sporcuların ödülleriyle *Hermeye* olan saygı ve minnet duygusudur.

Zafer kazanan sporcuların ödülleri arasında bulunan zafer çelenkleri ve palmiye dallarıyla ilgili Pausanias'ın aktardığı bilgiler oldukça önemlidir. Çünkü antik spor oyunlarının en önemlisi olarak sayılan *Olympia, Pythia, Isthmia* ve *Nemea Oyunları*'ını

⁵⁶⁸ Secda Saltuk, *Antik Stadyumlar*, Ankara 1999, s. 41.

⁵⁶⁹ Hom. *Il.* XXIII, 826- 827. *αὐτὰρ Πηλεΐδης θῆκεν σόλον αὐτοχόωνον ὃν πρὶν μὲν ῥίπτασκε μέγα σθένος Ἡετίωνος.*

⁵⁷⁰ K. Palaeologos, 1977a, a.g.m., s. 188.

⁵⁷¹ E. N. Gardiner, 1930, *a.g.e.*, s. 157, Fig. 112, 113; K. Palaeologos, 1977a, a.g.m., s. 191, Fig. 92, 93; N. B. Crowther, 2007, *a.g.e.*, s. 64.

⁵⁷² George Maxim Anossov Hanfmann-N. H. Ramage, "Excavations at Sardeis 1969", *TürkArkDerg.*, XVIII-I, Ankara 1970, s. 75, Fig. 19.

⁵⁷³ E. Phulf-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 88, Taf. 33 Nr. 147.

kazan sporcuya, farklı bitkilerin çelenkleri ödül olarak sunulmaktaydı. Pausanias, Herakles'in başlatmış olduğu Olimpiyat Oyunları'nda, kardeşlerinden zafer kazanana ödül olarak kuzeyden getirmiş olduğu yabancı zeytin ağacı dalını ödül olarak verdiğini⁵⁷⁴ daha sonraki oyunlarda da Olympiyalılar'ın bu geleneği değiştirmeyerek kazanana zeytin dalından yapılan çelengin sunulduğunu ifade eder. Tanrı Apollon onuruna yapılan *Pythia* Oyunları'nın galibine ise *Daphne*'yle ilişkili olan defneyapraklarından oluşan ödül tacı verilmiştir⁵⁷⁵. Pausanias, *Isthmia* Oyunları'nın galibine çam tacı verilmesini de Palaimon⁵⁷⁶ ve Arkheimos'un acısının dindirilmek istenmesiyle ilişkilendirir⁵⁷⁷. Son olarak da *Nemea* Oyunları'nın galibine genellikle palmiye dalının verildiğini ifade eder⁵⁷⁸.

Kat. 41'deki (Lev. LII) sporcunun zafer ödülü olan palmiye dalı sol elinde bulunur. Fakat Pausanias sporcuların palmiye dalını sağ elinde taşıdıklarını aktarır⁵⁷⁹. Palmiye dalının sol elde taşındığı çok sayıda plastik eser günümüze kadar ulaşmıştır. Bunların ilki Atina Ulusal Müzesi'ndeki⁵⁸⁰, bitirilmemiş sporcu betimli kabartmadır⁵⁸¹. Bu kabartmada, sol elinde palmiye dalı tutan sporcu; sağ eliyle de tıpkı bizim steldeki

⁵⁷⁴ Paus. Paus. V, 7, 7. τὸν δὲ Ἡρακλέα παίζοντα—εἶναι γὰρ δὴ αὐτὸν πρεσβύτατον ἡλικία—συμβάλεῖν τοῦς ἀδελφοῦς ἐς ἄμιλλαν δρόμου καὶ τὸν νικήσαντα ἐξ αὐτῶν κλάδῳ στεφανῶσαι κοτίνου: παρεῖναι δὲ αὐτοῖς πολὺν δὴ τι οὕτω τὸν κότινον ὡς τὰ χλωρὰ ἔτι τῶν φύλλων ὑπεστρωθῆσαι σφᾶς καθέδοντας. κομισθῆναι δὲ ἐκ τῆς Ὑπερβορέων γῆς τὸν κότινον φασιν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους ἐς Ἑλλάδα, εἶναι δὲ ἀνθρώπους οἱ ὑπὲρ τὸν ἄνεμον οἰκοῦσι τὸν Βορέαν.

⁵⁷⁵ Paus. X, 7, 8.

⁵⁷⁶ Palaimon (*Παλαίμων*), güreşçi anlamına gelir ve Herakles'in oğullarından birinin adıdır. Fakat buradaki Palaimon adlı kişi, Herakles'in oğlu olan Palaimon ile karıştırılmamalıdır. Palaimon, Io'nun oğludur ve Io intihar ederken Palaimon'u da beraberinde ölüme sürükler. Megara yakınlarındaki yarılardan atlayarak intihar eden Io'nun cesedi yine Megara yakınlarında gömülürken; Palaimon'unun cesedini yunuslar Korinthos'a kadar taşırlar. Cesedi bulan Sisyphos onu çam ağacının yanına gömer ve orada Palaimon adına bir tapınak inşa eder. Palaimon'un asıl adı Melikertes'tir. Palaimon adını Sisyphos vermiştir ve sebebi de Palaimon'u *Isthmia Oyunları*'nın koruyucu tanrısı yapmasıyla ilişkilidir. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. P. Grimal 1997: *a.g.e.*, s. 589.

⁵⁷⁷ Paus. VIII, 48, 2.

⁵⁷⁸ Paus. VIII, 48, 2.

⁵⁷⁹ Paus. VIII, 48, 2.

⁵⁸⁰ Müze Env. No: NM 1662.

⁵⁸¹ Öncelikle bu heykelle ilgili bir takım farklı görüşlerin olduğunu söylememizde fayda var. Söz konusu eseri Waldstein ve Hyde “bitirilmemiş sporcu heykeli” olarak değerlendirirken; Pottier, “mezar kabartması”; Kalstas, “bitirilmemiş mezar heykeli”, Moock “ephebe ait mezar steli”, Conze ise “bitirilmemiş sporcu steli” olarak değerlendirmektedir. Konuya ilişkin bilgi için bk. Charles Waldstein, “Pythagoras of Rhegion and the Early Athlete Statues”, *JHS*, Vol. 1, 1880, s. 187 dn. 1; W. W. Hyde 1921: *a.g.e.*, s. 160; Edmond Pottier, Relief funéraire pour un athlète victorieux, *BCH*, Vol. 5, 1881, s. 65-70; N. Kalstas 2002: *a.g.e.*, s. 352 Fig. 743; von Derk W. Moock, *Die Figürlichen Grabstelen Attikas in der Kaisezeit*, Mainz am Rhein 1998, s. 138 Taf. 42 Nr. 76 c-d; A. Conze 1911-1922: *a.g.e.*, s. 74 Taf. CCCCXL Nr. 2023. Biz bu görüşlerin tümünün olabirliği üzerinde durmak gerektiğini düşünüyoruz. Ayrıca duruma uygun örnek olarak, aynı döneme ait, Mylasa'da bulunmuş Akhilleus Steli ışığında değerlendirilerek daha doğru sonuçlar alınacağına inanıyoruz. Mylasa'da bulunan Akhilleus Steli için bk. F. Rumscheid 2004, *a.g.m.*, s. 645 Abb. 7; V. Blümel 2004: *a.g.m.*, s. 20-21 Nr. 30.

sporcu gibi başındaki tacı/çelengi tutmaktadır. Diğer bir örneğimiz ise Villa Guilloateau'dandır. Bu stelde de zafer kazanan sporcu sol elinde palmiye dalı taşırken; sağ eliyle de başındaki zafer tacını tutmaktadır⁵⁸². Bu örneklerin dışında Pausanias'ın ifade ettiği gibi palmiye dalının sağ elde tutulduğu örnekler de bulunur. Aphrodisias *Sebastaion*'undaki *Agon* konuya uygun örnek teşkil eder⁵⁸³. Sahnenin *gymnasionda* geçtiği bilinen kabartmada, zafer kazanan sporcu sağ elinde palmiye dalı taşır. Kendi sağında sakallı *Herme* ve yine galibiyetinin sembolik belirtisi olan kurdelesi sahnede bulunur. Palmiye dalının sağ elde taşındığı bir diğer örneğimiz ise *terrakotta* bir figüründür. Figüründe, palmiye dalı sporcunun sağ elindedir ve dirseğiyle de *Hermeye* yaslanmıştır⁵⁸⁴. Sol eliyle de başındaki zafer çelengini tutmuştur. Ayrıca bu sporcunun kazandığı ödül *amphorası* da *Hermenin* yanında betimlenmiştir. Verdiğimiz bu örneklere bağlı kalarak Pausanias'ın ifade ettiği gibi palmiye dalının salt sporcunun sağ elinde bulunmayıp, sanatçının kendi yorumuyla farklılık gösterebileceği anlaşılmıştır.

Bu örneklerle Kat. 32 (Lev. XLIII) ve Kat. 41'deki (Lev. LII) zafer kazanmış sporcuların galibiyet ödülleriyle ilişkin bilgiler vermeye çalıştık. Bu stellerdeki sporcuların katıldıkları müsabakalarda zafer kazandıkları aşikârdır. Bu sebeple sahnedeki *Hermelerde* *Hermes Enagaiosla* ilişkili olduğunu önerebiliriz.

Sporcuların kazandıkları ödüller her zaman sahnede betimlenmeyebilirdi. Kat. 35 (Lev. XLVI) buna örnek olarak gösterilebilir. *Themistokles*'e ait stelin baştabanındaki yazıtından, henüz on iki yaşındayken öldüğünü ve yaşamı sırasında zafer kazanmış bir *epeh* olduğunu anlıyoruz. Platon, *Nomoi* (Yasalar) adlı kitabında özellikle koşu yarışlarının üç ayrı yaş grubu arasında yapıldığından söz etmiştir⁵⁸⁵. Birincisi çocuklar (*παῖδες*) ikincisi gençler (*ἀγένοιοι*) üçüncüsü yetişkinlerdi (*ἄνδρες*). *Themistokles* de sanıyoruz ki birinci kategorideki yarışlarda zafer kazanmış bir *epehti*. Sağ elindeki top ve yanındaki köpek figürü de zaten onun oyun çağında olduğuna vurgu yapar.

Hermeye yakın oturan çocuk/hizmetli figürü sahneden bağımsız gibi durmaktadır. Sol elinde *Themistokles*'e ait *strigilis* tutarken; sağ elinde tekerlikli bir

⁵⁸² A. Conze 1911-1922: *a.g.e.*, s. 73 Nr. 2022.

⁵⁸³ M. Ilgım 2008: *a.g.e.*, s. 104-105.

⁵⁸⁴ Lucilla Burn-Reynold Higgins, *Catalogue of the Greek Terracottas in the British Museum*, Vol. III, London 2001, s. 123, Plate 52 Nr. 2291.

⁵⁸⁵ Plat. *Laws*. 8. 833c. *τριτὰ δὴ ταῦτα ἀθλήματα διανοηθῶμεν, ἐν μὲν παιδικόν, ἐν δὲ ἀγενείων, ἐν δὲ ἀνδρῶν: καὶ τοῖς μὲν τῶν ἀγενείων τὰ δύο τῶν τριῶν τοῦ μήκους τοῦ δρόμου θήσομεν, τοῖς δὲ παισὶ τὰ τούτων ἡμίσεια, τοξόταις τε καὶ ὀπλίταις.*

oyuncak vardır. Bu figür, değerlendirdiğimiz steller içindeki en farklı çocuk/hizmetli tipine sahiptir. Küçük betimlenmiş olmasına rağmen kemikli yüz yapısı ve kaslı vücuduyla değişiklik gösterir. Oldukça üzgün olduğu yüz ifadesinden anlaşılan hizmetli/çocuk, sırtı efendisine/arkadaşına dönüktür. Bu ölüme üzülmünün yanında sanki elindeki tekerlikli oyuncakıyla oyunun dışında kalmış ve *Themistokles*'in köpeğiyle oynamasına da küsmüş gibi onlara sırtı dönük oturur. Kat. 1'deki (Lev. XII) sahneyle karşılaştıracak olursak, iki kardeş köpeğiyle beraber oynarken; hizmetlileri onları uzaktan seyretmektedir. Ve genellikle sahnedeki yardımcı/köleler sahnenin köşesinde ayakta betimlenirken, bu steldeki figürün elinde oyuncakıyla oturuyor olması hizmetli/köle olamayacağını gösterir.

Bu figürün elindeki tekerlikli oyuncak betimine ilk kez *Attika* menşeli stellerde rastlanır. Pire Müzesi'nde⁵⁸⁶ sergilenen stel buna örnek gösterilebilir. Bu stelde de sahnede çıplak bir çocuk betimlenmiştir. Sol elinde tekerlikli bir oyuncak; sağ elinde ise kuş tutar. Yanındaki köpeğin de kuşa uzanmaya çalıştığı görülür⁵⁸⁷.

Yanındaki hayvanıyla oynayan çocuk tasvirine pişmiş toprak figürünlerde de rastlanır. Hadra'da bulunmuş ve İskenderiye Müzesi'nde sergilenen⁵⁸⁸ bir *terrakotta* figürün Kat. 35'teki (Lev. XLVI) kompozisyonla benzerlik gösterir⁵⁸⁹. Bu *terrakottada* sakallı bir *Herme* vardır. Sahnede küçük bir çocuk sağ elini havaya kaldırmış, avucunda bir top tutar. Yanındaki kaz da çocuğun *khlamisinden* ısırılmaktadır (Lev. X Res. 13). Bizim örneklerimizdeki köpek figürünün yerini *terrakottada* kaz almıştır.

Sonuç itibarıyla sahnedeki *Hermenin* varlığı, yazıtından da anlaşıldığı kadarıyla zafer kazanan *Themistokles*'in yaşamı sırasında gittiği *palaestrada*ki koruyucu tanrısı olarak sahnede betimlenmiştir.

Kat. 23 (Lev. XXXIV) Samos buluntusu stelde; Kat. 35'e (Lev. XLVI) benzer bir kompozisyon işlenmiştir. Kat. 23'ün (Lev. XXXIV) üst yapısı Kat. 35'ten (Lev. XLVI) farklı olarak yalın, düz bir silmeden oluşur. Sahnenin merkezinde *khiton* üzerine *himatonlu* bir *epheb* betimlenmiştir. Bu *epheb* sağ elini köpeğine uzatmış; sol kol

⁵⁸⁶ Müze Env. No: 227.

⁵⁸⁷ W. Clairmont 1993: *a.g.e.*, Nr. 0.846. Bu betimlemeye ilişkin başka örnek steller için bk. aynı yer 0. 855, 0. 926, 0. 927, 0. 928.

⁵⁸⁸ Müze Env. No: 19477.

⁵⁸⁹ Breccia Ev, *Terrecotte figurate greche e greco-egizie del Musco di Alessandria, Monuments de L'Égypte Gréco-Romaine*, II, fasc. 1 Bergamo 1930, s. 36-37 No. 107, Tav. R. 1.

dirseğini *Hermeye* dayamış ve bu *Hermenin* başı üzerinde bir top? tutar⁵⁹⁰. Sahnedeki hizmetlinin eli çenesinin altında, köpeğiyle oynayan efendisini izlemektedir. Bu steldeki ve Kat. 35'teki (Lev. XLVI) *epheb* oldukça donuk bir ifadeyle cepheden betimlenmiştir. Figürlerin köpekleri ile ilgilenmeyerek karşıya bakmaları, sanki, vakitsiz ölümlerindeki hüznü izleyiciye yansıtma çabası içinde olduklarını düşündürmektedir. Yumuşak vücut hatlarına sahip, tam erginleşmemiş oldukları henüz *gymnasion* ya da *palaestra* çağında olduklarını gösterir. Horn, Kat. 23'teki (Lev. XXXIV) mezar sahibinin *palaestraya* giden bir *epheb* olduğunu ve buradaki *Hermenin* de bu sebepten dolayı onun refakatçisi olarak sahnede betimlendiğini ileri sürmüştür⁵⁹¹. Wiegand da bu görüşe paralel olarak mezar sahibinin *palaestraya* giden bir *epheb* olduğunu ve elini *Hermeye* uzatmasının da kahramanlıkla ilgili olduğunu ifade etmiştir⁵⁹². Baştabandaki dört satırlık Yunanca yazıt ikinci kullanıma ait olduğu için sahnedeki figür ve konuyla alakasızdır⁵⁹³.

Kat. 13 (Lev. XXIV), maalesef çalışmamızdaki buluntu yeri bilinmeyen stellerden biridir. Sahnedeki figür kare formlu bir kaide üzerinde oturmuştur. Vücudunun büyük kısmını örten *himation* giymiştir. *Himation*, sol omuz üzerinden atılmış ve sağ göğsü açıkta bırakmıştır. Sahnede, figürün uzağında, başında *taenası* (*ταινία*) bulunan sakallı *Arkaistik* bir *Herme* ve hizmetli figürü bulunur.

Hermenin başındaki *tanea*, genellikle sporcular tarafından kullanılan ve yarışmalarda kazanan sporcuya ödül olarak sunulan bir armağandır⁵⁹⁴. Hyde, bir sporcunun zaferini anlamanın en kolay yolu onun başındaki *taneası* olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca buna ek olarak da *taneanın* ilk başlarda *symposion* sahnelerinde dekoratif amaçlı kullanıldığını ve daha sonra *taneanın* sadece sporcular için ödül olarak verildiğini ifade etmiştir⁵⁹⁵. Erken Klasik Dönem'in önemli yontuları arasında da başına *taneasını* bağlayan sporcu heykellerinin varlığı bilinmektedir. Bunların güzel örneklerinden bir tanesi Lukianos'un da bahsetmiş olduğu Polykleitos'un *Diadoumenos* heykelidir⁵⁹⁶.

⁵⁹⁰ R. Horn 1972: *a.g.e.*, s. 143, Taf. 74 Nr. 121; E. Phulf - H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 85, Taf. 31 Nr. 136.

⁵⁹¹ R. Horn 1972: *a.g.e.*, s. 143, Taf. 74 Nr. 121.

⁵⁹² Theodor Wiegand, "Antike Sculpturen in Samos", *AM*, XXV, 1900, s. 196-197.

⁵⁹³ R. Horn 1972: *a.g.e.*, s. 144, Taf. 74 Nr. 121; E. Phulf - H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 85, Taf. 31 Nr. 136.

⁵⁹⁴ C. Waldstein 1880: *a.g.m.*, s. 177; B. Schmaltz 1983: *a.g.e.*, s. 236.

⁵⁹⁵ W. W. Hyde 1921: *a.g.e.*, s. 149.

⁵⁹⁶ Luc. *Philops.* XVIII. οὐδὲ τὸν παρ' αὐτόν φημι, τὸν διαδούμενον τὴν κεφαλὴν τῆ ταινία, τὸν καλόν, Πολυκλείτου γὰρ τοῦτο ἔργον. Polykleitos'un Diadoumenos'in Roma Dönemi replikleri için bk. P. C. Bol 2004: *a.g.e.*, Abb. 84-85a-d.

Sahne, Hellenistik Dönem stellerinde görmeye alışık olmadığımız çıplak, kaslı ve uzun betimlenmiş hizmetli figürü bulunur. Bu tipteki hizmetliler özellikle Klasik Dönem mezar stellerinde karşımıza çıkar. Genellikle efendileri gibi çıplaktırlar ve boy farkı bu dönem stellerine göre daha azdır. Elleri efendilerine ait olabilecek *strigilis*, *aryballos* gibi *palaestra*yla bağlantılı olan objeler tutarlar⁵⁹⁷.

Çalışma kapsamındaki Kat. 14 (Lev. XXV) içerdiği grotesk yaklaşımı ikonografisiyle farklılık gösterir. Bu stelin üzerindeki yazıttan mezar sahibinin *Demos* tarafından ödüllendirilen *Amyntes* adlı bir çocuk olduğunu anlıyoruz. Sahne genellikle Smyrna stellerinde tasvir edilen, köpeğiyle oynayan çocuk figürlerinin aksine, burada horozuyla oynayan küçük bir çocuk figürü betimlenmiştir.

Sahnedeki kalkan, çelenk, horoz, *Herme* ve oyuncak gibi öğelerin *Amyntes*'in yaşamına dair kanıtlar sunduğu aşikârdır. Kalkan, genellikle *apotropaik* bir sembol ya da kahramanlık anlamında kullanılır⁵⁹⁸. Çelenk ise *Amyntes*'in yazıtta belirtildiği gibi *demos* tarafından onurlandırıldığını ve yaşamında amacına ulaştığını gösterir⁵⁹⁹. Horoz ise, çocukluktan ergenliğe geçişin önemli simgelerindendir⁶⁰⁰. Mitolojide savaş tanrısı Ares ile anılan⁶⁰¹ ve Ares tarafından sonsuza kadar sabah güneşinin doğuşunu haber vermekle cezalandırılan horoz, genellikle çocuk ve gençlere ait mezarlarda ölü hediyesi olarak bulunmasının yanında⁶⁰²; çocuk oyuncuğu olarak da kullanılmıştır⁶⁰³. *Kitonik* bir anlama sahip olan horoz figürünün mezar ikonografisindeki kullanımı Arkaik Dönem'e kadar uzanır. İ.Ö. 550/540 yıllarına tarihlenen Sparta'da bulunmuş *Khrysappa* stelinde hizmetli olması muhtemel figür elinde horoz tutmuştur⁶⁰⁴. Mezardaki sahneye uygun düşen bu figür, ölen kişinin kahramanlaştırılması⁶⁰⁵ ve yaşam ile ölüm arasındaki tezadın güzel örneğidir.

⁵⁹⁷ Bu konuya uygun örnek steller için bk. W. Clairmont 1993: *a.g.e.*, Nr. 1.825; K. F. Johansen 1951: *a.g.e.*, s. 22 Fig. 8.

⁵⁹⁸ Bk. dn. 418.

⁵⁹⁹ P. Zanker 1993: *a.g.m.*, s. 221.

⁶⁰⁰ E. Özer 2014: *a.g.m.*, s. 41.

⁶⁰¹ Eric Csapo, "Cockfights, Contradictions, and the Mythopoetics of Ancient Greek Culture", 2006, s. 17-18; Eric Csapo, "The Cultural Poetics of the Greek Cockfight", *AAIA*, Vol. 4, 2006/2007 s. 24.

⁶⁰² Aizonai *nekropolisinde* bulunan örnek için bk. E. Özer 2014: *a.g.m.*, s. 41, Res. 33; Parion örneği için bk. H. Kasapoğlu 2013: *a.g.m.*, s. 191.

⁶⁰³ Çocuk oyuncuğu olarak kullanılan horoz örnekleri için bk. Franz Winter, "Die Typen der figürlichen Terrakotten I", Berlin 1903, s. 390 Nr. 4; L. Burn-R. Higgins 2001: *a.g.e.*, s. 253, Plate 137 Nr. 2847-2848;

⁶⁰⁴ Heinrich Dressel - Arthur Milchhoefer, "Die antiken Kunstwerke aus Sparta und Umgebung. Nebst einem epigraphischen Anhang und einem Excurse", *AM*, 2, 1887, s. 303-307 Taf. XXII.

⁶⁰⁵ J. Boardman 2001: *a.g.e.*, s. 186.

Bu tipteki hayvan figürlü stellerde genellikle çocuklar yanlarındaki hayvanı beslerken betimlenmiştir. Bu örnekte, *Amyntes* aç horozdan elindeki incirleri saklamaya çalışır. Bu stelin çok yakın örneği Myrina *nekropolisinde* bulunmuş bir *terrakotta* figüründe karşımıza çıkar⁶⁰⁶. Myrina örneğinde bizim figürden biraz daha olgun bir erkek, elinde üzüm salkımı tutar ve yanındaki horoz da bu salkıma doğru uzanmaya çalışır.

Astragalde dizili çingirak⁶⁰⁷, aşık kemikleri ve top bulunur. *Amyntes*'in gerek horozla oynaması gerek sahnedeki oyuncaklar, onun oyun çağında olduğunu vurgular. Fakat tasvir edilen *Herme* ve *Amyntes*'in *demos* tarafından onurlandırılması, sahnede zaman kısıtlaması bulunmadığını gösterir. Çünkü *Amyntes*, yaşı itibarıyla *demos* tarafından onurlandırılacak, bir başarıya imza atacak erginliğe ulaşmamıştır. Zanker, aristokrat bir ailenin çocuğu olan *Amyntes* için, *ailesi küçük Amyntes için bu pahalı anıtı yaptırarak onun ölümünü ve yaşamını eş zamanlı olarak hatırla(t)mak istemiştir, ne üzücü ki Hermeden, çelekten ve kalkandan Amyntes'in genç öldüğünü anlıyoruz*⁶⁰⁸ ifadesini kullanarak önerimize destek sağlar. Bu yorumlar ışığında sahnedeki *Arkaistik Hermenin Amyntes*'in yaşamında *gymnasiona* giden bir genç olduğunu, çelenk ve *demos* onurlandırmasının da onun bu mekânda başarı kazanmış bir öğrenci ya da *epheb* olduğuna işaret ettiği önerilebilir.

Kat. 33 (Lev. XLIV) Smyrna'da bulunmuştur. Oldukça kalabalık bir kompozisyonu içeren bu stelde zafer kazanan bir sporcu ailesi ile betimlenmiştir. Kat. 34'teki (Lev. XLV) kompozisyona yakın bir sahne işlenmiştir. Her iki stelde de oldukça zengin bir konu bulunur. Aristokratlara özgü olabilecek bu kabartmalarda sporcular genellikle *himation*ludur ve bu *himation* sağ göğsü açıkta bırakır. İ.Ö. 2. yy.'da ekseriyetle gerek sporcular gerek *epheb*ler bu şekilde *himation*larıyla tasvir edilmiştir.

Bu sahnelerde sporcular her ne kadar üstün başarılar elde etmiş olsalar da başarılarını mütevazı bir görünüm içinde sergilerler. Kat. 34'teki (Lev. XLV) sporcu, elindeki *strigilisi* ve *Hermeye* yakınlığıyla bu başarısını vurgularken; aynı zamanda başı önde utangaç bir görüntü içindedir. Atletik başarılar, erdemli duruş karşısında önemi

⁶⁰⁶ F. Winter 1903: *a.g.e.*, s. 278 Nr. 11; L. Burn-R. Higgins 2001: *a.g.e.*, s. 122, Plate 51 Nr. 2287

⁶⁰⁷ R. R. R. Smith bu objenin çalpara olduğunu ifade etmiştir. R. R. R. Smith 2002: *a.g.e.*, Res. 221 (Resim 221'in altındaki açıklama).

⁶⁰⁸ P. Zanker 1993: *a.g.m.*, s. 222.

yitirmiştir ve bu kişinin takındığı mütevazı duruşunun dışı vurumudur⁶⁰⁹. Oxford, Ashmolean Müzesi'ndeki kabartmadaki *epheb*⁶¹⁰ ve Tralleis'li *epheb* örneğinde de bu ifadeyi görebiliriz⁶¹¹.

Kat. 34'teki (Lev. XLV) sporcunun *Hermeye* dolanmış yılan yumurta yedirdiği görülür. Farnell bu tarz ritüellerin genellikle kahramanlara özgü olduğunu ve yılan yumurta sunulmasının yeniden doğumun belirtisi olduğunu ileri sürer⁶¹². Ayrıca Farnell, yumurtanın, kuğu kılığındaki Zeus ile birleşen Leda'nın yumurtalarından doğan kahraman *Dioskurlar* ile de bağlantılı olduğunu ifade etmiştir⁶¹³. Sahnede iki tane yılan betimlenmiştir ve bu yılanlardan incir ağacına sarılı olan, altar üzerindeki nar, üzüm ve ayvadan⁶¹⁴ oluşan meyveleri yemektedir.

Bu steli detaylı irdeleyen Pace, hizmetlilerin elindeki silindir objelere ilişkin, mutfak kabı ya da *palaestr*ayla bağlantılı objeler olabileceğini önermiş; fakat net bir yorum da bulunmamıştır⁶¹⁵. Elinde *strigilis* tutan ve *Hermeye* yakın olan gencin sporcu olduğu açıktır. Sahnede bu silindir objeler de sporcunun yarışmalarda kazandığı ödüller olabilir. Bu tipteki silindir formlu objeler Kremna'da sporculara ödül olarak verilmektedir⁶¹⁶. Kremna sikkelerinde görülen bu ödüller bizim örneğimizde olduğu gibi taşıma kulpludur. Fakat farklı olarak Kremna ödül silindirleri içinde palmiyeler vardır. Bizim örneğimizde her ne kadar silindir içinde palmiye dalı bulunmasa da hizmetlinin sol elinde palmiye dalı tuttuğu görülür. Bu veriler ışığında sahnede *Hermenin*, *palaestrada* zafer kazanmış sporcunun koruyucu tanrısı olarak betimlendiğini önerebiliriz.

⁶⁰⁹ P. Zanker 1993: a.g.m., s. 221.

⁶¹⁰ E. Phul - H. Möbius 1977: a.g.e., s. 88, Taf. 33 Nr. 149. Rosella Pace, "Une grande stèle funéraire hellénistique recomposée de Kymè d'Éolide (Turquie)", *RA*, Paris 2013a, s. 347-366.

⁶¹¹ G. Mendel 1914: a.g.e., s. 260-261 Kat. No. 542; John Boardman, *Yunan Sanatı*, İstanbul 2005b, s. 227 Res. 224.

⁶¹² L. R. Farnell 1921: a.g.e., s. 153.

⁶¹³ L. R. Farnell 1921: a.g.e., s. 153; *Dioskourlar* ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. P. Grimal 1997: a.g.e., s. 159-160.

⁶¹⁴ Pace, sahnede ağacı incir; altar üzerindeki meyveleri de nar, üzüm ve ayva olarak belirtmiştir. R. Pace 2013a: a.g.m., s. 355. Nar ve üzümün ölümsüzlüğün ya da yeniden dirilmenin sembolü olduğu bilinmektedir. Fakat ayva böyle bir anlam içermemektedir. Antik yunan mitolojisinde konu edildiği tek yer, Akontios ve Kydippe arasındaki evlilik olayıdır. Akontios üzerine yazı yazdığı bir ayvayla Kydippe'yi kandırır ve onunla evlenir. Bu mitolojiye ilişkin kapsamlı bilgi için bk. A. Erhat 2003: a.g.e., s. 27. Ayrıca antik dönemde ayvanın güzel kokusundan dolayı parfümleri yapılmıştır. Ahmet Uhri, *Boğaz Derdi, Arkeolojik, Arkeobotanik, Tarihsel ve Etimolojik Veriler Işığında Tarım ve Beslenmenin Kültür Tarihi*, İstanbul 2011, s. 197.

⁶¹⁵ R. Pace 2013a: a.g.m., s. 356.

⁶¹⁶ A. Özdzibay- Erol 2012: a.g.m., s. 207 Res. 8, 13.

Kat. 33 (Lev. XLIV) Smyrna menşeli stel, Kat. 34'e (Lev. XLV) yakın bir kompozisyon barındırır. Sahne iki panele bölünmüştür. Üst panelde çelenk motifi işlenmiş iki sandık vardır. Walter, çelenk süslemeli bu sandıkların *urne* ya da mücevher kutusu gibi süsleme amaçlı motifler olduğunu ve Anadolu'ya ait mezar ikonografisinde sıklıkla kullanıldığını ifade etmiştir⁶¹⁷. Sağdaki çelenge yakın yerde sağ kolunu dirsekten bükerek elini çene altında tutan; sol kolunu silmeye paralel uzatan hizmetli kız figürü vardır ve aşağıdaki efendisine bakmaktadır⁶¹⁸.

Alttaki sahnede oldukça kalabalık bir kompozisyon işlenmiştir. Merkezde üç ana figür ve 3 hizmetli betimlenmiştir. Buradaki figürler baba, anne ve erkek çocuktan oluşur⁶¹⁹. Kat. 34'teki (Lev. XLV) sahne gibi bu stelde de aristokrat bir aile başarı kazanmış oğullarıyla birlikte kendilerini betimletmişlerdir. Bu tipteki stelin yakın örneğine menşei bilinmeyen fakat Doğu Yunan olması muhtemel bir stelde karşılaşırız. Bu stelde de sahne iki paftaya bölünmüştür ve Kat. 34'teki (Lev. XLV) gibi sahnenin sağında anne, solunda baba ve ortada sporcu olduğu düşünülen erkek figürü betimlenmiştir⁶²⁰.

Palagia, sahnedeki *Hermenin* betimlendiği mekân için *gymnasion* olabileceği yorumunda bulunmuştur⁶²¹. Yıldırım ise sahnedeki kadından dolayı mekânın *gymnasion* olarak değerlendirilmemesi gerektiğini önermiştir⁶²². Biz de Yıldırım'ın önerisine katılıyoruz. Çünkü antikitede kadınlar gerek sporun gerek *gymnasionun* dışında tutulmuştur ve hiçbir şekilde oyunlara izleyici statüsünde bile katılamamıştır. Pausanias'ın metinleri bu önerimize destek sağlar.⁶²³ Fakat bu mekân, *gymnasion* ya

⁶¹⁷ Otto Walter, "Antikenbericht Aus Smyrna", *Öjh*, XXI-XXII, 1924 Wien, 246.

⁶¹⁸ Korkut, mezar ikonografisindeki portre tarzında betimlenmiş figürlerin Roma Dönemi öncesi Anadolu'da yaygın olduğunu ve bunun sebebinin de sahnedeki alan darlığından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bk. Taner Korkut, "Überlegungen zum Aufkommen der Halbfiguren auf kleinasiatischen Grabstelen vom Hellenismus bis zur römischen Kaiserzeit", *Adalya*, IV, 1999-2000, s. 181-186.

⁶¹⁹ P. Zanker 1993: a.g.m., s. 226-227.

⁶²⁰ E. Phulf - H. Möbius 1977: a.g.e., s. 182, Taf. 98 Nr. 641.

⁶²¹ O. Palagia 1989: a.g.m., s. 123.

⁶²² N. Yıldırım 2012: a.g.m., s. 232.

⁶²³ Kadınlar için düzenlenen spor oyunları olsa da onların erkekler için düzenlenmiş spor müsabakalarına izleyici olarak bile katılmaları yasaktı. Demokrasinin beşiği Yunanistan'da, kadınların bu festivallere katılmadıklarını Pausanias'ın metinlerinden anlaşılmaktadır. Pausanias; "*Olympia yolunda, sert kayalıkların olduğu yerde yüksekçe bir dağ vardır ve adı Typaeum'dur. Elis kanununa göre, Olimpiyat Oyunları'na katıldığı ortaya çıkan tüm kadınlar bu dağdan baş aşağı atılacaklardır.* diyerek kadınların bu tip mekanlardan ve organizasyonlardan uzak tutulduğunu ifade eder. *κατὰ δὲ τὴν ἐς Ὀλυμπίαν ὁδόν, πρὶν ἢ διαβῆναι τὸν Ἀλφειόν, ἔστιν ὄρος ἐκ Σκιλλοῦντος ἐρχομένῳ πέτραις ὑψηλαῖς ἀπότομον: ὀνομάζεται δὲ Τυπᾶιον τὸ ὄρος. κατὰ τοῦτου τὰς γυναῖκας Ἡλείοις ἔστιν ὠθεῖν νόμος, ἣν φωραθῶσιν ἐς τὸν ἀγῶνα ἔλθοῦσαι τὸν Ὀλυμπικὸν ἢ καὶ ὄλως ἐν ταῖς ἀπειρημέναις σφίσις ἡμέραις διαβᾶσαι τὸν Ἀλφειόν. οὐ μὴν*

da *palaestra* ile ilişkili olmasa da sahnedeki genç figürün bir sporcu olduğu gerçeğini yadsımaz.

Sözü edilen bu sporcu sağ elini yanındaki payenin üzerine atmıştır ve kendi dönemi içinde elinde bir şey tuttuğu; fakat günümüze kadar bu objenin ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Bahse konu olan bu objenin belki de bir *strigilis*, *aryballos*, rulo ya da galibiyet ödülü olduğu varsayılabilir. Sporcunun elini attığı paye önünde diğer hizmetlilerden daha büyük betimlenmiş bir erkek hizmetli bulunur ve sağ elinde efendisine ait oldukça yüzeysel işlenmiş bir palmiye dalı tutar. Bu da mezar sahibi gencin *palaestrada* zafer kazandığını ve bu palmiye dalının da ona ait bir galibiyet ödülü olduğunu akla getirir. Ayrıca sahnedeki çelenk ve *Herme* tasvirleri de bunu destekler⁶²⁴. Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde sahnedeki Herakles *Hermesi*, *palaestranın* ruhu, sporcuların manevi yardımcısı olarak sahnede betimlenmiş olabilir.

Kat. 42 (Lev. LIII) Stratonikeia buluntusu olan stelin büyük bir kısmı maalesef korunamamıştır. Eş kenar üçgen görünümüne sahip bu stelin kabartmasında *khiton* üzerine *himation*lu genç erkek figürü betimlenmiştir. Sol kolunu yanındaki *Hermeye* dayamıştır. Bu hareketiyle giydiği *himation* kumaşı *Hermenin* başının büyük bir bölümünü örtmüştür.

Özgan, buradaki genci askerlik görevini yerine getirmiş bir vatandaş olduğunu ve sahnedeki *Hermenin* de *palaestrayla* ilişkili olduğunu ifade etmiştir⁶²⁵. Aslında antikitede *palaestranın* asıl amacı asker yetiştirmektir. Daha sonra bu mekânlar giderek spor amaçlı komplekslere dönüşmüştür⁶²⁶. Schmaltz ise bazen sporcuların çıplak gösterilmek yerine toplumdaki statülerine göre *khiton* üzerine *himation*lu betimlendiğini ifade etmiştir⁶²⁷. Schmidt ise Hellenistik Dönem’de *epebler* ve sporcuların Klasik Dönem örneklerinde olduğu gibi çıplak değil genellikle giyinik betimlendiği bu görüntüleriyle sanki *gymnasiona* gelen ziyaretçiler gibi olduğunu ifade etmiştir⁶²⁸.

Bu şekilde betimlenmiş başka bir örnek ise Kat. 39’dur (Lev. L). Üst yapısı tamamen kırık olan stelin sahne alanı da oldukça dardır. Bezeme alanının merkezinde baş

οὐδὲ ἀλῶναι λέγουσιν οὐδεμίαν, ὅτι μὴ Καλλιπάτειραν μόνην: εἰσὶ δὲ οἱ τὴν αὐτὴν ταύτην Φερενίκην καὶ οὐ Καλλιπάτειραν καλοῦσιν. Pausanias’ın bu konudaki ayrıntılı bilgisi için bk. Paus. V. 6. 7.

⁶²⁴ P. Zanker 1993: a.g.m., s. 227.

⁶²⁵ R. Özgan 1999: a.g.e., s. 149.

⁶²⁶ R. E. Wycherley 1993: a.g.e., s. 126.

⁶²⁷ B. Schmaltz 1983: a.g.e., s. 236.

⁶²⁸ S. Schmidt 1991: a.g.e., s. 131.

kısmı korunamamış *khiton* üzerine *himation*lu bir erkek figürü yer alır. Figürün yanında sakalsız bir *Herme* betimlenmiştir. Sahnedeki kompozisyon Kat. 42 (Lev. LIII) ile benzerdir.

Bu şekildeki başka bir örneğimiz Kat. 16'dır (Lev. XXVII). Bu stelde *dexiosis* konulu bir kompozisyon işlenmiştir. Oldukça süslemeli stelin üst yapısında *triglifon* kuşağı yer alır ve metoplarında da *bukafelon*, Boetion tipi miğfer⁶²⁹ ve zırh süslemesi bulunur. Kabartma alanının solunda taburede oturan bir erkek ve ayakta tokalaşır durumda erkek ve kadın figürü betimlenmiştir. Bu figürlerden taburede oturan kişinin baba; diğerlerinin de anne ve erkek evlat olduğunu düşünüyoruz. *Hermeye* sol eliyle dokunan erkek, *khiton* üstüne *himation*ludur ve bu giyimiyle de Kat. 42'deki (Lev. LIII) figürle benzerdir.

Sahnenin *triglifon*unda betimlenen zırh ve miğferler, savaş ganimeti ya da propagandası olarak tapınaklara ait mimari süslemede karşımıza çıkar. Erken örneklerden biri Bergama Athena tapınağında bulunur. Bergamalıların, Galatları yenmesi üzerine zafer propagandası yapmak ve kendi güçlerini ölümsüzleştirmek amacıyla bu tarz bir betimleme seçmişlerdir⁶³⁰. Pausanias da Olympia Zeus tapınağının dış frizinde, Roma generali Mummius tarafından yirmi adet kalkan süslemesini, zafer anısı olarak işlettiğinden söz etmiştir⁶³¹.

Bunun dışında stellerde de kahramanlık, ölen kişinin yüceltilmesi ya da *apotropaik* amaçlı kullanılmak üzere sahnede at, miğfer ve kalkan gibi süslemelere yer verilmiştir. Bu tarz betimlemeler bazen ölen kişinin asker kimliğine bir gönderi olarak da algılanmalıdır. Kat. 16'da (Lev. XXVII) ise sahnedeki gencin ailesiyle vedalaşması, sahnedeki *Herme* ve son olarak zırh ve miğfer betimlemesi ölen gencin *palaestra* eğitimi alan ve henüz bu sürecini tamamlamadan yaşamını yitiren bir *epheb* olduğunu gösterir. Büyük kısmı tahrip olan baştabandaki yazıtta maalesef figürlerle örtüşmeyen bir durum söz konusudur. Yazıtta *Publius* ve *Lucius* adlı iki kardeş olması muhtemel kişilere veda edilmektedir. Eğer ki bu yazıt ikinci bir kullanıma ait değilse; ailesi

⁶²⁹ *Boethion* tipi miğfer örnekleri için bk. P. M. Fraser-T. Rönne 1957: *a.g.e.*, Plate 18 Nr. 1-5.

⁶³⁰ Bergamalılar bu süslemeye Galat, Makedon ve Suriyelilerden kazandıkları savaşın anısına yaptırmışlardır ve kendilerine zaferi getiren tanrıça Athena'ya sunmuşlardır. Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul 1989, s. 333. Bahsi geçen rölyef için bk. W. Radt 2002: *a.g.e.*, s. 159 Res. 106.

⁶³¹ Paus. V. 10, 5. *τοῦ δὲ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τῆς ὑπὲρ τῶν κίωνων περιθεούσης ζώνης κατὰ τὸ ἐκτὸς ἀσπίδες εἰσὶν ἐπίχρσοι μία καὶ εἴκοσιν ἀριθμὸν, ἀνάθημα στρατηγοῦ Ῥωμαίων Μομμίου κρατήσαντος Ἀχαιῶν πολέμῳ καὶ Κόρινθόν τε ἐλόντος καὶ Κορινθίους τοὺς Δωριέας ποιήσαντος ἀναστάτους.*

tarafından ölen diğer kardeşinin anısı için de bu stelin kullanılmış olabileceğini düşünebiliriz.

Kat. 36 (Lev. XLVII) Süleymaniye örneğinde de benzer durum söz konusudur. Stelin yazıtından mezar sahibinin Sostrata ve Damaphilos adlı iki kardeş olduğunu anlıyoruz. Bu kardeşlerden *Sostrata* kız; *Damaphilos* ise erkektir. Sahnede her iki kardeş için uygun objeler bulunmaktadır. Bu stelin benzer ikonografisine yine aynı bölgedeki Beyazıt stelinde de rastlarız. Bu stellerde *Herme*yle birlikte betimlenen raflar ve bu raflarda entelektüellikle ilişkili objelere yer verilmiştir. Kat. 10'un (Lev. XXI) çok az bir kısmı korunmuş olup korunan kısımda *Hermes* *Hermesine* ait sakallı *Arkaistik* bir baş yer almaktadır. Bu başın paralelinde arşitravin altında bir raf ve bu rafta da sırasıyla kitap ya da defter, üçlü rulo, mürekkep hokkası (*atramentarium*) ve mührü taşı vardır. Fıratlı, bu tip stellerdeki eşyaları entelektüellere mahsus eşyalar başlığı altında incelemiştir ve ekseriyetle de ruloların erkeklere ait stellerde yer aldığını ifade etmiştir⁶³². Kat. 36'da (Lev. XLVII) ise yine Kat. 10'daki (Lev. XXI) gibi raf üzerinde entelektüel kişilere özgü objeler bulunmaktadır. *Herme*yle birlikte aynı sahnedeki nesnelere arasında yarım küre gövdeli mürekkep hokkası (*atramentarium*), kitap, üçlü rulo, *kithara*, ayaklı ve taşıma kulpu bulunan evrak çantası ve son olarak eğik yerleştirilen tanımlanması güç bir obje bulunur. Ayrıca sahnenin merkezinde *signum* da betimlenmiştir. Fıratlı bu tip stellerin aile için yapıldığını ve ekseriyetle kadınların bulunduğu tarafta kadın isminin ve ona ait eşyaların bulunduğunu; erkelerin bulunduğu tarafta ise erkeğe ait objelerin ve adının yazıldığını tespit etmiştir⁶³³. Bu örnekte de Fıratlı'nın hipotezini destekleyen öğeler bulunmaktadır. Özellikle sahnedeki *Herme* ve *signumun* *Damaphilos*'a yakın olması Fıratlı'nın önerisine destek sağlar. Buradaki *Herme*, *Damaphilos*'un *gymnasion* eğitimi alan bir genç olduğunu gösterir. Ayrıca yine *Damaphilos*'a yakın *signum* da ona kahramanlık statüsü kazandırılmak istenmesiyle açıklanabilir. Hellenistik Dönem stellerinde raflara bu şekilde dizilen eğitimle ilgili objeler Byzantion⁶³⁴ ve *Ionia*⁶³⁵ örneklerinde de karşımıza çıkar.

⁶³² N. Fıratlı 1965: a.g.m., s. 301.

⁶³³ N. Fıratlı 1965: a.g.m., s. 297.

⁶³⁴ N. Fıratlı 1964: a.g.e., Planche XI Nr. 34, 35; E. Phulf - H. Möbius 1977: a.g.e., s. 88, Taf. 44 Nr. 223.

⁶³⁵ Notion örneği için bk. E. Phulf - H. Möbius 1977: a.g.e., s. 88, Taf. 106 Nr. 707.

4. 2. *Kitonik Hermeler*

Bu başlıkta inceleyeceğimiz mezar stellerindeki *Hermeler*, Hermes'in *kitonik* yönüyle ilgilidir. Hermes'in *kitonik* bağlantısına ilişkin bilgileri “2. 5. *Hermes Hermesinin Kitonik İlişkisine Bağlı Kullanımı*” adlı başlıkta detaylı bir şekilde irdelediğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.

Buraya kadar incelediğimiz *Hermelerin* hepsi, çocuk ya da yetişkin erkeklere ait mezar stellerinde karşımıza çıkmıştır. Bu gruptaki iki örnekte ise *Herme*, kadınlara ait mezar stelinde görülmektedir.

Bu konudaki ilk örneğimiz Kat. 11 (Lev. XXII) Eressos stelidir. Sahnedeki kompozisyonda *dexiosis* konusu işlenmiştir. Kompozisyon bakımından Kat. 26 (Lev. XXXVII) ile oldukça benzerdir. Kat 11’de (Lev. XXII) farklı olarak veda edilen kişi *Auksesis* adlı kadındır. Sahnenin solunda taburede oturan *Auksesis*, ayaktaki erkekle vedalaşmaktadır. Kabartma alanının sağında *Arkaistik* sakallı bir *Herme* bulunur. Bu *Hermenin* varlığına ilişkin Perriello⁶³⁶ ölen kadının evinden ayrılışını ve *Hermenin* de kapı önündeki *Hermes Propylaios*su temsil ettiğini önermiştir. *Hermes propylaios*ların kapı önlerinde betimlendiğini gerek antik kaynaklardan gerek günümüze kadar ulaşan yazıtlı *Hermelerden* biliyoruz. Fakat bizce buradaki *Herme*, ölüm ikonografisi içinde değerlendirilmelidir. Çünkü çalışma kapsamındaki Kat. 22 (Lev. XXXIII) Eressos buluntusu stelde de benzer bir kompozisyon görülür. Kat. 11’in (Lev. XXII) aksine burada *dexiosis* konusu işlenmemiştir ve dolayısıyla da bir veda söz konusu değildir. *Pudictia* tipinde bir kadın, *Herme* önünde yaşlı bir ifadeyle *diphrosta* oturmaktadır.

Bahsi geçen bu *Hermelerin* ölen kişinin mezar anıtı olabileceği gibi Hermes’in *kitonik* yönüyle de bağlantılı olabilir. Bu konuya ilişkin Verroia’da bulunan ve *Hedea* adlı bir kadına ait stel oldukça üniktir. Kalabalık sahne içindeki *Hermes Hermes*i, bezeme alanının sağında *anta* duvarına bitişik, dikdörtgen kaide üzerinde yükselmiştir. Bu kaidede “*Kitonik Hermes*⁶³⁷” yazmaktadır. Ayrıca sahnede elinde *kerykeion*uyla birlikte *Hermes psykhopompos* da betimlenmiştir. Bu kompozisyonla birlikte ilk kez hem *Herme* hem de *Hermes psykhopompos* bir mezar stelinde beraber betimlenmiştir.

⁶³⁶ Benjamin Perriello, Gaëlle Pivoteau-Deschodt- Vasiliki Zachari, “Le pilier hermaïque, une figure de passeur? Étude du pilier hermaïque sur des stèles funéraires grecques d’époque hellénistique”, *Mondes Anciens*, 4, 2013, s. 15 Fig. 13.

⁶³⁷ *Ερμῆς Χθονίων*: Georges Daux, “Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1964”, *BCH*, 89/2, 1965, s. 792, Abb. 1; D. Kurtz-J. Boardman 1971: *a.g.e.*, s. 241.

Sporn steldeki ikonografiye ilişkin, “ölen kişinin tanrının korumasında olma ve ona teslimiyet⁶³⁸” olarak yorumlanması gerektiğini önermiştir.

Verroia örneğinden sonra yeniden Kat. 11 (Lev. XXII) ve Kat. 22'ye (Lev. XXXIII) dönecek olursak sahnedeki *Hermelerin*, *Hermes*'in *kitonik* yönüyle açıklanması gerektiğini önerebiliriz. Çünkü erkeklere ait stellerde genellikle *gymnasion* ya da *palaestra*yla ilişkili objelerin varlığı ve bu objelerin (rulo, çanta, *striglis*, palmye dalı...) mezar sahibi ya da hizmetlisi tarafından taşınmasına sıklıkla rastlamıştık.

Antik dönemde kadınların *gymnasion* ve *palaestra* gibi erkeklere özgü mekânlara girmeleri yasaktı. Bu sebeple bir kadın okur-yazar, entelektüel olsa bile *Herme* ile betimlenemezdi. Sardeis'te bulunan ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen⁶³⁹ *Menophila* steli ve üzerindeki yazıt önerimize destek sağlar. Stelin Yunanca olan yazıtının tercümesi şu şekildedir⁶⁴⁰:

“*Hermegones*'in kızı *Menophila*'yı halk onurlandırdı.”
Onun dürüstlüğünü ve güzelliğini bu taş açıklar.
Mısralar ise kimliğini, Menophila'yı dile getirir.
Neden işlenmiştir bu stel üzerine bir zambak,
Kitap, “A” harfi, sepet ve de bir çelenk?
Kitap bilgeliğini, başının üzerindeki çelenk resmi bir sıfatı olduğunu simgeler.
Bir (A) sayısı ailenin tek çocuğu olduğunu,
Sepet, erdemli kişiliğini,
Çiçek ise; kaderin onu açmadan solup götürdüğünü gösterir.
Toprak onu yavaşça örtüp sarsın.
Senin gibi böylesine bir varlığın ardından her zaman gözyaşı
Dökecek insanlar bulunacaktır.⁶⁴¹”

⁶³⁸ K. Sporn 2006: a.g.m., s. 155.

⁶³⁹ Müze Env. No: 4033.

⁶⁴⁰ Ş. Karagöz 1984: a.g.e., s. 11.

⁶⁴¹ ὁ δῆμος Μηνοφίλαν Ἑρμαγένου. κομψῶν καὶ χαρίεσσα πέτρος δείκνυσι· τίς ἐντι μουσῶν μανύει γράμματα, Μηνοφίλαν. τεῦ δ' ἕνεκ' ἐν στάλα γλυπτὸν κρίνον ἠδὲ καὶ ἄλφα βύβλος καὶ τάλαρος τοῖς δ' ἔ<π>ι καὶ στέφανος; — ἡ σοφία μὲν βίβλος, ὁ δ' αὖ περὶ κρατὶ φορηθεὶς ἀρχῶν μανύει, μουννογόναν δὲ τὸ ἔν, εὐτάκτου δ' ἀρετᾶς τάλαρος μάνυμα, τὸ δ' ἄνθος τὰν ἀκμὰν δαίμων ἄντιν, ἐλήϊσατο. — κού[φ]α τοὶ κόνις εἰμί· πολλοὶ τοιῆδε θανούση, ἃ γά[μ]οι οὐδὲ γονεῖς, τοῖς ἔλιπες δάκρυα

Stelde *Menophila*'nın ahlaki biyografisini gösteren semboller ve onun duygularının yazıtla dile getirilmesi açıkça belirtilmiştir ve bu yönüyle de arkeoloji dünyasında önemli bir yere sahiptir.

Kat. 21 (Lev. XXXII) Delos steli çalışma grubumuz içindeki ünik eserlerdendir. Üzerindeki Yunanca yazıttan *Noumenios* adlı erkek bebeğe ait olduğunu anlıyoruz. Örtülü bir *diphros* üzerinde oturan anne, kucağında bebeğini taşır. Harrison, Hermes'in *kitonik* bir tanrı olmasına bağlı olarak mezar stellerinde gerek *Hermes Kitonios* gerek *apotropaik* olarak iki varyasyonda betimlenmiş olduğunu ifade etmiştir⁶⁴². Couilloud, *Noumenios*'un *gymnasiona* gidemeyecek kadar küçük olduğunu ve bu *Hermenin* de *kitonik* bir anlam taşıdığını ve bir mezar anıtı olabileceği uslamlamasında bulunmuştur⁶⁴³. Bizim düşüncemize göre ise bu steldeki *Hermenin* bulunma amacı, oğlu *Noumenios*'u artık koruyamayacak olan annenin, mezara bekçilik eden *Hermes Kitonios*'a, oğlunu emanet etmek istemesidir. Bu yönüyle de *Hermenin* aynı zamanda *apotropaik* bir anlam ifade ettiğini düşünebiliriz.

Kat. 43'te (Lev. LIV) de yine Hermes *kitonik* yönüyle betimlenmiştir. Bu stelin sahnesi iki paftadan oluşur. Üst paftada *symposion* sahnesi işlenirken; alt paftada oldukça basit işçilik gösteren ve alçak kabartma olarak işlenmiş bir *Herme* bulunur. Bu *Hermenin* sahnenin geniş baştabanında tesadüfi olarak işlenmiş olduğunu düşünemeyiz. *Hermelerin* bu şekilde geniş baştabana işlendiği örneklere genellikle Theselya stellerinde rastlanır. Margeret bu *Hermeleri* Hermes *Kitonios* ile ilgili olduğunu ifade etmiştir⁶⁴⁴. *Hermenin*, stelin toprağa gömülen baştabanına yakın bir yerde betimlenmesi onun Hades dünyasıyla olan bağlantısıyla açıklanabilir.

Daskyleion'da bulunmuş oldukça ünik mezar *phallosu* bu konuya uygun örnek olarak anılmaya değerdir. Bu mezar *phallosunun* toprağa gömülen kısmında Hermes *Hermesi* ve her iki yanında *psykheler* betimlenmiştir⁶⁴⁵. Bu yönüyle değerlendirildiğinde Hermes'in yeryüzünden Hades'e geçişi simgelediği bu sebeple de

⁶⁴² E. B. Harrison 1965: *a.g.e.*, s.141.

⁶⁴³ M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, s. 278.

⁶⁴⁴ Margarete Heinz, *Thessalische Votivstelen Epigraphische Auswertung, Typologie der Stelenformen Ikonographie der Reliefs*, Bochum 1998, s. 68.

⁶⁴⁵ *Psykheler* de yeraltı dünyasıyla ilişkili mitolojik karakterlerdir. Özellikle kelebek gibi kanatlı bir şekilde betimlenmesi, ruhun kanatlanıp uçtuğu inancıyla açıklanmaktadır. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. A. Saraçoğlu 2005: *a.g.m.*, s. 326.

toprağa gömülen bölümünde ince bir işçilikle betimlenmiş olabileceği düşünülebilir⁶⁴⁶ (Lev. XI Res. 14-16).

Antik dönemde Hermes *Kitonios* için libasyon yapıldı. Bu ritüellerde ölü yakınları Hermes *Psyhopompos* ile uğurladıkları yakınları için tanrıya sunuda bulunur, dua ederlerdi⁶⁴⁷. Kat. 9'da (Lev. XX) böyle bir ikonografiye rastlanır. Sol *antaya* sırtı bitişik durumda bir *Herme* ve bu *Hermenin* önünde bir erkek, elindeki libasyon kabıyla sunu yapmaktadır. Bu tipteki örnekler sıklıkla vazo resimlerinde rastlanır⁶⁴⁸. Bizim stelimizden farklı olarak sahnede ekseriyetle *Herme* önünde altar bulunur. Eressos'ta bulunan mezar stelinde *Herme* önünde bir altar ve bu altanın üstünde kurban edilmek üzere duran bir keçi betimlenmiştir⁶⁴⁹. Kat. 9'daki (Lev. XX) sahnedeki erkek figür, tanrıya libasyonda bulunurken; Eressos örneğinde ise tanrı için sunu objesi bir keçidir. Sunu objesi her ne kadar değişiklik gösterse de *Hermes Kitonios* için yapılan ritüeldeki amaç aynıdır.

⁶⁴⁶ Bu mezar *phallosu* için bk. E. Christof 2008: a.g.m., s. 152. Abb. 11 a-c.

⁶⁴⁷ M. Karaosmanoğlu 2005: a.g.e., s. 124.

⁶⁴⁸ G. Siebert 1990: a.g.m., Fig. No. 104-107.

⁶⁴⁹ E. Pfuhl 1905: a.g.m., s. 82 Abb. 14.

SONUÇ

Antik dönem Yunan dünyasında *Hermeler*e ilk kez Hipparkhos zamanında (İ.Ö. 6. yy.) rastlanılmıştır. Platon'un verdiği bilgiler doğrultusunda, Hipparkhos, *Hermeleri* kendi kültürel propagandasına hizmet etmesi amacıyla kullanmış ve kavşaklara, yol kenarlarına diktirmiştir. *Hermeler*, daha sonra kapı önlerine, kutsal alanlara, *agoralara*, *gymnasion* ve *palaestra* gibi kamusal alanlara/yapılara gerek dekoratif gerek kült amaçlı olarak dikilmeye başlamıştır. *Hermelerin* ilk kullanımına Hipparkhos zamanıyla başlanmış olsa da asıl popülaritesi Hellenistik Dönem'deki *gymnasion* sayısının artışıyla mümkün olmuştur. Aynı zamanda, Hellenistik Dönem'le birlikte de mezar ikonografisindeki yerini almıştır. Bu bağlamda, Herakles *Hermeleri* de aynı şekilde, *gymnasion*, *palaestra* ve mezar kabartmalarında sporcuların koruyucu tanrısı olarak bu dönemden itibaren kullanılmaya başlamıştır.

Antikitede, özellikle Arkaik ve Klasik çağlarda, dini inancın toplum üzerindeki etkisi hakimdir. Bu dönemlerde inşa edilmiş büyük tapınaklar ve tapınaklara adanan *agalmlar* bunun belirtisidir. Fakat Hellenistik Dönem'e gelirken; toplumda bilim, sanat ve felsefeye olan ilgi artmıştır. İskenderiye, Pergamon, Antiokheia gibi kentlerdeki büyük kütüphaneler de buna işaret eder. Tüm bunlara koşut olarak da Klasik Dönem'in büyük dini yapıları önemini yitirmiş, *gymnasion* gibi bilim, sanat ve felsefe doktrinlerinin egemen olduğu kamusal yapılar ön plana çıkmıştır.

Bu yenilik sanat alanında da kendini hissettirir, özellikle Praxiteles, tanrıları, grotesk üslupla betimlemeye başlamıştır. Dinin, toplum üzerindeki etkisinin azalması bilim ve felsefenin değer görmesiyle açıklanacağı gibi; bunun tetikleyicisinin de sayıları artan *gymnasion*larla mümkün hale geldiği önerilebilir.

Arkaik ve Klasik Dönem'in az sayıdaki *gymnasion*ları şehrin dışına kurulurken; Hellenistik Dönem'de bu anlayış değişmiş ve bu mekânlar şehir merkezlerine inşa edilmeye başlamıştır. Özellikle Stratonikeia (Eskihisar), Pergamon (Bergama), Miletos (Balat), Assos (Behramkale) ve Priene (Güllübahçe) gibi Anadolu'nun önemli metropollerinde, Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş büyük *gymnasion*lar bu önerimizi destekler. Öncelikli olarak bu mekânlarda salt *ephebler* ve yetişkin delikanlılar askeri ve sportif faaliyetlerini yürütürken; artık farklı öğretilerle de ilgilenmeye başlamışlardır. Ayrıca bu yapılara -bedensel aktiviteler dışında- filozof ve öğrenciler için derslikler, kütüphaneler de eklenmeye başlamıştır.

*Gymnasion*ların sayısındaki artış, sporcuların koruyucu tanrısı olan Hermes ve Herakles'e yansılmasıyla da paralellik gösterir. Herakles'in, bildiğimiz, gerek plastik sanattaki gerek vazo sanatındaki kaslı ve güçlü tasvirleri, artık yerini, sakallı, olgun, düşünceli filozof ve hatip tiplerine bırakmıştır. Zira Hermes *Hermeleri* de genellikle, Alkamenes üslubunda yapılan, gür saçlı ve sakallı tiptedir ve bu yönüyle de filozof portrelerini anımsatır. Ayrıca konuya başka bir bakış açısı getirecek olursak; Hipparkhos'un, *Hermeleri* ilk kez kendi kültürel propagandasına hizmet etmesi amacıyla kullandığını ifade etmiş ve bu bilgileri de Platon'un *Hipparkhos* adlı eserinden alıntılanmıştır. Bu sebeple *Hermelerin gymnasion ve palaestra* gibi bilime hizmet eden mekânlarda kullanması da şaşırtıcı olmamalıdır.

Çalışma kapsamında değerlendirdiğimiz mezar stellerindeki *Hermelerin* büyük çoğunluğunun *gymnasion ve palaestrayla* ilişkili olduğunu tespit ettik. Arkaik ve Klasik Dönem'in sporcu tasvirli stellerinde, figürler tamamen çıplak olarak betimlenirken; Hellenistik Dönem stellerinde *gymnasion* etkili sahne hakimdir ve mezar sahibi genç, entelektüel bir görünüm içinde ekseriya uzun *himation*lu ya da yarı giyinik; sahnede kitap ruloları, okul çantaları, mürekkep hokkaları (*atramentarium*) gibi eğitim amaçlı kullanılan objelerle gösterilmiştir.

Palaestralarda galip gelen sporculara ait mezar stellerinde ise genellikle palmye dalı, çelenk, *amphora* gibi mütevazı ödüllerin tasvir edildiği gözlemlenmiştir. Fakat Arkaik ve Klasik Dönem mezar stellerinde, zafer elde etmiş sporcuların neden *Hermesiz* betimlendikleri de üzerinde durulması gereken bir konudur. Olimpiyat Oyunları'nın Herakles tarafından başlatılması ve sporcuların, onun için adaklar sunması ve bu tanrıyı manevi bir koruyucu figür olarak görmesi; ayrıca Hermes'in de Pindaros'un deyişiyle "sporcuların antrenörü" oluşu sporcular nezdinde bu tanrıların önemine vurgu yapar. Fakat buna rağmen -özellikle sporcu betimli stellerin sayıca en çok görüldüğü- Klasik Dönem stellerinde figürlerin *Hermesiz* bir şekilde betimlenmesi ilginçtir. Bu noktada bizim önerimiz, Hellenistik Dönem'de sayıları artan *gymnasionlar* ve dekoratif amaçlı olarak sıklıkla kullanılan *Hermelerle* ilişkilendirilmelidir.

Hermes'in *psykhopompos* sıfatıyla plastik sanatta, ölümlere kılavuzluk ederken görüldüğü en erken örnek İ.Ö. 420-410 yıllarına tarihlenen Orpheus- Eurydike rölyefidir; *Attik* mezar *lekythos*larında da İ.Ö. 4. yy.'dan itibaren görülür. Fakat *Herme* üslubunda, mezar ikonografisinde Anadolu'da ilk kez, İ.Ö. 3. yy.'a tarihlenen Kat. 38'de

(Lev. XLIX) karşımıza çıkar. Hellenistik Dönem’de *Herme* şeklinde tasvir edilmesi bu stellerdeki *Hermelerin* gelişen ve yaygınlaşan *gymnasion* ve *palaestra* gibi kamusal yapıların önemiyle açıklanabilir. Zira aynı şekilde Herakles *Hermelerinin* de bu döneme tesadüf etmesi ve çoğunlukla sporcuların yanında betimlenmesi de buna kanıt gösterilebilir. Herakles *Hermesinin* Anadolu dışında görüldüğü tek örnek Rhodos’ta bulunmuş Kat. 29 (Lev. XL) *Khratimos* stelidir. Bu durumu Herakles’in koruyucu yönünün Anadolu’da daha etkili olması ve bu tanrının sporcular tarafından daha çok saygı görmesiyle ilişkili olduğunu önerebiliriz.

Hermeli steller üzerinde yarattığımız tipoloji neticesinde oldukça zengin bir stel repertuarıyla karşılaştık. *Alınlıklı* ve *Alınlıksız* olmak üzere iki ana gruba ayırdığımız steller kendi içinde 7 alt tipe daha ayrılmıştır. Bu steller içinde alınlıklı olanlar 22 tane ile en büyük kümeyi oluşturmuştur. Söz konusu alt grubun 11’i çerçevesiz, 6’sı *naiskoslu* ve 5’i de kemer nişlidir. Alınlıklı stellerin büyük çoğunluğunun *Ionia* bölgesine ait merkezlerden olduğu tespit edilmiştir. Ve bu gruptaki stellerin en erkeni İ.Ö. 2. yy.’a tarihlenen Smyrna menşeli Kat. 1 (Lev. XII)’dir. Alınlıklı steller grubundakiler içinde en kaliteliğe işçiliğe sahip stelleri *naiskoslular* oluşturur.

İ.Ö. 2. yy. örneklerinde stellerin daha basit işçilik ve süsleme gösterdiği fark edilmektedir. Bu döneme tarihlenen stellerde genellikle aşağıdan yukarı bir daralma görülür. Üst yapıda masif blok üzerine işlenmiş alınlık bulunur ve bu alınlığın *tmpanumunda* kalkan ya da rozet bezeği işlenir. Alınlıkla niş arasındaki alan oldukça geniş bırakılır ve bu alanda özellikle *Ionia* bölgesine özgü stellerde sıklıkla rastlanan çelenk süslemesi görülür. İ.Ö. 2. yy. örneklerinden itibaren stellerin özellikle üst yapısındaki değişim fark edilir ve geniş arşitrav boşluğu bu dönemden itibaren daralmaya başlar. Stellerde işlenen gerek mimari gerek süsleme öğelerinde birlik bulunmamaktadır. Bu gruptaki en geç tarihli örneğimiz Kat. 17 (Lev. XXVIII) Erythrai stelidir. Erken örneklere göre oldukça kaliteli işçiliğe ve zengin süslemeye sahip stelin ön yüzünde bir tapınağa ait tüm mimari öğelerinin işlendiği görülür.

Alınlıklı stellerin büyük bir bölümü *Ionia* bölgesine bağlı kentlerde bulunurken; aynı şekilde alınlıklı kemer nişli steller de Delos’ta bulunmuştur. *Ionia* menşeli alınlıklı steller Delos’ta yaygın olarak kullanılırken; Anadolu’da alınlıklı kemer nişli *Herme* betimli mezar steline rastlanılmamıştır.

İkinci gupta irdelediğimiz alınlıksız stellerin sayısı 15'tir. Bu stellerin 6'sı çerçevesiz, 4'ü çerçevesiz, 2'si *naiskoslu* ve 3'ü de kemer nişlidir.

Alınlıksız steller grubunda bulunan çerçevesizler, oldukça basit işçilik gösterirler. Çoğunlukla sahenin etrafı ya ince bir konturla ya da *antalarla* çevrilmiştir. Üst yapıları ekseriyetle düz bir silmeden oluşmaktadır. En erken örnek İ.Ö. 2. yy.'a tarihlenen Kat. 23 (Lev. XXXIX) Samos stelidir. En geç tarihli örnek ise Rhodos'ta bulunmuş Kat. 28'dir (Lev. XXXIX). Çerçevesiz steller için durum farklıdır. Oldukça iyi işçilik gösteren bu gruptaki stellerde sahenin etrafını çevreleyen herhangi bir bezeme ya da süsleme bulunmamaktadır. Kalabalık sahnelerin tercih edildiği bu tipte figürler, panodan taşan yüksek kabartmalı heykellere dönüşmüş gibidirler ve artık stelin formundan çok figür tiplerine önem verildiği anlaşılmaktadır. Alınlıksız *naiskoslu* steller grubu da çerçevesiz steller gibi zengin işçilik gösteren bir diğer grubu oluşturmaktadır. Bu grup içindeki Kat. 29 (Lev. XL) Rhodos buluntusu stel bir mekana ait yan cephenin temsil edildiği tek örnektir. İ.Ö. 2. yy. örneklerinde sıklıkla karşımıza çıkan üst yapı ile sahne arasındaki alanın en geniş tutulduğu örnektir. Bu gruptaki bir diğer ünik stel ise Kat. 30 (Lev. XLI) Prusa stelidir. İki paftalı olarak işlenen bu stelin üst paftasının sınırları *dor* başlıklı *plasterle* çevrilmiştir. Üst panelde *symposion* sahnesi işlenmiştir. Bu şekilde *symposion* sahnesi işlenmiş iki stelin buluntu yeri de Prusadır. Alınlıksız kemer nişli steller grubunda değerlendirilen Kat. 36 (Lev. XLVII) Anadolu'da bulunmuş, kemer nişli bir stele ait *Herme* betimli tek örnektir. Delos stellerinden ayrılan bu stelin bağlı bulunduğu Byzantion'da da ünik bir yere sahip olma özelliği vardır.

Mezar stelleri üzerinde oluşturduğumuz bu tipoloji neticesinde *Hermeli* stel tiplerinde bir bütünlüğün olmadığı yönünde bir sonuca ulaştık. Stel formlarının, genellikle bağlı bulunduğu bölgenin sanat ekolüne uygun olarak oluşturulduğu açıktır. Örneğin, alınlıklı stellere en sık *Ionia* bölgesinde rastlanılması, çalışmamızdaki Ephesos, Smyrna, Metropolis, Erythrai gibi *Ionia* kökenli stellerin çoğunun da alınlıklı işlenmesi bu durumu özetler. Aynı şekilde Delos örneklerinin de kemer nişli oldukları fark edilmiş, bulunduğu bölge içindeki stellerle karşılaştırıldığında da kemerli süslemenin *Hermeli* stellere özgü olmadığı, bu bölgede yaygın bir kullanımdan kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bu duruma uygun bir diğer örneğe de Bithynia stellerinde rastladık. Prusa'da bulunmuş Kat. 30 (Lev. XLI) ve Kat. 43 (Lev. LVI) steller de lokal üretime uygun olarak iki paftalı ve alınlıksız oluşturulmuştur. Ayrıca bu iki steldeki

konu bütünlüğü de biçem yönünden benzerdir. Bu örnekler ışığında *Hermeli* stellerin form bakımından herhangi bir kurala bağlı olarak oluşturulmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Hermeli stellerin konu seçiminde genellikle sahnede *kitonik* sembollere ve eğitimle ilgili objelere yer verilmiştir. *Ionia* bölgesi stellerinde çoğunlukla sahnede ağaç, yılan ve köpek kombinasyonu görülür. Bu tasvir, Anadolu bir özellik olarak sıklıkla karşımıza çıkarken; köpek figürüne *Attik* stellerde de rastlanır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde *Ionia* bölgesine ait stellerin Anadolu-*Attik* üslupta yapıldığını varsayabiliriz. Bithynia bölgesi stellerinde konu seçiminde Pers etkili *symposion* sahnesi tercih edilmiş olup, sahne alanı iki ayrı paftaya bölünmüştür. Bu stellerdeki Pers etkisinin, bölgede uzun yıllar sürdürülen satraplıklarla ilişkili olduğunu düşünüyoruz.

Adalar'daki stellerin büyük çoğunluğunda -aynı ustanın elinden çıkmışçasına- gerek stel tipi gerek ikonografi bütünlüğü hakimdir. Özellikle Delos/Rhenee örneklerinde mezar sahibi kişi, elini *Hermeye* uzatmıştır; yanındaki hizmetli de sol eli kendi omzunda efendisine doğru bakarken betimlenmiştir. Sahnede görülen rulo ve *Hermeler*, Delos'a özgü, aristokratik bir ifadenin yansılayışdır. Ölen kişinin başarısına ve eğitilmiş kişiliğine vurgu yapan bu betimlemenin en açık örneği Kat. 35'teki (Lev. XLVI) yazıtta karşımıza çıkar. 12 yaşında ölen *Themistokles*'in müsabakalarda zafer kazanmış bir *epheb* olduğu ve aristokrat kimliği elindeki rulolardan ve baştabandaki yazıttan anlaşılır.

Phulf – Möbius ve Eitrem gibi araştırmacılar mezar stellerinde görülen *Hermes* *Hermelerinin* bazen, ölen kişinin mezarını temsil ettiğini önermiştir. Fakat irdelediğimiz 43 adet mezar stelinin 41 tanesinin erkeklere ait olduğu tespit edilmiş ve çoğunlukla da sahnede *gymnasion* ve *palaestraya* özgü objeler betimlenmiştir. Bu sebeple, bize göre, *Hermelerin*, çocuk ya da yetişkinlerin mezar stellerinde bulunması, *Hermelerin* mezar anıtı olamayacağını; aksine *gymnasion* ya da *palaestra* öğrencisinin/sporcusunun manevi koruyucusu, *Hermes Enagaios* ile ilişkili bir kült objesi olması gerektiğini düşündürmektedir. Şimdiye kadar kazısı yapılan antik kentlerin *nekropolislerinde* salt mezar işareti olarak kullanılan *Hermelere* tesadüf edilmediği gibi mezar stellerinde de bu kullanıma ilişkin bir yazıtta rastlanılmaması buna kanıt olarak da sunulabilir. Çalışma kapsamında değerlendirilen ve üzerindeki Yunanca yazıttan mezar sahibinin kadın olduğu anlaşılan iki stelde de *Hermenin* *kitonik* kimliğiyle betimlendiğini düşünüyoruz.

KAYNAKLAR

Antik Kaynaklar

Metinde geçen kısaltmalar öncelikle,

<http://ancienthistory.about.com/od/greeceancientgreece/p/031110ClassicalAbbreviations.htm>

(Erişim Tarihi: 03.02.2014) ve Der Kleine Pauly, Lexicon der Antike (*KIPaul* 1964 s. XI-XX)'e göre yapılmıştır.

Apollod. *Epit.* Apollodoros, *Epitome*, (trans. James George Franz), William Heinemann, London, 1921.

Cic. *Leg.* Marcus Tullius Cicero, *De Legibus*, (trans. Johannes Vahlen), Franciscum Vahlenum, Berolini, 1871.

Cic. *Att.* Marcus Tullius Cicero, *Letters to Atticus* (trans. B. O. Winstedt), William Heinemann, London, 1919.

Epict. Epictetus *Discourses*, (trans. William Abbott Oldfather), Harvard University Press, Boston, 1956.

Hdt. Herodotos, *Herodot Tarihi* (çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Hes. Hesiodos, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, (çev. Sabahattin Eyuboğlu - Azra Erhat), TTK, Ankara, 1977.

Hom. Il. Homeros, *İlyada*, (çev. Azra Erhat - A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul, 2004.

Hom. Od. Homeros, *Odyseia*, (çev. Azra Erhat – A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul, 2003.

Luc. Lucianos, *Seçme Yazılar I-II-III*, (çev. Nurullah Ataç), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Ov. *Fast.* Ovidius, *Fasti*, (trans. James George Frazer), William Heinemann, London, 1960.

Paus. Pausanias, *Description of Greece*, (trans. W.H.S. Jones), William Heinemann, London, 1918.

Pind. *O.* Pindar, *Olympian Odes & Pythian Odes* (ed. and Trans: William H. Race), Harvard University Press, Boston, 1997.

Pind. *N.* Pindar, *The Nemean Odes*, (trans. John Bagnell Bury) Macmillan and Co, New York, 1890.

Plat. *Laws.* Platon, *The Laws of Plato*, (ed. Edwin Bourdie England), Manchester The University Press, London, 1921.

- Plat. *Hipparch*. Platon, *Charmides, Alcibiades I & II, Hipparchus, the Lovers, Theages, Minos, Epinomis* (trans. Walter Rangeley Maintland Lamb), (ed. T. E. Page) William Heinemann Ltd, London, 1964.
- Plat. *Sym*. Platon, *Şölen – Dostluk*, (çev. Sabahattin Eyuboğlu - Azra Erhat), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- Plin. *Nat*. Pliny, *Naturalis Historia* (trans. H. Rackham), Harvard University Press, London, 1961.
- Plut. *Cim*. Plutarchos, *Plutarch's Lives II, Themistocles and Camillus. Aristides and Cato Major. Cimon and Lucullus* (trans. Bernadotte Perrin), (ed. E. H. Wargminton), William Heinemann Ltd, London, 1968.
- Pol. Polybios, *Histories II*, (trans. W. R. Paton), Harvard University Press, London, 1979.
- Strab. Strabon, *The Geography of Strabo*. (trans. Horace Leonard Jones), William Heinemann Ltd, London, 1967.
- Thuc. Thukydides, *Peloponnesos Savaşı* (çev. Tanju Gökçöl), Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1976.
- Verg. A.Vergilius, *Aeneis*, (çev. Türkan Uzel), Öteki Yayınevi, Ankara, 1998.
- Vitr. Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap* (çev. Suna Güven), Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.

Modern Kaynaklar

- Akurgal E. (1989). *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınlar, İstanbul.
- Anadolu M. U. (1981). “İzmir Müzesinden Yedi Hekataion” *Anadolu/Anatolia*, Sayı 22, 329-335.
- Andronicos M. (1977). “The Role of Athletics in the Education of the Young”, *Athletics in Ancient Greece*, 41-65.
- Annette, M. (1995). *Römische Grabreliefs und Sargophagen auf den Kykladen*, Peter Lang, Frankfurt.
- Atalay E. (1986). “1985 Yılı Notion Kazıları”, *KST*, VIII – II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 69-92.
- Atalay, E. (1988). *Hellenistik Çağ'da Ephesos Mezar Stelleri Atölyeleri*, Hitit Color Matbaa, İzmir.
- Atalay E. (1990a). “Doğu Grek Hellenistik Çağ Mezar Stellerinde Çocuk ve Hizmetçi Figürleri”, *X. Türk Tarih Kongresi*, cilt I, 286-292.
- Atalay E. (1990b). “Kolophon'da Bulunan Hellenistik Mezar Steli”, *Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi*, V, 9-17.
- Atalay E. -Voutiras E. (1979). “Späthellenistisches Grabrelief aus Phokaia”, *AA*, 58-67.
- Aybek, S. (2004). *Metropolis (İonia), Hellenistik ve Roma Devri Heykeltıraşlık Eserleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aybek, S. (2009). *Metropolis'de Hellenistik ve Roma Devri Heykeltıraşlığı, Ionia I*, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Aybek S.-Tuna M.-Atıcı M. (2009). *İzmir Tarih ve Sanat Müzesi Heykel Kataloğu*, Ankara.
- Bağdatlı, F. (2009). *İ.Ö. 3. yy'da Batı Anadolu ve Adalarda Heykeltıraşlık Faaliyetleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Başgelen, N. (2009). *Antikçağ Kent Yaşamında Kamusal Spor Mekânları ve Anadolu Gymnasionları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Baumeister, P. (2007). “Der Fries des Hekateions von Lagina”, *Byzas* 6, Ege Yayınları, İstanbul.
- Baykan D. (2010). “Antik Çağ'da Strigilisin Ecza Amaçlı Kullanımı: Veriler ve Kanıt”, *CollAn*, IX, (ed. Meltem Doğan Alparslan vd.), 141-152.
- Beazley J. (1986). *Attic Black Figure*, University of California Press, London.
- Berger, J. (2004). “Dürer”, *Taschen*, Köln.

- Bieber, M. (1977). *Ancient Copies Contributions to the History of Greek and Roman Art*, New York Press, New York.
- Blumer F. I. - Gardner P. (1887). *A Numismatic Commentary on Pausanias*, Kessinger Publishing, London.
- Blümel V. (2004). "Neue Inschriften aus Karien II: Mylasa und Umgebung", *EpigAnat*, 37, 1-42.
- Boardman J. vd. (1976). "The Olive in the Mediterranean: Its Culture and Use", *Biological Sciences*, Vol. 275, No. 936, 187-196.
- Boardman, J. (2001). *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, (çev: Yaşar Ersoy), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Boardman, J. (2002). *Kırmızı Figürlü Atina Vazoları, Arkaik Dönem* (çev. Gürkan Ergin), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Boardman, J. (2005a). *Yunan Heykeli Klasik Dönem* (çev: Gürkan Ergin), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Boardman, J. (2005b). *Yunan Sanatı* (çev: Yasemin İlseven), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Boardman, J. (2014). *Yunan Heykeli Geç Klasik Dönem*, (çev. Müjde Peker), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Bol P. C. (2004). "Nichtphidiasische Attische Bildwerke aus den Jahren Nach Der Vollendung Des Parthenos", *Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst Klassische Plastik II*, (eds. Cornelis Bol vd.), Mainz am Rhein, 175 – 184.
- Boyana H. (2005). "Arkadia Kökenli Keçi Tanrı Pan", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 24, Sayı 37, 167-193.
- Boysal, Y. (1967). *Grek Klasik Devir Heykeltıraşlığı*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara.
- Breccia E. (1930). *Terrecotte figurate greche e greco-egizie del Musco di Alessandria, Monuments de L'Égypte Gréco-Romaine*, II, fasc. 1, Bergamo.
- Brückner A. (1888). "Zum Grabstein des Metrodoros aus Chios", *AM*, XIII, 363- 382.
- Bulut S. (2001). "Patara 2000", *KST*, XXIII/2 (içinde), Ankara, 401-402.
- Burn L. - Higgins R. (2001). *Catalogue of the Greek Terracottas in the British Museum*, Vol. III, British Museum Press, London.
- Büyükkolancı M. (1988). "Efes Müzesine Gelen Dört Mezar Steli", *TürkArkDerg*, s. XXVII, Ankara, 73-83.
- Büyükkolancı M.- Zhuber - Okrog K. (2008). "Bir Dünya Harikasına ait Mimari", *Efes Artemisionu Bir Tanrıçanın Kutsal Mekânı* (ed. Wilfried Seipel), Phoibos Yayınevi, Viyana, 129-137.
- Carpenter R. (1950). "Tradition and Invention in Attic Reliefs", *AJA*, Vol. 54, 323-356.

- Christof E. (2008). "Aniskonische Grabmarker in Kleinasien: Die Sog. Phallossteine", *EpigAnat*, 41, 147 – 173.
- Civelek A. (2013). "Antik Dönem Sanatında Bereket Boynuzu", *Arkeoloji ve Sanat*, 143, İstanbul, 103-112.
- Clairmont C. W. (1967). "The grave-reliefs from Byzantium", *BCH*, 91/2, 451-468.
- Clairmont, C. W. (1993). *Classical Attic Tombstones*, Vol. I, Verlag Akantus, Kilchberg.
- Collignon M. (1904). *Les Grands Artistes Lysippe*, Henri Laurens, Paris.
- Conze, A. (1891). *Königliche Museen zu Berlin. Beschreibung der antiken Skulpturen mit Ausschluss der pergamenischen Fundstücke*, Spemann, Berlin.
- Conze, A. (1893). *Die Attischen Grabreliefs*, Band I, Spemann, Berlin.
- Conze, A. (1900). *Die Attischen Grabreliefs*, Band II, Spemann, Berlin.
- Conze, A. (1911-1922). *Die Attischen Grabreliefs*, Band IV, Spemann, Berlin.
- Couilloud, M.-T. (1974a). *Les monuments funéraires de Rhénée, Exploration archéologique de Délos*, Fasc. XXX, Dépositaire Diffusion de Boccard, Paris.
- Couilloud M.-T. (1974b). "Reliefs funéraires des Cyclades de l'époque hellénistique à l'époque impériale", *BCH*, 98/1, 397-498.
- Couilloud M.-T. (1975). "Autels et stèles des Cyclades", *BCH*, 99/1, 313-329.
- Couilloud M. T. (1998). "Rituels funéraires à Délos et histoire égéenne", *Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux*, Lyon 21-25 janvier 1995, 59-77.
- Cremer, M. (1991). "Hellenistisch-Römische Grabstelen im Nordwestlichen Kleinasien, Mysia I", *Asia Minor Studien*, Band 4, Bonn.
- Cremer, M. (1992). "Hellenistisch-Römische Grabstelen im Nordwestlichen Kleinasien, Bthynien II", *Asia Minor Studien*, Band 4, Bonn.
- Crowther, N. B. (2007). *Sport in Ancient Times*, Praeger, London.
- Csapo E. (1997). "Riding the Phallus For Dionysus: Iconology", *Ritual, and Gender-Role De/Construction*, Vol. 51, No. 3/4, Phoenix, Canada, 253-295.
- Csapo E. (2006). "Cockfights, Contradictions, and the Mythopoetics of Ancient Greek Culture", *Arts: the Proceedings of the Sydney University Arts Association*, 28, 9-41.
- Csapo E. (2006/2007). "The Cultural Poetics of the Greek Cockfight", *AAIA*, Vol. 4, 20-37.
- Curtius, L. (1903). *Die Antike Herme*, B. G. Teubner, Leipzig.

- Çam- Bağdatlı, F. (2010). “Notion’dan Bir Mezar Steli”, *Anadolu/Anatolia* 36, 177-196.
- Çam- Bağdatlı, F. (2012). “Kyme Nekropolünden Figürlü Bir Mezar Steli”, *Olba*, XX, Mersin, 165-182.
- Çekilmez, M. (2008). *Tire Müzesinden Hellenistik ve Roma Dönemi Mezar Stelleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Çelgin V. (2007). “Termessos Örneği Bağlamında Agon’ların Antik Kent Yaşamındaki Yeri ve Son Epigrafik Araştırmaların Agonistik Yazıt Repertuarına Katkısı”, *CollAn*, VI, İstanbul, 27 - 47.
- Çevirici F. (2006). *Polyksena Lahdi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Daly, K. N. (2009). *Greek and Roman Mythology A to Z*, Chelsea House, New York.
- Daux G. (1965). “Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1964”, *BCH*, 89/2, 683-1007.
- Davidson J.(2003). “Olympia and The Chariot-Race of Pelops”, *Sport and Festival in the Ancient Greek World*, (ed. D. Phillips ve D. Pritchard), The Classical Press of Wales, Swansea, 101-122.
- Delemen İ. (2013). “Perge’den Pergamon Tipinde Harap Bir Herme: Taşın Ömrü”, *Orhan Bingöl’e 67. Yaş Armağanı* (ed. Görkem Kökdemir), Bilgi Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 103-110.
- Dixion-Kennedy, M. (1998). *Encyclopedia of Greco-Roman Mythology*, Santa Barbara, California.
- Doksanaltı E. M. - Özgan R. (2007). “Kilikya’dan Arkaik Devre Ait İki Kabartma Üzerine Düşünceler”, *Anadolu/Anatolia*, 32, Ankara, 1-20.
- Doksanaltı E. M. - Özgan R. (2008). “Silifke Müzesi’nde Bulunan Klasik Döneme Ait Kabartmalı Mermer Blok”, *Olba*, XVI, Mersin, 207-226.
- Dolunay N. (1967). “Daskyleion-Ergili’de Bulunan Kabartmalı Steller”, *İstanAMüzYill*, 13-14, 19 - 33.
- Dörner, F. K. (1999) *Nemrud Dağı’nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları*, (çev. Vural Ülkü), TTK, Ankara.
- Dressel H. - Milchhoefer A. (1887). “Die antiken Kunstwerke aus Sparta und Umgebung Nebst einem epigraphischen Anhang und einem Excursus”, *AM*, 2, 292-434.
- Eitrem S. (1912). “Hermai”, *RE*, VIII - I. Stuttgart, 696 - 708.
- Er, Y. (2004). *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, Phoenix, İstanbul.
- Erhat, A. (2004). *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Erim, K. (2008). *Aphrodisias*, (çev: Levent Tekeş-Nurdan Özarallı), Net Turistik Yayınlar, İstanbul.
- Erten, E. (2005). *Atinalı Komutan ve Devlet Adamı Alkibiades*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Farnell, L. R. (1921). *Greek Hero Cults and Ideas of Immortality*, Clarendon Press, Oxford.
- Fıratlı, N. (1964). *Les Steles Funeraires De Byzance Greco-Romaine*. Bibliotheque Archeologique Historique De L'Institut D' Archeologie D'Istanbul XV, Paris.
- Fıratlı N. (1965). "İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri", *Belleten*, Sayı 59, c. XXIX, Ankara, 263-328.
- Fıratlı N. (1966). "İstanbul'un Yunan ve Roma Çağı Mezar Stellerine Yeni İlaveler", *IstArkMüzYill*, No: 13-14, İstanbul, 186-210.
- Francis J. E. (1998). "Re-writing Attributions: Alkamenes and Hermes Propylaos", *Stephanos: Studies in Honor of Brunilde Sismondo Ridgway*, (ed. Brunilde Sismondo Ridgway vd.), Philadelphia, 61-68.
- Fraser P. M.- Rönne T. (1957). *Boeotian and West Greek Tombstones*, Lund, C. W. K. Gleerup, Athen.
- Fraser P. M. (1977). *Rhodian Funerary Monuments*, Oxford University Press, Oxford.
- Fuchs W.- Floren, F. (1987). *Die Griechische Plastik, Die Geometrische und Archaische Plastik*, Band I, C. H. Beck'sche, München.
- Gaertringen v. F. H. (1893). "Die Samothrakischen Götter in Rhodos und Karpathos", *AM*, XVIII, Athen, 385-394.
- Gardiner E. N. (1905). "Wrestling", *JHS*, Vol. 25, 14-31.
- Gardiner E. N. (1906). "The Pankration and Wrestling", *JHS*, Vol. 26, 4-22.
- Gardiner E. N. (1907a). "Throwing the Diskos", *JHS*, Vol. 27, 1-36.
- Gardiner E. N. (1907b). Throwing the Javelin, *JHS*, Vol. 27, 249-273.
- Gardiner, E. N. (1930). *Athletics of the Ancient World*, Oxford University Press, London.
- Gardner P. (1880). The Pentathlon of the Greeks, *JHS*, Vol. 1, 210-223.
- Gardner P. (1896). *Sculptured Tombs of Hellas*, Macmillan and Co, London.
- Girard P. F. (1887). "Catalogue descriptif des ex-voto à Esculape trouvés récemment sur la pente méridionale de l'Acropole", *BCH*, 1, 156-169.
- Goldman H. (1942). "The Origin of the Greek Herm", *AJA*, Vol. 46, No. 1, 58-68.

- Gombrich, E. H. (2007). *Sanatın Öyküsü* (çev: Erol Erduran-Ömer Erduran), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Grant M. - Hazel J. (2002). *Who's Who in Classical Mythology*, Rouludge Taylor & Francis Group, London and New York.
- Greaves, A. M. (2003). *Miletos*, (çev: Hüseyin Çınar Öztürk), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Grimal, P. (1997). *Mitoloji Sözlüğü*, (çev: Sevgi Tamgüç), Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Gundel W. (1912). "Hermathene und Hermerakles", *RE*, VIII - I, Stuttgart, 725 - 726.
- Hadjidakis, P. J. (2003). *Delos*, (ed. Irene Louvrou), (trans. Dimitris Kalokyris), Olkos, Athens.
- Hanfmann G. M. A.-N. H. Ramage (1970). "Excavations at Sardeis 1969", *TürkArkDerg*, XVIII-I, Ankara.
- Hannestad L. (1997). "Death on Delos: Conventions in an International Context", *Conventional Values of the Hellenistic Greeks* (eds. P. Bilde, T. Engberg-Pedersen, L. Hannestad and J. Zahle), Aarhus University Press, Aarhus, 285-302 plate 15-31.
- Hansen, W. (2004). *Handbook of Classical Mythology*, ABC & Clio, California.
- Hardmann H. T. - Bougas P. G. (1970). "Olive Production in Greece", *Economic Botany*, Vol. 24, No. 4, 443-459.
- Harrison B. E. (1965). "Archaic and Archaistic Sculpture", *Agora*, XI, Princeton.
- Hatzfeld J. (1912). "Les Italiens résidant à Délos mentionnés dans les inscriptions de l'île", *BCH*, 39, 5-218.
- Hausman, U. (1960). *Griechische Weihreliefs*, Walter de Gruyter, Berlin.
- Heinz, M. (1998). *Thessalische Votivstelen, Epigraphische Auswertung, Typologie der Stelenformen Ikonographie der Reliefs*, , (Unveröffentlichte Dissertation), Ruhr-Universität Bochum, Philosophischen Fakultät, Bochum.
- Heres H. (2004). "Der Telephosfries", *Der Pergamon Altar*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz, 59-68.
- Hermay A. (1979). "À propos de l'Hermès Propylaios de Délos", *BCH*, 103, 137-149.
- Hiller H. (1975). "Ionische Grabreliefs der ersten Hälfte des 5. Jahrhunderts v. Chr.," *IstMitt*, 12, Tübingen.
- Hiller H. (1976). "Noch Einmal Zum Basler Arztrelief", *AA*, Heft 2, Berlin, 230-237.
- Himmelman N. (2005). "Symposionfragen", *Ramazan Özgan'a Armağan* (ed. Mustafa Şahin-İbrahim Hakan Mert), Ege Yayınları, İstanbul, 149-166.

- Hoff R. V. D. (2007). "Die Plastik Der Diadochenzeit", *Die Geschichte Der Antiken Bildhauerkunst III*, 1-40.
- Holleaux M. (1885). "Fouilles au temple d'Apollon Ptoos", *BCH*, 9, 474-481.
- Homolle T. (1882). "Comptes des Hiéropes du temple d'Apollon Délien", *BCH*, 6, 1-167.
- Horn, R. (1972). *Hellenistische Bildwerke auf Samos, Samos XII*, Habelt, Bonn.
- Humphrey, J. H. (1986). *Roman Circuses: Arenas for Chariot Racing*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- Hürmüzlü B. (2007a). "Pisidia Bölgesi'nde Ele Geçen Anthemion Tipi Steller", *CollAn*, VI, 97-114.
- Hürmüzlü B. (2007b). "Pisidia'da Gömü Gelenekleri Işığında Kùltürler Arası İlişkiler", *SDÜSBD*, Sayı 15, 1-22.
- Hürmüzlü, B. (2008). *Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Hyde W. W. (1921). *Olympic Victor Monuments and Greek Athletic Art*, Press of Gibson Brothers, Washington.
- Ilgın, M. (2008). *Afrodisyas Sebasteion Sevgi Gönül Salonu*, YKY, İstanbul.
- Işık, E. (1988). *Lydia Mezar Stelleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Işık, F. (2007). Girlanden-Sarkophage aus Aphrodisias, *Sarkophag-Studien 5*, Verlag Phillip von Zabern, Mainz am Rhein.
- Işık-İşkan H. (2002). "Ein Siegersargophag aus Patara", *Asia Minor Studien*, Band 44, 145-164.
- Işın, G. (1998). *Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri'nde Patara Terrakotaları*, (Basılmamış Doktora Tezi) Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Işın, G. (2007). "Patara Terrakotaları Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri", *Patara*, V. 1, Ege Yayınları, İstanbul.
- Jacopi, G. (1931a). "Scavi Nelle Necropoli Camiresi 1929-1930", *Clara Rhodos*, IV, Rodi.
- Jacopi, G. (1931b). "Monumenti di Scultura Del Museo Archeologico di Rodi II", *Clara Rhodos*, V/I, Rodi.
- Johansen, K. F. (1951). *The Attic Grave – Reliefs*, Ejnar Munksgaard, Copenhagen.
- Johnson, F. P. (1927). *Lysippos*, Duke University Press, Durham.

- Kalstas N. (2002). *Sculpture in the National Archaeological Museum, Athens*, (Eng. trans. David Hardy), The J. Paul Getty Museum, Los Angeles.
- Karagöz, Ş. (1984). *Anadolu'dan Mezar Stelleri Arkaik - Greko Pers - Hellenistik – Roma Bizans Çağları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Karagöz Ş. (1999). “Zur Lokalisierung Einer Marmorwerkstätte in Ephesos”, *Steine und Wege Festschrift für Dieter Knibbe* (ed. Peter Scherrer vd.), *SoschrÖAI*, 32 Wien, 55-59.
- Karagöz Ş. (2002). “Küçük Asya'ya Özgü Bir Tanrıça: Hekate”, *Anadolu Araştırmaları*, XVI, (ed. Şevket Dönmez), İstanbul, 303-320.
- Karaosmanoğlu, M. (2005). *Mitoloji ve Ege'nin Tanrıları*, Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum.
- Karlsson S. (2014). *Emotions Carved in Stone? The Social Handling of Death As Expressed On Hellenistic Grave Stelai from Smyrna & Kyzikos*, (Unpublished Ph. D. dissertation), University of Gothenburg, Gothenburg.
- Kasapoğlu H. (2013a). “Heykelcik ve Figürünler”, *Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion* (ed. Cevat Başaran), Ege Yayınları, İstanbul, 177-192.
- Kasapoğlu H. (2013b). “Nekropol”, *Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion* (ed. Cevat Başaran), Ege Yayınları, İstanbul, 107-134.
- Kepçe- Çokay, S. (2006). “Antik Yunan Vazo Resimlerinde Müzik Aletleri”, *Klasik Filoloji Seminerleri III*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 21-43.
- Kielau, S. (2009). *Terrakotten aus Pergamon Tonfiguren aus Wohnhäusern der Stadtgrabung*, (Unveröffentlichte Dissertation), Westfälischen Wilhelms-Universität, Philosophischen Fakultät, Münster.
- Kipfer, B. A. (2007). *Dictionary of Artifacts*, Blackwell Publishing, Malden.
- Korkut T. (1999-2000). “Überlegungen zum Aufkommen der Halbfiguren auf kleinasiatischen Grabstelen vom Hellenismus bis zur römischen Kaiserzeit”, *Adalya*, IV, 181-194.
- Kreis R. -v. Schaewen (1949). “Pallium”, *RE*, 18/2, 249-254.
- Kurtz D. C.- Boardman J. (1971). *Greek Burial Customs*, Cornell University Press, New York.
- Larson, J. (2007). *Ancient Greek Cults*, Routledge Publishing, New York.
- Latischev B. (1885): “Die in Russland befindlichen griechischen Inschriften”, *AM*, 10, 113-130.
- Lawrence A. W. (1929). *Classical Sculpture*, Jonathan Cape, London.

- Lehner, M. F. (2004), *Die Agonistik im Ephesos der römischen Kaiserzeits*, (Unveröffentlichte Dissertation), Ludwig-Maximilians-Universität, Philosophischen Fakultät, München.
- Lewerentz, A. (1993). *Stehende männliche Gewandstatuen im Hellenismus*, Verlag Dr. Kovač, Hamburg.
- Lippolis E. (1992). *Gli eroi di Olympia*, Scorpione Editrice, Taranto.
- Lullies, R. (1931). *Die Typen der Griechischen Herme*, Gräfe und Unzer, Königsberg.
- Maderna C. (2004). “Die Letzten Jahrzehnte Der Spatklassischen Plastik”, *Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst Klassische Plastik II* (ed. Cornelis Bol vd.), Verlag Phillip von Zabern, Mainz am Rhein, 303- 382.
- Mansel, A. M. (2004). *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK, Ankara.
- Marca L. A. (2009). “Kyme 2008 Yılı Kazı Çalışmaları”, *KST*, 31/4, Denizli, 397-416.
- Marca L. A. (2012a). “Nuove prospettive d’indagine e possibili sviluppi di ricerca e di scavo a Kyme Eolica”, *Nuovi Studi Su Kyme Eolica*, (ed. L. A. Scatozza Höricht), ClioPress, Napoli, 11-18.
- Marca L. A. (2012b). “Aiolis Kyme’si: Kazı ve Araştırmalarda Geleceğe Yönelik Hedefler” *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, 103-116.
- Mercadé J. (1951). “Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1950”, *BCH*, 75, 101-198.
- Mercadé J. (1953): “Les trouvailles de la maison dite de l'Hèrmes, à Délos”, *BCH*, 77, 497-615.
- McCredie J. R. (1962). “Two Herms in the Fogg Museum”, *AJA*, Vol. 62, No.2, 186-188.
- Mendel, G. (1914a). *Musées Impériaux Ottomans. Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines II*, Musée Impérial, Constantinople.
- Mendel, G. (1914b). *Musées Impériaux Ottomans. Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines III*, Musée Impérial, Constantinople.
- Micali, G. (1836). *Storia Degli Antichi Popoli Italiani*, Dalla Tipografia Di Ranieri Fanfani, Milano.
- Michaud, J.P. (1973). “Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1972”, *BCH*, 97/2, 253-583.
- Moreno P. (1987). *Vita e arte di Lysippo*, Il Saggiatore, Milano.
- Moreno P. (1994). *Scultura ellenistica*, Libreria Dello Stato, Roma.

- Morford, M. P. O. - Leardon R. J. (1985). *Classical Mythology*, Longmann, London.
- Möbius H. (1969). Hellenistische Grabreliefs, *Jdl*, Band 84, s. 507-510.
- Newby, Z. (2005). *Greek Athletics in the Roman World Victory and Virtue*, New York.
- Oberleitner W. (1994). *Das Heroon von Trysa Ein Lykisches Fürstengrab des 4. Jahrhunderts v. Chr.*, Verlag Phillip Von Zabern, Mainz am Rhein.
- Özden, K. (2003). *Tip, Tarih, Mitoloji*, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Özdizbay- Erol A. (2012). "Perge Sikkelerinde Agonistik Ödül Taçları", *Adalya XV*, İstanbul, 204-221.
- Özer E. (2014). "Aizanoi Kuzey Nekropolis 2012 Sezonu", *Aizanoi-1*, (ed. Elif Özer), Bilgin Kültür Sanat, Ankara, 25-57.
- Özgan R. (1997). "Alkamenes'in Hermes Propylaios Üzerine Düşünceler", *TürkArkDerg*, s. XXXI, 155-180.
- Özgan R. (1999). "Die Skulpturen von Stratonikeia", *Asia Minor Studien*, Band 32, R. Habelt, Bonn.
- Özhan T. - Tombul M. (2003). A New Hellenistic Decree of *TO KOINON TON HIOAEQN* from Ilion, *EpigAnat*, 36, Bonn, 109-114.
- Öztürk, B. (2010). *Yazıtlar Işığında Roma İmparatorluk Çağı Küçükasyası'nda Dionysos Kültü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Pace, R. (2013a). "Une grande stèle funéraire hellénistique recomposée de Kymè d'Éolide (Turquie)", *RA*, 347-366.
- Pace, R. (2013b). "Una stele figurata dalla necropoli Dört Yıldız", *Catalogo della Mostra fotografica: Scavi archeologici a Kyme d'Elodi (Turchia)* (ed. Antonio La Marca-Stefania Mansuco), Rende, 35.
- Palaeologos K. (1977a). "The Events: The Discus", *Athletics in Ancient Greece*, Athens, 188 - 195.
- Palaeologos K. (1977b). "The Events: The Javelin", *Athletics in Ancient Greece*, Athens, 196- 201.
- Palagia O. (1988). "Herakles", *LIMC IV. I*, Artemis Verlag Zürich and München, 738-796.
- Palagia O. (1989). "Seven Pilasters of Herakles from Sparta" *The Greek Renaissance in the Roman Empire*, (ed. Susan Walker-Averil Cameron), London, 122-135.
- Palagia O. (1997). "Initiates in the Underworld", *Sculptors and Sculpture of Caria and the Dodecanese*, (ed. Ian Jenkins-Geoffrey B. Waynell), British Museum Press, London, 68-73.

- Papadopoulos A. (1878). “Επιτύμβιον ανάγλυφον, προς τιμήν του Σμυρναίου Ιατρού Αρτεμόνοϋ”, *BCH*, 2, 489-492.
- Papaspyridi-Karusu, S. (1937). “Sophilos”, *AM*, 62, Stuttgart, 110-135.
- Perriello B.- P. D. Gaëlle- Zachari V. (2013). “Le pilier hermaïque, une figure de passeur? Étude du pilier hermaïque sur des stèles funéraires grecques d'époque hellénistique”, *Mondes Anciens*, 4, 2-22.
- Petrova A. (2007). “Some Observations on the Production of the Gravestones from Mesambria During Hellenistic Period”, *Jubileus VI*, 124-130.
- Petrova A. (2013). “Images of the dead on Hellenistic funerary reliefs from Mesambria.”, *The Bosphorus: Gateway between the Ancient West and East (1st Millennium BC–5th Century AD) Proceedings of the Fourth International Congress on Black Sea Antiquities, İstanbul 14-18 September 2009*, (ed. G. R. Tsetschladze vd.), Archaeopress, Oxford, 325-334.
- Pfuhl E. (1905). “Das Beiwerk auf den Ostgriechischen Grabreliefs”, *JdI*, Band XX, Berlin, 47-123.
- Pfuhl E. (1907). “Zur Darstellung von Buchrollen auf Grabreliefs”, *JdI*, Band XXII, Berlin, 113-132.
- Pfuhl E.- Möbius H. (1977). *Die Ostgriechischen Grabreliefs*, Band I, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Pfuhl E.- Möbius H. (1979). *Die Ostgriechischen Grabreliefs*, Band II, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Polat G. (2005). “Bir Anadolu – Akhamenid Dönemi Ölü Kültü Geleneği: Tümüls Önüde Steller ve Seremoni Alanları”, *Olba*, Mersin, XI, 1- 23.
- Polat G. (2007). “Daskyleion'dan Yeni Bir Pers Steli”, *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia*, 215-224.
- Pollitt J. J. (1993). *Art in the Hellenistic Age*, Cambridge University Press, London.
- Pottier E. (1881). Relief funéraire pour un athlète victorieux, *BCH*, Vol. 5, 65-70.
- Radt, W. (2002). *Pergamon*, (çev: Suzan Tammer), YKY, İstanbul.
- Ramage N. H. (1974). “Draped Herm from Sardis”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 78, 253-256.
- Ratté C. (1993). “Anthemion Stelae from Sardis”, *AJA*, Vol 98, No.4, 593-607.
- Recke, M. (2002). *Gewalt und Leid Das Bild des Krieges bei den Athenern im 6. Und 5. Jh. V. Chr.*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Rhodes, R. J. (2006). *A History of the Classical Greek World 478–323 BC*, Blackwell Publishing, Oxford.

- Richter G. M. A. - Milne J. M. (1935). *Shapes and Name of Athenian Vases*, The Metropolitan Museum of Art, New York.
- Richter, G. M. A. (1961). *Archaic Gravestones of Attica*, Bristol Classical Press, Bristol.
- Richter, G. M. A. (1979). *Yunan Sanatı*, (çev: Beral Madra), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Ridgway B. S. (1997). *Fourth-Century Styles in Greek Sculpture*, Duckworth, London.
- Ridgway, B. S. (2001). *Hellenistic Sculpture*, Vol. I, Wisconsin Press, Wisconsin.
- Ridgway, B. S. (2002). *Hellenistic Sculpture*, Vol. III, Wisconsin Press, Wisconsin.
- Roberts, J. (2007). *Dictionary of the Classical World*, Oxford, New York.
- Roman L. - Roman M. (2010). *Encyclopedia of Greek and Roman Mythology*, Facts on File, New York.
- Roosevelt H. C. (2006). "Symbolic Door Stelae and Graveside Monuments in Western Anatolia", *AJA*, Vol. 10, New York, 65-91.
- Rose, H. J. (2005). *A Handbook of Greek Mythology*, Routledge, New York.
- Rumscheid F. (2004). "Regionale Moden bei Gladiatoren und athletische Eurhythmie eines Kochtopfes: Vier neu Gefundene Grabreliefs aus Mylasa", *60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan Anadoluda Doğdu* (ed. Taner Korkut), İstanbul, 631-647.
- Rumscheid, F. (2006). *Die figürlichen Terrakotten von Priene Fundkontexte, Ikonographie und Funktion in Wohnhäusern und Heiligtümern im Licht antiker Parallelbefunde*, Reichert, Wiesbaden.
- Rumscheid, J. (2000). *Kranz und Krone zu Insignien, Siegespreisen und Ehrenzeichen der römischen Kaiserzeit*, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen.
- Sacks, D. (2005). *Encyclopedia of the Greek World*, Facts On File, New York.
- Sakellarakis J. (1977). "Athletics in the Geometric Period", *Athletics in Ancient Greece*, Athens, 24-36.
- Saltuk S. (1999). *Antik Stadyumlar*, İnkılâp Yayınevi, Ankara.
- Saraçoğlu A. (2000a). "Kyzikos'dan Figürlü Mezar Kabartmaları", *OLBA*, III, Mersin, 181- 197.
- Saraçoğlu A. (2000b). "A Group of Funerary Stelai and Votive Reliefs in the Museum of Aydın", *OLBA*, III, Mersin, 41-56.
- Saraçoğlu A. (2004). "Hellenistik Döneme Ait Bir Mezar Steli", *OLBA*, IX, Mersin, 151- 162.

- Saraçoğlu A. (2005). "Grek Dünyasında Ölüler Ülkesi ve Ölümsüz Tanrılar", *Ramazan Özgan'a Armağan* (ed. Mustafa Şahin-İbrahim Hakan Mert), Ege Yayınları, İstanbul, 317-334.
- Scanlon, T. F. (2002). *Eros & Greek Athletics*, Oxford University Press, Oxford.
- Schauenburg, F. B. (1974). *Bildwerke Der Archaischen Zeit und Des Strengen Stils*, Samos XI, Rudolf Habelt Verlag, Bonn.
- Schauenburg K. (1963). "Athletenbilder des vierten Jahrhunderts v. Chr.", *AntP*, II, 75-82.
- Schazmann, P. (1923). "Das Gymnasion Der Tempelbezirk Der Hera Basileia", *AvP*, Band VI, Berlin-Leipzig.
- Schmaltz, B. (1983). *Griechische Grabreliefs*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Schmidt, S. (1991). *Hellenistische Grabreliefs: typologische und chronologische Beobachtungen*, Böhlau, Köln-Wien.
- Schoch, K. (2009). *Die DoppelteAphrodite-alt und neu bei griechischen Kultbildern*, Universitätsverlag Göttingen, Göttingen.
- Schöne, R. (1872). *Griechische Reliefs aus athenischen Sammlungen*, Breitkopf und Härtel, Leipzig.
- Schuchhardt, W. H. (1977). *Alkamenes*, Gruyter, Berlin.
- Shear T. L. (1984). The Athenian Agora: Excavation of 1980-1982, *Hesp*, Vol. 53 No. 1, Athens, 1-57.
- Siebert G. (1990). "Hermes", *LIMC*, 5/1, 1990, München, 373-387.
- Sieveking J. - Curtius L. (1913). *Kleine Schriften von Adolf Furtwängler*, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck, München.
- Smith, R. R. R. (2002). *Hellenistik Heykel* (çev. Aysin Yoltar Yıldırım), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Smith R. R. R. (2008). "Yazıtlar, Tasvirler ve Arkeolojik Veriler Işığında Heykel Atölyeleri", *Aphrodisias'tan Roma Portreleri*, (ed. R. R. R. Smith-J. L. Lenaghan), YKY, İstanbul, 102-119.
- Söğüt B. - Yılmaz B. (2012). "Stratonikeia'dan Üç Terrakotta Mask", *PAÜSBED*, Sayı 12, Denizli, 1-7.
- Sporn K. (2006). "Das Göttliche im Menschenbild". Religiöse Elemente im griechischen Grabrelief, *Archäologie und Ritual*, (ed. J. Mylonopoulos-H. Roeder), Verlag Phoibos, Wien, 153-166.
- Steskal M. (2008). "Das Vediusgymnasium in Ephesos", *Ephesos*, Band XIV/1, Wien.

- Stewart A. (2003), "Alkamenes at Ephesos and in Athens", *ZPE*, Band 143, Bonn, 101-103.
- Stinson P. (2008). "Mimari Süslemeler ve Şehir", *Aphrodisias'tan Roma Portreleri* (ed. R. R. R. Smith–J. L. Lenaghan), YKY, İstanbul, 55-69.
- Sturgeon, M. C. (2004). "The Assemblage from the Theater", *Corinth*, Vol IX, Part III, Athens.
- Swanddling, J. (1980). *The Ancient Olympic Games*, British Museum Press, London.
- Sweet W. E. (1987). *Sport and Recreation in Ancient Greece*, Oxford University Press, New York.
- Şahin N. (1996). "Beyaz Lekythos'lar Işığında Atina'da Ölü Kültü ve Ölüm İkonografisi", *Arkeoloji Dergisi*, IV, 143-167.
- Şahin, M. (2000). *Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları*, TTK, Ankara.
- Şahin, S. (1973). *Neufunde von antiken inschriften in Nikomedeia (Izmit) und in der Umgebung der Stadt*, (Unveröffentlichte Dissertation), Westfälischen Wilhelms-Universität, Philosophischen Fakultät, Münster.
- Şimşek, C. (2007). *Laodikeia (Laodiceia ad Lycum)*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, C.- M. Okunak- M. Bilgin (2011). *Laodikeia Nekropolü (2004-2010 yılları)*, *Laodikeia Çalışmaları 1.1/1. 2*, (ed. Celal Şimşek), Ege Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, C. (2013). *Laodikeia (Laodiceia ad Lycum)*, *Laodikeia Çalışmaları 2*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Thomson G. (1990). *Tragedyanın Kökeni: Aiskhylos ve Atina* (çev. Mehmet H. Doğan), Payel Yayınları, İstanbul.
- Thompson D. B. (1966). "Three Centuries of Hellenistic Teraacottas VII. The Early First Century B. C.", *Hesp*, Vol. 35, No. 1, 1-19.
- Thompson D. B. (1982). "A Dove for Dione", *Studies in Athenian Architecture Sculpture and Topography, Hesperia suppl.* Vol. XX, 155-162.
- Trümpelmann L. (1982). "Der Kanon des Lysipp", *Boreas*, V, Münster, 70-77.
- Trümper M. (2002). "Grobschlächtige Arbeiter oder durchtrainierte Athleten? Zur singulären Darstellung einer Badeszene auf einer spätarchaischen schwarzfigurigen Lekythos", *AA*, 2, 45-64.
- Uğurlu E. (2000). "Lykia Bölgesi Ölü Gömme Adetlerine Genel Bir Bakış", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, s. 2, Eskişehir, 359-388.
- Uğurlu E. (2002). "Heykeltıraş Praxiteles", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, s. 3, Eskişehir, 377-399.

- Uğurlu, E. (2006). *Olympos Nekropolü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uhri, A. (2010). *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Uhri, A. (2011). *Boğaz Derdi, Arkeolojik, Arkeobotanik, Tarihsel ve Etimolojik Veriler Işığında Tarım ve Beslenmenin Kültür Tarihi*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Uzel, İ. (2000). *Anadolu'da Bulunan Antik Tıp Aletleri*, TTK, Ankara.
- Ürkmez Ö. (2012). "Kuros'lar: İkonografileri Üzerine Bir Tartışma", *Arkeoloji ve Sanat*, 140, İstanbul, 55-68.
- von Moock D. W. (1998). *Die Figürlichen Grabstelen Attikas in der Kaisezeit*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- von Graeve V. (1989). "Eine Spätarchaische Anthemienstele aus Milet", *IstMitt* 39, 143-151.
- Waldstein C. (1880). Pythagoras of Rhegion and the Early Athlete Statues, *JHS*, Vol. 1, 168-201.
- Walter O. (1924). "Antikenbericht Aus Smyrna", *Öjh*, XXI-XXII, Wien, 223-259.
- Webb P. A. (1996). *Hellenistic Architectural Sculpture Figural Motifs in Western Anatolia and the Aegean Islands*, Wisconsin Press, Wisconsin.
- Wiegand T. (1900). "Antike Sculpturen in Samos", *AM*, XXV, 145-211.
- Winnefeld H. (1910). "Die Friese Des Grossen Altars", *AvP*, Band III, 2, Berlin.
- Winter, F. (1903). *Die Typen der figürlichen Terrakotten I*", Verlag von W. Spemann, Berlin.
- Winter, F. (1904). "Zum Hermes des Alkamenes", *AM*, XXIX, Athen, 208-211.
- Winter, F. (1908a). "Die Skulpturen", *AvP*, Band VII/ I, Verlag von Georg Reimer, Berlin.
- Winter, F. (1908b). "Die Skulpturen", *AvP*, Band VII/2, Verlag von Georg Reimer, Berlin.
- Wrede, H. (1972). *Spätantike Hermengalerie von Welschbillig*, Verlag Walter De Gruyter&Co, Berlin.
- Wrede, H. (1985). *Die antike Herme*, Phillip von Zabern, Mainz Am Rhein.
- Wycherley, R. E. (1993). *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu*, (çev. Nur Nirven-Nezih Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Yaraş A. vd. (2008). "2006 Yılı Allianoi Kazısı", *KST*, 29/2, Ankara, 71-84.

- Yaylalı A. (1986). “Hellenistik Devir İzmir Mezar Stelleri”, *IX. TürkTK*, 21-25 Eylül 1981, c. I, Ankara, 473-489, Lev. 229-234.
- Yıldırım B. (2005). “Karya’daki Aphrodisias’da Bulunan Sivil Roma Bazilikasının Kabartmaları”, *Eski Çağ’ın Mekânları, Zamanları, İnsanları*, (der. Lale Özgenel), Homer Kitabevi, İstanbul, 133-145.
- Yıldırım N. (2012). “Herakles Hermelerinin Anlamı ve Kullanımı”, *MJH*, II/1, Antalya, 229-237.
- Young D. C. (2004). *A Brief History of the Olympic Games*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Zanker P. (1994). “The Hellenistic Grave Stelai from Smyrna: Identity and Self-image in the Polis”, *Images and Ideologies: Self-definition in the Hellenistic World*, (ed. Anthony Bulloch vd.), Berkeley, 212-230.
- Ziehen J. (1892). “Studien zu den Asklepiosreliefs”, *AM*, XVII, 229-251.

KATALOG

Kat. 1**Bulunduğu Müze:** Rijksmuseum, Leiden**Buluntu Yeri:** Smyrna**Env. No:** Pb. 18**Malzeme:** İri tanecikli beyaz mermer**Dönem:** İ.Ö. 2. yy. ortaları**Stel Tipi:** *Tip 1a Alınlıklı Çerçeveli*

Referans: E. Pfuhl 1905: a.g.m., s. 78-79 Nr. 22 Abb. 15; R. Lullies 1931: a.g.e., s. 73 Nr. 18; E. Pfuhl-H. Möbius 1977: a.g.e., s. 198, Taf. 109 Nr. 730; N. Yıldırım 2012: a.g.m., s. 232, Res. 9; S. Karlsson 2014: a.g.e., s. 94, Plate 15. 1; O. Palagia a.g.m., s. 782, Nr. 1115.

Yük: 0. 50 cm **Gen:** 0. 42 cm **Kal:** 0. 08 cm

Tanım: Aşağıdan yukarı daralan, alınlıklı, çerçeveli, yüksek kabartma steldir. Alınlığın sol üst köşesinde ve figürlerin yüzlerindeki aşınma dışında iyi korunmuştur. Dar alınlığın *tympanumu* kalkan bezeklidir. Alınlığın altında iki çelenk motifi bu çelenklerin de altında sol tarafta iki satır; sağ tarafta ise tek satır Yunanca yazıt bulunur.

Kareye yakın bezeme alanının merkezinde ayakta, cepheden betimlenmiş *himation*lu erkek figürü betimlenmiştir. İleriye doğru uzattığı sağ elinde üzüm salkımı vardır. Sol kol dirsekten bükülmüş eliyle *khlamys*ini tutar. Figürün yanında bir köpek bulunur. Bezeme alanının sol bölümünde kareye yakın kaide üzerinde uzun *khiton*lu bir çocuk oturur. İleri doğru uzattığı sağ elinde yassı bir çingirak tutar. Bu çocuğun arkasında dolgun yapraklara sahip bir ağaç yer alır. Ağacın dallarından kıvrılan yılan da merkezdeki figüre doğru uzanır.

Sahnenin sağ köşesinde sırtı *antaya* dönük, kısa kollu, dize kadar *Ion khiton*lu, hizmetli figürü yer alır. Sağ *antaya* bitişik durumda, cepheden betimlenmiş, aslan postuna sarınmış, sakallı Herakles *Hermesi* betimlenmiştir.

Yazıt: Sol çelenk altında: *Διονύσιος / Διοδότου*Sağ çelenk altında: *Ἀπολλώνιος Διοδότου**Diodotos'un oğlu Dionysios (ve)*

Diodotos'un oğlu Apollonios (burada yatıyorlar).

Kat. 2

Bulunduğu Müze: Ashmolean Müzesi, Oxford

Buluntu Yeri: Ephesos

Env. No: -

Malzeme: Gri mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.

Stel Tipi: *Tip 1a Alınlıklı Çerçeveseli*

Referans: E. Pfuhl 1905: *a.g.m.*, s. 78, Nr. 16; E.

Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 95 Taf. 38 Nr.

178; E. Atalay 1988: *a.g.e.*, s. 41, Lev. 2 Kat. Nr. 3.

Yük: 0.72 **Gen:** 0.34 **Kal:** ?

Tanım: Aşağıdan yukarı daralan, alınlıklı, *akroterli*, çerçeveseli, geniş baştabanlı, yüksek kabartma stel. Stelin sağ üst köşesi, *Hermenin* ve köpeğin başları kırıktır. Figürler ve sağ *anta* duvarı aşınmıştır. *Tympanum*da dört yapraklı bir rozet ve alınlığın altında ise kareye yakın çerçeve içinde çelenk süslemesi vardır.

Merkezde *himation*lu bir genç betimlenmiştir. Aşınmadan dolayı yüzü belirgin değildir. Figürün kendi solunda *anta* duvarına bitişik durumda, tahrip olmuş hizmetli figürü yer alır. Hizmetlinin arkasında bir ağaç ve ağaca sarılı yılan betimlenmiştir. Sol *anta* duvarına bitişik durumda *Herme* tasvir edilmiştir. *Hermenin* kaidesinde seçilemeyen meyveler bulunur ve Pfuhl-Möbius tarafından nar olarak yorumlanmıştır⁶⁵⁰. *İthyphallik Herme* sakallıdır. Önünde başı ve ön ayakları kırık bir köpek, ana figüre doğru hamle yapar.

Figürlerin bastıkları zeminin altında, ikinci bir bezeme alanı oluşturulmuştur. Dikdörtgen bezeme alanı içinde ortada bir kalkan ve her iki yanında elips biçimli iki kap? betimlenmiştir. Çelengin altında ise oldukça iyi durumda tek satır Yunanca yazıt

⁶⁵⁰ E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 95 Taf. 38 Nr. 178.

vardır.

Yazıt: *Λευκαῖος Καλλίππου*

Kallippos'un oğlu Leukaios (burada yatıyor).

Kat. 3

Bulunduğu Müze: Efes Müzesi, İzmir

Buluntu Yeri: Ephesos çevresi (Abuhayat)

Env. No: 1/22/80

Malzeme: İnce grenli beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısı

Stel Tipi: *Tip 1a Alınlıklı Çerçeveli*

Referans: M. Büyükkolancı 1988: a.g.m., s. 74-75, Res. 2; E. Atalay 1988: a.g.e., s. 55-56, Lev. 19 Kat. No 32.

Yük: 1. 01 cm **Gen:** 0.51 cm **Kal:** 0.12 cm

Tanım: Aşağıdan yukarı hafifçe daralan, alınlıklı, çerçeveli, yüksek kabartma stel. Alınlıkta, figürlerin başlarında ve giysilerinde yer yer aşınma vardır.

Merkezde, *khiton* üzerine *himation*lu, uzun boylu genç erkek betimlenmiştir. Vücudu cepheden gösterilmiş, baş profilden hemen sağında bulunan figüre çevrilmiştir. Dirsekten büktüğü sol kol, karın bölgesinde; eliyle *himation*un ucunu tutar. İleriye uzatılan sağ kol ise yanındaki diğer figürle tokalaşır. Tokalaşılan ve stelin solundaki *khiton* üzerine *himation*lu diğer figür profilden betimlenmiştir. Sağ kolunu tokalaşmak üzere ileri doğru uzatmış, sol eli ise giysinin altından çok az kısmı görünmektedir.

Sahnenin sağında kısa *khiton*lu, erkek hizmetli yer alır. Taşdığı trajedi maskı, bel hizasına kadar tüm gövdeyi örter. Stelin sol alt köşesinde kısa *khiton*lu başka bir hizmetli yer alır. Bu figür, kucağında uzun boyunlu bir hayvan taşır. Sahnenin dışına taşan betimin de hayvanın uzun boynu olduğunu söyleyebiliriz. Stelin sol üst köşesinde cepheden işlenen uzun dikdörtgen bir sütun üzerinde kısa yan kolları belirgin, sakalsız genç *Herme* bulunur. Bezemenin altındaki baştabanda üç satır Yunanca yazıt yer alır.

Yazıt: *Δημοκρατίδης Δημοκρατίδ [ης]*

Δημοκρατίδου Δίωνος Ἑρμῖ [ας]
χαίρετε Ἑρμῖπ [που].

Demokratides'in oğlu Demokratides

(ve) *Hermippos'un oğlu Dionos Hermias, hoşça kalın!*

Kat. 4

Bulunduğu Müze: Rijksmuseum, Leiden

Buluntu Yeri: Smyrna

Env. No: SNNs. 1

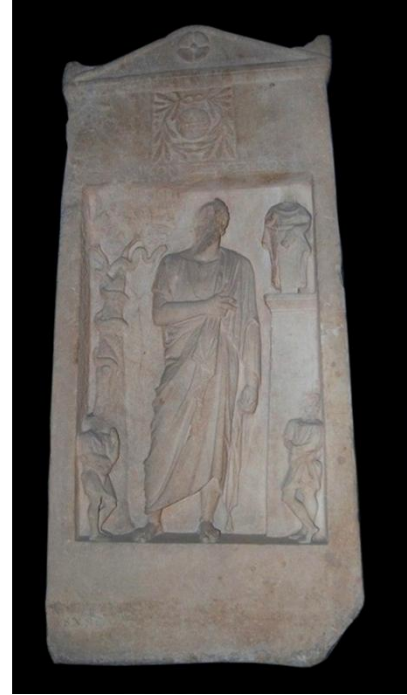
Malzeme: Pentelikon mermerine benzer, sarımtırak iri taneli mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısı

Stel Tipi: *Tip 1a Alınlıklı Çerçeveli*

Referans: ; E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 108-109, Taf. 48 Nr. 256; S. Schmidt 1991: *a.g.e.*, Tab. II; P. Zanker 1994: *a.g.m.*, s. 217 Fig. 4; N. Yıldırım 2012: *a.g.m.*, s. 236, Res. 8; S. Karlsson 2014: *a.g.e.*, s. 67, Plate 3. 1.

Yük: 1. 13 cm **Gen:** 0. 52 cm **Kal:** 0. 09 cm

Tanım: Aşağıdan yukarı daralan, alınlıklı, köşe *akroter*li, çerçeveli, yüksek kabartma stel. Merkezdeki figürün, hizmetlilerin ve Herakles *Hermes*inin başında, stelin sağ alt köşesinde kırık vardır. *Tympanum*unda dört yapraklı rozet işlenmiş olup, alınlığın altında geniş kare forma yakın çerçeve içinde zeytin yapraklarından oluşan çelenk süslemesi bulunur.

Sahnenin merkezinde ayakta, cepheden betimlenmiş *khiton* üzerine *himation*lu erkek figürü yer almaktadır. Başının çok az bölümü korunan figürün kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla başını $\frac{3}{4}$ dönüşle kendine doğru hamle yapmak üzere olan yılan çevirmiştir. Sahnenin solunda profilden betimlenmiş, kısa kollu, dize kadar *Ion khiton*lu hizmetli yer alır. Bu figürden daha büyük işlenmiş, ellerini karın bölgesinde bağlamış, kısa kollu, dize kadar *Ion khiton*lu başka bir hizmetli bulunur. Arkasında bir paye ve üstünde aslan postuna sarınmış Herakles *Hermes*i vardır. Bezeme alanının solunda meşe olması muhtemel bir ağaç tasvir edilmiştir. Ağacın uzun gövdesine sarılmış yılan figürü

görülür. Sahnede son olarak çelenk içinde ve bu çelenginin altında tek satır Yunanca yazıt vardır.

Yazıt: Çelenkte: *ὁ δῆμος,*

Halk Meclisi,

Çelenginin Altında: *Ἀριστόδικον Ζεῦξίδος.*

Zeuxis'in oğlu Aristodikos'u (bu mezarla onurlandırdı).

Kat. 5

Bulunduğu Müze: Efes Müzesi, İzmir

Buluntu Yeri: Ephesos

Env. No: 2584

Malzeme: İnce tanecikli gri mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısı

Stel Tipi: *Tip 1a Alınlıklı Çerçeveseli*

Referans: E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s.

198, Taf. 110 Nr. 731; E. Atalay 1988: *a.g.e.*,

s. 40, Lev. 2 Kat. Nr. 2.

Yük: 0. 45 cm **Gen:** 0. 35 cm **Kal:** 0. 14 cm

Tanım: Aşağıdan yukarı hafifçe daralan, çerçeveseli, geniş baştabanlı, yüksek kabartma stel. Merkezdeki figürün başından itibaren stelin üst yarısı tamamen kırıktır. Ayrıca *Hermenin* kaidesinin sol üst köşesi, köpeğin başı ve ön ayaklarında kopmalar vardır.

Merkezde, kısa kollu, dize kadar *Ion khitonu* üzerine *himation*lu genç bir figür cepheden işlenmiştir. Sol avucunda bir kuş; ileri doğru uzattığı sağ elinde üzüm salkımı tutar. Sol omuz üzerinden atılan *himation* sırtı çevreleyerek sol kol dirseğine ulaşmış buradan da uçları aşağı düşürülmüştür. Sağ elindeki üzüm salkımını kendine doğru hamle yapan köpeğe uzatmıştır. Sağ arka ayakları üzerinde duran köpek, ön patilerini üzüm tutan figüre uzatmıştır. Sahnenin solundaki *Herme*, kare bir kaide üzerinde yükselir. *Hermenin* kısa yan kollardan itibaren üst yarısı eksiktir. Bezeme alanının altındaki geniş baştabanda çoğu okunabilen üç satırlık Yunanca yazıt yer alır.

Yazıt: *Ἐξακέστας, Δαμοτέλου*

Ποθοῦσα

Πύρου ζῆ.

Damoteles'in oğlu Eksakestas

(ve) Pyros'un kızı Pothousa, (henüz) hayattayken, (bu mezarı yaptırılar).

Kat. 6

Bulunduğu Müze: Rijksmuseum, Leiden

Buluntu Yeri: Smyrna

Env. No: I. 91 / 8. 3

Malzeme: İri taneli beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısı

Stel Tipi: Tip 1a Alınlıklı Çerçeveli

Referans: E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 81, Taf. 27 Nr. 114; S. Schmidt 1991: *a.g.e.*, Abb. 45; P. Zanker 1994: *a.g.m.*, s. 220, Fig. 14; S. Karlsson 2014: *a.g.e.*, s. 59, Plate 1. 2.

Yük: 0.57 cm **Gen:** 0.44 cm **Kal:** 0.08 cm

Tanım: Aşağıdan yukarı daralan, alınlıklı, köşe *akroter*li, çerçeveli, yüksek kabartma stel. Alınlığın üst kısmı ve sol *anta* duvarı kırıktır. Figürlerin yüzlerinde ve ağaçta aşınma vardır. Alınlığın uç noktası kırıktır. *Tympanum*unda iki yaprağı sağlam durumda rozet, altında arşitrav ve köşelerde yine dört yapraktan oluşan rozet süslemesi yer alır. Bu süslemelerin ortasında ise yaprak uçları birbirine paralel uzanan zeytin dalları bulunur. Bu dalların üzerinde ve altında birer satırlık Yunanca yazıt yer alır.

Sahnenin merkezinde ayakta, gövde cepheden, baş hafif kendi sağına dönük, *himation*lu erkek figürü tasvir edilmiştir. Vücudun tamamını saran *himation*un altında kalan sağ el, dirsekten bükülerek göğüs altına paralel uzanmaktadır. Figürün sol eli, sol kasık bölgesi üzerinde *himation*un ucunu tutmaktadır. Sağ *anta* duvarının yanında cepheden betimlenmiş, kısa kollu, dize kadar kısa *Ion khiton*lu hizmetçi figürü bulunur. Sahnenin sağında bir paye üzerinde yükselen *Arkaistik* bir *Herme* ve kaidesinde adak olarak sunulmuş iki rulo ve kâse betimlenmiştir. Sol *anta* duvarı önünde profilden betimlenmiş bir köpek sağ ön patisini figüre doğru uzatmıştır. *Antaya* paralel uzanan

ağaç ve gövdesinde sarılı yılanla sahne son bulur.

Yazıt: Zeytin dalının üzerinde: *ὀδῆμος*

Zeytin dalının altında: [---] *έαν Μηνᾶ τοῦ*

Μελιτίωνος.

Halk Meclisi,

Melition'un oğlu [---]eas Mena'yı (bu mezarla onurlandırdı).

Kat. 7

Bulunduğu Müze: İzmir Arkeoloji Müzesi

Buluntu Yeri: Metropolis

Env. No: 861

Malzeme: Orta kristalli beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısı

Stel Tipi: *Tip 1a Alınlıklı Çerçeveseli*

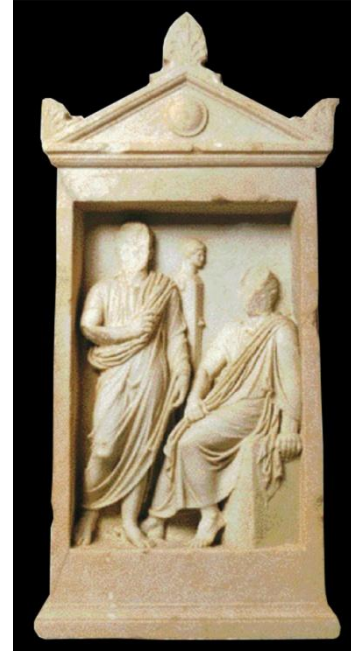
Referans: E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 81, Taf. 27 Nr. 115; S. Aybek 2004: *a.g.e.*, s. 322-23, Lev. XCIV Kat. Nr 233; S. Aybek 2009: *a.g.e.*, s. 112-13, Lev. 56 Kat. Nr 233.

Yük: 0. 59 cm **Gen:** 0. 40 cm **Kal:** 0.11 cm

Tanım: Aşağıdan yukarı daralan, geniş baştabanlı, yüksek kabartmalı stel. Stelin eksik olan üst yarısı, sol *anta* duvarından başlayarak, merkezdeki figürün omuz üzerinden sağ *antaya* kadar devam eder. Bezeme alanının merkezinde ayakta, cepheden betimlenmiş, *himationuna* sarınmış figür yer alır. *Himationun* altındaki sağ elini dirsekten bükerek göğüs altına paralel uzattığı anlaşılmaktadır. Sol eli, derin kumaş kıvrımları altında seçilememektedir.

Sağ *anta* duvarına bitişik vaziyette, dize kadar *Ion khitonu* giyimli hizmetli betimlenmiştir. Bu sahnenin devamında uzun, dikdörtgen sütun üzerinde muhtemelen *Hermeye* ait ikinci bir sütun yükselir. Stelin sol bölümünde kare forma yakın alçak bir kaide işlenmiştir. Bu kaidenin üzerinde mezar sahibine ait olduğu düşünülen *kithara* vardır. Sahnenin solunda üst bölümü eksik, üzerinde yılan figürünün bulunduğu ağaç gövdesi tasvir edilmiştir.

Kat. 8**Bulunduğu Müze:** Delos Müzesi**Buluntu Yeri:** Delos**Env. No:** A.07757**Malzeme:** İnce tanecikli beyaz mermer**Dönem:** İ.Ö. 2. yy.'ın sonu**Stel Tipi:** *Tip 1a Alınlıklı Çerçeveli***Referans:** J. Mercadé 1953: a.g.m., s. 521, Fig. 21; M. T. Couilloud 1974a: a.g.e., s. 123, Planche 39, Nr. 167; G. Siebert 1990: a.g.m., Fig. No. 89; S. Schmidt 1991: a.g.e., Abb. 56; P. J. Hadjidakis 2003: a.g.m., s. 417, Nr. 789.**Yük:** 1. 41 cm **Gen:** 0. 69 cm **Kal:** 0. 34 cm

Tanım: Alınlıklı, tepe ve köşe *akroterli*, çerçeveli, yüksek kabartma stel. Eksiksiz gibi görülen stelin sağ *anta* duvarında kırık; figürlerin yüzlerinde ve ayaktaki figürün sol kol dirseğinde kopmalar vardır. Tepe ve köşe *akroterinde* palmet; *tympanumda* kalkan motifi işlenmiştir.

Merkezde, ayakta, cepheden betimlenmiş, *khiton* üstüne *himation*lu erkek figürü betimlenmiştir. Sağ kol, göğüs hizasında paralel uzatılmış; eliyle sol omuz üzerinden döndürülerek giyilen *himationu* tutar. Aşağıda serbest bırakılan sol kol, eliyle bacak hizasında *himationun* ucunu yukarı çekmektedir.

Sahnenin sağında *khiton* üzerine *himation*lu, oturur durumda başka bir erkek betimlenmiştir. Dirsekten bükülen sağ kol, sağ bacak üzerinde eliyle *himationun* ucunu tutar. Sol kolunu *anta* duvarına paralel uzatmış, eliyle oturmuş olduğu kaideden destek alır. Sahnenin arkasında alçak kabartma olarak işlenmiş, sağa profilden betimlenmiş, *ithyphallik*, kısa saçlı, sakalsız *Herme* tasvir edilmiş.

Kat. 9**Bulunduğu Müze:** İstanbul Arkeoloji Müzesi**Buluntu Yeri:** İstanbul, Beyazıt**Env. No:** 4976**Malzeme:** Beyaz mermer**Dönem:** İ.Ö. 2. yy. başları**Stel Tipi:** *Tip 1a Alınlıklı Çerçeveseli***Referans:** N. Fıratlı 1964: *a.g.e.*, s. 91 Planche XXIX Nr. 119; N. Fıratlı 1965: *a.g.m.*, s. 307; E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 111, Taf. 51 Nr. 273; B. Perriello vd. 2013: *a.g.m.*, s. 12 Fig. 9.**Yük:** 0.47 cm **Gen:** 0.30 cm **Kal:** 0.06 cm

Tanım: Masif blok üzerine işlenen şematik alınlıklı, tepe ve köşe *akroteri*li, aşağıdan yukarı daralan, alçak kabartma stel. Sağlam durumdaki stelin tepe *akroteri* restore edilmiş olup figür ve baştabanda yer yer aşınma vardır.

Sahnenin merkezinde ayakta, başı profilden, gövdesi cepheden betimlenmiş *khiton* üzerine *himation*lu erkek figürü *Herme* önünde libasyon yapmaktadır. İleriye doğru uzanan sağ elinde formu saptanamayan bir *libasyon* kabı tutar. Sol el, dirsekten bükülerek taşımış olduğu *himation* altında kaybolmuştur.

Sol *antaya* sırtı bitişik vaziyette, profilden betimlenmiş, sakalsız, *Herme* *postament* kaide üzerinde yükselir. Arşitravda iyi korunmuş durumda iki satırlık Yunanca yazıt vardır.

Yazıt: *Ἑρμία Εγνάτιε Αὔλου**χαῖρε.**Aulos'un oğlu Hermias Egnatios,**Hoşça kal!*

Kat. 10

Bulunduğu Müze: İstanbul Arkeoloji Müzesi

Buluntu Yeri: İstanbul, Beyazıt

Env. No: 4959

Malzeme: Beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.

Stel Tipi: *Tip 1a Alınlıklı Çerçevesi*

Referans: N. Fıratlı 1964: *a.g.e.*, s. 115-116, Planche XLVII Nr. 192.

Yük: 0.21 cm **Gen:** 0.29 cm **Kal:** 0.05 cm

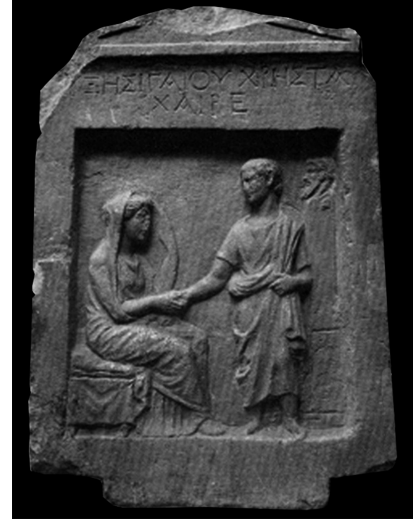
Tanım: Masif blok üzerine işlenen şematik alınlıklı, köşe ve tepe *akroterli*, yüksek kabartma steldir. Figürün ve *Hermenin* boynundan itibaren korunan stelin sol *anta* duvarından başlayan kırığı, sağda arşitravin alt köşesine kadar devam etmektedir. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde daha sonra stele uygun olarak taban ve sağ *anta* duvarı yapılmıştır.

Sahnenin merkezinde cepheden betimlenen sakalsız erkek başı işlenmiştir. Korunan sağ omzun hemen üstünde bir *khlamysin* varlığı anlaşılmaktadır. Sol *antaya* bitişik halde *Arkaistik*, sakallı *Herme* yer alır. Üst silmenin altında raf üzerinde soldan başlayarak sırasıyla dikdörtgen bir kutu, üçlü rulo, mürekkep hokkası (*atramentarium*) ve mühre taşı bulunur. Son olarak alınlık ve bezeme alanı arasında iyi korunmuş durumda iki satırlık Yunanca yazıt vardır.

Yazıt: *Μένανδρος*

Ἀφροδισίου.

Aphrodisias 'lı *Menandros* (burada yatıyor).

Kat. 11**Bulunduğu Müze:** Mytilene Arkeoloji Müzesi**Buluntu Yeri:** Eressos**Env. No:** 139**Malzeme:** Gri kireçtaşı**Dönem:** İ.Ö. 1. yy.**Stel Tipi:** *Tip 1a Alınlıklı Çerçevesi***Referans:** E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 268, Taf. 162 Nr. 1078; B. Perriello vd. 2013: *a.g.m.*, s. 15 Fig. 13.**Yük:** 0. 61 cm **Gen:** 0. 44 cm **Kal:** 0. 06 cm

Tanım: Alınlıklı, çerçevesi, aşağıdan yukarı daralan, yüksek kabartma steldir. Sol üst köşe, alınlığın sivri ucu ve sağ üst köşesi kırıktır. Sahnenin merkezinde, ayakta, başı profilden, gövdesi cepheden betimlenmiş kısa kollu *khiton* üstüne *himation*lu erkek betimlenmiştir. Dirsekten bükülen sol kol kemer hizasında paralel uzatılarak eliyle *himation*un ucundan tutmaktadır. Sağ el oturan kadın figürüyle *dexiosis* yapar.

Sahnenin solunda *khiton* üzerine *himation*lu oturur durumda, profilden betimlenmiş kadın figürü bulunur. Sol eli başına kadar çekmiş olduğu *himation*u tutmaktadır; sağ elini karşısındaki erkeğe uzatmış *dexiosis* pozisyonundadır. Sırtı sol *antaya* dönük, yastıklı ve örtülü bir *diphros* üzerinde oturmaktadır. Bezeme alanının sağ üst köşesinde profilden betimlenmiş, sakallı, uzun saçlı *arkaistik Herme* görülür. Son olarak alınlığın altında iyi korunmuş durumda iki satırlık Yunanca yazıt vardır.

Yazıt: [A] ἔζησι Γαῖου χρηστὰ

χαῖρε

Gaius'un kızı Auksexis, mutlu (kadın),

Hoşça kal!

Kat.12**Bulunduğu Müze:** İstanbul Arkeoloji Müzesi**Buluntu Yeri:** İstanbul, Beyazıt**Env. No:** 695**Malzeme:** Beyaz mermer**Dönem:** İ.Ö. 2. yy.'ın 1. yarısı**Stel Tipi:** *Tip 1b Alınlıklı Naiskoslu***Referans:** E. Pfuhl 1905: a.g.m., s.77 Abb. 13;

G. Mendel 1914b: a.g.e., s. 111-12, Nr. 896; N.

Fıratlı 1964: a.g.e., s. 127, Planche LXVII Nr.

214; N. Fıratlı 1965: a.g.m., s. 307; E. Pfuhl-H.

Möbius 1977: a.g.e., s. 83, Taf. 29 Nr. 126; B.

Schmaltz 1983: a.g.e., Taf. 21, 1.

Yük: 0.49 cm **Gen:** 0.34 cm **Kal:** 0.08 cm

Tanım: Aşağıdan yukarı daralan, alınlıklı, tepe ve köşe *akroterli*, *dor* başlıklı, *plasterli*, *naiskos* formulu, yüksek kabartma stel. Sol köşe ve tepe *akroterinin* uçları, ana figürün başı, *Herme* sütununun bir bölümü ve stelin altı tamamen kırıktır.

Stelin üst yapısında tepe ve köşe *akroterleri* vardır. Alınlığa ait *tympanum*da rozet süslemesi işlenmiştir. Bezeme alanında mezar sahibi ve hizmetlisi bir *Herme* önünde durmaktadır. Mezar sahibi, vücudunu tamamen saran uzun bir *himation* giyerek cepheden betimlenmiştir. Sağ el dirsekten yukarı doğru bükülmüş, eli göğüs üzerinde yumruk yaparak *himationuna* sarılmıştır. Sol el yine dirsekten bükülerek karın hizasında iki adet cirit tutar.

Sahnenin solunda kısa *khitonlu*, ellerini karnında birleştirmiş hizmetçi figürü bulunur. Bezeme alanının sol *anta* duvarına sırtı bitişik profilden betimlenmiş, sakallı, *ithyphallik Herme* ve onun önünde sporcunun ödülü olan konik kapaklı, çift kulplu uzun boyunlu *amphora* ve yanında yükselen ucu sporcuya doğru kıvrık palmiye dalı görülür. Alınlık ve bezeme alanı arasında iki satırlık Yunanca yazıt vardır.

Yazıt: *Ἀπολλᾶς**Διονυσίου**Dionysios'un oğlu Apollas (burada yatıyor).*

Kat. 13

Bulunduğu Müze: Civico Müzesi, Padova

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Env. No: 85

Malzeme: Beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.'ın 1. yarısı

Stel Tipi: *Tip 1b Alınlıklı Naiskoslu*

Referans: E. Pfuhl - H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 215, Taf. 119 Nr. 821.

Yük: 0. 90 cm **Gen:** 0. 70 cm **Kal:** 0. 31 cm

Tanım: Alınlıklı, *dor* başlıklı, *plasterli*, *naiskos* formlu, yüksek kabartma stel. Oturan figürün başı, hizmetlinin başı ve sol kolu, tepe ve köşe *akroterleri* kırıktır. Soldaki *plasterin* başlığında ve gövdesinde son olarak da tabanda kopmalar vardır. *Tympanumu* boş bırakılmış alınlığın altında yine boş bırakılmış friz bloğu onun da altında *fasciasız* arşitrav bulunur. *Dor* başlıklı *plasterlerin* sınırlandırdığı sahnenin sağında kare formlu bir kaide üzerinde oturur durumda, *himation*lu erkek figürü yer alır. Üstüne giymiş olduğu *himation* sağ omzu açıkta bırakırken, vücudunun tamamına yakınını örtmektedir

Oturan erkek figürünün karşısında ayakta, yarı cepheden betimlenmiş, çıplak hizmetli tasvir edilmiştir. Başı, boyundan itibaren kırık olmasına rağmen duruşa bağlı olarak efendisine dönük olduğu anlaşılmaktadır. Hizmetli figürünün üzerine bastığı alçak kaide üzerinde kare formlu başka bir kaide daha bulunur. Kare formlu bu kaide üzerinde *phallosu* belirgin, profilden betimlenmiş, sakallı, uzun saçlı, başında *taeneası* bulunan *Arkaistik Herme* yer alır.

Kat. 14**Bulunduğu Müze:** Louvre Müzesi, Paris**Buluntu Yeri:** Smyrna**Env. No:** Ma 3302**Malzeme:** Orta kristalli beyaz mermer**Dönem:** İ.Ö. 2. yy. ortaları**Stel Tipi:** *Tip 1b Alınlıklı Naiskoslu*

Referans: E. Pfhul 1905, a.g.m., s. 78, Taf. 5; E. Pfuhl-H. Möbius 1977: a.g.e., s. 211, Taf. 117 Nr. 804; S. Schmidt 1991: a.g.e., s. 9 dn. 52; P. Zanker 1993: a.g.m., s. 221, Fig. 18; R. R. R. Smith 2002: a.g.e., s. 192, Res. 221; B. Perriello vd. 2013: a.g.m., s. 10 Fig. 7; S. Karlsson 2014: a.g.e., s. 96-97, Plate 16. 2.

Yük: 0. 55 cm **Gen:** 0. 33 cm **Kal:** 0. 18 cm

Tanım: Alınlıklı, köşe *akroterli*, *dor* başlıklı, *plasterli*, *naiskos* formlu, yüksek kabartma stel. Alınlığın üst kısmında, sağ köşe *akroterinde* ve figürün başında kırılma ve kopmalar vardır. *Akroterli* alınlığın *tympantumunda* kalkan motifi işlenmiştir. Bu alınlığın altında *triglif* ve *metoptan* oluşan *friz* bloğu son olarak da dar arşitrav bulunur.

Sahnenin merkezinde oturmuş vaziyette, $\frac{3}{4}$ sola profilden döndürülmüş, *khitonlu* çocuk figürü bulunur. Oldukça deforme olmuş başını, sağındaki horoza çevirmiş; gövdesi kendi soluna dönük, iki avucunda tuttuğu incirleri saklamaya çalışmaktadır. Figürün solunda içinde incir dolu tek kulplu sepet vardır.

Sahnenin solunda, alçak kaide üzerinde duran, profilden betimlenmiş, çocuğa doğru hamle yapmak üzere olan horoz figürü görülür. Horozun arkasında sakallı, başında *taeniası* bulunan, *arkaistik Herme* yer alır. *Hermenin* yakınında içinde çelenk motifi işlenmiş kareye yakın bir çerçeve duvarda asılıdır. Sahnenin altında mezar sahibi çocuğa ait oyuncaklar sıralanmıştır. En soldan başlayarak sırasıyla: çingirak, aşık kemikleri ve top bulunur. Duvardaki çerçeve içinde tek; kaidede ise iki satırlık Yunanca yazıt vardır.

Yazıt: Çelenkte: *ὁ δῆμος*

Kaidede: *Ἀμόντην / Ἀπολλωνίου*

Halk Meclisi,

Apollonios'un oğlu Amyntes'i (bu mezarla onurlandırdı).

Kat. 15

Bulunduğu Müze: Efes Müzesi, İzmir

Buluntu Yeri: Metropolis

Env. No: 7.3.89

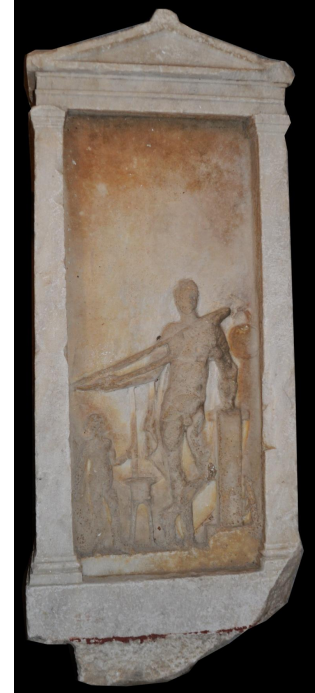
Malzeme: Orta kristalli beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısı

Stel Tipi: *Tip 1b Alınlıklı Naiskoslu*

Referans: S. Aybek 2004: *a.g.e.*, s. 315-16, Lev. XCII Kat. Nr. 229; S. Aybek 2009: *a.g.e.*, s. 110-11, Lev. 56 Res. 229.

Yük: 1.58 cm **Gen:** 0.64 cm **Kal:** 0.23 cm

Tanım: Alınlıklı, tepe ve köşe *akroter*li, *dor* başlıklı *plaster*li, *naiskos* formu, alçak kabartma stel. Stelin köşe *akroter*leri ve sağ alt köşesi kırık olmakla birlikte; figürlerin tamamında aşınma vardır.

Merkezde, cepheden betimlenmiş, çıplak, yalnızca sırtında *khlamysi* bulunan erkek figürü yer alır. Sol omuzdan tutturulan *khlamys* pazu üzerinde kıvrımlar oluşturmuştur. Sağ omzu açıkta bırakan *khlamys*in sağ kol dirseğinin hemen altından aşağı düşürülmüştür. Yana doğru açık sağ kol, dirsekten hafifçe bükülerek vücudu yatay kesen ve figürle zıtlık oluşturan uzun bir yay taşımaktadır. Sol kol ise bel hizasında bulunan *Hermeye* dayanmıştır.

Sahnenin solunda, ayakta betimlenmiş, çıplak bir erkek hizmetli bulunur. Sol elinde yanındaki *uçayaktan* yükselen uzun bir sopayı tutar. Mezar sahibinin solunda aşınmış durumda, cepheden betimlenmiş *Herme*, alçak bir kaide üzerinde yükselir. Kaideye bitişik durumda sadak bulunur. Ayrıca son olarak mezar sahibinin sol omuz

hizasında duvara asılı, yuvarlak disk torbası ile sahne son bulur.

Kat. 16

Bulunduğu Müze: Atina Ulusal Müzesi

Buluntu Yeri: Delos

Env. No: 1317

Malzeme: Beyaz mermer

Dönem: : İ.Ö. 2. yy. sonları

Stel Tipi: *Tip 1b Alınlıklı Naiskoslu*

Referans: J. Hatzfeld 1912: a.g.m., s. 63, Nr. 11;

M. T. Couilloud 1974a: a.g.e., s. 105, Planche

27, Nr. 118; S. Schmidt 1991: a.g.e., Abb. 59; N.

Kalstas 2002: a.g.e., s. 303-304 Fig. 637.

Yük: 0. 89 cm **Gen:** 0. 50 cm **Kal:** 0. 09 cm

Tanım: Alınlıklı, tepe ve köşe *akroterli*, *korinth* başlıklı, *plasterli*, *naiskos* formulu, yüksek kabartma stel. Stelin alınlığı, soldaki *akanthus* yapraklı *korinth* başlığı, sütunu ve sahnenin alt bölümünün tamamına yakını restorasyonla tamamlanmıştır. Alınlığın *tympaanumu* boş bırakılmıştır. Yatay simanın altında *geisipodes* ve altında friz ve *metoptan* oluşan *triglifon* yer alır. Sol baştan sırasıyla; şematik işlenmiş *bukafelon*, Boetion tipi miğfer, zırh ve yine şematik işlenmiş *bukafelon* vardır. Friz bloğunun altında tek *fascialı* arşitrav bulunur.

Stelin her iki yanında bezeme alanını sınırlandıran alt yarısı işlenmemiş *korinth* başlıklı *plasterler* vardır. Sahnenin sağında ayakta, cepheden betimlenmiş, *khiton* üzerine *hiamationlu* erkek betimlenmiştir. Başını sağ yönünde bulunan kadına çevirmiş, sağ eliyle *dexiosis* yapmaktadır. Sol kolu, yanında bulunan *Hermenin* başı üzerindedir. Merkezdeki *dexiosis* yapan kadın, profilden betimlenmiş, *khiton* üzerine giymiş olduğu *himatonunu* başına kadar çekmiştir. Sahnenin solunda, sırtı soldaki *plastere* bitişik, oturur durumda profilden betimlenmiş erkek tasvir edilmiştir. Bu sahnenin sağında *postament* kaide üzerinde, cepheden betimlenmiş, sakalsız *Herme*

bulunur. Son olarak sahnenin eksik olan baştabanında çok azı korunabilen dört satırlık Yunanca yazıt vardır.

Yazıt: Πόπλιε

Πακώνιε

Ποπλίου,

Λεύκιε

Πακώνιε

Ποπλίου υἱέ,

χρηστοῖ

χαίρετε.

Publius'un oğlu Publius Paconius,

Publius'un oğlu Lucius Paconius,

soylu adamlar

Hoşça kalın!

Kat. 17

Bulunduğu Müze: Glyptothek Müzesi, Münih

Buluntu Yeri: Erythrai

Env. No: 509

Malzeme: İri taneli beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 1. yy.

Stel Tipi: *Tip 1b Alınlıklı Naiskoslu*

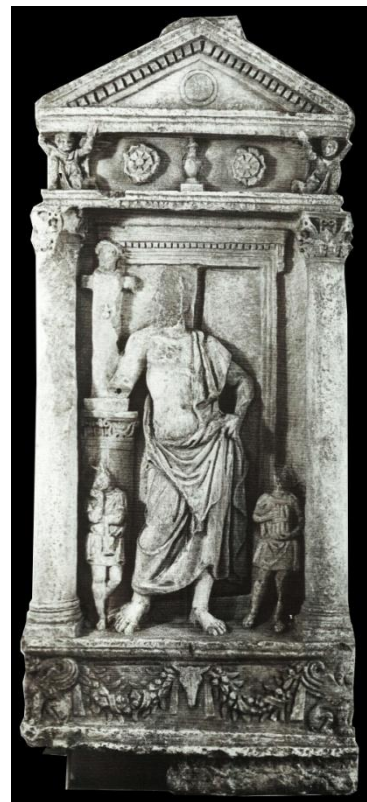
Referans: E. Pfhul 1905: a.g.m., s. 77, Taf. 6, 2;

E. Pfuhl-H. Möbius 1977: a.g.e., s. 85-86, Taf.

31 Nr. 137; B. S. Ridgway 2002: a.g.e., s. 218-

219. Plate 97.

Yük: 1. 44 cm **Gen:** 0. 65 cm **Kal:** 0. 17 cm

Tanım: Alınlıklı, tepe *akroterli*, *naiskos* formulu, *plasterli*, *korinth* başlıklı, yüksek kabartma stel. Stelin tepe *akroteri*, ana figürün başı ve sol kolu dirsekten itibaren,

sağdaki hizmetlinin başı, soldaki hizmetlinin başının tamamı ve yüzünün bir kısmı ve son olarak sahnenin solundaki sütunda kırıklar vardır. Stelin üst yapısını oluşturan alınlığın yatay *geisonu geisipodesle* süslüken; *tympanumunda* kalkan motifi işlenmiştir. *Geisonun* altında geniş friz bloğu vardır. Frizin her iki köşesinde antitetik duran *sphinksler* alınlığı taşımaktadır. Bu iki figürün arasında iki rozet bezeği ve bu rozetlerin arasında *lekythos* bulunur. İnce yapılı, üç *fascialı* arşitravda tek satırlık Yunanca yazıt vardır.

Sahnenin merkezinde cepheden, vücudun üst bölümünü açıkta bırakan *himationlu* erkek betimlenmiştir. Dirsekten itibaren eksik olan sağ kol hemen yanındaki *Hermenin* alçak kaidesine dayanmaktadır. Sahnenin sağındaki cepheden betimlenmiş, kısa kollu ve dize kadar *Ion khitonlu* hizmetli betimlenmiştir. Kucağında rulo taşımaktadır. Sahnenin solunda arkasında bulunan sütuna yaslanmış, cepheden gösterilmiş, kısa kollu, dize kadar *Ion khitonlu* başka bir hizmetli figürü yer alır. Sahnenin solunda *Ion* başlıklı paye, üstünde de sakallı, arkaistik *Herme* vardır. Sahnenin en gerisinde lentosunda *geisipodes* işlemesi bulunan sembolik bir kapı yer bulunur.

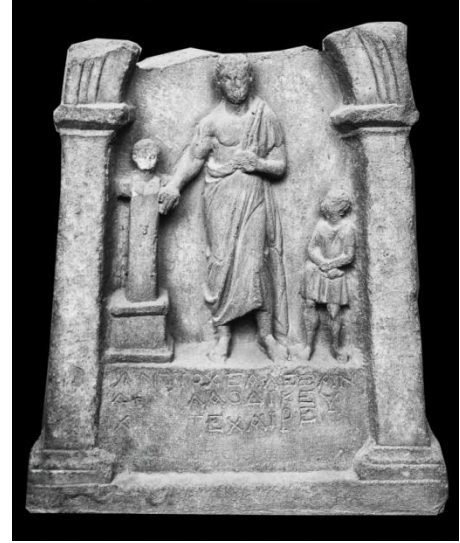
Baştabanın sol ve sağ köşelerinde sırtları birbirine dönük profilden gösterilmiş iki *sphinks* betimlenmiştir. *Sphinkslerin* kanadından başlayan *girland* kuşağı, merkezdeki *bukranionun* boynuzlarında son bulur.

Yazıt: *Ἰρᾶ Νικάνορος*

χαῖρε.

Nikanor'un oğlu Hiras,

Hoşça kal!

Kat. 18**Bulunduğu Müze:** Maffeiano Müzesi, Verona**Buluntu Yeri:** Delos**Env. No:** 28654**Malzeme:** Beyaz mermer**Dönem:** İ.Ö. 2. yy.'ın sonu**Stel Tipi:** *Tip 1c Alınlıklı Kemer Nişli***Referans:** M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, s. 157, Planche 58, Nr. 300; S. Schmidt 1991: *a.g.e.*, s. 68,70 Abb. 47.**Yük:** 0. 48 cm **Gen:** 0. 42 cm **Kal:** 0. 08 cm

Tanım: Kemer nişli, *dor* başlıklı, *plasterli*, *naiskos* formlu, aşağıdan yukarı doğru daralan, yüksek kabartma stel. Bezeme alanının merkezindeki figürün başının üst kısmından itibaren stelin üst yapısı kırılmıştır. *Hermenin*, ortadaki figürün ve hizmetlinin başı aşınmış durumdadır.

Stelin kemeri basık *dor* başlıklı *plasterler* üzerine oturmuştur. Sahnenin merkezinde ayakta, cepheden betimlenmiş, *himationlu* erkek figürü vardır. Sağ kolunu yana açarak elini *Hermenin* kısa yan koluna dayamıştır. Bu figürün kendi sağında *postament* kaide üzerinde yükselen, kısa saçlı, *ithyphallik Herme* yer alır. Sahnenin en sağında kısa kollu, dize kadar *Ion khitonlu* hizmetli figürü tasvir edilmiştir. Başını yukarı kaldırmış, sağında bulunan efendisine bakmaktadır. Baştabanın altında hafif dışa taşkın profilli silme vardır. Figürlerin üzerinde durdukları geniş baştabanda üç satırlık Yunanca yazıt yer alır.

Yazıt: *Ἀντίοχε Ἀλεξάν-**δρου Λαοδικεῦ**χρηστῆ**χαῖρε.**Aleksandros'un oğlu Laodikeia'lı Antiokhos,**mutlu (adam)**Hoşça kal!*

Kat. 19

Bulunduğu Müze: Kunsthistorisches Müzesi,
Wien

Buluntu Yeri: Delos

Env. No: I 753

Malzeme: Beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.'ın sonu

Stel Tipi: *Tip 1c Alınlıklı Kemer Nişli*

Referans: M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, s. 155,
Planche 58, Nr. 297; G. Siebert 1990: *a.g.m.*,
Fig. No. 91.

Yük: 0. 69 cm **Gen:** 0. 62 cm **Kal:** 0. 08 cm

Tanım: Masif blok üzerine şematik alınlık işlenmiş, tepe ve köşe *akroterli*, kemer nişli, *dor* başlıklı, *plasterli*, *naiskos* formu, yüksek kabartma stel. Stelin genelindeki hafif aşınmalar dışında tamdır. Köşe ve tepe *akroterden* oluşan alınlığın *tympanumu* kalkan motiflidir. Kemer, *dor* başlıklı *plasterler* üzerinde yükselmektedir.

Sahnenin merkezinde ayakta, cepheden betimlenmiş, *khiton* üzerine *himationlu* erkek betimlenmiştir. Vücut ağırlı sağ bacak tarafından taşınırken, sol bacak dizden bükülerek ayağının altındaki silindir ruloya basmıştır. Sağ kolunu yana açarak eliyle *Hermenin* kısa yan kolunu tutmaktadır. Sol kol ise dirsekten bükülerek sol bacak üzerine götürülmüş elinde rulo tutmuştur. Bu figürün sağında dikdörtgen kaide üzerinde yükselen, *ithyphallik Herme* bulunur.

Sahnenin en sağında kısa kollu, dize kadar *Ion khitonlu* hizmetli betimlenmiştir. Başını yukarıya kaldırmış, sağında bulunan efendisine bakmaktadır. Baştabanın altında hafif dışa taşkın profilli silme bulunur. Figürlerin üzerinde durdukları baştabanda iyi durumda üç satırlık Yunanca yazıt vardır.

Yazıt: *Ἀπελλῆ Θεμίσωνος*

Ἡρακλεῖε χρηστὲ

χαῖρε.

Themison'un oğlu Apelles

Herakleios, mutlu (adam),

Hoşça kal!

Kat. 20

Bulunduğu Müze: Atina Ulusal Müzesi

Buluntu Yeri: Delos

Env. No: E M 1318

Malzeme: Beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.'ın sonu

Stel Tipi: *Tip 1c Alınlıklı Kemer Nişli*

Referans: M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, s. 156, Planche 58, Nr. 298; B. Schmaltz 1983: *a.g.e.*, Taf. 29.2; B. Perriello vd. 2013: *a.g.m.*, s. 11 Fig. 8.

Yük: 0. 69 cm **Gen:** 0. 41 cm **Kal:** 0. 08 cm

Tanım: Masif blok üzerine şematik alınlık işlenmiş, tepe ve köşe *akroter*li, kemer nişli, *dor* başlıklı, *plaster*li, *naiskos* formlu, yüksek kabartma stel. Köşe ve tepe *akroter*den oluşan alınlığın *tympanum*unda dört yapraklı rozet motifi işlenmiştir. Kemer, *dor* başlıklı *plaster*ler tarafından taşınmaktadır.

Sahnenin merkezinde ayakta, cepheden, *khiton* üzerine *himation*lu erkek betimlenmiştir. Sağ kolunu yana açarak eliyle *Hermenin* kısa yan kolunu tutmuştur. Bu figürün kendi sağında *postament* kaide üzerinde yükselen, *ithyphallik Herme* tasvir edilmiştir. Sahnenin en solunda diğer figürlere oranla daha küçük işlenmiş, kısa *khiton*lu hizmetli yer alır. Başını yukarıya kaldırmış, solunda bulunan efendisine veya *Hermeye* bakmaktadır. Baştabanın altında hafif dışa taşkın profilli silme bulunur. Figürlerin üzerinde durdukları baştabanda iki satırlık Yunanca yazıt vardır.

Yazıt: *Μιλτιάδη Διοδώρου*

Χρηστέ και ἄλυπε

χαῖρε.

Diodoros'un oğlu Miltiades,

mutlu ve kedersiz (adam),

Hoşça kal!

Kat. 21

Bulunduğu Müze: Mykonos Arkeoloji Müzesi

Buluntu Yeri: Delos

Env. No: -

Malzeme: Beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.'ın sonu 1. yy.'ın başı

Stel Tipi: *Tip 1c Alınlıklı Kemer Nişli*

Referans: M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, s. 114,

Planche 33, Nr. 141; B. Perriello vd. 2013:

a.g.m., s. 14 Fig. 12.

Yük: 0. 48 cm **Gen:** 0. 27 cm **Kal:** 0. 08 cm

Tanım: Şematik alınlıklı, tepe ve köşe *akroterli*, kemer nişli, orta yüksek kabartma stel. Sağ ve sol alt köşelerde küçük kırıklar olmasının yanında; stelin genelinde aşınma ve yer yer kararma belirgindir. Tepe ve köşe *akroterli* alınlığın *tympanumu* boş bırakılmıştır.

Kemerli niş içindeki bezemede minderli, örtülü *diphros* üzerinde, kucağında çocuk taşıyan kadın figürü betimlenmiştir. Başına kadar çektiği *himation* altına *khiton* giymiştir. Profilden betimlenmiş yüzü, kucağındaki çocuğa dönüktür. Dirsekten büktüğü sağ kolunu, kucağında taşıdığı çocuk tarafından bilek hizasında tutulmaktadır. $\frac{3}{4}$ cepheden betimlenen çocuk kısa kollu, dize kadar *khitonlu* olup, ayaklarını annesi olduğu düşünülen figürün oturduğu *diphros* üzerine uzatmıştır. Sahnenin en sağında sakallı, *ithphallik Herme* yer alır. Son olarak bezeme alanının altında iki satırlık Yunanca yazıt bulunur.

Yazıt: *Νουμήνιε Εύδου*

χαῖρε

*Euodos'un oğlu Noumenios,
Hoşça kal!*

Kat. 22

Bulunduğu Müze: Mytilene Arkeoloji Müzesi

Buluntu Yeri: Eressos

Env. No: 125

Malzeme: Beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 1. yy.

Stel Tipi: *Tip 1c Alınlıklı Kemer Nişli*

Referans: E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 257, Taf. 153 Nr. 1022.

Yük: 0. 45 cm **Gen:** 0. 22 cm **Kal:** 0. 07 cm

Tanım: Masif blok üzerine işlenmiş şematik alınlıklı, *dor* başlıklı, kemer nişli, alçak kabartma stel. Stelin alınlığı ve bezeme alanının sağ tarafı *Hermeden* itibaren tahrip olmuştur.

Sahnenin merkezinde minderli *diphrosta* oturur durumda, profilden betimlenmiş, *himation*lu kadın figürü vardır. Başını önüne eğmiş, sağ kolunu dirsekten bükerek kucağı üstünde tutmuştur. Yine dirsekten bükülen sol kolunu yukarı kaldırmış; eli çene altındadır. Ayağının yerle temasını kesen yüksek, üçayaklı bir tabure görülmektedir.

Bu figürün önünde yüksek bir kaide üzerinde yükselen, oldukça aşınmış durumda, cepheden betimlenmiş, sakallı *Herme* yer alır. Sahne altındaki geniş baştabanda büyük harflerle korunmuş durumda iki satırlık Yunanca yazıt vardır.

Yazıt: *Νικαρχίς χρ[ηστῆ]*

χαῖρε.

Nikarkhis, mutlu (kadın),

Hoşça kal!

Kat. 23**Bulunduğu Müze:** Vathy Müzesi, Samos**Buluntu Yeri:** Samos**Env. No:** 244**Malzeme:** İri tanecikli beyaz mermer**Dönem:** İ.Ö. 2. yy. başları**Stel Tipi:** *Tip 2a Alınlıksız Çerçeveli***Referans:** T. Wiegand 1900: *a.g.e.*, s. 196, Nr.95; E. Pfuhl 1905: *a.g.m.*, s. 77 Nr 12; E. Phulf -H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 85, Taf. 31 Nr. 136; R.Horn 1972: *a.g.e.*, s. 143-144, Taf. 74 Nr. 121.**Yük:** 0. 58 cm **Gen:** 0. 42 cm **Kal:** 0. 09 cm

Tanım: Aşağıdan yukarı hafif bir şekilde daralan, çerçeveli, geniş baştabanlı, yüksek kabartma steldir. Sadece sağ alt köşede ve hizmetli figürünün yüzünde kırık vardır. Bezeme alanının merkezinde cepheden betimlenmiş erkek figürü bulunur. Vücudun neredeyse tamamına yakınını örten kısa kollu *khiton* üzerine *himation* giymiştir. Sol elinde tuttuğu objeyi (top?) yanındaki *Hermenin* başına doğru götürmüştür⁶⁵¹. Yana açtığı sağ kolunu, sağ ön patisini uzatan köpeğe doğru uzatmıştır.

Sahnenin solunda kısa *khiton* giyimli hizmetli figürü yer alır. Dirsekten büktüğü sağ elini yanağına götürmüştür. Sağ kolunu dirsekten bükerek karın hizasına paralel tutmuştur. Hizmetlinin arkasında neredeyse yaprak ve dallardan yoksun cılız bir ağaç işlenmiştir. Ağacın gövdesindeki çatalın arasından mezar sahibine doğru uzanan yılan bulunmaktadır.

Sahnenin sağında alçak kaide üzerinde, *phallosu* belirgin, sakallı, *Arkaistik Herme* betimlenmiştir. Stelin geniş baştabanında dört satırlık Yunanca yazıt vardır.

Yazıt: Διόδωρος Ἐρμωδάμαντος

Διόδωρος Θεοχρήστου

ἦρωες χαίρετε

Ἐπιφάνηα Δημητρίου.

⁶⁵¹ Horn ve E. Phulf - H. Möbius bu objenin top olduğunu düşünmektedir. R. Horn 1972: *a.g.e.*, s. 143, Taf. 74 Nr. 121; E. Phulf - H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 85, Taf. 31 Nr. 136.

Hermodamas 'ın oğlu Diodoros
 (ve) *Theokhrestos 'un oğlu Diodoros,*
hoşça kalın kahramanlar,
Demetrios 'un kızı Epiphanea (bu mezarı yaptırdı).

Kat. 24

Bulunduğu Müze: Pergamon Müzesi, Berlin

Buluntu Yeri: Smyrna

Env. No: Sk. 771

Malzeme: İri taneli beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2 yy.

Stel Tipi: *Tip 2a Alınlıksız Çerçeveseli*

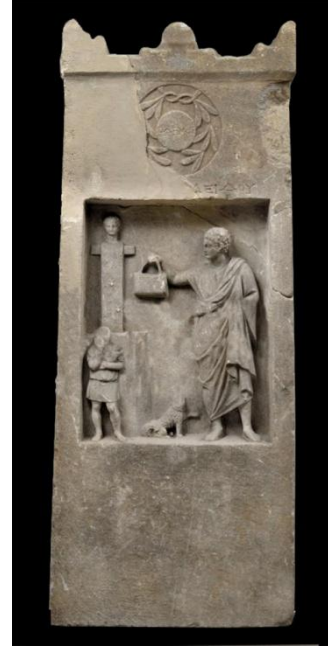
Referans: A. Conze 1891: *a.g.e.*, s. 295 Nr. 771;

E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 84, Taf. 30

Nr. 131; B. Perriello vd. 2013: *a.g.m.*, s. 8 Fig. 5;

S. Karlsson 2014: *a.g.e.*, s. 60, S 5.

Yük: 1.02 cm **Gen:** 0.41 cm **Kal:** 0.10 cm

Tanım: Aşağıdan yukarı daralan, köşe ve tepe *akroterli*, çerçeveseli, yüksek kabartma stel. Stelin şu an için tamamlanmış olan sol üst köşesi, köşe *akroterden* başlayarak, çelenk motifinin bir kısmını da içine alacak şekilde üst çerçeveye kadar restore edilmiştir. Hizmetlinin ve köpeğin başları kırıktır.

Akroter ve bezeme alanı arasındaki geniş boşlukta çelenk motifi ve içinde tek satırlık Yunanca yazıt vardır. Çelengin altında bir bölümü eksik tek satırlık Yunanca yazıt yer alır. Stelin merkezinde, ayakta, başı profilden, gövdesi cepheden betimlenmiş genç erkek figürü tasvir edilmiştir. Vücudun neredeyse tamamına yakınını örten kısa kollu *Ion khitonu* üzerine *himation* giymiştir. Dirsekten hafifçe bükerek yukarı kaldırdığı sağ kolunu, yanındaki *Hermenin* koluna çantayı asmak üzere hareketlidir. *Himationun* altında kalan sol kolun dirsekten hafif bükülerek eliyle elbisesini tuttuğu anlaşılmaktadır.

Stelin sol köşesinde; ayakta, cepheden betimlenmiş, kısa kollu, dize kadar *Ion*

*khiton*u giymiş hizmetli figürü betimlenmiştir. Dirsekten bükerek yukarı doğru kaldırdığı sağ elini yanağına götürmüştür. Sol kolunu dirsekten bükerek karın hizasında paralel uzatmıştır. Hizmetlinin arkasında geniş bir paye ve onun da üstünde genç, sakalsız, *ithyphallik Herme* bulunur. Payenin önünde, sağrısı üzerine oturmuş, sağ ön bacağı gergin; sol ön patisini sahibine uzatmış bir köpek figürü betimlenmiştir.

Yazıt: Çelenkte: *ὁ δῆμος*

Halk Meclisi,

Çelengin altında, sağda: [---] *λείδου.*

[---]*leides'in* (oğlu filancayı bu mezarla onurlandırdı.)

Kat. 25

Bulunduğu Müze: İstanbul Arkeoloji Müzesi

Buluntu Yeri: İstanbul, Süleymaniye

Env. No: 5526

Malzeme: Beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısı

Stel Tipi: *Tip 2a Alınlıksız Çerçeveli*

Referans: N. Fıratlı 1965: a.g.m., Lev. XXI Nr. 43; N. Fıratlı 1966: a.g.m., s. 200, Lev. XXI, Nr. 245.

Yük: 0.29 cm **Gen:** 0.21 cm **Kal:** 0.08 cm

Tanım: Çerçeveli, baştabanlı, yüksek kabartmalı stel. Sol alt köşede küçük; sağ alt köşede ise hizmetli figürünün de bulunduğu alanda büyük ölçüde kırık vardır. Bezeme alanının merkezinde ayakta, cepheden betimlenmiş, boynu açıkta bırakan *khiton* üzerine *himation*lu erkek figürü tasvir edilmiştir. *Himation*un altından bükülen sağ kol, elbisenin ucundan tutmaktadır. Sol el bel hizasında *himation*unu yukarı doğru çekmektedir.

Sağ *anta* duvarına yaslanan ve elini yüzüne götüren aşınmaya bağlı olarak daha fazla tanımlama yapılamayan hizmetlinin alt yarısı korunamamıştır. Sol *antaya* bitişik, silindirik bir kaide üzerinde yarı cepheden betimlenmiş iri başlı, sakalsız *Herme* tasvir edilmiştir. Kısa saçlıdır ve başında *taneasi* bulunmaktadır.

Yazıt: Ζοῖλος Γλύκωνος.

Glykon'un oğlu Zoilos (burada yatıyor).

Kat. 26

Bulunduğu Müze: Kunsthistorisches Müzesi,
Wien

Buluntu Yeri: Delos

Env. No: I 1061

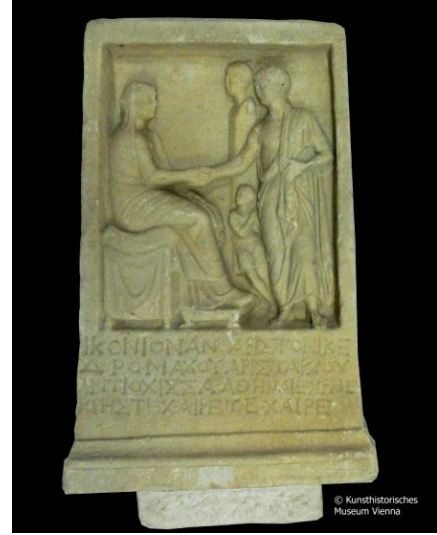
Malzeme: Beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.'ın sonu

Stel Tipi: Tip 2a Alınlıksız Çerçeveli

Referans: M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, s. 96-97
Planche 20, Nr. 90; G. Siebert 1990: *a.g.m.*, Fig.
No. 90.

Yük: 0. 69 cm **Gen:** 0. 45 cm **Kal:** 0. 09 cm

Tanım: Çerçeveli, baştabanlı, yüksek kabartma stel. Eksiksiz olduğu görülen stelin genelinde aşınmalar vardır. Bezeme alanının solunda *khiton* üzerine *himation*lu, minderli *diphrosta* oturur durumda, profilden betimlenmiş kadın figürü yer alır. Sol eli kucağındayken; sağ elini karşısındaki erkeğe uzatmış *dexiosis* pozisyonundadır.

Sahnenin sağında ayakta, başı profilden sola, gövdesi cepheden betimlenmiş, *himation*lu erkek figürü betimlenmiştir. Başını karşısındaki oturan kadına döndürmüş, sağ elini uzatarak *dexiosis* yapmıştır. Bu figürün uzattığı sağ kolu altında başı kendi sağına profilden, gövdesi cepheden betimlenmiş, kısa kollu, dize kadar *Ion khiton*lu hizmetli yer alır. Başını yukarı kaldırmış, oturan kadına bakmaktadır. Hizmetlinin arkasında uzun, sol kısa yan kolu belirgin, kısa saçlı, sakalsız, profilden sola dönük *Herme* işlenmiştir. Son olarak stelin dışa çıkıntı yapan profilli kaidesi ile bezeme alanı arasındaki baştabanda korunmuş durumda dört satırlık Yunanca yazıt vardır.

Yazıt: Ἰκόνιον Ἀνδρομάχου

Ἀντιόχισσα χρηστὴ χαῖρε

Ἀριστόνικε Ἀριστάρχου

Ἀθηναῖε χρηστὴ χαῖρε.

*Andromakhos'un oğlu Antiokhea'lı Ikonion, mutlu (adam) hoşça kal,
Aristarkhos'un oğlu Atina'lı Aristonikos, mutlu (adam) hoşça kal!*

Kat. 27

Bulunduğu Müze: Ince Blundell Hall

Buluntu Yeri: Smyrna

Env. No: Sk. 771

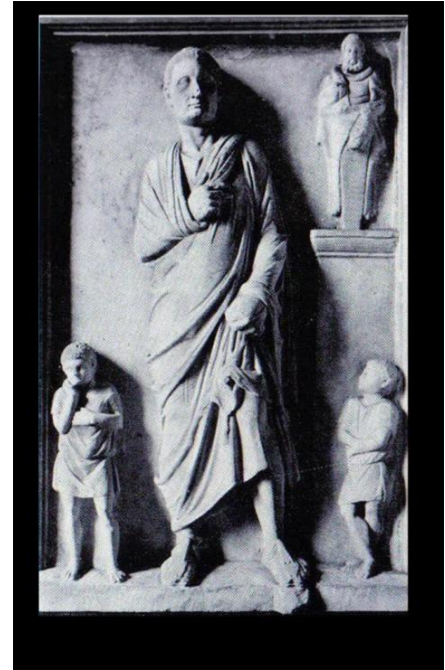
Malzeme: Gri damarlı, iri taneli beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy. sonu 1. yy. başı

Stel Tipi: *Tip 2a Alınlıksız Çerçeveli*

Referans: E. Pfuhl 1905: a.g.m., s. 79, Nr 23; R. Lullies 1931: *a.g.e.*, s. 73 Nr. 22; E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 92, Taf. 35 Nr. 161; S. Schmidt 1991: *a.g.e.*, Abb. 30; P. Zanker 1993: a.g.m., s. 220, Fig. 5; N. Yıldırım 2012: a.g.m., s. 232, Res. 5. O. Palagia a.g.m., s. 782, Nr. 1116.

Yük: 90 cm **Gen:** 56 cm **Kal:** 14 cm

Tanım: Çerçeveli, yüksek kabartma stel. Sahnenin merkezinde ayakta, cepheden betimlenmiş, *khiton* üzerine *himation*lu erkek figürü vardır. Sağ kolunu dirsekten bükerek, eliyle *himation*un ucunu tutmaktadır. Sol kol aşağıda bacak üzerinde, eliyle *khiton*un kumaşını yukarı çekmektedir. Figürün açıkta kalan ayaklarına giydiği süslü, parmak arası sandalet ince işçilik gösterir.

Sahnenin sağında, kısa kollu, dize kadar *Ion khiton*lu erkek hizmetçi figürü betimlenmiştir. Sağ bacağını, sol bacağı önüne çapraz atmış, kollarını karnı üstünde bağlamıştır. Sağ kolu bilekten itibaren, sol kolu altında kaybolmuştur. Sahnenin solunda cepheden betimlenmiş, kısa kollu, dize kadar *Ion khiton*lu başka bir erkek hizmetçi figürü bulunur. Figür, dirsekten bükülen sağ kolunu yukarı kaldırmış eli yanağıyla temas halindedir. Göğüs üzerinde tuttuğu sol el, sağ kolun dirseği altında kaybolmuştur. Son olarak uzun bir paye üzerinde cepheden betimlenmiş, sakallı, aslan postuna sarınmış Herakles *Hermesi* yer alır.

Kat. 28

Bulunduğu Müze: Kunsthistorisches Müzesi,
Wien

Buluntu Yeri: Rhodos

Env. No: -

Malzeme: Beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 1. yy.'ın 2. yarısı

Stel Tipi: *Tip 2a Alınlıksız Çerçeveli*

Referans: E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 92, Taf. 36 Nr. 163; S. Schmidt 1991: *a.g.e.*, s. 16, Abb. 31; B. Perriello vd. 2013: *a.g.m.*, s. 3 Fig. 1.

Yük: 0. 75 cm **Gen:** 0. 31 cm **Kal:** ?

Tanım: Çerveli, baştabanlı, yüksek kabartmalı stel. Eksiksiz gibi görünen stelin sağ üst ve sol alt köşesi kırıktır. Figürlerde ve alt bölümde aşınma ve kararma vardır.

Sahnenin merkezinde ayakta, başı profilden, gövdesi cepheden betimlenmiş, *himation*lu erkek yer alır. Vücudun neredeyse tamamını örten *himation* boyun bölgesini açıkta bırakır. *Himation*un altındaki sağ kolu, göğüs üzerine doğru kıvrılmış, bu bölgede “V” yapmış olan kumaşın derin kıvrımları altında kalmıştır. *Himation*un açıkta bıraktığı sol el, kalça yanında *himation*un ucundan tutmaktadır.

Sahnenin sağında, ayakta betimlenmiş, çıplak erkek hizmetli figürü yer alır. Başını, sağ yanındaki efendisine doğru çevirmiştir. Sağ kolunu dirsekten bükerek, elini sol omzuna götürmüştür. Serbest duran sol kolunu hafif yana açmış, elinde *aryballos*? tutmaktadır. Bu figürün arkasındaki paye üzerinde profilden betimlenmiş, kısa saçlı *Herme* bulunur. Bezeme alanı dışında kalan baştabanda ise korunmuş durumda üç satırlık Yunanca yazıt vardır.

Yazıt: *Δημητρίου Αντιοχέως*

χαί τᾶς ματρὸς

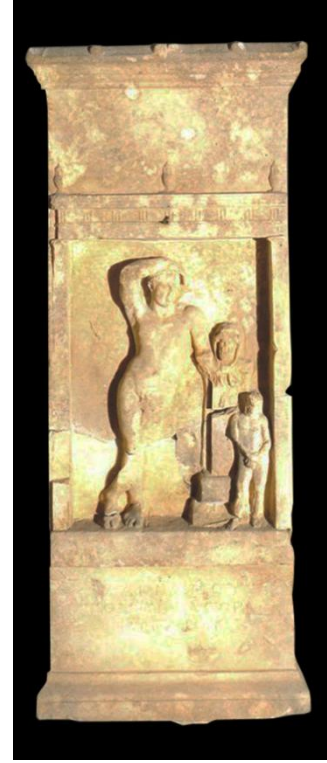
Κοσσύφας Ἐφεσίας.

Antiokheia'lı Demetrios'un

ve annesi Ephesos'lu Kossypha'nın (mezarıdır).

Kat. 29**Bulunduğu Müze:** Rhodos Arkeoloji Müzesi**Buluntu Yeri:** Rhodos**Env. No:** -**Malzeme:** Beyaz mermer**Dönem:** İ.Ö. 2. yy.**Stel Tipi:** *Tip 2b Alınlıksız Naiskoslu*

Referans: J.-P. Michaud 1973: a.g.m., s. 394, Abb. 309; P. M. Fraser 1977: a.g.e., s. 34 Fig. 93b; E. Pfuhl-H. Möbius 1977: a.g.e., s. 86, Taf. 32 Nr. 138; B. Schmaltz 1983: a.g.e., s. 236; H. Wrede 1985: a.g.e., s. 24; R.R.R. Smith 2002: a.g.e., s. 192-193, Res.. 219; A. Petrova 2013: a.g.m., s. 328.

Yük: 1.23 cm **Gen:** (üst) 0. 43 cm (alt) 50. 5 cm**Kal:** 0.16 cm

Tanım: Basık *dor* başlıklı, *plasterli*, *naiskos* formlu, *antefixli*, baştabanlı, yüksek kabartma stel. Stel, iki kırık parçanın birleştirilmesiyle tamamlanmıştır. Soldaki *plaster* ve sporcunun sol bacağı kırıktır, *Hermeye* atılan sol kolda dirsekten itibaren kopma vardır.

Mimari bir yapıya ait yan cephenin canlandırıldığı stelin üst kısmı *antefix*lerle süslenmiştir. Bu süslemenin altında *sima* ve *geison*dan oluşan korniş bloğuyla üst yapı tamamlanır. Üst yapı ile bezeme alanı arasındaki geniş boşlukta sadece belirli aralıklarla sıralanmış küçük, konik kapaklara sahip, çift kulplu, üç tane *amphora* yer alır. Bu bezemenin altında *triglif* ve *metoptan* oluşan friz bloğu ve dar bir arşitrav işlenmiştir.

Bezeme alanının merkezinde ayakta, cepheden betimlenmiş, çıplak erkek figürü tasvir edilmiştir. Yukarı kaldırdığı sağ kolunu dirsekten bükerek başı üstünde tutmuştur. Sol kolunu da yine dirsekten bükerek hemen yanındaki *Hermeye* dayamıştır. Sağ *plaster* yanında ayakta, cepheden, çıplak betimlenmiş hizmetli figürü yer alır. Efendisi gibi çıplak betimlenen hizmetli, iki elini kasık bölgesi üzerinde birleştirmiştir. Bu figürün arkasında, iki basamaklı alçak kaide üzerinde sakallı, başı aslan postu ile

örtülü, patileri göğüs üzerinde bağlanmış, Herakles *Hermesi* betimlenmiştir. Son olarak stelin geniş baştabanında üç satırlık Yunanca yazıt vardır.

Yazıt: *Χαριτίμου τοῦ Τιμαγόρα Φαγαίου.*

Timagoras Phagaios'un oğlu Kharitimos (burada yatıyor).

Kat. 30

Bulunduğu Müze: Pergamon Müzesi, Berlin

Buluntu Yeri: Prusa

Env. No: Sk. 1838

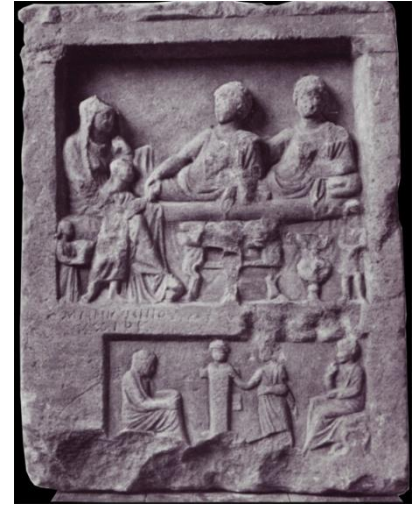
Malzeme: Beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 140-30

Stel Tipi: *Tip 2b Alınlıksız Naiskoslu*

Referans: E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 275-276, Taf. 168 Nr. 1111; M. Cremer 1991: *a.g.e.*, s. 51, 132, Taf. 5 KN 20; S. Schmidt 1991: *a.g.e.*, Tab. IV; M. Şahin 2000: *a.g.e.*, s. 213, Lev. LXIV, KB 2; S. Karlsson 2014: *a.g.e.*, s. 148, Plate 40. 1.

Yük: 0.54 cm **Gen:** 0.42 cm **Kal:** 0.18 cm

Tanım: Basık *dor* başlıklı, *plasterli*, *naiskos* formlu, iki katlı bezeme alanına sahip yüksek kabartma stel. Alt bezeme alanının tabanı boydan boya kırıktır. Sahnin genelinde aşınma vardır.

Stelin üst yapısında sadece *fasciasız* arşitrav vardır. Sahneyi sınırlandıran *anta* duvarlarının arasında, sağ kline üzerinde yarı uzanır pozisyonda iki erkek figürü betimlenmiştir. Sağda, cepheden *khiton* ve beline kadar *himationlu* erkeğin, sol kolu dirsekten bükülmüş, solunda duran diğer erkeğin sol omzuna sağ elini atmış ve muhtemelen eksik olan sol elinde içki kabı tutmaktadır. Bu figürün sağında cepheden, *khiton* ve beline kadar *himationlu*, uzanmış erkek figürü yer alır. Sağ kol sol bacak üzerindedir ve karşısındaki küçük kızıdan bir şey alır/verir gibidir. Sol elinde muhtemelen bir içki kabı tutmaktadır. Sahnenin en solunda *diphros* üzerinde oturan *khiton* üzerine *himationlu* kadın figürü betimlenmiştir. Zeminden yüksek tutmaya

çalıştığı ayakları, küçük bir tabure üzerine basmaktadır. Kadının önünde, ayakta, başı sola doğru kline üzerindeki erkeğe doğru bakmakta olan *himation*lu erkek figürü yer alır. Sol *antanın* alt köşesinde yarı soluna dönük, elinde *kalathos* tutan hizmetçi kız bulunur. Diğer *antanın* yanında, kısa *khitonlu* başka bir hizmetli figürü bulunur. Ellerini karın bölgesinde birleştirmiştir. Hizmetlinin sağında yüksek kaideli *krater* ve onun yanında hayvan pençelerine sahip üzerinde yiyeceklerin bulunduğu üçayaklı sehpa bulunur.

İki satırlık Yunanca yazıt bulunan silmenin altında, ikinci bir bezeme alanı vardır. Sahnenin sol köşesinde kırılmaya bağlı olarak anlaşılabilen fakat karşısındaki diğer figürle ilişki kurulduğunda onun da taburede oturmuş olduğu anlaşılan *himation*lu, profilden betimlenmiş kadın yer alır. Bezeme alanının merkezinde cepheden betimlenen sakalsız *Herme* bulunur. *Hermenin* kendi solunda başı profilden; gövdesi cepheden betimlenmiş öğrenci, çantasını *Hermenin* sol koluna asmaya çalışmaktadır. Sahnenin en sağında aslanpençeli ayaklığa sahip *diphros* üzerinde oturan *khiton* üzerine *himation*lu, kadın betimlenmiştir.

Yazıt: *Μῆνι Μηνίου*

χαῖρε.

Menios'un oğlu Men,

Hoşça kal!

Kat. 31

Bulunduğu Müze: Pergamon Müzesi, Berlin

Buluntu Yeri: Halikarnassos

Env. No: Sk. 784

Malzeme: İri taneli beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.'ın 1. yarısı

Stel Tipi: *Tip 2c Alınlıksız Çerçevesiz*

Referans: A. Conze 1891: *a.g.e.*, s. 299 Nr. 784:

E. Pfuhl 1905: *a.g.m.*, s. 79, Nr. 25; R. Lullies

1931: *a.g.e.*, s. 73 Nr. 20; E. Pfuhl-H. Möbius

1977: *a.g.e.*, s. 86, Taf. 32 Nr. 141; N. Yıldırım

2012: *a.g.m.*, s. 231, Res. 6; K. Schoch 2009:

a.g.e., Taf. 46 Kat. B82; O. Palagia *a.g.m.*, s.

782, Nr. 1114; B. Perriello vd. 2013: a.g.m., s. 5

Fig. 3.

Yük: 0.93.5 cm **Gen:** 0.61 cm **Kal:** 0.19 cm

Tanım: Çerçevesiz, kalın tabanlı, yüksek kabartma stel. Erkek figürünün sağ pazusu, hizmetlinin sağ bacak ve kasığı; *Hermenin* bilekten itibaren sağ eli; stelin sağ üst ve sol alt köşesi kırıktır. Özellikle figürlerin yüzünde yer yer aşınma ve tabandaki derin oyulmuş kanal belirgindir. Sahnenin sağında *khiton* üzerine *himation*lu cepheden betimlenmiş erkek figürü yer alır. Başını kendi sağına döndürmüştür. Sağ kolu Herakles *Hermesi* üzerindedir ve eliyle aslan postunu tutmuştur. Dirsekten büktüğü sol kolunu karın bölgesi üzerine götürmüştür; eliyle *himationunu* ucunu tutar.

Ana figürün sağında *postament* kaide üzerinde yükselen Herakles *Hermesi* yer alır. Kısa boynun hemen altında tüm vücudu saran aslan postunun pençeleri, yelesi ve açık ağzı detaylı işlenmiştir. *Hermenin* sağında çıplak betimlenmiş hizmetli figürü tasvir edilmiştir. Dirsekten yukarı doğru büktüğü sağ kolu sol omzu üzerindedir. Sol elinde efendisine ait *khlamys* ve iki adet cirit taşımaktadır. Sahnenin en solunda kazıma olarak işlenmiş palmiye dalı sahnenin merkezine doğru uzanmıştır.

Kat. 32

Bulunduğu Müze: Pergamon Müzesi, Berlin

Buluntu Yeri: Smyrna

Env. No: Sk. 785

Malzeme: İri taneli beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısı

Stel Tipi: *Tip 2c Alınlıksız Çerçevesiz*

Referans: A. Conze 1891: *a.g.e.*, s. 300 Nr. 785;

E. Pfuhl 1905: *a.g.m.*, s. 77, Nr. 14; E. Pfuhl-H.

Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 86, Taf. 32 Nr. 140; B.

Perriello vd. 2013: *a.g.m.*, s. 4 Fig. 2.

Yük: 0. 60 cm **Gen:** 0. 27 cm **Kal:** 0. 14 cm

Tanım: İki kırık parçanın birleştirilmesiyle tamamlanmış, çerçevesiz, yüksek kabartma

steldir. Bezeme alanındaki erkek figürün sol yanı bütünüyle, sol ayağında, başında, hizmetlinin sağ kolunda palmiyenin sapında, *Hermenin* payesinde ve stelin tabanında kırık ve kopmalar vardır. Stelin merkezinde cepheden, vücudun üst bölümü çıplak, beline kadar *himation*lu erkek figürü betimlenmiştir. Sağ kolu, *Hermenin* payesine, elindeki kuşağı bağlamak üzere devinimlidir. Dirsekten bükülen sol kol, kemer hizasında *himationun* kumaşını tutar.

Sahnenin solunda, yüzü efendisine dönük, kısa kollu, dize kadar *Ion khiton*lu erkek hizmetli tasvir edilmiştir. Aşınmış sağ kol, kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla palmiyenin sapını tutmaktadır. Kırık saplı, geniş yapraklı palmiye dalı yaslanmış olduğu payenin bir bölümünü kapatmaktadır. Sahnenin sol üst köşesinde profilden betimlenmiş, yüzü ana figüre dönük, sakallı, başında *taeniası* bulunan *Arkaistik Herme* bulunur.

Kat. 33

Bulunduğu Müze: Tarih ve Sanat Müzesi, İzmir

Buluntu Yeri: Smyrna yakınları

Env. No: 884

Malzeme: Açık gri, büyük kristalli mermer

Dönem: İ.Ö. 150-30

Stel Tipi: *Tip 2c Alınlıksız Çerçevesiz*

Referans: O. Walter 1922-1924: a.g.m., s. 243 Nr. 5 Abb. 136; E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 182-183, Taf. 98 Nr. 646; B. Schmaltz 1983: *a.g.e.*, Taf. 28.2; A. Yaylalı 1986: a.g.m., Lev. 234 Res. 8; O. Palagia, 1989: a.g.m., s. 123; P. Zankler 1993: a.g.m., s. 227, Fig. 27; O. Palagia 1997: a.g.m., s. 69 Fig. 89; T. Korkut 1999-2000: a.g.m., Abb. 5; S. Aybek vd. 2009: *a.g.e.*, s. 158, Nr. 139; N. Yıldırım 2012: a.g.m., s. 232, Res. 7; S. Karlsson 2014: *a.g.e.*, s. 91, Plate 14. 1.

Yük: 1.15 cm **Gen:** 0. 89 cm **Kal:** 0. 29 cm

Tanım: Çerçevesiz, iki paftalı, yüksek kabartma stel. Figürlerin başı, en sağdaki kadının sol el parmakları, ortadaki erkek figürünün sağ el başparmağı ile sol ayak başparmağı, sütunun önünde bulunan erkek hizmetçinin sağ bacağı, burnu, üst paftadaki figürün sol yanağı ve platformun sağ köşesinde kırıklar vardır. Ayrıca *Herme* ve yardımcı figürlerin yüzlerinde derin aşınmalar ve figürlerin giysilerinde kopma vardır. Kareye yakın formlu stelde oldukça zengin bir kompozisyon hâkimdir. Figürler sahnenin tamamını doldurmaktadır. Stel, silme ile ikiye bölünmüştür. Dar bantta birbirinin simetrisinde bulunan ve içine çelenk motifinin işlendiği kare formlu sandıklar yer alır. Çelengin arasında sağ bölüme daha yakın bir yerde aşağıdaki figürleri seyreden cepheden betimlenmiş, bir kız tasvir edilmiştir.

Stelin ana sahnesini oluşturan alt bölümde iki erkek, bir kadın ve üç hizmetçi olmak üzere toplam altı figür bulunur. Sahnenin solunda ayakta, *khiton* ve *himation*lu erkek figürü yer alır. Sahnenin ortasında cepheden betimlenmiş, *himation*lu bir erkek işlenmiştir. Yana açılan sağ kolu yanındaki *plaster* üzerindedir.

Sahnenin sağında ayakta betimlenmiş, *khiton* üzerine *himation*lu bir kadın işlenmiştir. Bezeme alanının en sol alt köşesinde başı profilden, vücudu cepheden betimlenmiş, kısa kollu, dize kadar *Ion khiton*lu küçük bir hizmetli figürü yer alır. Yüzeysel işlenen figürün başı sağ tarafa bakmaktadır. Sahnenin solundaki payenin önünde ayakta, dize kadar *Ion khiton*lu hizmetçi figürü bulunur. Sağ elinde palmiye dalı sol elinde rulo? taşımaktadır. Sahnenin en sağ alt köşesinde, cepheden bakıldığında pek fark edilmeyen, özensizce işlenmiş üçüncü bir çocuk figürü bulunur. Sahne son olarak diğer figürlere oranla daha alçak kabartma olarak işlenen Herakles *Hermesi* ile son bulur.

Kat. 34

Bulunduğu Müze: İzmir Arkeoloji Müzesi

Buluntu Yeri: Kyme

Env. No: 24737

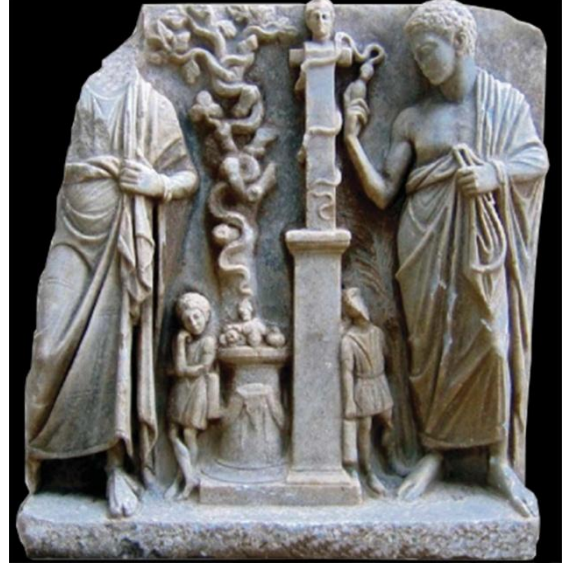
Malzeme: İri tanecikli beyaz mermer

Dönem: İ. Ö. 2. yy. sonları

Stel Tipi: Tip 2c Alınlıksız Çerçevesiz

Referans: A. L. Marca 2009: a.g.m., s. 405, 415 Res. 13; A. L. Marca 2012a: a.g.m., s. 15; A. L. Marca 2012b: a.g.m., s. 106, 112 Res. 13; R. Pace 2013a: a.g.m., s. 350 Fig. 3; R. Pace 2013b: a.g.m., s. 35.

Yük: 93 cm **Gen:** 85.5 cm **Kal:** 9.5 cm

Tanım: Çerçevesiz, yüksek kabartmalı stel. Sahnenin solundaki erkek figürünün başını da içine alan kırık sağ omuzdan devam ederek ayağa kadar uzanmaktadır. Kareye yakın formlu stelde zengin bir kompozisyon hâkimdir.

Sahnenin sağında ayakta, başı profilden, vücudu cepheden betimlenmiş *himation*lu erkek figürü betimlenmiştir. Sağ elindeki yumurtayı yılanı ısırtmaktadır. Karın bölgesindeki sol elinde uzun bir *strigilis* tutar. Sahnenin solunda, ayakta, cepheden betimlenmiş, *khiton* üzerine *himation*lu erkek figürü bulunur. Bu figürün solunda sırtı altara bitişik, kısa kollu, dize kadar *Ion khiton*lu hizmetli yer alır. Arkasındaki altar ile sol kalça arasında *ödül silindiri* vardır. Sahnedeki diğer hizmetli figür, merkezdeki sütuna sırtı bitişik, dize kadar *khiton* giymiştir. Sağ elinde *ödül silindiri*, sol elinde palmye dalı tutar. Sahnedeki payede, cepheden betimlenmiş, kısa saçlı, sakalsız *Herme* yer alır. *Hermeye* sarılmış yılan, sağdaki erkek figürün uzatmış olduğu yumurtayı yemektedir.

Hermenin yanında silindir formlu, gövdesinde *girland* ve iki yanından kuşak sarkan *bukranion* başı süslemeli altar bulunur. Altarın tablasında incir, nar ve ayva gibi çeşitli meyveler vardır. Sahnede, son olarak, dolgun ve etli yapraklara sahip ağaç bulunur. Bu ağacın gövdesine baş aşağı dolanmış yılan altanın üstündeki meyveleri

yemektedir.

Kat. 35

Bulunduğu Müze: Hermitage Müzesi, St. Petersburg

Buluntu Yeri: Delos

Env. No: A 212

Malzeme: Beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy. sonu

Stel Tipi: *Tip 2d Alınlıksız Kemer Nişli*

Referans: B. Latschev 1885: a.g.m., s. 113; E. Pfhul 1907: a.g.m., s. 118, Abb. 6; M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, s. 207, Planche 83, Nr. 473; S. Schmidt 1991: *a.g.e.*, s. 136; B. Perriello vd. 2013: a.g.m., s. 6 Fig. 4.

Yük: 1. 20. cm **Gen:** 0. 58 cm **Kal:** ? cm

Tanım: Yüksek tepe *akroterli*, *dor* başlıklı, *plasterli*, kemer nişli, yüksek kabartma stel. Stelin sol alt köşesindeki küçük kopma ve figürün yüzündeki aşınma dışında eksiksizdir. Üst yapının iki köşesindeki köşe *akroterleri*, merkezdeki süslü bitki bezeği için sınır oluşturur.

Kemerler, steli sınırlandıran bask *dor* başlıklı *plasterler* üzerine işlenmiştir. Bezeme alanının merkezinde cepheden tasvir edilmiş, vücudun üst yarısını açıkta bırakan *himationlu* erkek figürü yer alır. Dirsekten bükerek yana açtığı sağ elinde bir top bulunur. İleri uzattığı sol kol dirseğini, yanındaki payenin başlığına dayamıştır ve elinde rulo tutar. Bu payenin üstünde *ithyphallik*, sakalsız *Herme* vardır. Sahnenin sağında alçak kaide üzerinde oturan, sırtı ana figüre dönük, profilden betimlenmiş, *khitonlu* bir figür daha bulunur. Sağ elinde tekerlikli bir oyuncak; kucagındaki sol elinde ise *strigilis* tutar. Ana figürün sağında, başını yukarı kaldırmış, sağrısı üzerine oturan köpek betimi vardır. Baştabanın altında hafif dışa taşkın profilli silme bulunur. Figürlerin üzerinde durdukları baştabanda iyi korunmuş dört satırlık Yunanca yazıt yer alır.

Yazıt: *Ἀντιοχῆ Θεμισσωνος ἀεθλοφόρον κόνις ἦδε*

κέυθει δωδεχέτη παῖδα Θεμιστοκλέα, ὃς βουλὰς καὶ θάρσος

*ἔχων ἴσ' ὁμωνύμῳ ἀνδρὶ θνήσκει, τὴν Μοιρῶν οὐ προφυγῶν δύναμιν.
 Bu mezar Themison'un oğlu on iki yaşındaki
 Antiokheai'li muzaffer Themistokles'i saklar,
 bir erkeğe yakışır akla ve cesarete sahip olarak ölen,
 Moira'ların gücünden kaçmadan.*

Kat. 36

Bulunduğu Müze: İstanbul Arkeoloji Müzesi

Buluntu Yeri: İstanbul Süleymaniye

Env. No: 5522

Malzeme: Beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 2./1. yy.

Stel Tipi: Tip 2d Alınlıksız Kemer Nişli

Referans: N. Fıratlı 1965: a.g.m., Lev. XXI Nr. 43; N. Fıratlı 1966: a.g.m., s. 202-203, Lev. XXII, Nr. 250; E. Pfuhl-H. Möbius 1979: a.g.e., s. 557-558, Taf. 326 Nr. 2315.

Yük: 0.48 cm **Gen:** 0.54 cm **Kal:** 0.25 cm

Tanım: Dor başlıklı, *plasterli*, *antefixli*, yüksek kabartmalı stel. Üst yarısı korunan stelin sol kemer altından başlayan kırık, aşağı doğru bezeme alanı içerisindeki kadın ve erkek figürlerini de içine alarak sağ *plastere* kadar kırılmıştır.

Üst yapıda aşınmış durumda *antefix* süslemesi ve altında iki satırlık Yunanca yazıt bulunur. Sahnede, yalnızca baş kısmı korunabilen ve başındaki örtüden kadın olduğu anlaşılan figürün yüzü aşınmadan kaynaklı tanımsızdır. Karşısında, cepheden betimlenmiş erkek figürü bulunur. Bu figürlerin arasında üst yarısı korunabilen bir *signum* ve bezeme alanının sağ kenarında *ithyphallik*, sakallı *Herme* tasvir edilmiştir.

Kemerin altındaki rafta, soldan başlayarak; yarım küre gövdeli mürekkep hokkası (*atramentarium*), sandık, üçlü rulo, *kithara*, ayaklı ve taşıma kulplu evrak çantası ve son olarak eğik yerleştirilen tanımlanması güç bir obje vardır.

Yazıt: Σωστράτα Δαμοφίλου

Δαμόφιλος Δαμοφίλου

Damophilos'un kızı Sostrata

(ve) *Damophilos'un oğlu Damaphilos* (burada yatıyorlar).

Kat. 37

Bulunduğu Müze: Tarih ve Sanat Müzesi, İzmir

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Env. No: B. 3244

Malzeme: İri taneli beyaz mermer

Dönem: İ.Ö. 1. yy.

Stel Tipi: *Tip 2d Alınlıksız Kemer Nişli*

Referans: E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s.

85, Taf. 31 Nr. 133.

Yük: 1. 03 cm **Gen:** 0. 45.5 cm **Kal:** 0. 16 cm

Tanım: Yüksek tepe ve köşe *akroterli*, *korinth* başlıklı, *plasterli*, geniş baştabanlı, yüksek kabartma stel. Figürlerin yüzlerinde, sol ve sağ alt köşede, *plasterlerle* beraber başlıklarda ve kemerde kırklar vardır. Stelin genelinde aşınma vardır.

Korinth başlıklı *plasterlerin* sınırlandırdığı sahnenin merkezinde, ayakta, cepheden betimlenmiş, *khiton* üzerine *himationlu* erkek figürü betimlenmiştir. Sağ elindeki disk *Hermenin* başı üzerinde tutmuştur. Sahnenin sağında *plastere* dayanmış, dize kadar *khiton* giymiş hizmetli figürü yer alır. Bezeme alanın solunda *postament* kaide üzerinde *Herme* işlenmiştir. Son olarak stelin baştabanında beş satırlık Yunanca yazıt vardır.

Yazıt: [Τὸ μνημ]εῖον ἢ κατ' αὐτοῦ [? σο]-

[ρός] ἐστὶν Τι. Ἰουλίου Τυράννου

[καὶ] Ἰουλίας Εἰρήνης, ζῆ, καὶ Ἀμ-

μίας Μερόης, ζῆ, καὶ Παντ[ου]-

ληίας Εἰρήνης, ζῆ.

*Bu mezar ve onun altındaki sanduka
Titus Iulius Tyrannos'un ve Iulia Eirene'nindir, yaşıyor,
ve Ammia Meroe'nin, yaşıyor,
ve Pantouleia Eirene'nindir, yaşıyor.*

Kat. 38

Bulunduğu Müze: -

Buluntu Yeri: Pergamon

Env. No: -

Malzeme: Beyaz mermer

Dönem: İ. Ö. 3. yy.

Stel Tipi: Formu saptanamamıştır.

Referans: ; E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 94, Taf. 38 Nr. 176.

Yük: 0. 46. cm **Gen:** 0. 32.5 cm **Kal:** 0. 07 cm

Tanım: Çerçevesiz, aşağıdan yukarı daralan, geniş baştabanlı, alçak kabarmalı stel. Bezeme alanının üst kısmı, sağ ve sol alt köşeler ve sağ *anta* duvarının üst köşesi eksiktir.

Sahnenin merkezinde alçak kaide üzerinde yükselen *Herme* figürü yer alır. *Hermenin* sağında ayakta, cepheden betimlenmiş *khiton* üzerine *himation*lu bir erkek tasvir edilmiştir. Sahnedeki diğer figür ayakta, vücudu $\frac{3}{4}$ cepheden işlenmiş, *khiton* giyimli hizmetlidir. Geniş baştabanda tek satırlık Yunanca yazıt bulunur.

Yazıt: Σέλευχος Σελεύχου.

Seleukhos'un oğlu Seleukhos (burada yatıyor).

Kat. 39**Bulunduğu Müze:** Mytilene Arkeoloji Müzesi**Buluntu Yeri:** Eressos**Env. No:** 19**Malzeme:** İri grenli, açık gri mermer**Dönem:** İ.Ö. 2. yy.**Stel Tipi:** Formu saptanamamıştır.**Referans:** E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 110, Taf. 50 Nr. 267.**Yük:** 0. 41 cm **Gen:** 0. 22 cm **Kal:** 0. 06 cm

Tanım: Çerçevesiz, geniş baştabanlı, alçak kabartma stel. Stelin üst tarafı sahne alanının merkezindeki figürün omuz üzerinden itibaren tamamıyla kırıktır.

Sahne ayakta, cepheden betimlenmiş, kısa kollu *khiton* üzerine *himation*lu erkek figürü bulunur. Koluna göre orantısız işlenen sağ eli yere paralel uzanmıştır. Dirsekten bükülen sol kol, göğüs hizasında, eliyle *himation*un ucundan tutmuştur. Bu figürün solunda iki kademeli kaide üzerinde yükselen kısa saçlı, sakalsız, cepheden betimlenmiş *ithyphallik Herme* betimlenmiştir.

Kat. 40**Bulunduğu Müze:** Rijksmuseum, Leiden**Buluntu Yeri:** Smyrna**Env. No:** Pb. 77**Malzeme:** Beyaz mermer**Dönem:** İ.Ö. 2. yy.**Stel Tipi:** Formu saptanamamıştır.**Referans:** E. Pfuhl 1905: *a.g.m.*, s. 77, Nr. 7; E. Pfuhl-H. Möbius 1977: *a.g.e.*, s. 84, Taf. 30 Nr. 132; P. Zanker 1993: *a.g.m.*, s. 220, Nr. 15.**Yük:** 0. 55 cm **Gen:** 0. 32 cm **Kal:** 0. 10 cm

Tanım: Sol *anta* duvarı sağlam kalabilmiş yüksek kabartmalı stelin, üst tarafı, sağ yanı ve figürlerin ayakları ile birlikte alt bölümü tümü ile kırıktır. Sahnenin ortasında cepheden betimlenmiş, başı kendi soluna dönük, *khiton* üzerine *himation*lu erkek figürü yer alır. Sol el dirsekten hafif bükülerek omuz üzerinden düşürülen *himation*unu tutar. *Khitonun* açıkta bıraktığı ve dirsekten hafif bükülerek yukarı kaldırılan sağ kol, *Hermenin* başını tutar. Sahnenin en sağında yalnız baş ve gövdenin korunabildiği hizmetçi figürü betimlenmiştir. Cepheden betimlenmiş *himation*lu hizmetçi, efendisine bakmaktadır.

Antaya yakın betimlenmiş ikinci bir hizmetçi figürü vardır. Önündeki aşağıdan yukarı daralan ve içinde on iki adet rulonun bulunduğu sandığın açık kapağını tutar. Sahnede son olarak *phallosu* belirgin, sakalsız *Herme* yer alır.

Kat. 41

Bulunduğu Müze: Mykonos Arkeoloji Müzesi

Buluntu Yeri: Delos

Env. No: -

Malzeme: Beyaz Mermer

Dönem: İ.Ö. 2. yy.

Stel Tipi: Formu saptanamamıştır.

Referans: M. T. Couilloud 1974a: *a.g.e.*, s. 155, Planche 57, Nr. 296.

Yük: 0. 34. 2 cm **Gen:** 0. 48.5 cm **Kal:** 0. 09 cm

Tanım: Yüksek kabarmalı stelin alt ve üst bölümleri eksiktir. Sahnenin merkezinde başını *Hermeye* çevirmiş, gövdesi cepheden betimlenmiş çıplak erkek figürü bulunur. Dirsekten bükerek yukarı kaldırdığı sağ kolunu başına götürmüştü; alın çevresindeki izlerden anlaşıldığı kadarıyla da başına çelenk/ödül tacı takmaya çalışmaktadır ve kuşakları her iki omuz üzerinde belirgindir. Aşağıda tuttuğu sol elinde palmiye dalı taşır. Palmiye dalı, sol pazu üzerinden yükselerek sağa kıvrım yapmıştır. Sahne son olarak profilden betimlenmiş, sakalsız, kısa saçlı *Herme* ile son bulur.

Kat. 42**Bulunduğu Müze:** Muğla Arkeoloji Müzesi**Buluntu Yeri:** Stratonikeia**Env. No:** ET 475**Malzeme:** İri kristalli beyaz mermer**Dönem:** İ.Ö. 2. yy. sonu**Stel Tipi:** Formu saptanamamıştır.**Referans:** R. Özgan 1999: *a.g.e.*, s. 148-149, Taf. 50c.**Yük:** 0. 38 cm **Gen:** 0. 38 cm **Kal:** 0. 5.5 cm

Tanım: Çerçevesiz, yüksek kabartmalıdır. Stel, sahnedeki figürün başının üstünden ve diz kapağının altından itibaren kırıktır.

Eş kenar görünümündeki stelde, ayakta, başı profilden, gövdesi cepheden betimlenmiş, kısa kollu *khiton* üzerine *himation*lu “S” duruş pozisyonunda erkek figürü tasvir edilmiştir. Sağ kolu yere paralel uzanır. Dirsekten büktüğü sol kolunu sakallı, *arkaistik Hermeye* dayamıştır. Bel hizasından döndürülerek sırtı çevreleyen *himation* kumaşı *Hermenin* başından aşağı düşürülmüştür.

Kat. 43**Bulunduğu Müze:** Bursa Arkeoloji Müzesi**Buluntu Yeri:** Mustafakemalpaşa**Env. No:** 2609**Malzeme:** Beyaz mermer**Dönem:** İ.Ö. 110-100**Stel Tipi:** Formu saptanamamıştır.

Referans: E. Pfuhl-H. Möbius 1979: *a.g.e.*, s. 468, Taf. 281 Nr. 1948; M. Cremer 1991: *a.g.e.*, s. 50, Taf. 5 KN 19; S. Schmidt 1991: *a.g.e.*, Tab. IV; M. Şahin 2000: *a.g.e.*, s. 225-226, Lev. LXXIV Kat. Nr. KX 2.

Yük: 0.63 cm **Gen:** 0.44 cm **Kal:** 0.09 cm

Tanım: İki katlı bezeme alanına sahip, alçak kabartmalı stel. Sol *anta* duvarından başlayan kırık, sahnedeki figürlerin baş kısmından itibaren sağ *antaya* kadar devam eder. Üst bezeme alanında, sağ *anta* duvarına dayalı, kalın yataklı, örtülü kline üzerinde yarı uzanır pozisyonda iki erkek figürü vardır. Bu figürler, cepheden betimlenmiştir. Beline kadar *himation*ludurlar. Sol kol dirseklerinden itibaren bükülmüş muhtemelen içki kabı tutuyorlar.

Sol *antaya* sırtı bitişik, minderli *diphrosta* oturan ve *khiton* üzerine *himation*lu kadın figürü bulunur. Sağ eli *diphros* üzerinde; sol el ise karşısındaki erkek figüründen bir şey alır/verir pozisyonundadır. Bu kadının yanında profilden betimlenmiş, elinde *kalathos*uyla hizmetçi kız figürü görülür. Sahnenin merkezinde ayakta, cepheden betimlenmiş vücudun üst yarısını açıkta bırakan *himation*lu erkek yer alır. Sağındaki kadına elini uzatmıştır. Sahnenin sağ alt köşesinde dize kadar kısa *khiton*lu, cepheden betimlenmiş hizmetli, karınlı *kratere* doğru hamle yapar. Klinenin önünde iki ayaklı, üstünde muhtemelen meyvelerin bulunduğu sehpa yer alır.

Stelin baştabanında ufak bir niş içinde sakalsız bir *Herme* iki basamaklı kaide üzerinde yükselir. Baştabanda, üç satırı aşınmadan kaynaklı okunamayan dört satırlık Yunanca yazıt vardır.

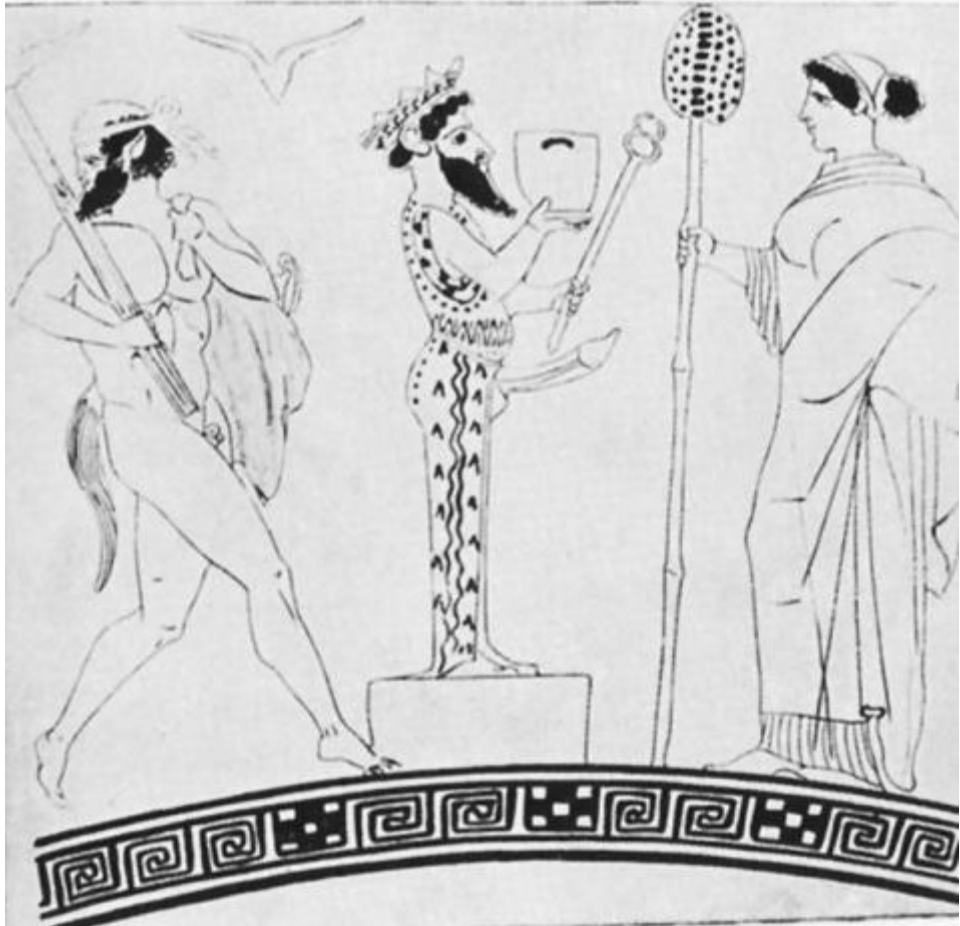
Yazıt: *Χαίρετε*

Hoşça kalın!

EKLER

Res. 1

Res. 2

Res. 3

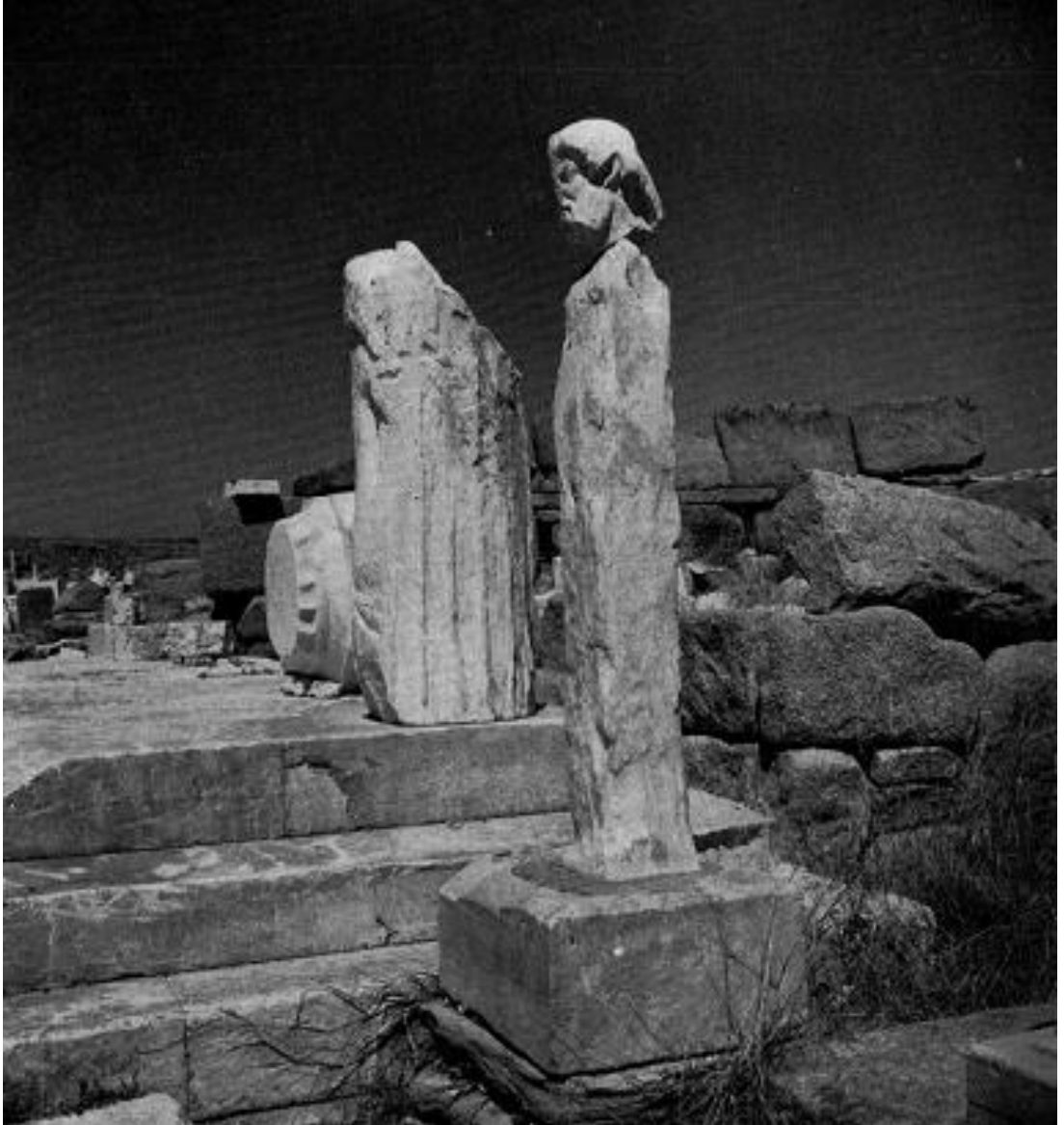

Res. 4

Res. 5

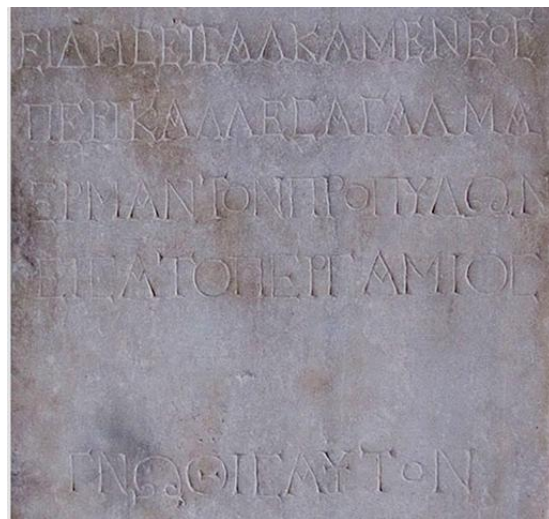

Res. 6

Lev. VII

Res. 7

Res. 8

Res. 9

Res. 10

Lev. IX

Res. 11

Res. 12

Res. 13

Res. 14-16

Pl. 16.

© Rijksmuseum

Res. 17 Kat. No: 1

Res. 18 Kat. No: 2

Res. 19 Kat. No: 3

Res. 20 Kat. No: 4

Res. 21 Kat. No: 5

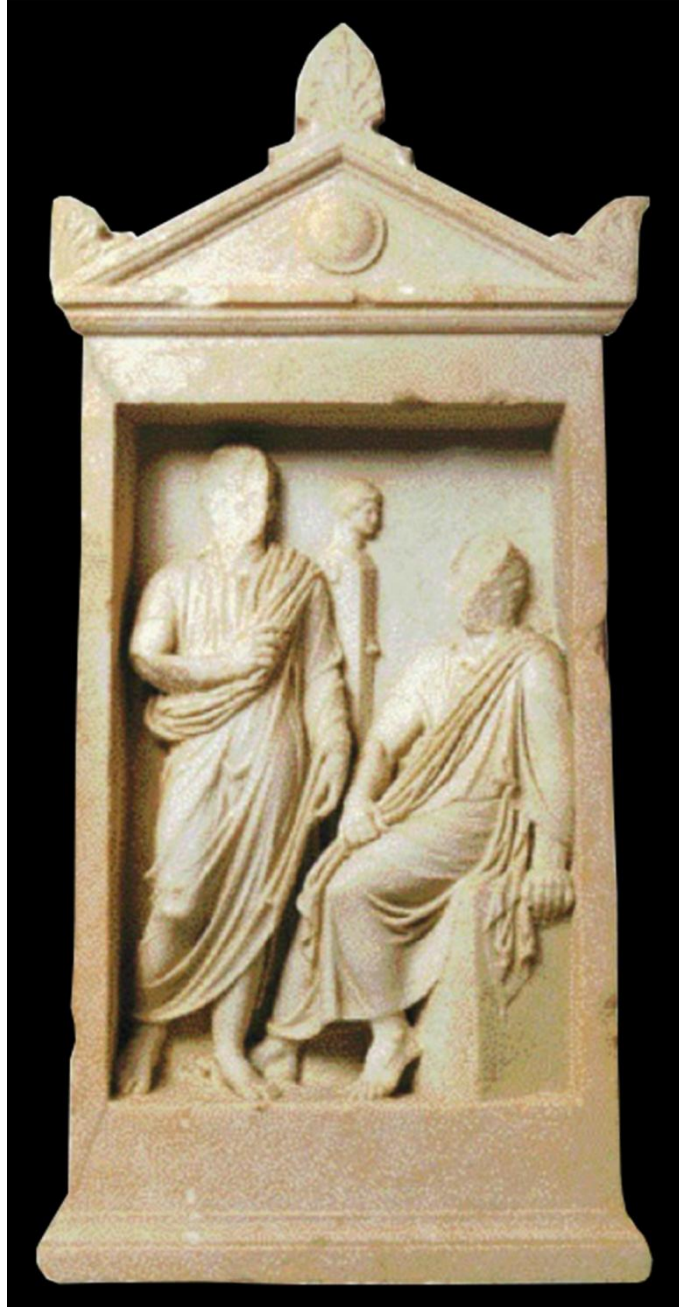

© Rijksmuseum

Res. 22 Kat. No: 6

Res. 23 Kat. No: 7

Res. 24 Kat. No: 8

Res. 25 Kat. No: 9

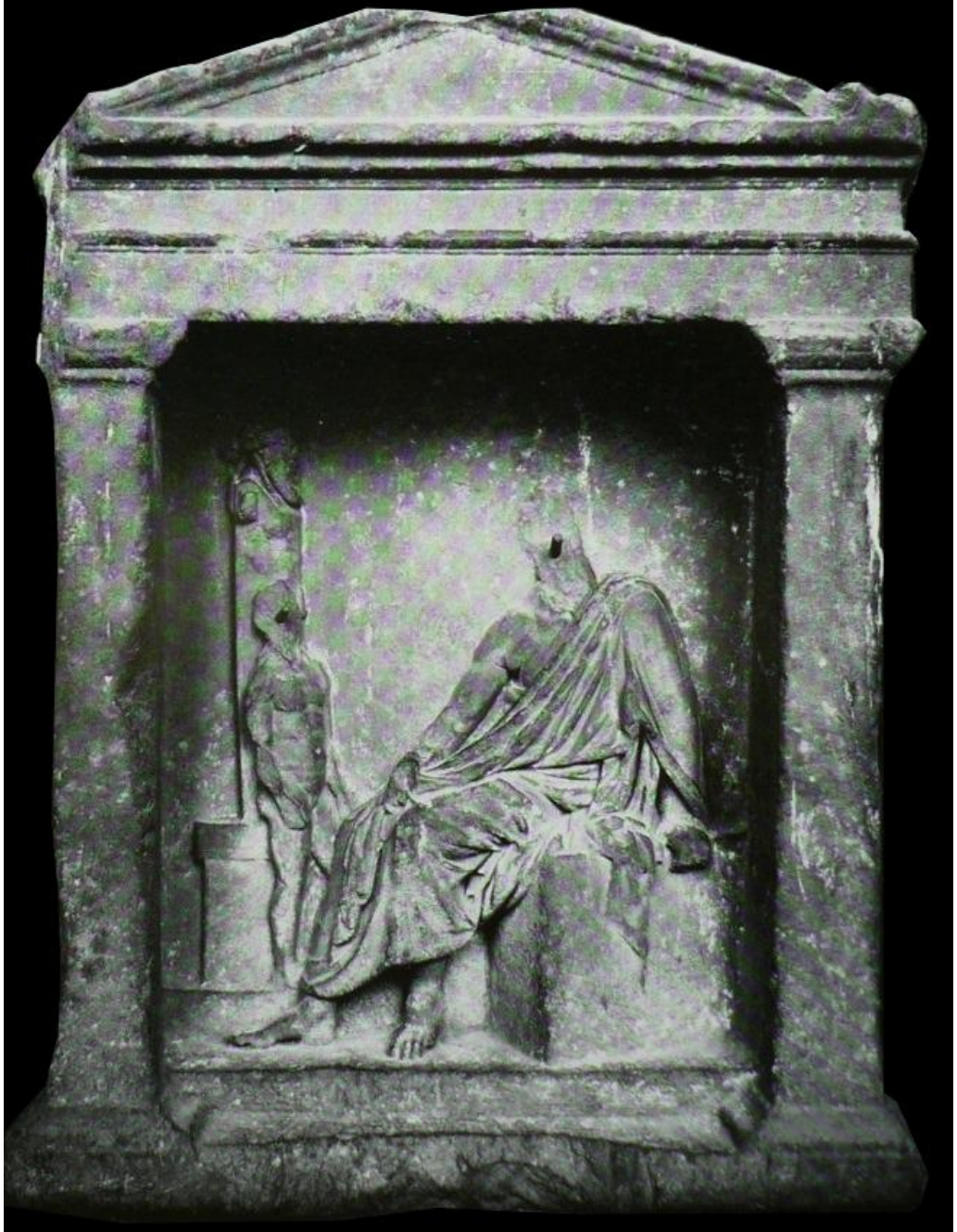
Res. 26 Kat. No: 10

Res. 27 Kat. No: 11

Res. 28 Kat. No: 12

Res. 29 Kat. No: 13

Res. 30 Kat. No: 14

Res. 31 Kat. No: 15

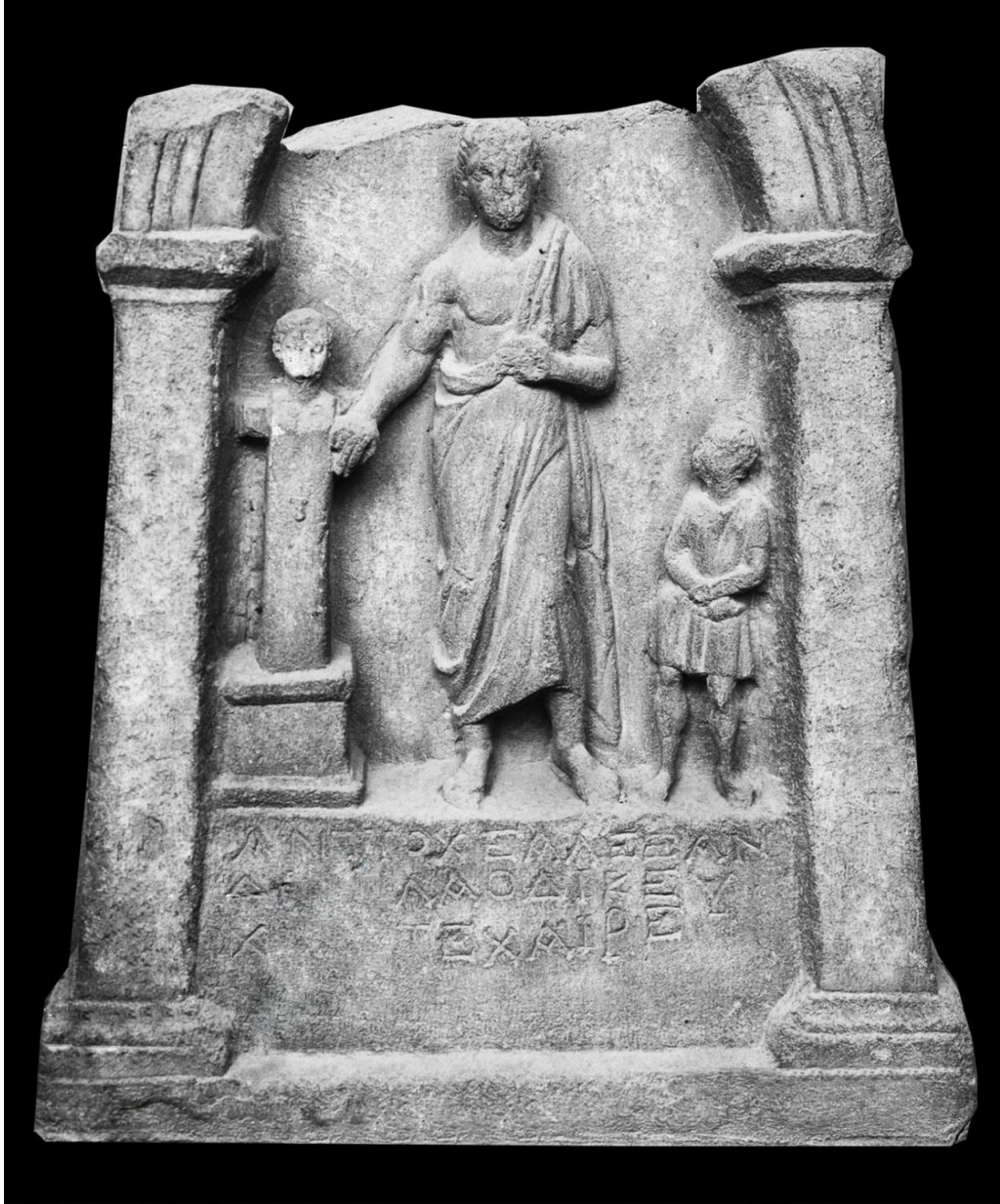

Res. 32 Kat. No: 16

Res. 33 Kat. No: 17

Res. 34 Kat. No: 18

© Kunsthistorisches Museum Vienna

Res. 35 Kat. No: 19

Res. 36 Kat. No: 20

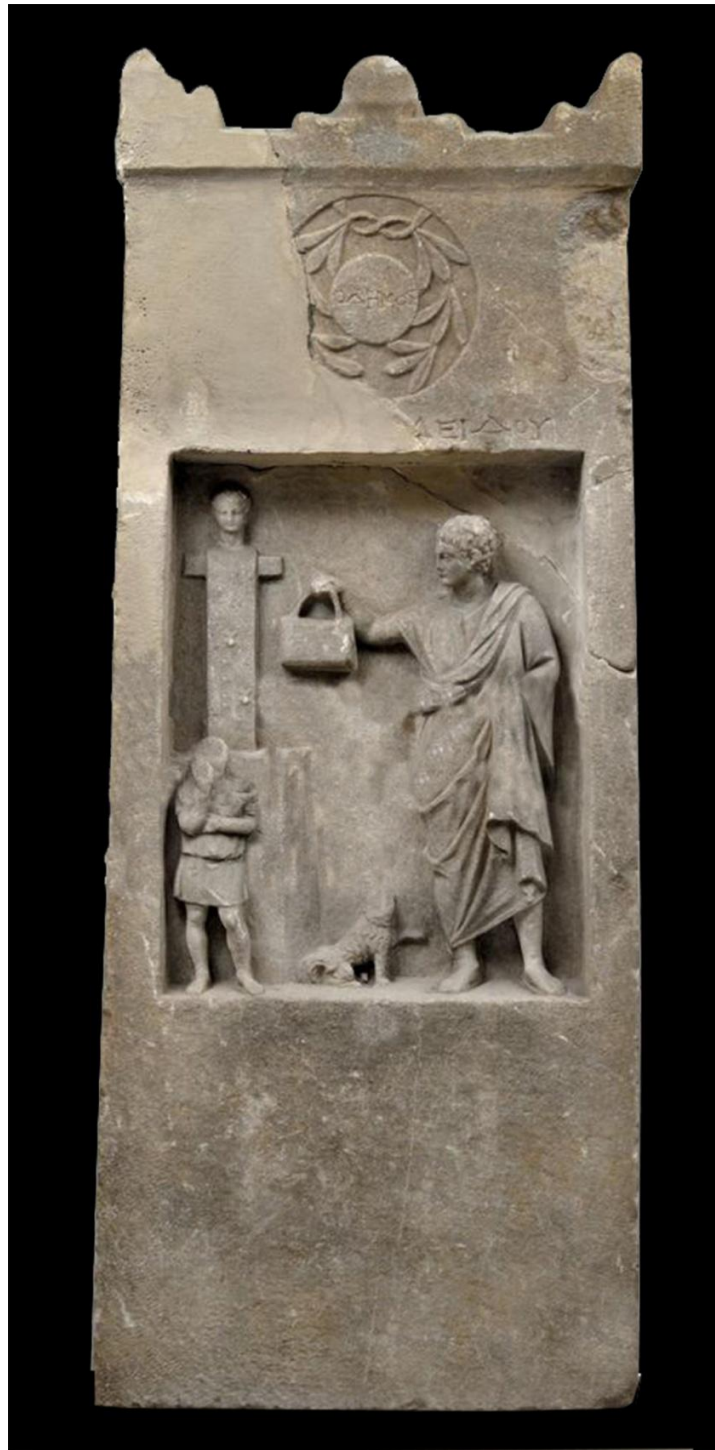
Res. 37 Kat. No: 21

Res. 38 Kat. No: 22

Res. 39 Kat. No: 23

Res. 40 Kat. No: 24

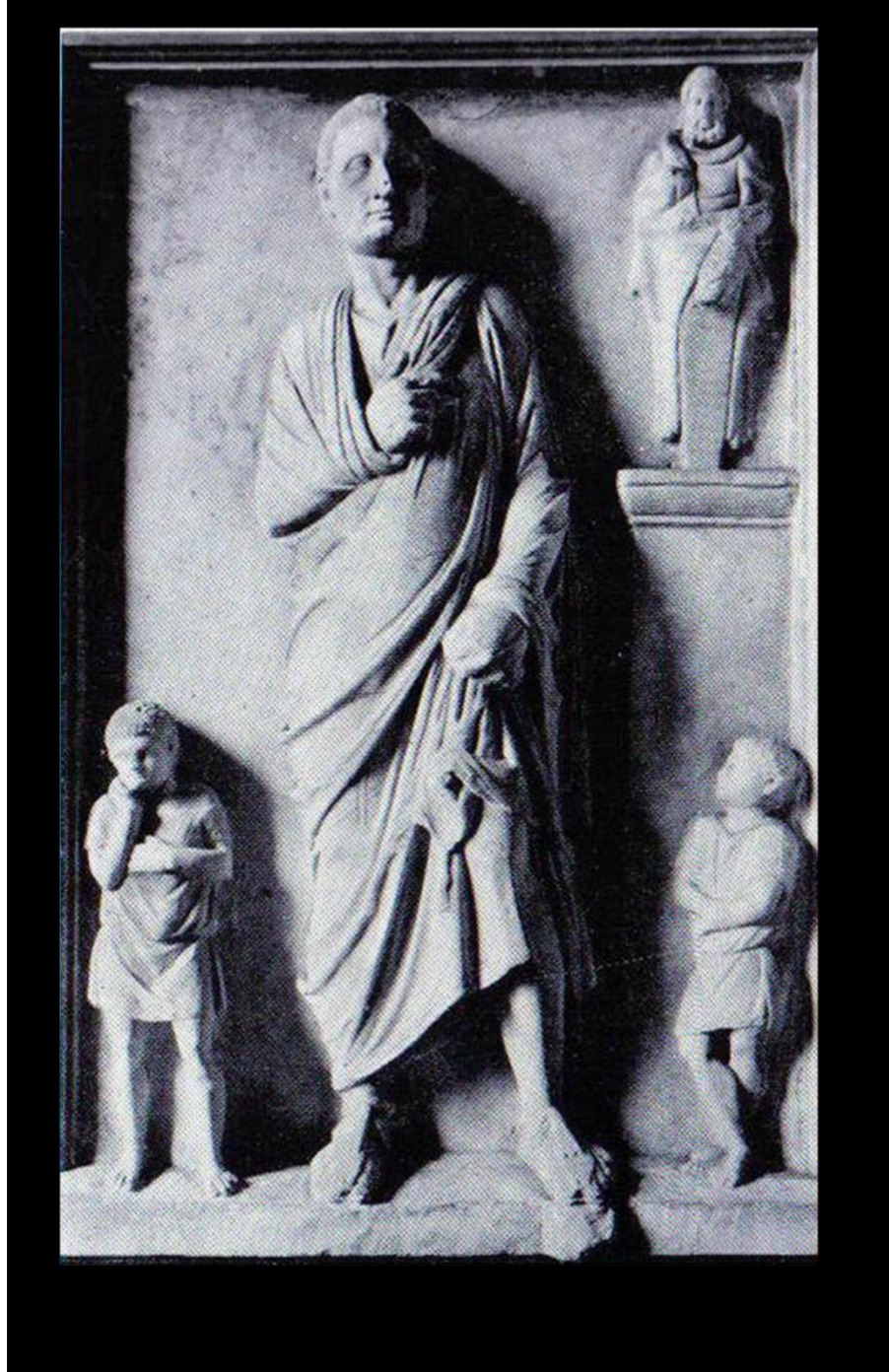
Res. 41 Kat. No: 25

© Kunsthistorisches
Museum Vienna

Res. 42 Kat. No: 26

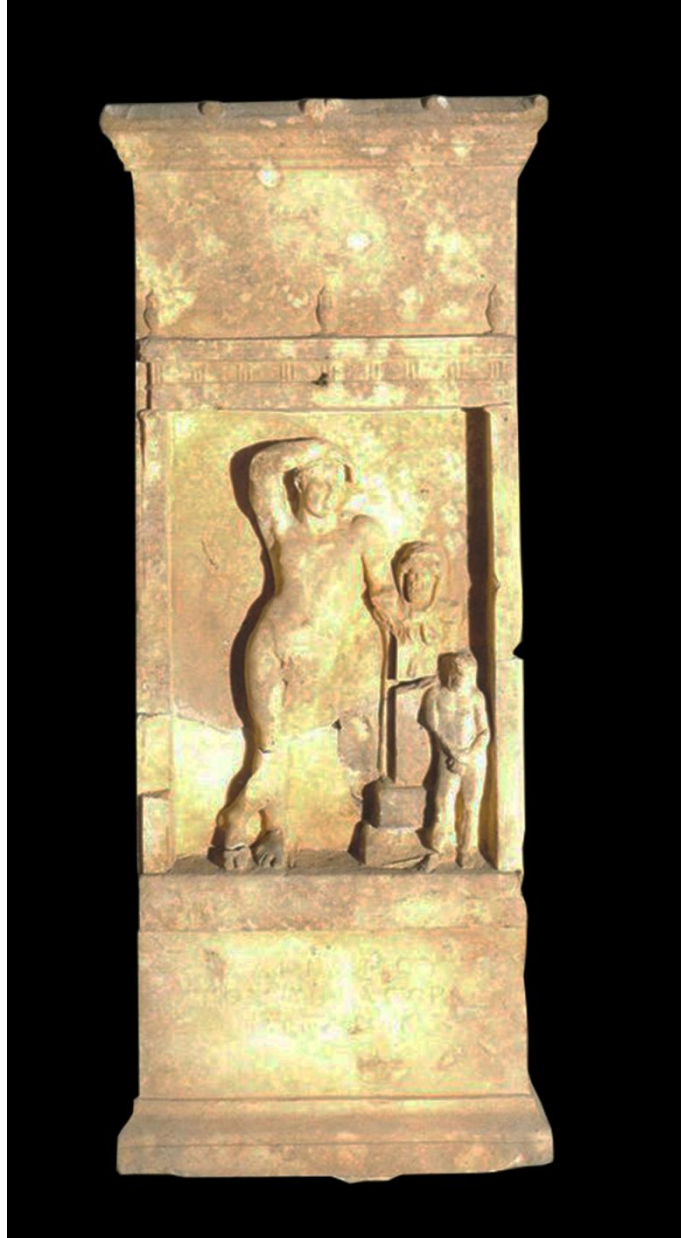

Res. 43 Kat. No: 27

© Kunsthistorisches Museum Vienna

Res. 44 Kat. No: 28

Res. 45 Kat. No: 29

Res. 46 Kat. No: 30

Res. 47 Kat. No: 31

Res. 48 Kat. No: 32

Res. 49 Kat. No: 33

Res. 50 Kat. No: 34

Res. 51 Kat. No: 35

Res. 52 Kat. No: 36

Res. 53 Kat. No: 37

Res. 54 Kat. No: 38

Res. 55 Kat. No: 39

Res. 56 Kat. No: 40

Res. 57 Kat. No: 41

Res. 58 Kat. No: 42

Res. 59 Kat. No: 43

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı : Utku ARINÇ

Doğum Yeri ve Tarihi : Adana, 29.07.1983.

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi: Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

Yüksek Lisans Öğrenimi: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı.

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce.

Katılmış Olduğu Kazılar:

2006 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı (Heyet Üyesi).

2007 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı (Heyet Üyesi).

2008 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı (Heyet Üyesi).

2013 Yılı Konana Antik Kenti Surveyi (Heyet Üyesi).

2014 Yılı Konana Antik Kenti Surveyi (Heyet Üyesi).

e-posta adresi : utkuarinc01@gmail.com